LIVIU-PETRU ZÂPÎRŢAN
REPERE IN ŞTIINŢA POLITICII
Schiţa unei teorii generale a politicii

Liviu Petru ZĂPÎRţAN

REPERE ÎN ŞTIINŢA POLITICII

Schiţa unei teorii generale a politicii

INTRODUCERE

Constituirea ştiinţei politice — sau politologiei — într-un sens bine precizat are loc în deceniile ultime ale secolului al XlX-lea şi prima jumătate a veacului nostru, chiar dacă şi în prezent se desfăşoară importante schimburi de vederi asupra obiectului, statutului epistemologic şi gradului de spirit ştiinţific pe care îl pune în lucru această disciplină.

Este adevărat faptul că asupra politicii — ca activitate socio-umană distinctă — s-au construit concepţii închegate încă din Antichitate, care s-au amplificat şi diversificat continuu pînâ în zilele noastre, ceea ce îl determina pe cunoscutul politolog Cari J. Friedrich să susţină că ştiinţa politică este cea mai veche şi, totodată, $i cea mai tînărâ ştiinţă despre om (1); dar este tot atît de adevărat şi faptul că exigenţele spiritului ştiinţific s-au impus — în general în ştiinţele socio-umane, deci şi în politologie — în perioada amintită. Pînă la acea dată, investigaţiile asupra condiţiei umane au purtat amprenta filosof iei — cel mai adesea —, dar şi a eticii ori teologiei, vizînd o serie de probleme revendicate şi de către disciplinele juridice. Chiar şi în zilele noastre apar lucrări în care se investighează o unică grupă de fenomene — cele politico-juridice —, dovedind continuitatea şi tăria unui punct de vedere, nu lipsit de consistenţă, asupra căruia vom zăbovi pe parcursul acestei lucrări.

Preocupat de statutul politologiei, Maurice Duver-ger, propune ca punct de reper în constituirea ei introducerea că disciplină de studiu în universităţi (2). Ar fi un element de instituţionalizare a politologiei, de constrîngere a celor ce îi consacră eforturile să-i delimiteze preocupările după exi-genţe distincte.

Care sînt aceste cerinţe ? Răspunsul nu este simplu pentru că, în general, în disciplinele socio-umane nu există un set de criterii privind obiectul, metodele de investigare şi rezultatele obţinute prin care să se determine riguros fie-
'care ştiinţă. Există numeroase întreprinderi în care ştiinţele socio-umane îşi oferă reciproc teme de reflexie şi concluzii, metode de cercetare şi livibaje, încît ne şi punem problema dacă efortul de autonomizare a fiecăreia dintre ele nu este reflexul unei false pedanterii academiste. în ciuda acestei eteronomii, autonomizarea unei ştiinţe este unul dintre criteriile care ajută la înţelegerea a înseşi necesităţii ei pentru om, pentru progresul cunoaşterii în care este angajat şi al posibilităţilor de a interveni cu cit mai mare eficienţă în domeniul de realitate supus studiului. Cunoaşterea este astfel legată de anumite finalităţi practice, cărora trebuie să li se supună şi ştiinţele socio-umane.

Aceste imperative s-au impus conştiinţei de sine a ştiinţei în a doua jumătate a secolului trecut şi continuă şi în zilele noastre să marcheze evoluţia discuţiilor despre statutul, valorile şi consecinţele diverselor ştiinţe. Lor le-a dat o primă formă, în 1862, H. Helmholz, cel care, sintetizînd preocupările timpului, a scris despre distincţiile dintre ştiinţele naturii (Naturwissenschaften) şi ştiinţele spiritului, cele care investighează manifestările culturale ale omului (Geistes-wissenschaften) (3). Cîteva decenii mai tîrziu, W. Dilthey va sublinia faptul că deosebirea dintre cele două tipuri de ştiinţe provine din obiectul lor deosebit. Ştiinţele naturii se preocupă de cunoaşterea unor fragmente ale realităţii care sînt independente de ideile, valorile şi finalităţile specifice omului şi ale căror legi care le guvernează se cer explicate, pe cînd ştiinţele spiritului au ca obiect de cercetare acţiunile umane, creaţiile în care se obiectivizează o anumită viaţă sufletească (personală sau colectivă) care trebuie înţeleasă (4).

Ultimele decenii au relevat însă faptul că obiectul şi metodele de cercetare nu sînt suficiente pentru a distinge cele două grupuri de ştiinţe. Pentru numeroşi autori prezintă, în discuţia aceasta, importanţă rezultatele obţinute în fiecare dintre ştiinţe, analizate fie sub unghiul semnificaţiei pe care o au pentru practică, fie sub cel al coerenţei interne, al logicii în care se încadrează propoziţiile care o edifică ; şi într-un caz, şi în celălalt se impune distincţia între un moment explicativ al oricărei ştiinţe şi unul semnificaţional, deosebirile, dintre ştiinţe depinzînd de dozajul celor două momente.

De aceea sîntem înclinaţi să împărtăşim punctul de vedere al lui H. G. Gadamer, pentru care ştiinţele spiritului se

disting prin aceea că obiectul şi subiectul cercetării se întrepătrund aşa fel, incit obiectul se constituie dintr-o anumită perspectivă a subiectuhii, care face ca rezultatele obţinute să fie marcate de istoricitate şi valori. Numai o hermeneutică poate îngădui înţelegerea unor comportamente ale obiectului şi subiectului, degajînd semnificaţii de valabilitate generală (cu observaţia noastră că însăşi această generalitate are grade diferite de cuprindere, fiind determinată de un cadru social-istoric, cultural şi instituţional determinat (5).
Se poate, aşadar, pune în lumină faptul că, din întreaga dezbatere a problematicii ştiinţelor socio-umane, rezultă teza unui specific al lor faţă de ştiinţele naturii, care se exprimă în particularităţile obiectului de cercetare, metodologiei adoptate de subiect, precum şi rezultatelor teoretice pe care le obţin ; ceea ce nu înseamnă că ruptura dintre cele două clase de ştiinţe ar fi atît de mare incit să se ignore şi ceea ce le încadrează în aceeaşi noţiune de ştiinţă ca *efort de cunoaştere a realităţii, prin raţiune,, pentru dobîndirea adevărului (6).*
Din această perspectivă, politologia este chemată să-şi precizeze obiectul de cercetare în funcţie de o anumită evoluţie a lui şi a ipostazelor în care el a apărut în istorie, dar şi în anumite cadre sociale şi comunitare ; altfel, spus, trebuie avută în vedere optica asupra politicii înseşi ca obiect al politologici pe care au promovat-o epocile istorice, accentul fiind pus foarte adesea numai pe o latură sau alta a politicii : acţiune politică, instituţii şi idei politice, agenţi politici, programe şi id,eologii. Fără a se putea detaşa de ceea ce astăzi se consideră a fi politicul sau politica în lumea contemporană, politologia este datoare să sintetizeze acumulările de cunoaştere ale timpurilor, să încerce o generalizare asupra unei bogăţii de fapte politice, dar şi de puncte de vedere asupra lor, exprimate de numeroşi gînditori, mai mult sau mai puţin legaţi de practica politică. Această ipostază a raporturilor dintre teoria şi practica politică l-a făcut probabil pe T. Bodet să afirme că „înţeleasă ca reflecţie asupra fenomenelor politice pe care le implică gruparea oamenilor trăind într-o cetate, ştiinţa politică este tot atît de veche cît şi gîndirea umană" (7). De aici se poate degaja ideea că ştiinţa politică trebtiie să se *constituie printr-un efort de determinare a obiectului său depăşind feluritele opinii care s-au conturat în timp asupra lui, extrăgînd numai o serie de componente ce definesc acest obiect, ca un domeniu distinct*
al vieţii sociale în evoluţia ei istorică. Prima obligaţie a politologiei este aşadar aceea de a-şi preciza obiectul, chiar dacă acesta apare într-o mare varietate de ipostaze şi este surprins, din unghiuri felurite, în timp, de teoreticieni. Se poate afirma în acest cadru că există o condiţie umană a politicului, prin care înţelegem prezenţa lui în toate comunităţile umane, în care se pune problema unei organizări şi conduceri generale, în funcţie' de un anumit program, mai mult sau mai puţin conştientizat, generatoare ale unor raporturi sociale distincte, ale unor instituţii şi idei specifice. Strădania care ne angajează în paginile acestui volum este aceea de a degaja marile componente ale vieţii politice, lăsînd deschise căile unor investigaţii viitoare asupra corelatelor ei cu alte componente ale vieţii sociale, precum şi analizele specializate asupra uneia sau alteia din laturile politicii. Pentru că trebuie să arătăm faptul că, mai ales în ultimele decenii, din corpul unei politologii generale s-au desprins ramuri specializate, cu statut epistemologic distinct, dar făcînd parte din grupul unitar al ştiinţelor politice (psihologia politicii, socio-' logia politicii, axiologia şi deontologia politică, filosofia politicii, istoria doctrinelor etc). Preocuparea noastră, în raport cu stadiul actual al ştiinţelor politicii, s-ar circumscrie aşadar eforturilor de a structura problematica unei politologii generale, a unei introduceri în studiul fenomenului politic.
Demersul nostru are şi unele premise de ordin epistemologic, chiar dacă ele sînt doar implicate şi nu fac obiectul unei analize distincte. Sînt relativ răspîndite astăzi disputele privind statutul epistemologic al disciplinelor socio-umane. Ideea specifică spiritului ştiinţific al epocii moderne, după . care ştiinţele trebuie să explice prin cauze şi conexiuni, este astăzi depăşită ; cu toate acestea, ea a lăsat o amprentă puternică în disciplinele socio-umane căci, în numele unui monism epistemologic, a obligat cercetarea fenomenelor sociale la conturarea unor rigori metodologice asemănătoare ştiinţelor naturii. Acelaşi îndemn a prezidat şi cercetările de tip structuralist şi sistemic, care au sporit gradul de raţionalizare a demersului euristic în domeniul ştiinţelor socio-umane.
S-ar putea subsuma aceste eforturi aprecierii lui C. G. Hempel, pentru care orice explicaţie ştiinţifică are ca puncte de plecare şi trebuie să ajungă să obţină anumite legi sau regularităţi, ceea ce se poate

considera a fi premisă şi în disciplinele politologice (8). Dar aici demersul euristic nu poate

să *nu ţină seama de prezenţa unor motivaţii, valori, acţiuni care depăşesc regularităţile şi legităţile de tip natural.*
Epistemologiile contemporane s-au străduit să depăşească sensul restrictiv al conceptului de ştiinţă, pentru a evidenţia faptul că în ştiinţele socio-umane obiectul poate fi cunoscut fie printr-o hermeneutică, fie printr-un efort nornologic (Ha-bermas) de înscriere a faptelor sociale. în primul caz, cercetătorul va căuta să înţeleagă „cadrele", matricele de conduită ale membrilor unei colectivităţi, sensul acţiunii lor, limbajele, intenţionalităţile (în acest caz, ştiinţele sociale sînt ştiinţe ale înţelegerii); în cel de al doilea, acţiunile umane devin obiect central de investigare şi sînt „înseriate" nu după model fizical, ■ci după cele mai variate criterii care, printr-o sinteză, pot oferi imaginea adecvată a unei societăţi (vezi behaviorismul, psihologia experimentală, sociologia intervenţiei a lui A. Torhaine etc).
Nu ne vom ataşa aşadar nici unuia dintre aceste puncte de vedere, chiar dacă, în expresia lor deplină, au generat şcoli epistemologice de reală semnificaţie pentru dezvoltarea spiritului ştiinţific în disciplinele socio-umane. Sîntem ghidaţi în această cercetare a *fenomenului politic numai de ide-ea că este posibilă degajarea marilor componente ale vieţii politice şi că un pluralism metodologic şi valoric în numele căruia să le prezentăm, în acest stadiu al dezvoltării acestei discipline, este benefic.*
„Politicul în viaţa socială.
Ca şi în alte domenii ale teoretizărilor privind viaţa socială, şi în cel politic înţelegerea naturii lucrurilor se loveşte de precizarea limbajului cu care se operează ; cu specificarea unui fapt care în acest icadru are o (deosebită relevanţă : politica se face de milenii, iar teoretizarea ei nu se poate detaşa de -modul concret în icare are loc acest act şi de contextul social-istoric determinat în care este prins teoreticianul. Nu întîmplător, Mclver arăta că în domeniul politicii criteriile determinării obiectului şi limbajului se precizează printr-un „interes selectiv", care are o pondere mai mare decît însuşi obiectul determinării. Cu toate acestea,, acumularea în timp a unor viziuni asupra politicului facilitează astăzi precizarea unor semnificaţii de ordin etimologic, care acoperă un anumit dat ontologic.
Astfel, în Antichitatea greacă, *termenul* de politică era legat cu „polisul" == cetatea, cu o comunitate de indivizi care se preocupă de activităţile sale ca ansamblu unitar, constituit pe un anumit teritoriu, pe care şi le, orientează, şi le direcţionează într-un (sau in funcţie de) un anumit sens (9). Politica apare acum drept un gen de activitate care îşi constituie prin *stat* un cadru al structurării participării membrilor unei colectivităţi la stabilirea scopurilor generale, a mijloacelor de a le înfăptui, care decurg din necesitatea (istorică) a asigurării continuităţii vieţii de comunitate, a identităţii ei şi a creşterii capacităţii ei de a-şi satisface trebuinţele, ele însele în diversificare şi amplificare (10).
Determinarea aceasta a politicii pune în lumină faptul că sub unghi istoric, latura ontică a politicii are un rol hotărîtor, dar ea angajează (deopotrivă o anumită spiritualitate, o subiectivizare, o conştientizare a sensurilor, a mijloacelor acţiunii practice. Faptul a fost surprins încă de Platon. pentru care politica se constituie în acel domeniu al activităţilor unei comunităţi care se leagă de pilotarea ei, de conducerea de ansamblu ; de la el rămînînd comparaţia dintre o cetate (polis) şi o corabie, care au, amîndouă, nevoie de a fi cîrmuite. (în acest sens, K. W. Deutsch determina politica drept ansamblul tehnicilor ide pilotaj comunitar, de cîrmuire a unei colectivităţi, mari sau mici).
Aşa se explică faptul că în legătură cu activităţile politice se constituie un grup social distinct, în principal angajat în viaţa de stat. Orientările generale, atît de necesare vieţii unei comunităţi, „acaparate" de un personal specializat, tind să influenţeze domeniile specifice ale existenţei sociale (economia, arta, dreptul, morala), ceea ce 1-a determinat pe A, Lalande să considere că din Antichitate > şi pînă în zilele noastre s-ar manifesta o tendinţă de continuă sporire a pretenţiilor politicii de a se amesteca în orientarea activităţilor din societate, a

acesteia *in* ansamblu, dar şi în cea a indivizilor (poliţism sau politizare), exprimată de construirea unei politici economice, politici culturale, demografice, familiale etc. (11). Raportul dintre politică şi societate este însă deseori privit şi din cealaltă perspectivă, în oare politica este determinată dinspre alte sfere ale vieţii sociale. Este cunoscută teza concepţiei **marxiste** a dependenţei fenomenului politic de cel economic, şi lîn mod special, pe acest temei, de cel olasial.

10

De aici necesitatea firească de a preciza (specificitatea politicului în raport cu alte sfere **(subsisteme)** ale societăţii **în** ansamblu, gradul său de autonomie în constituirea universului propriu. în această direcţie, un ,pas **important** este marcat de efortul gîndirii social-politice de ia răspunde La p problemă **izvorîtâ** din însăşi practica politică : cine şi cum poate oferi şi impune orientările generale ale viaţii unei colectivităţi ? '

Răspunsul nu a apărut limpede în istoria teoretizărilor asupra politicii, dar el este — In **prezent** — fără echivoc : cel care are *puterea,* capacitatea (mijloacele şi resursele) de a impune comunităţii o direcţie de **acţiune.** Acest agent social poate acţiona în numele unui interes, izvorît din nevoia de a realiza binele public (Aristotsl) sau **pentru** a-şi (satisface numai sieşi interese particulare. Politicul devine domeniul de confruntare sau convergenţă al acţiunii feluritelor grupuri dintr-o pocietate prin care se urmăreşte orientarea ei fie în ansamblu, fie în domeniile particulare, dar ţinînd seama de opţiunile globale care se concretizează aici. Unii autori, centrlndu-şi -analizele asupra puterii ca nucleu al politicii, îi precizează determinările : capacitatea **unor** agenţi sociali (clase, grupuri, indivizi) de a obţine comportamente orientate ideatic ale ansamblului social, prin decizie şi control (printr-o *guvernare* care se foloseşte de o serie de instrumente : stat, partide politice, grupuri de presiune, fronturi politice etc.) (12). în felul acesta, politica se reduce la **una** dintre componentele ei, puterea, care este privită ca gen de interacţiune (între alte genuri de interacţiuni) cu un" caracter autonom,-puterea politică şi-ar fi suficientă sieşi, astfel incit a o teoretiza înseamnă doar a o privi „în lucru" (13).

Cu aceste precizări preliminare putem reveni la analiza unor modalităţi de determinare a politicii oare nu au rămas doar în istoria ideilor politice, ci şi-au dovedit capacitatea explicativă prin ceea ce iDuverger -numeşte transformarea lor în „concepte uzuale". (14). în această situaţie, numeroase vocabule ale politologiei au dobândit o polisemie care obligă teoreticianul la o anumită opţiune pentru un anumit sens şi nu pentru altele, astfel că elaborarea unei politologii este marcată de subiectivitatea autorului şi de tăria argumentelor puse în lucru pentru a-şi susţine opţiunile.

Relevantă este astfel situaţia termenului politică, prin care în Grecia antică s-a înţeles ansamblul *activităţilor* legate .de *conducerea colectivităţii,* a cetăţii sau a poporului pe care

11

ea îl cuprindea. Fiind strîna legată de instrumentele statale folosite în acest scop, care presupuneau ţun statut distinct al celor ce le utilizaţi, politica a apărut cercetătorilor ei drept o artă a conducerii cetăţii, a Istatului, care trebuie să urmeze anumite reguli, cunoscute doar de iniţiaţi.

Pe această linie se pot distinge două direcţii ale determinării politicii : ca o artă „gratuită" la îndemîna regilor sau ca o artă zisă „practică" prin care — aşa cum considera Democrit — se poate soluţiona o problemă etern-umană : a conflictelor, dnvidiei, duşmăniei inter-individuale. Cită vreme acestea vor fi caracteristici ale vieţii sociale, politica va fi o necesitate, va fi un domeniu al educării, al [disciplinării cetăţenilor. Tot din această perioadă, odată cu sofiştii, se acreditează determinarea politicii ca o tehnică a guvernării, a conducerii **colectivităţilor** umane la care sînt îndreptăţiţi toţi membrii lor. .

Relevînd aceste opinii, trebuie să arătăm totodată că încă în Antichitate determinarea politicii, este legată strâns de o anumită concepţie a autorului, de un set de opţiuni privind nu 'numai

starea prezentă a politicii, ci şi starea ei viitoare, felul în care ea ar trebui să fie. Se distinge astfel încă de acum pledoaria autorilor fie pentru o aristocraţie, (conducere de către un grup iniţiat în jocul puterii), fie pentru o democraţie ca formă de viaţă politică, la care să participe întregul popor (15).
Doi mari gînditori ai Antichităţii se cer, fin acest context, evocaţi : Platon şi Aristotel. Pentru cel dintîi, politica este acea activitate prin care se conduc oamenii, fie prin violenţă şi constrîngere, fie prin manifestarea voinţei lor libere. Platon crede că cea de-a doua cale este cea care face ca politica să fie o artă şi o ştiinţă totodată prin care se conduc oamenii în numele unei idei superioare, /comparată fie cu munca ţesătorului, fie cu a corâbierului, fie cu a medicului. Platon considera că politica, tocmai datorită faptului că angajează viaţa comunităţii în ansamblu, presupune ştiinţă înaltă, cunoaştere a vieţii sociale de către iniţiaţi, care îşi asumă organizarea şi conducerea ei.
Dacă pentru sofişti, adepţi ai democraţiei, politica presupunea dreptatea pentru toţi şi imoralitatea individului în raport cu colectivitatea, pentru Platon politica este o activitate pe care trebuie să o practice numai o elită a înţelep-
12 .
ţilor, marea masă a membrilor societăţii **fund,** datoare să urmeze hotărîrile conducătorilor săi..
Mai aproape de viaţa politică reală decît Platon, elevul său, Aristotel, consideră politica din perspectiva cerinţelor generale ale unei comunităţi, în care individul trebuie să se integreze ca cetăţean. Politica este, de acum încolo, activitatea care îi leagă pe oameni într-un **tot,** îi organizează şi.îi conduce. De aceea, omul este pentru **Aristotel** „zoon politikon", normarea conduitei sale fiind realizata de constituţie şi desfăşurarea ei avind loc în cadrele statului. J.P. Cot şi J.P. Mounier arată că în dicţionarul Littre sînt prezentate opt sensuri ale noţiunii de politică, dintre care unele au o încărcătură pozitivă, iar altele una negativă. între primele sînt cele care desemnează politica drept o activitate prin care se imprimă orientările generale ale unei colectivităţi sociale (politică culturală, politică de cadre, de investiţii, interioară .saii exterioară etc), între celelalte fiind deprecierile de latitudini şi gîndire (sugerînd că amestecul politicii iîn alte domenii le (degradează, conţinuturile). Pentru a dâpăşi aceste imprecizii — arată cei doi autori francezi — s-a încercat determinarea politicii prin două componente care s-au conturat în timp ca fundamentale : statul şi puterea (16).
Statul şi instituţiile lui exprimă ceea ce Aristotel numise *„polis",* adică forma principală de instituţionalizare a organizării societăţii, iar apoi, în secolulal XlX-lea, va fi numit „statul-naţiune", căci va organiza tipul naţional de comunitate umană, garantul suveranităţii ei asupra unui teritoriu, în marginile unor graniţe, cu o conştiinţă a identităţii proprii născută dintr-o viaţă civilă consolidată. Fără îndoială, nimeni nu contestă rolul hotărîtor al statului,, de cadru al acţiunilor politice, de deţinător al capacităţilor organizaţio-nale ale vieţii interne şi internaţionale a comunităţilor, şi sensul în care au proliferat aceste determinări -ale politicii în literatura de specialitate. La Bigne de Villneuve a avut motive temeinice să propună termenul de statologie pentru a denomina studiul vieţii politice din stat. Marcel Prelot, un adept al acestei orientări, arată că determinînid politica prin ansamblul activităţii din — şi legate de stat, dobîndim precizie definiţională. în consens cu Prelot, şi alţi autori arată că statutul este nucleul vieţii politice, deoarece aici se află centrul deciziilor care hotărăsc destinul colectivităţilor (Alfred de Grazia) ; în alte opinii, statul este cel ce organizează, conduce, guvernează, administrează o societate (Catherine Sec-
kler — **Budson)** ; de asemenea, statul este (considerat centrul vieţii **pcditice,** deoarece creează şi îşi subordonează şi alte instituţii prin care indivizii sînt organizaţi, educaţi, ide-ologizaţi **şi** conduşi (R. Soltan) ; în sfîrşit, statul este considerat nucleul politicii, deoarece numai prin el este asigurată unitatea şî identitatea unui întreg sistem social, căruia îi organizează, dirijează, menţine şi transformă marile componente, **regimul** de viaţă generală şi individuală (Jan Ska-loud).
Dar **determinarea** politicii prin stat ridică o serie de' obiecţii. **Este evident îp** primul rînd faptul că **ptatul** reprezintă o instituţie: **şi** chiar dacă este cea mai importantă dintre toate instituţiile **politice,** ea desemnează doar un cadru formal care se cere "umplut **eu** elemente concrete, de -conţinut ale vieţii **politice, fapt** pe caxe aceste opinii îl ignoră. Aşa se face că deşi statul este **tun** concept-cheie al **determinărilor** politicii, nu eete-nici singurul, şi nici nu le surprinde, ca urmare, pe toate.
Behaviorismul reproşează acestei orientări instituţiona-lismul formalist, care face să se ignore

comportamentul oamenilor în **politică,** atitudinile, .motivaţiile, ideologiile, laturile concrete ale politicii, ale raportării reciproce a oamenilor sub semnul **autorităţii,** al puterii, al dominaţiei şi supunerii.
In **fine,** criticii acestei orientali **pom** în evidenţă faptul că astăzi, **atăt** în interiorul statelor, cît mai ales în relaţiile dintre ele, au **apărut** infra-politici (forme de viaţă politică, mecanisme de joc ale puterii, de integrare colectivă, de asociere şi de dezintegrare politică) ce nu sînt cuprinse în determinarea politicii prin stat. Axiologia, şi mai ales sociologia politică, au pus în lumină elementele concrete ale vieţii politice care diferenţiază politicile concrete în interiorul aceloraşi tipuri de stat. însuşi M. Prelot amendează opinia sa, arătînd că, pe lingă stat, ca instituţie a instituţiilor politice, se cere studiată viaţa politică în întregul ei, inclusiv îdeile politice din-tr-o societate.
Ţinîrtd **seama** de aceste observaţii, considerăm că politica este ansamblul activităţilor prin care se organizează şi se conduc oamenii şi relaţiile dintre >ei ca participanţi **la** viaţa unei comunităţi globale, felul în cave se instituie şi menţine, prin intermediul puterii, o ordine interioară care **statorniceşte** şi legalizează dominaţia unor forţe sociale. Astfel, din punct de vedere funcţional, politica este o parte a sistemului socia] global care exprimă „puterea societăţii", **iar**
14
din punct de vedere structural cuprinde relaţiile politice dintre feluriţii agenţi politici, instituţiile politice şi spiritualitatea politică (în cadrul căreia distingem, pe de o parte, ideile, concepţiile, stările de spirit ale agenţilor politici, dar şi cele care exprimă un efort de teoretizare a politicii, de analiză a ei **„din** afară", din perspectiva filosof iei, ştiinţei, sociologiei, axiologiei, praxiologiei etc). De aceea, înţelegerea esenţei politicului nu se poate detaşa de o abordare mai **largă** a naturii vieţii sociale, ţinînd seama de complexitatea ei, evidenţiind **împletirea** dialectică a unor laturi, procese, sisteme care se **întrepătrund,** reliefînd faptul că societatea se constituie ca o realitate distinctă (socio-sferă, după expresia lui K. Boulding), parte a naturii, dar în acelaşi timp deosebită de natură prin prezenţa unui specific socio-uman cu particularităţi importante faţă de natură. Efortul creator şi auto-realizator al omului ca fiinţă socială este, ca urmare. îndreptat, pe de o parte, spre cunoaşterea şi transformarea practică a naturii, printr-o activitate productivă în continuă diversificare şi amplificare, şi pe de altă parte, spre dominarea propriei sale naturi, prin cunoaşterea mecanismelor vieţii sociale şi printr-o organizare a conduitelor în funcţie de ele, dar şi de propriile aspiraţii şi valori.
Noi insistăm asupra ideii caracterului natural (opus spiritualismului şi voluntarismului) al vieţii omului, dar, totodată, şi asupra sociali'tăţii şi istoricităţii sale (opusă individualismului şi metafizicii). Pe acest teren, în procesul muncii, în primul rînd, omul soluţionează în favoarea sa raportul cu natura pe care o transformă, transfofmîndu-se pe sine, aeu-mulînd o zestre socială (câştiguri în scara umanizării) sub forma valorilor materiale şi spirituale, a idealurilor, înţelepciunii în a se organiza şi conduce.
De aceea, un specific al politicii, care izvorăşte din însăşi natura vieţii sociale, este **idat** de faptul că im cadrul ei se împletesc foarte strîns momentul ontologic cu cel axiologic, elementul existenţial cu cel spiritual, aspectul instituţional cu cel informai, interesele microgrupale ou cele ale colectivităţilor umane mari (clase sociale, popoare, naţiuni), problematica vieţii interne dintr-un stat cu "cea internaţională.
In toate preocupările acestea, atît de ordin teoretic, cît şi de ordin practic, atît colective, cît şi individuale, se găseşte un element comun care, ţn optica noastră, este definitoriu pentru politică : stabilizarea unor opţiuni generale privind
15
orientarea vieţii unei societăţi în ansamblul ei, a unor sensuri fundamentale pe care aceasta trebuie să le urmărească şi care izvorăsc din prezenţa unor interese generale, determinate, din calitatea raporturilor ce se stabilesc între membrii societăţii în legătură cu producerea şi reproducerea condiţiilor vieţii sociale reale. La nivel uman, acţiunile practicate sint, deopotrivă, şi gîndite, anticipate în planul spiritualităţii, ceea ce face ca în activităţile umane obiective, în realizarea raporturilor sociale legate de ele să fie • prezent un moment subiectiv

prin care omul îşi raţionalizează conduitele, le gîn-deşte din perspectiva unor ţeluri, le organizează. Organizarea şi conducerea acţiunilor umane la nivelul unei colectivităţi apar astfel nu numai ca dependente de interesele ce se manifestă în cadrul ei, de problematica vieţii sale reale, ci şi ca relativ independente, autonome, generalizîndu-se în acest plan o serie de orientări globale, de ansamblu ale colectivităţii date. Pentru o ilustrare a imodului în care se structurează în istoria autonomia politicului pe fundalul eterono-miei lui societale, vom lua un exemplu.

■ La nivelul orînduirii comunitare, primitive, cînd structurile sociale generează un statut interindividual egal pentru membrii societăţii, fiecare este chemat să participe deopotrivă la procesele de producţie, idar şi la stabilirea opţiunilor fundamentale ale grupului, opţiuni care, chiar la acest nivel, sînt un alt gen de preocupări decît cele stricto-sensu materiale. Caracterul eteronom al acţiunilor sociale nu trebuie să împiedice decelarea unor acţiuni ^autonome în substanţa lor.

Profundă legătură între viaţa politică şi cea socială, în general, între viaţa politică şi cea economică în special, care transformă calitatea vieţii politice într-o caracteristică a gradului de civilizaţie al unui popor, este probată în lucrarea lui A. Bonnard, „Civilizaţia greacă". Prezentînd structurarea clasială din cetatea Atenei în secolele VIII—VII î.e.n., autorul constată că între sclavi şi nobili se acumulează treptat tensiuni, contradicţii, care determină un adevărat impas al vieţii social-economice : un număr tot mai mic de proprietari concentrează averi din ce în ce imai numeroase, transformând în sclavi o parte tot mai mare a micilor proprietari. Grupuri sociale largi (meşteşugari, negustori, ţărani) reclamă conservarea proprietăţilor lor, îngrădirea atotputerniciei eupatrizilor (marii nobilimi), fapt marcat şi

de numeroase tulburări sîngeroase. Ele impun un icompro-mis, care să asigure continuitatea Atenei, un program de reforme economice, sociale şi politice. Autorul lor a fost So-lon. Dintre măsurile pe care le-a luat, unele aveau un caracter strict economic (anularea datoriilor micilor proprietari, reforma monetară), dar majoritatea erau încărcate de consecinţe social-politice : „el desfiinţa vechiul sclavaj pentru datorii : fu de aici înainte interzis de a se da împrumuturi lu-înd ca gaj persoanele. Această lege garanta libertatea individuală ; ea fu piatra unghiulară a dreptului antic" (17). SQ-lon impune obligaţia de a împărţi patrimoniul aristocratic, la moartea tatălui, între moştenitori, lovind vechiul drept familial ; acordă dreptul unui cetăţean de a cumpăra <pămînt zis nobil, ceea ce determină fărâmiţarea marii proprietăţi şi consolidarea micii proprietăţi. Proprietatea devine criteriul determinării poziţiei sociale a individului, şi nu naşterea, încît Solon poate împărţi populaţia după avere în patru niveluri. Accesul lor era distinct la funcţiile politice, dar cel puţin în Adunarea poporului puteau participa cu toţii, avînd dreptul la vot şi la cuvînt. Statutul politicii devine distinct faţă de cel al economiei.

In acest fel, s-au pus bazele unui sistem politic democratic, în care puterea aparţinea poporului, înţeles ca ansamblul grupurilor sociale care, la nivelul Antichităţii, nu-i avea 5n vedere şi pe sclavi. Bonnard arată că la o populaţie de 400 000 de locuitori ai Atenei în secolul al V-lea, 200 000 erau sclavi, „înseamnă că democraţia ateniană, foarte egalitară în ceea ce priveşte drepturile politice ale cetăţenilor, nu trăia şi nu se menţinea, într-o largă, măsură, decît graţie muncii sclavilor". Democraţia grecească este deci tnet limitată de sclavie. Sclavul nu face parte din cetate, nu este persoană în sensul juridic, ci doar un obiect de proprietate care poate fi vîndut, închiriat, donat. întreaga civilizaţie ateniană era deci întemeiată pe instituţia sclaviei, căreia politica, dreptul, fi-losofia îi ofereau argumente, cadrul de conservare, justificări şi finalităţi.

Ideea caracterului exogen al politicii, determinarea ei de către factorii social-economici şi culturali revine cu accente particulare şi la unii teoreticieni actuali. în efortul de Ia autonomiza politicul, Jean-Yves Calvez recurge la două genuri de argumente : unele de ordin jistoric, de

felul celor invocate de A. Bonnard, altele de ordin funcţional, care rezultă din

prezenţa reală a politicului în viaţa comunităţilor. Deşi perspectiva istorică este propusă şi de J. Y. Calvez, el nu are în vedere de această dată relaţiile dintre clase, care ar genera mecanismul puterii, al statului, ci unul mai aproape de ceea ce se numeşte astăzi condiţia umană a politicii : viaţa de familie. Ca şi B. de Jouvenel, care urmărea o precizare a ceea ce este politica în puritatea ei, în esenţialitatea ei primă (18), şi J. Y. Calvez este preocupat de a desprinde un nivel ■ de viaţă socio-umană în care nu este prezentă politica, dar în care se satisfac anumite trebuinţe, de hrană, locuinţă, îmbrăcăminte, împreună cu semenii : în familie, cu cei mai apropiaţi, susţine 'autorul. întrucît individ izolat nu există, ci numai socializat, acest atribut (contrar contractualismului rou-sseau-ist) se formează în familie. „Ieşirea" din viaţa de familie marchează, pentru Calvez, începutul politicii ca! dat ontic, întrucît pune problema unui **minim** ide organizare generală a raporturilor sociale care să păstreze cadrul social constituit, să-i confere anduranţâ (19).
în relaţiile cu ceilalţi membri ai comunităţii, omul făureşte o problematică ce-1 depăşeşte pe 'sine şi în care caută graniţele libertăţii sale de acţiune, dar şi imperativele unui bine comun pentru el şi semeni. Astfel, 'susţine Calvez, geneza politicii, ca fapt social autonom, este doar un reflex al nevoii de viaţă socială care, prin valorile ei, transcende **subiectivitatea.**
Aşadar, politicul apare ca un domeniu distinct de acţiuni şi interacţiuni între agenţi, subiecţi individuali şi colectivi, preocupaţi de organizarea şi conducerea generală a societăţii. Această determinare a domeniului ontic al politicii, ca domeniu distinct al vieţii sociale a unei comunităţi, are în vedere faptul că politicul este legat în chip esenţial de acţiunile şi interacţiunile oamenilor în calitatea lor de constituenţi ai unor agregate sociale care pot fi structurate sau nestructurate, convergente sau divergente, spontane sau puternic conştientizate, orientate de o tablă de valori limpede formulată, sau dimpotrivă, rezultat al manifestării unor opţiuni difuze, dar care urmăresc mersul general VJ comunităţii în ansamblu (în sensul păstrării identităţii proprii faţă de sine şi faţă de alte comunităţi).
Viaţa politică jeste astfel legată în mod esenţial de capacitatea agenţilor sociali de a orienta evoluţia generală a comunităţii, care, la rîndul ei, este condiţionată de raporturile complexe stabilite iîn procesul vieţii reale, a acelei comuni-
taţi. In sens larg, această capacitate a colectivităţii de a se organiza şi conduce este exprimată de puterea socială.
Rezultă că [puterea are un caracter central pentru viaţa politică, dar această centralitate este condiţionată de însăşi exogenia politicului şi de faptul că în realizarea ei intervin şi alte componente ale vieţii politice : astfel, acţiunile şi interacţiunile agenţilor politici se pot structura în forme instî-tuţionalizate (stat, partid, fronturi politice, grupuri de presiune, clanuri şi cluburi politice, forţe armate) sau pot ieşi din aceste cadre (opinia publică, de ex., nu este totdeauna raportată la un cadru instituţional, forţele contestatare angajate într-o **răscoală** sau revoluţie nu se încadrează într-un cadru instituţional decît în măsura în care îl contestă). Totodată, puterea este şi generatoare, dar şi vehiculatoare a unui anumit sistem de valori politice aflat în corelaţie cu sistemul general de valori al societăţii care, de asemenea, este teoretizat în **formule** ideologice dar poate fi şi latent în spiritualitatea politică a diferiţilor agenţi (20). Din aceste motive, noi considerăm că, a privi politicul ca un **subsistem** al organizării şi conducerii, al raporturilor dintre diversele forţe sociale în cadrai comunităţilor umane, de instituire şi menţinere prin intermediul puterii a unei ordini interne a comunităţii,, implică o viziune sincronă, care nu poate explica acţiunile nesistemice (nestructurate jsistemic sau exterioare sistemului) şi, mai ales, nu poate încadra perspectiva axiologică, domeniul valorilor supunîndu~se în margini foarte largi unei asemenea abordări. Este adevărat faptul că abordarea sistemică a politicului este extrem de ademenitoare : datorită prezenţei valorilor vŞi ideologiei, graniţele între ceea ce este politic şi ceea ce este exterior politicii de foarte multe ori dispar şi apar confuzii' axiologice malefice (arta, juridicul, eticul, economicul, religia îşi pierd specificitatea şi se transformă în an-cilele politicii, iar aceasta, la rîndul ei, uită specificul şi devine reglatoarea unor

procese sociale care-şi pierd prin această intervenţie specificitatea).
Forţa de atracţie a abordării sistemice a politicului, cu toate limitele sale. se află într-o anumită rigoare pe care o introduce în studiul fenomenului, care apare astfel alcătuit relativ riguros dintr-un ansamblu de elemente între care se stabileşte o structură decelabilă în bogăţia de acţiune şi interacţiuni reale dintr-o societate sau dintre societăţi. Ea apare ca rezultat al participării unui mare număr de agenţi politici

la activitatea de organizare şi conducere generală a societăţii în care trăiesc, atît *în* cadre instituţionale, cît şi neinstituţionale. Aceasta îi imprimă o dinamică proprie, în care sînt implicate ideologii şi valori, în care se acumulează o 'bogată experienţă, în care se implică destine umane, în care, ca şi în alte domenii ale vieţii sociale, are loc o dezvoltare de un tip specific. Perspectivei sincrone trebuie să i-o adăugăm pe cea diacronică, ambele subsumate unei anumite axiologii. Studiul politicii nu este deci apanajul unei singure metodologii, ci al unui efort conjugat, multidisciplinar şi inierdis-ciplinar, de investigare a ei.

CAPITOLUL I

Agenţii politici

Activitatea politică este rezultatul participării unei largi categorii de agenţi, natura şi ponderea lor în politică fiind obiectul unei bogate literaturi, acumulată în timp. Fără îndoială, caracterul social al vieţii politice pune pe prim plan necesitatea analizării agenţilor colectivi care o înfăptuiesc, dar nu trebuie ignorat faptul că orice agregat social este constituit din *indivizi,* din oameni reali, concreţi, din persoane care constituie entităţi biologice-psihologice şi socio-culturale. Din dialectica raportului individ-colectiv, unii autori au analizat viaţa politică doar din perspectiva participării individului ca individ la viaţa politică,- pe cînd alţii au subliniat doar rolul colectivităţii, al grupului, al comunităţii, ignorînd ponderea şi rolul indivizilor ce le compun.
In fapt, aşa cum arată T. Herseni, „indivizi umani nu există decît în societate, iar societatea nu .există decît prin indivizi, fără ca aceasta să însemne că indivizii se reduc la colectivitate sau că societatea este reductibilă la indivizi... mai exact : o societate este chiar colectivitatea indivizilor care o compun" (1). Aşadar este vorba de aceeaşi-realitate articulată pe două planuri ontologice diferite, individul şi colectivitatea sa fiind realităţi corelative, interdependente şi interactive. A le privi ipostaziate generează fie individualismul, fie colectivismul — doctrine cu grave consecinţe pentru viaţa politică normală a societăţilor. (2).
Locul şi rolul indivizilor în viaţa politică au fost cercetate în diverse epoci istorice din perspective teoretice variate. Pentru M. Duverger, acestea pot fi grupate în trei direcţii principale : liberalismul, conservatorismul şi şcoala psihanalitică. (3).
Politologul francez a propus această structurare din perspectiva propriei sale concepţii privind natura fenomenului politic. Acesta apare ca un set de mecanisme prin care o so-

cietate asigură integrarea membrilor săi în ansambluri cu o relativă unitate şi stabilitate. O asemenea integrare este obiectiv necesară pentru că întreaga viaţă socială nu este alt-. ceva decît terenul de manifestare a celor mai ifelurite antagonisme (între care se află desigur şi cele interindividuale), astfel încît apare cerinţa temperării sau stopării lor prin intermediul politicii. Se impune astfel o cosubstanţialitate a naturii unei politici şi naturii vieţii sociale în ansamblu, ceea ce face ca orice politică să exprime problemele unei societăţi, antagonismele care o marchează în anumite împrejurări determinate istoriceşte.
In această ordine de idei, în viziunile liberale lupta politică ar fi o specie a celei economice, deoarece indivizii se luptă pentru a cîştiga bunuri pe care societatea nu le produce în cantităţi suficiente pentru toţi membrii ei.-Autorii acestor teze cred că pe măsură ce revoluţia tehnico-ştiinţifică va determina o tot mai mare cantitate de bunuri in societate, un nivel material de viaţă mai ridicat, lupta politică se va atenua. Relaţia dintre politic şi economic este strînsă,

căci indivizii care cuceresc puterea politică au tendinţa de a acumula şi valori economice tot mai mari.
Se naşte astfel un cerc de motivaţii care face ca cei ce au bogăţii materiale să dorească creşterea lor, iar acest lucru se poate cel mai bine obţine avînd puterea politică ; odată cucerită, prin ea averile pot fi sporite.
In lupta politică triumfă aşadar indivizii cei mai inteligenţi, mai curajoşi, mai puternici, mai îndrăzneţi, mai apţi de muncă. Din jocul de interese ale acestor indivizi are de cîştigat societatea în ansamblul ei. Deşi motivele luptei politice sînt egoiste, fiecare ins urmărind avantaje personale, societatea are de cîştigat prin aceea că este condusă de către cei **mai** apţi să o facă, aşa cum Bastiat arăta, că „armonia economică" este dată de concurenţă, şi în viaţa politică integrarea colectivităţii o dă însăşi lupta politică. (4).
De pe poziţii teoretice opuse, concepţiile conservatoare privesc societatea ca pe un angrenaj în care conflictul definitoriu #este angajat de oameni cu înzestrare naturală distinctă. Un număr mic de indivizi au calităţi deosebite, alcătuiesc aşadar o elită şi luptă pentru cîştigarea unui statut şi unui rol de excepţie în toate domeniile vieţii sociale ; marea majoritate a membrilor societăţii, care alcătuiesc gloata, sau mulţimile, nu sînt în măsură să propulseze creaţia istorică, sînt pasive şi amorfe, dar tind să anuleze rolul elitelor, să deter-

mine o nivelare a oricărei valori de excepţie. „Cei mai buni" de la **natură** au deci datoria de a-şi etala calităţile, de a cuceri puterea politică şi de a-şi impune pe această cale voinţa, modul propriu de a privi mersul societăţii în ansamblu.
Dacă liberalismul respingea ideea inegalităţii naturale dintre oameni şi credea că lupta politică se dă între parteneri egali din punct de vedere social — fiecare individ străduin-du-se să cucerească puterea pentru *a avea avantaje cît mai mari de pe urma ei —, în cadrul conservatorismului, chiar şi atunci cînd elitele se constituie în grupuri sociale, selecţia şi păstrarea poziţiei cucerite au în vedere calităţile native ale Indivizilor. (5).
Pe aceste temeiuri, noi considerăm că atît liberalismul, cit şi conservatorismul —■ în măsura în care pun accentul pe o luptă dintre indivizi, indiferent de modalităţile şi finalităţile ei, care trebuie să etaleze calităţi proprii doar lor, igno-rîndu-sc socialitatea politicii — au generat, odată cu progresul ştiinţelor biologice, tentaţia determinării politicii de manieră darwiniană. Chiar şi în zilele noastre, prin" sociobio-logie. această tendinţă reia mai vechile teze ale unei viziuni ce schematizează natura politicii şi a vieţii sociale în ansamblu, reducînd-o la o banală competiţie între indivizi con-**strinşi** să trăiască laolaltă, dar refuzînd parcă permanent acest fapt sau asumîndu-şi-1 cu o veşnică ciudă faţă de colectivitatea care ar trebui dominată, condusă.
Un alt grup de teorii care explică prin individ viaţa poli ;ică este — după Duverger — cel ce are la bază teze de sorginte' psihologică ; cu observaţia pe care trebuie să o facem privind faptul că psihologia ca disciplină ştiinţifică s-a constituit relativ tîrziu (ultimele decenii ale secolului al XîX-lea), dar idei cu caracter psihologic, mai mult sau mai puţin .elaborate, s-au formulat încă din Antichitate. De exemplu, în Evul Mediu se considera că luptele politice s-ar datora instinctului de dominaţie care hotărăşte conduita fiecărui om şi îl împinge la rău. Este o teză ce ilustrează lipsa distincţiilor dintre psihologie, morală şi politică, orice teoretician de anvergură considerîndu-se dator să ofere precepte ala determinării tuturor componentelor existenţei (filosofia îngloba, în consecinţă, cam tot ce se putea spune la vremea respectivă despre lume).
După consolidarea psihologiei ca o disciplină distinctă, odată cu apariţia în cadrul ei a numeroase^ şcoli şi curente,

s-a afirmat şi psihanaliza, şcoală fără un caracter unitar, dar ilustrată de personalităţi preocupate de a explica natura umană prin individul legat de societate printr-o serie de mecanisme care îşi pun pecetea pe tot ceea ce realizează oamenii : viaţă de familie, morală, artă,

politică, etc. Pentru gînditorii psihanalişti, întreaga viaţă socială, deci şi cea politică, este condensată într-o luptă. Cauza acestui „bellum omnium contra omnes" se află în frustraţiile pe care le suportă insul uman de la naştere, pentru a se putea **integra** în societate, în familie în primul rînd.
Refulate permanent în inconştient (sau subconştient), ele încearcă să irumpă în comportamentul indivizilor. Se naşte astfel o teribilă tensiune între dorinţele naturale ale omului şi imperativele sociale şi culturale în care trebuie să se încadreze. (6).
O astfel de frustraţie se naşte în raporturile faţă de tată, care reprezintă relaţiile de autoritate ale unei familii, deoarece copilul trăieşte în primii ani de viaţă o bucurie şi o libertate care treptat îi sînt îngrădite şi el trebuie să suporte o serie de constrîngeri, obligaţii şi interdicţii reprezentate de părinte. Renunţarea şi refularea dorinţelor, gusturilor şi instinctelor sale îl fac să caute apoi toată viaţa plăcerea —i libido-ul — împiedicată de diversele reglementări şi autorităţi asemănătoare celei parentale. Aşa se explică de ce individul visează şi aspiră mereu la satisfacerea instinctului de plăcere, ceea ce îl poate împinge spre a înfrînge interdicţiile : dacă le domină, vrea astfel să-i domine pe cei din jur, cucerind puterea ; dacă nu reuşeşte să le domine, devine un individ marcat de neîmpliniri în viaţa de familie, în politică, în artă. Devine, altfel spus, obiectul de studiu şi tratament al medicului psihanalist.
O asemenea sublimare este reprezentată de lupta politică, acolo unde agresivitatea şi violenţa îşi creează un cadru organizat de manifestare, unde îmbracă forma dominaţiei şi autorităţii.
Psihanaliza politicii a insistat asupra ambivalenţei sentimentelor şi atitudinilor, asupra caracterului lor contradictoriu, care face ca lupta pentru putere şi dominaţie să se explice fie prin caracterul slab fie prin caracterul prea puternic al motivaţiilor psihologice. Două exemple sînt, în acest sens, foarte cunoscute.
Primul'este oferit de lucrarea lui T. Adorno, din 1950, intitulată „Personalitatea autoritară". Autorul s-a preocupat

de a cerceta structura psihologică a acelor lideri consideraţi a fi conservatori în politică şi a constatat că personalitatea aceasta se defineşte printr-un conformism riguros, prin supunerea necondiţionată la un sistem de norme impuse de tradiţie, printr-o supunere fidelă faţă de autorităţi, printr-o viziune simplificatoare, sumaw, asupra sistemelor de valori (în general, structurate polar) fără prea multe nuanţări (bine-rău, frumos-urît etc.)- într-o asemenea perspectivă, pentru acest tip de personalitate totul este limpede, delimitat, reglat.; cei ce conduc sînt cei mai buni pentru a conduce, iar cei conduşi îşi merită destinul. Aprecierea valorii oamenilor este" legată de condiţia lor socială.
Indivizii aparţinînd acestei categorii sînt nesiguri pe ei înşişi, au o personalitate insuficient edificată, se îndoiesc mereu de propria lor personalitate şi, de aceea, se leagă de cadrele exterioare ale vieţii lor. Stabilitatea ordinii sociale devine un fundament al stabilităţii propriei personalităţi, şi orice distrugere a acelui cadru îi ameninţă propria condiţie. Apărînd o ordine socială îşi apără propriul echilibru psihologic, ceea ce explică adevărata ură pe care o resimt faţă de opoziţie, faţă de orice tendinţă de schimbare, faţă de sistemele de valori care aduc cu ele alte moduri de existenţă.
Personalităţile autoritare împing teama de schimbare pînă la adoptarea celor mai radicale forme de dominaţie, aşa cum au fost cele ale totalitarismului. (7).
Al doilea exemplu ne este oferit de către E. Adler, pentru care libidoul freudean este înlocuit de instinctul de dominaţie, despre care vorbeau şi gînditorii medievali (concu-piscentia dominandi), care se manifestă cu putere la toţi oamenii. Cei ce sînt umiliţi şi dispreţuiţi, cei ce se simt slabi şi inferiori, rataţii şi complexaţii caută să se afirme prin dominarea celorlalţi. Aşa, de exemplu, nu este întîmplător faptul că toţi marii dictatori (Cesar, Napoleon, Hitler, Stalin, Franco) au fost fie mici de statură, fie au avut felurite malformaţii.
Psihanaliza s-a raportat şi la problema mecanismelor prin care puterea politică se conexează

cu lupta şi cu integrarea indivizilor, cu ordinea şi schimbarea. Numeroşi autori de formaţie psihanalistă susţin că şi în politică se manifestă o serie de caracteristici universale ale vieţii de familie, ale raporturilor general-umane de tipul autorităţii şi supunerii. Le Play,
25
F. de Coulange, Ch. Maurras au comparat viaţa politică cu viaţa de familie, unde rolul tatălui este preluat de cel al conducătorului, devenit „părintele patriei"', etc. Este un pater-nalism al autorităţii politice, baza, printre altele, a sentimentului de patriotism ca transpunere a dragostei faţă de familie. De altfel, unele mişcări politice naţionaliste îşi fixează lozincard această judecată : patria = familia cea mare. Psihanaliza a deschis însă şi cîmpul discuţiei despre valorile pe care le urmează individul în viaţa social-politică. Este evident astfel că, împreună, oamenii sînt creatorii unor opere de cultură, ale unor fapte de civilizaţie care au o evoluţie distinctă de a societăţii propriu-zise. Simboluri, semnificaţii, expresii, valori alcătuiesc universul noologic, neorganic, su-piVoiologic. Individul, prin ceea ce a acumulat în copilărie ca atitudini ambientale faţă de părinţi (ură şi dragoste, recunoştinţă şi ranchiună), se va manifesta şi în viaţa politică, mai ales faţă de putere ; cu observaţia că nu toate formele de autoritate a puterii se raportează la trăirile individuale, dar cea „charismatică", pusă în discuţie de M. Weber, este probabil ilustrativă.
Un capitol aparte în analiza politicii din perspectiva psihologiei individului este reprezentat de literatura consacrată temperamentului politic, caracteristică a unor conduite politice, unor comportamente şi atitudini, considerate fie îriăs— cute, fie achiziţionate în raporturile psihosociale. Teoriile de acest gen sînt în general opuse teoriilor despre clasele sociale, şi In principal concepţiei marxiste, care a considerat principiul clasialităţii, în mod unilateral, a toate explicativ pentru viaţa social-politică.
O literatură bogată a stabilit legături între principalele tipuri de temperamente şi feluritele atitudini politice. Astfel, după Heymans şi Wiersma, trebuie considerate trei componente ale caracterului : a) emotivitatea, b) activitatea şi c) persistenţa reprezentărilor („retentissement = widerhall = ecou), care ar da : grupa „primarilor", care trăiesc în prezent şi viitor, nu în trecut, şi grupa „secundarilor", care prelungesc mult în timp „ecoul" trecutului. S-ar obţine astfel următoarele clase * de caractere, principalele caracteristici ale vieţii politice pe care o realizează fiecare. (8).
26
„amorfii"
— neemotivi
— inactivi
— primari
„flegmaticii"
■— neemotivi
— activi
■— secundari
„pasionaţi"
— emotivi
— activi
— secundari
„colerici"
— emotivi
— activi
— primari
indiferenţi la lupte neatraşi de putere respectuoşi faţă de libertate moderaţi împacă tensiunile
— atraşi de luptele politice
— atraşi de putere
— autoritari, oratori, legaţi de
mase
(Danton naînclinaţi spra **Jaurres)** dictatură
„nervoşii"
emotivi inactivi

primari
.sentimentalii" *„apaticii"*
emotivi inactivi secundari
i
anarhici
revoluţionari
1
antiautoritari (fîobespierre)
inemotivi
inactivi
secundari
i
conservatori
„sangvinici"
inemotivi
activi
primari
i
oportunişti (Taileyrand)

Altă clasificare aparţine lui Kretschmer, care modernizează tipologia lui Hippocrate. Se disting, în această teorie (bazată pe aspectele morf'ofizice ale individului şi pe bolile mentale) trei tipuri umane :

1. „picnic" : măsurare transversală (largi faţă de înălţime) ; predispoziţie spre psihoze maniaco-depresive ;
2. **„leptosome"** : măsurare verticală (subţire) ; predispoziţii spre schizofrenie ;
3. „atletic" : robusteţe fizică ; predispoziţie spre epilepsie.

Em. Mounier a încercat unele corelaţi între aceste clasificări şi atitudinile politice. Astfel, Mirabeaa, suplu şi plin de vervă, strălucitor şi popular, ar fi picnic şi ciclotomic. Lepto-somii schizoizi ar fi calculaţi „reci", abstracţi şi fără scrupule sau idealişti sectari, tirani insensibili. (9).

Un alt psihanalist cunoscut, C. G. JUng, a propus o clasificare în care ţine seama de raporturile individului cu **lumea** exterioară, pe baza căreia distinge *introvertit ii* şi *extro-vertiţii.* Cei dinţii sînt înclinaţi spre' ei înşişi, spre lumea lor interioară, spre **propriile** idei, fiind puţin preocupaţi de opiniile altora, anticonformişti şi nesociabili, aşa cum sînt tehnocraţii sau iacobinii. în schimb, **extravertiţii** se interesează de tot ceea ce este exterior fiinţei lor, pentru **a** se **conforma** cerinţelor mediului social, bogăţiei, prestigiului, varietăţii, şi deci schimbării ; acest tip de • lider politic ar fi ilustrat de politicienii democraţi. (10).

O clasificare a tipurilor de temperamente politice mai nuanţată, bazată pe aplicarea teoriei factoriale, a propus psi-hosociologul englez G. Eysenck. Chestionarele de atitudine pe care le-a elaborat şi ale căror rezultate le-a prelucrat matematic au avut ca premise două constatări :

a) că şi în viaţa politică, (aidoma oricărei laturi a vieţii sociale) existăr comportamente „moi" şi „dure", adică atitudini deschise dialogului, democraţiei, schimbului de valori, respectiv inconcesive, înclinate spre rigiditate, spre forţă, chiar violenţă, în apărarea unei poziţii teoretice sau practice ;

b) în viaţa politică se pot detaşa două poziţii extreme —-de ..stingă" şi de „dreapta" — sau radicalii şi conservatorii, în sensul cel mai general al termenilor („radical" = partizan al schimbării, al transformării). Prima distincţie deschide perspectiva celei de-a doua, întrucît în cadrul dreptei sau stîngii există grade de comparaţie (la dreapta sînt mari deosebiri între conservatorii propriu-zis şi fascişti, iar la stînga între social-democraţi şi comunişti). (11).

Comunism
„dur"
Fascism
stingă
SociaJ-democraţie
Conservatorism
dreapta
„moale"

Clasificării lui Eysenck i-au fost aduse numeroase critici. Duverger arată că prezentarea conduitelor politice în termenii analizei factoriale nu îngăduie şi identificarea factorilor reali, care le determină. Este puţin probabilă identificarea opoziţiei „radicali—conservatori" cu „dreapta şi stînga" politică. în acelaşi sens este nefuncţională opoziţia dintre „duri" şi „moi" în raport cu spiritul democratic sau autoritar al vieţii politice.
După trecerea în revistă a acestor opinii se impun cîteva consideraţii asupra problematicii locului şi rolului individului în politică, deoarece ele sînt evidente, aşa cum este evidentă premisa consideraţiilor de pînă acum formulată în textul lui T. Herseni.
Raportul dialectic dintre individ şi colectivitate, prin bogăţia de implicaţii pe care le are, impune o largă perspectivă teoretică, interpretativă izvorîtă dintr-o filosofie a omului şi ancorată într-o axiologie centrată pe om.
Pentru politologie, ca studiu al activităţilor legate de organizarea şi conducerea generală a societăţii, problematica

individului este de mare însemnătate, dar ea se pune în deplinătatea implicaţiilor abia odată cu gînditorii epocii moderne. Numai atunci cînd însăşi viaţa socială se construieşte pe activităţi care îl solicită pe om şi ca individualitate, nu numai ca simplă componentă a unui angrenaj supraindividual, apare o concepţie despre individ ca subiect al politicii. Meritul real revine în acest sens gîndirii liberale, acelei concepţii politice „care caută să schimbe status quo-ul politic, economic şi social, pentru a promova dezvoltarea şi bunăstarea individului. Liberalii, se arată într-un cunoscut dicţionar de ştiinţe politice, consideră omul o fiinţă raţională care îşi poate folosi inteligenţa pentru a învinge obstacolele umane şi naturale din faţa vieţii bune pentru toţi, fără a recurge la violenţă împotriva ordinii stabilite... Liberalismul a apărut în secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea, ca doctrină care evidenţiază dezvoltarea deplină a individului, liber de constrînge-rile guvernămîntului. Invers, liberalul din secolul XX priveşte guvernămîntul drept un mijloc de corectare a abuzurilor şi neajunsurilor societăţii, prin programarea pozitivă a acţiunii". (12).
Acest liberalism a pus în evidenţă necesitatea ca fiecare individ să-şi exprime opţiunile politice într-un cadru organizat, condus de reglementări constituţionale, între care drepturile şi libertăţile lui de cetăţean să fie respectate. Votul universal, libertatea de asociere, de opţiune ideologică devin elemente definitorii ale statutului politic al individului. Ele stau la baza oricărui sistem democratic modern, chiar dacă G. Burdeau crede că aceste elemente se pot converti în formule concrete care pot anula însuşi spiritul liberalismului. Explicaţia acestei aprecieri a cunoscutului politolog francez se află în faptul că, într-adevăr, din postularea locului şi rolului individului în viaţa social-politică, din recunoaşterea individului în sine ca valoare în ordinea morală, politică, artistică, filosofică nu rezultă cu necesitate un sistem democratic. Importante sînt, după această postulare, mijloacele prin care realizarea individului poate fi atinsă : se poate pe un drum ajunge la anarhism, pe un alt drum la comunism şi totalitarism şi numai în anumite cadre democratice, la un tandem optim individ-societate (individ-individ). (13).
In opoziţie cu liberalismul, gîndirea conservatoare a construit o imagine a individului care limitează drastic şansele democraţiei, iar prin unele variante i se opune de o manieră viguroasă. Ca spirit al unei politici, al unui regim politic, conservatorismul este fără îndoială un promotor al elitismului

în înţelegerea Jocului şi rolului individului. Şi în acest plan al discuţiilor se reconfirmă nevoia de a preciza însuşi termenul de *elită.* Intrucît am consacrat o lucrare teoriilor eli-tare şi modelului politic pe care ele îl construiesc, în cele ce urmează vom evidenţia doar implicaţiile asupra problematicii individului. (14).
Sociologul englez T. B. Bottomore arată că prin termenul elită se desemnează : a) un număr

redus de indivizi în cadrul unei societăţi, care alcătuiesc un grup minoritar ; b) un criteriu de distingere a lor (sau mai multe) de marea masă de membri ai societăţii. (15).
Etimologic, termenul elită se originează în latinescul *eli-gere — a alege* şi a fost utilizat în franceza secolului al XVI-lea pentru a desemna grupurile sociale cărora li se puteau ataşa atribute în gradul „cel mai...". Într-o comunicare prezentată la Congresul de Ştiinţe Politice de la Edinburgh, în 1976, Paoîo Zannoni a arătat în mod justificat că datorită multitudinii de înţelesuri acordate termenului elită, el este deseori înlocuit pentru anumite conotaţii cu alţii. Patru dintre ei sânt puşi în raporturi reciproce pentru a încerca desprinderea notelor comune. Tabelul de mai jos, întocmit pe baza cunoaşterii diferitelor doctrine elitare, este deosebit de sugestiv (modificările pe care le-am introdus faţă de varianta originală nu afectează conţinutul lui). (16).

Criterii de distincere EKiă	Masă conducătoare	Clasă politică	Aristocraţie	Oligarhie
Număr redus X	X	X	**X**	«
Coeziune	**X**	X		
Conştiinţă	X	X	**X**	**X**
Putere în general	**X**		**X**	
Putere politică	**X**		**X**	**X**

30

Într-un alt tabel, Zannoni prezintă şi principalii autori care au ilustrat concepţiile elitare, avînd în vedere :
a) identificarea unităţii sociale la care se referă sensul elitei ;
b) criteriul de distingere a elitei de non-elită şi, prin aceasta, determinarea căilor de acces la o poziţie preeminentă ;
c) precizarea surselor puterii care asigură elitei anduranţă.

	Criterii de distingere	Sursele	politicii	Domeniu
V. Pareto	Eficienţă	Forţă şi	consens	Societatea
G. Mosca	Merit	Număr nizare	şi orga-	Societatea
R. Michels organizaţiilor lor organizaţio-nale	Poziţia în cadrul losirea mijloace-	Monopol în fo- complexe		Organizaţii
Ortega J. Gasset Merit moral Nu are putere Societatea				
K. Marx Proprietatea Statul Societatea				
C. W. **Miiis** poziţia în cadrul tate Societatea	Statusul social şi cărei surse	Monopolul de instituţiilor	ori- putere din socie-	

Pluraliştii (R. Dahl)	Proprietatea resurselor de putere	Variate mijloace politice	Societatea

Deşi este vizibilă ambiguitatea conceptului de elită datorită variaţiei sensurilor pe care le vehiculează, se pot reţine unele elemente comune : elita conceptualizează existenţa unui număr redus de indivizi aleşi, cu anumite merite, evidente prin aplicarea unor criterii de selecţie, care deţin puterea faţă de cei mulţi. în consens cu Wittgenstein, autorul consideră

că elita este un concept-familie, pentru că el îşi relevă sensurile printr-o familie de alţi termeni.

Implicaţiile acestei determinări se cer, sub unghiul poli-tologiei, grupate astfel :

a) organizarea şi conducerea generală a societăţii se poate realiza în trei modalităţi : 1. printr-o ipostaziere a elitei în factor unic în opoziţie cu ceilalţi membri ai societăţii, priviţi ca masă sau gloată ; 2. printr-o negare totală a elitei şi printr-o punere sub numitor comun a tuturor indivizilor, într-o manieră totalitară ; 3. printr-o distingere a domeniilor şi criteriilor de selecţie a elitelor care să ţină permanent seama de preceptele spiritului liberal, ale nevoii .de împlinire a fiecărui individ, aşa cum se poate realiza ea într-un regim politic democratic ;

b) numai o cercetare concretă în diversele domenii ale vieţii sociale poate stabili locul şi rolul unei elite, criteriile de selecţie, finalităţile acţiunii ei, raporturile pe care le întreţine cu ansamblul societal. Aici aportul sociologiei este de o importanţă deosebită, întrucît individul în politică etalează calităţi sau defecte numai în raport cu membrii societăţii, în cazul special al politicii şi în raport cu instituţiile şi regulile procesului politic.

Masele se determină ca fiind o grupare umană consti-, tuită în situaţii deosebite (demonstraţii, momente de panică sau de revoltă şi consternare), instabilă şi cu o compoziţie eterogenă, într-o anumită variantă interpretativă, prin masă se introduce o imagine asupra oricărei societăţi care ar avea în fruntea ei o elită redusă ca număr, dar controlînd şi domi-nînd ansamblul social alcătuit din mulţime (sau mulţimi).

în ştiinţele sociale, se consideră, în general, că masa este o mulţime umană nediferenţiată, privită ca atare şi considerată sub unghi cantitativ (reuneşte un mare număr de membri ai societăţii) şi calitativ (oamenii nu se diferenţiază unii de alţii, toţi au un nivel de cunoaştere, de reflexie şi iniţiativă scăzut). Masa nu este conştientă de sine, ci este constituită şi acţionează doar în numele unui interes' determinat ; acesta se poate structura spontan, fără o organizare prealabilă, sau, dimpotrivă, poate fi stimulat de anumite organizaţii (partide politice, mass-media, lideri, sindicate etc). (17).

Alte activităţi în care se angajează masele (comunicaţii de masă, consum de masă, educaţia maselor etc.) presupun ca acţiunea care solicită un mare număr de indivizi să fie susţinută de mijloace 'adecvate. Cultura de masă cere astfel

o reţea de instituţii care în lumea contemporană presupun o capacitate ridicată a societăţilor de a le susţine material. G. le Bon, în 1913, a atras atenţia asupra faptului că mulţimile, atunci cînd sînt reunite de interese latente şi se constituie intenţional, generează fenomene psihosociologice specifice (efectul de descărcare, contagiunea emoţională, su-gestibilitatea colectivă, sentimente colective propice miturilor). Aceste stări pot fi exploatate de anumiţi lideri, care realizează asupra maselor o disciplinare, o încadrare a lor în direcţia dorită, dar dacă nu sînt stăpînite pot irumpe în viaţa social'-politică ; constituirea oamenilor ca masă se realizează însă pe un număr foarte mic de probleme, dacă nu chiar pe una singură : răsturnarea unei anumite orînduiri politice, înlocuirea unui regim politic cu altul. In acest din urmă caz, masele devin principalul agent'politic al revoluţiilor. (18).

Clasele sociale

Dintre agenţii politici şi ai vieţii sociale în general, care s-au bucurat de o atenţie particulară, clasele sociale par a fi avut determinaţiile cele mai viu disputate, în raport cu viaţa social-

politică reală, dar şi în raport cu alţi termeni care vor să reflecte, mai mult sau mai puţin adecvat, modul în care se structurează membrii unei societăţi, criteriile pe baza cărora se constituie feluritele grupuri sociale.
Afirmînd aceste lucruri, ne-am plasat noi înşine, dintru început, într-un echivoc, pentru că nu este limpede ce diferenţă specifică şi ce gen proxim îngăduie definirea claselor sociale ; pe de altă parte, se ştie astăzi că problema unei imagini asupra felului în care se grupează în chip necesar membrii unei societăţi este corelată aproape întotdeauna cu consideraţii ideologice, cu ierarhii ale diverselor criterii de distingere a grupurilor sociale. De aceea, pentru Marx clasa socială era categoria-cheie a viziunii pe care o proiecta asupra societăţii timpului său, dar mai ales asupra perspectivelor ei viitoare, pe cînd pentru autorii teoriei stratificării ea este una dintre categoriile prin care, de pe o anumită poziţie ideologică, se încearcă explicarea esenţei raporturilor sociale.
Ăristotel ne poate servi, sub unghiul relativităţii criteriilor de grupare socială, un prim exemplu. In „Politica", partea a IV-a, Stagiritul, tratează problema claselor sociale în raport cu democraţia, arătînd că în orice stat există bogaţi

si săraci, primii în număr mic, ceilalţi în număr mare, aflaţi într-un antagonism declarat. Consecinţa acestui fapt este predominanţa uneia asupra alteia dintre aceste clase, şi de aici şi natura constituţiilor pe care le adoptă statele, respectiv a regimurilor politice (care sînt oligarhii sau democraţii).
Dar, dintr-un alt unghi, Aristotel arată că cele două clase se compun la rîndul lor din diverse categorii socio-profesio-nale : lucrători, artizani, comercianţi, soldaţi, judecători,, proprietari etc. Ele cultivă idei diferite privind politica şi organizarea statului : unii cred că democraţia s-ar naşte din ideea că egalitatea dintre oameni (se înţelege de ordin social) ar trebui să însemne egalitatea în toate dintre ei ; pe cînd alţii cred că oligarhia se naşte din ideea că cei ce se simt inegali cu alţii dintr-un punct de vedere sînt inegali din toate punctele de vedere ; primii, pe baza ideii de democraţie, sub pretextul că sînt egali, au pretenţia de a participa în mod egal cu toţii, la toate ; ceilalţi, -convinşi că sînt inegali, caută să obţină cît mai mult din partea societăţii, convinşi că merită aceasta. (19). Pornind de la Aristotel, P. de Laubier construieşte o primă definiţie a claselor sociale „ca ansambluri sociale formate din cetăţeni aparţinînd de diferite categorii sor cio-profesionale, care apără o concepţie de egalitate ce se aplică în chip tipic la repartiţia bunurilor economice, ceea ce dă naştere la o bipolarizare în cadrul regimurilor în care libertatea politică este efectiv recunoscută". (20).
Definiţia aceasta pune în faţa politologului cîteva probleme care nu se pot soluţiona dacă rămînem în cadrul acestor termeni ai determinării claselor sociale :
a) în ce măsură un regim politic determină o anumită structură socială şi cînd el se întemeiază pe ideea şi statutul de cetăţean ? ;
b) în ce măsură o concepţie (al cărei conţinut variază în timp) este temeiul unei grupări sociale relativ stabile, aşa cum ar trebui să- fie clasa socială ? Cu atît mai mult, cu cît într-o astfel de „clasă" cetăţenii sparţin unor categorii socio-profesionale diferite ?
c) termenii „ansamblu social", „egalitate",' „libertate politică" au încărcături de cunoaştere variabile în timp, astfel că nu vom putea utiliza în mod univoc aceleaşi criterii de determinare a claselor sociale de-a lungul timpului, întrebîn-du-ne dacă pot fi regăsite în întreaga istorie sau numai pe o anumită treaptă a dezvoltării istorice a societăţilor, trebuind să dispară cîndva.

Numeroşi autori, între care JDuverger şi G. Gurvitch, ur-mînd o linie consacrată în sociologie, au căutat să determine clasele sociale prin o serie de elemente de obiectivitate dir> viaţa socială, care să confere claselor sociale o anumită an-duranţă în timp, o coeziune a membrilor lor. ■ .
în acest sens, cel mai frecvent criteriu de distingere a claselor sociale a fost poziţia economică distinctă şi, pe această bază, o anumită avuţie care ar fi fost totdeauna sursa conflictelor sociale. Duverger subliniază chiar că, atîta vreme cît bunurile produse într-o societate vor fi insuficiente pentru a asigura un trai decent tuturor, „Struggle for life". va fi.o lege a structurării sociale în clase- cu oameni care au şi oameni care nu au avuţii materiale. în acest sens este continuat gîndul iui Aristotel în „Tabloul economic" al lui Ouesnay, din 1753, unde orice naţiune este caracterizată de existenţa a trei clase de cetăţeni : clasa productivă (care cultivă prin muncă teritoriul naţional şi produce bogăţiile din

societate),, clasa proprietarilor (care, în frunte cu suveranul, trăiesc din venitul sau produsul net, plătit de producători, anual) şi clasa sterilă (clasa care îi cuprinde pe toţi cei ce activează în afara agriculturii). Mai tîrziu, Ricardo va îmbunătăţi această schemă a structurii, sociale, arătînd că trebuie vorbit de trei clase : lucrătorii, proprietarii şi capitaliştii. La toţi, S. Mill va adăuga „clase mijlocii", pentru ca Sismonfcli să arate că toate aceste clase se deosebesc nu numai după locul ocupat în procesele de producţie, ci şi după rezultate, care le împart în clase bogate şi sărace. (21).
Toate aceste teze îşi au sorgintea în gîndirea liberală, cea care a respins ideea unei inegalităţi naturale dintre oameni pentru a arăta că împărţirea acestora în clase are La bază anumite raporturi sociale guvernate de legi naturale. De aceea, în limba franceză circulă un sens larg al clasei sociale, exprimat de termenul „condiţie socială", şi unul restrîns, prin care se exprimă o structurare a societăţii în categorii distincte.
In spiritul acestei gîndiri liberale, determinarea claselor sociale s-a constituit — aşa cum se exprima şi P. Sorokin — pe baza unor criterii complexe şi multiple. S-au luat astfel în discuţie : profesia, veniturile, averea, aptitudinile, formaţia intelectuală, accesul la bunuri şi valori, renunţîndu-se la o filosofic a istoriei sau la o ideologizare a problematicii claselor, dar mai ales — cum subliniază Gurvitch —, renunţîndu-se la raportarea claselor, sociale la teoria statului şi a vieţii politice. Am putea spune că dacă la Marx problema cla- -

selor sociale era strîns legată de cea a puterii politice, a esenţei regimurilor politice, prin ceea ce a adus sociologia claselor în secolul nostru acestea s-au „depolitizat", permiţînd o tratare în termeni relativ autonomi a fenomenelor politice. Cu toate acestea, nu de puţine ori o filosofie a istoriei legată de clase, cum a fost a lui Marx, a fost înlocuită cu o alta, cum a fost a lui Pareto sau Schumpeter, iar o doctrină, socială înlocuită *ca.* alta (Schmoller, Weber etc), aşa cum scrie Gurvitch.
Dar din toate aceste construcţii teoretice se degajă ideea că feriomenul claselor sociale este legat de o înţelegere a societăţilor din perspectiva totalităţii, a globalităţii, încît alte criterii nu pot decît să o nuanţeze. Această apreciere a lui Gurvitch este ilustrată prin cîteva doctrine. Astfel, este evocat G. Schmoller, care înţelege prin clasă socială o diviziune a societăţilor postgentilice în grupuri mari în care indivizii de aceeaşi condiţie se simt reuniţi prin caracterul închis sau deschis, formate nu atît pe baza domiciliului sau rudeniei, cît pe baza profesiei, genului de muncă, averii, culturii, drepturilor politice, a conştientizării propriei comunităţi, pentru a putea întreţine între ei relaţii de societate şi a urmări împlinirea unor interese comune. Dar — aşa cum sublinia şi Gurvitch —, nu profesiunile duc la distincţii clasiale, ci, după cum au arătat numeroşi critici ai lui Schmoller, clasele sociale determină alegerea profesiunilor. Cea mai consistentă observaţie aparţine lui Sorokin, care arată, credem justificat, că profesia reprezintă o legătură unifunc-ţională între indivizi sau grup social şi ansamblul societăţii, pe cînd clasa socială reprezintă o legătură multifuncţională, şi chiar suprafuncţională, în sensul relevării unor elemente complexe de relaţionare socială. (22).
De asemenea, trebuie avut în vedere faptul că într-o societate din ce în ce mai complexă — aşa cum se relevă a fi societatea industrială şi cea post-industrială, în care apar şi dispar anual sute de profesii — nu se mai poate susţine că o profesie generează un grup social cu revelanţă şi consistenţă semnificative.
Alţi autori propun — în numele căutării unor elemente obiective de distingere a claselor — fie nivelul veniturilor, deci cel al vieţii, fie genul (tipul ori stilul) de viaţă, fie prestigiul.
Dar toate aceste dezbateri au dus la conturarea a două idei de bază în determinarea claselor :

1. Existenţa claselor sociale este legată de procese sociale complexe, în care se întrepătrund domeniile economic, politic şi cultural-ideologic. De aceea este necesară precizarea perspectivei din care sînt discutate criteriile diferenţierii clasiale.
2. Reflectînd deosebiri sociale reale între membrii unei societăţi, este necesară relevarea caracterului la social şi istoric, socialitatea implicînd în acest sens relaţii în interiorul şi între clasele sociale, cu o anumită consistenţă, istoricitatea în-semnînd procesualitatea în timp (apariţie, dezvoltare, dispariţie) a claselor.

Din dorinţa de a satisface prima cerinţă, numeroşi autori, au căutat explicaţia existenţei claselor în viaţa economică, iar pentru a satisface a doua exigenţă au plasat problematica raporturilor economice de proprietate în centrul criteriilor de distingere a claselor sociale. Disputa cu alte opinii a fost generată de gîndirea weberiană, care a pus tranşant problema raporturilor dintre obiectiv şi subiectiv în geneza şi structurarea claselor, precum şi pe cea a raporturilor dintre economic, politic şi cultural-ideologic, instaurînd astfel o polemică ce ■ va deveni pregnantă mai tîrziu între marxism şi non-marxism.
Weber arată că o clasă socială se constituie în cadrul unei comunităţi după următoarele criterii : a) posesiunea averii (Besitzklassen), care implică actul proprietăţii ; b) modul de achiziţie (Erwerbklassen) a bunurilor şi de utilizare a lor pe piaţă, ; c) cîştigarea unei „situaţii de clasă" între membrii căreia se stabilesc raporturi care o fac distinctă faţă de alte-clase (mentale, culturale, sociale, politice etc).
După cel dintîi criteriu, se disting cei ce au monopolul unor activităţi şi cei ce nu-1 au (filiaţia de idei aristotelice), dar mai cuprinzător raportul de proprietate, care se poate referita largi categorii de bunuri, activităţi etc. Ex. : monopo-liştii şi cei frustraţi de monopol.
După al doilea criteriu, se distinge o clasă — sau mai multe — superioare (care au monopolul de a dirija producţia şi distribuirea de bunuri). De ex. : industriaşi, comercianţi, bancheri, reprezentanţi ai profesiilor liberale, plasaţi la niveluri profesionale ridicate, cărora li se opun muncitorii, păturile intermediare de ţărani, funcţionarii.
După cel de al treilea criteriu, s-ar distinge proletarii^ burghezia mică, intelectualii fără avere, clasele posedante şi privilegiaţii prin educaţie. (23).
Gurvitch arată că, din toată opera lui Weber, partea referitoare la clasele sociale este cea mai slabă şi eclectică, dar

cu toate acestea Weber a inaugurat o direcţie a investigării claselor care a dat un mare număr de reprezentanţi, prin faptul că a introdus o distincţie între economic şi social, între proprietate şi distribuţie. Astfel, distribuţia valorilor dintr-o societate generează o „situaţie de clasă", o ordine socială, şi apoi un prestigiu, mai importante şi mai relevante decît ceea ce **Marx** a considerat a fi clasa socială. La nivelul societăţilor, şi apoi în cadrul lor, se constituie straturile sociale, elemente ale diferenţierii grupale a societăţii mai precise decît clasele, mai operante.
Stratificarea socială reprezintă expresia unei anumite diferenţieri şi ordonări a grupurilor unei societăţi. Ea poate fi stabilită pe verticală, şi atunci include clase, stări, caste cu poziţii ierarhice, care se legiferează şi se instituţionalizează politic, sau pe orizontală, cînd vizează aspectele diferenţierii pe baza comportamentelor, distribuţiei valorilor (materiale sau spirituale). La Weber, stratificarea este expresia caracterului universal ăl structurării inegalitare a societăţilor şi a modului totuşi concret istoric în care se realizează ea. W. G. Sumner a crezut chiar că poate fi aplicată la deosebirile biologice dintre oameni. (24). Mai **târziu,** L. Werner şi P. S. Lunt au preluat ideea lui Weber că în societate fiecare om are un status al său. Aplicînd metoda participării evaluate, el a luat în consideraţie ocupaţia, sursa de venit, tipul de locuinţă, zona rezidenţială, aprecierile interpersonale etc. Au rezultat, într-un orăşel investigat, şase niveluri de stratificare vertica-lizaţă cu o clară alură elitistă. (25). Mai apoi, straturile au fost considerate ca agregate de indivizi, localizate în diferitele sisteme de inegalităţi dintre oameni care înlocuiesc soli-•daritățile difuze bazate pe apartenenţa la vaste sisteme co-. lective, cu modalităţi interschimbabile de agregare socială. Nu întîmplător. cartea unuia dintre adepţii teoriei stratificării, M. Tumin, poartă ca subtitlu „formele şi funcţiile inegalităţii" în viaţa socială, referindu-se la faptul că straturile ar -îngloba în determinarea lor toate modalităţile de grupare socială care explică şi exprimă inegalităţile dintre oameni. (26).
O altă modalitate de abordare a structurii sociale este reprezentată de orientarea care tinde să îmbine criteriile cla-sialităţii (27) cu noile elemente ce caracterizează societăţile contemporane aflate în stadiul industrial şi post-industrial." Un astfel de exemplu ne este oferit de către J. Schumpeter, •care insistă asupra faptului că o clasă socială este un organism social particular, cu o identitate distinctă, izvorîtă din

faptul că este mai mult decît suma părţilor, deci a indivizilor. Cînd se discută problema claselor, scrie Schumpeter, trebuie avute în vedere patru probleme : a) natura clasei se determină prin raportare la funcţia pe care ea o exercită în viaţa unei societăţi ; b) stabilirea elementului de coeziune care face din ea un organism social şi nu un simplu agregat care să

reprezinte o colecţie de indivizi ; c) cum se explică faptul că nici o societate nu este omogenă, ci prezintă aspectul unor straturi ?, cum se formează ele în istorie şi ce le asigură persistenţa ?, ar pune problema deci a celui de-al treilea grup de întrebări privind clasele sociale ; d) în sfîrşit, Schumpeter este preocupat de a stabili cauzele şi condiţiile concrete ale unei structuri de clasă istoriceşte constituită şi determinată. (28).
Autorul arată că o clasă socială nu este alcătuită din indivizi, ci din familii, care dobîndesc sau pierd o poziţie de clasă în funcţie de felul în care rezistă la solicitările societăţii de a juca un rol în cadrul ei. Orice clasă se structurează din familii care au aceeaşi funcţie socială. El scrie în acest sens că fiecare clasă are o funcţie determinată pe care trebuie să o îndeplinească în ansamblul unui context şi a unei orientări, funcţie prin care îşi realizează propria sarcină, impunînd membrilor săi o conduită caracteristică de clasă. De asemenea, adaugă autorul, poziţia fiecărei clase în structura naţională totală depinde, pe de-o parte, de semnificaţia ce se acordă acestei funcţii, şi, pe de altă parte, de succesul cu care o clasă îşi realizează funcţia sa. Toate funcţiile ce se pot distinge în cadrul unei naţiuni sînt indispensabile, din punct de vedere social ; ceea ce are importanţă, este felul în care o anumită funcţie este îndeplinită de o clasă dată. Iar pentru aceasta, în manieră individualistă paretiană, el invocă criteriul calităţilor personale ale fiecărui ins. O clasă, pentru a-şi îndeplini funcţia, poate recruta indivizi din altă clasă, după cum îi poate pierde pe ai săi. Explicaţia devine astfel aistorică şi asocială. (29).
Analizînd feluritele determinaţii ale conceptului de clasă socială, M. Duverger arată că ele nu sînt nicidecum antagonice, ci mai degrabă complementare. De ex. : poziţia diferită în raporturile de proprietate asupra instrumentelor producţiei antrenează diferenţieri ale nivelului de viaţă, care aduc deosebiri ale modului de viaţă şi de gîndire, ale prestigiului şi reprezentărilor colective Adevărata opoziţie dintre concepţii

rezidă în ponderea pe care o acordă unuia dintre factori faţă de ceilalţi.
După Duverger, deosebirile dintre clase rezidă în două elemente : 1) Inegalitatea colectivă a condiţiilor şi 2) transmiterea ereditară a atributelor de clasă. Este o caracteristică a societăţilor cu clase aceea de a institui discriminări colective care se opun jocului liber al concurenţei dintre indivizi. Individul nu poate depăşi cadrul unei clase, pentru că societatea îi menţine o anumită poziţie colectivă. Statutul social colectiv este cel ce determină existenţa şi profilul unei anumite clase sociale, care îi imprimă o unitate, şi chiar o psihologie, distinctă.
„Conştiinţa de clasă" de care vorbesc marxiştii este tocmai expresia mentală a apartenenţei la un grup social dat. De aici, ideea că o clasă presupune o anumită rigiditate a caracteristicilor ei, care se opune circulaţiei elitelor sau schimbărilor de statut.
Rigiditatea s-ar explica — pentru Duverger — prin aceea că nici un individ nu se naşte într-un grup social „dorit" dinainte. El aparţine unei clase în virtutea unor relaţii sociale în care îi este cuprinsă familia. Socializarea lui înseamnă asumarea apartenenţei la clasa părinţilor.
Transmiterea „ereditară" a atributelor de clasă se poate referi şi la privilegii, dar şi la lipsa lor ; de exemplu, proprietatea privată sau lipsa ei.
Apartenenţa prin naştere la o clasă, dă apoi poziţii distincte în diverse domenii ale vieţii sociale, în armată, în biserică, .în administraţie şi în alte funcţiuni de stat. Sistemul de caste indian a hipertrofiat acest mecanism de clasă.
Clasele sociale acordă aşadar individului la naştere şanse inegale de a se integra comunităţii în ansamblu. între individ şi naţiune, clasa se interpune pentru a stabili poziţia socială a individului, pentru a i-o păstra în primul rînd. Se pot determina, din unghiul sociologic, diverse *situaţii de bază* în care se află clasele sociale : nivelul bogăţiei, tipul de proprietate, privilegiile administrative, avantajele culturale etc. (30).
Problema care se naşte este aceea de a stabili în ce măsură mersul istoric marchează paşi importanţi în direcţia eliberării individului de situaţia de bază în care se naşte pentru a dobîndi un alt statut. Aşa s-a născut mitul self-made-man, dar şî cel al unei societăţi comuniste, a

deplinei egalităţi sociale dintre oameni, în care fiecare individ să poată nestînjenit să-şi afirme eul.

Insistăm asupra necesităţii de a nu se confunda inegalităţile naturale dintre oameni cu cele sociale, şi în primul-rînd clasiale. Cele naturale se cer respectate, chiar dacă aceasta ar contraveni unui principiu universal de justeţe absolută, pe cînd cele sociale se cer diminuate, pentru a putea crea condiţii afirmării omului ca om.

Fără îndoială că aceste determinări conceptuale au semnificaţii teoretice şi aplicative distincte pentru ştiinţele sociale, dar şi pentru viaţa politică. Preocuparea firească este aceea de a stabili în ce măsură politica este determinată de mecanismele clasiale ? ; ce alte elemente pot interveni în faptul politic pentru a-i da conţinut şi semnificaţii sub unghiul agenţilor sociali ? Duverger răspunde la aceste întrebări prin două variante teoretice, care s-au constituit în timp: 1) cea marxistă, care consideră conflictele politice ca o expresie a luptei de clasă, iar consensul-politic, şi chiar dispariţia politicului, ca un reflex al soluţionării luptelor de clasă, sau chiar al desfiinţării claselor ; 2) cea nemarxistă, pentru care clasele şi lupta lor sînt doar o sursă a luptelor şi competiţiei politice, alături de alte surse, de o importanţă variabilă de la autor la autor.

■ In ce priveşte concepţia marxistă, se impune să subliniem că în cadrul ei lupta de clasă este privită ca un izvor al întregii dezvoltări istorice a societăţilor, fiecare pereche de clase antagonice de bază imprimînd unei societăţi determinate-*v.n* anumit profil, reflectat de categoria de formaţiune social-eeonpmică. Tipul de stat, viaţa politică în ansamblul ei poartă pecetea raportului dintre cele două clase antagonice fundamentale. In acest sens, însuşi regimul politic nu este altceva decît .modul concret istoric în care se realizează puterea politică a unei clase ce este dominantă (proprietară) în sistemul relaţiilor de producţie.

. M. Duverger consideră că teoria marxistă a luptei de clasă este corectă pentru timpul istoric în care a fost elaborată. Este adevărat că exagerează atunci cînd susţine că oriunde şi oricînd acest factor este predominant, dar lupta dintre conservatori şi liberali â fost expresia luptei dintre aristocraţie şi burghezie, opoziţia dintre liberali şi socialişti a fost opoziţia dintre burghezie şi proletariat. Alături de aceşti factori, au intervenit şi cei de ordin religios, naţional, rasial, dar, cel puţin parţial, la acea dată ei apăreau secundari faţă de lupta de clasă sau chiar numai faţă de anumite forme de manifestare ale acesteia. Nu este deloc sigur că se mai aplică

şi in alte epoci istorice, iar atunci cînd prevalează tensiuni şî conflicte politice din cauze ideologice, culturale, religioase, rasiale, ele sint considerate de către marxişti tot expresii ale luptei de clasă. Pentru Duverger, în epocile precedente secolului al XlX-lea masele populare apăreau ca excluse de la viaţa politică, fără a avea nici baza teoretică a acţiunii lor, nici mijloacele materiale de a-şi îndeplini scopurile. Luptele politice au apărut şi s-au desfăşurat în cadrul unor elite politice deosebite clasial într-o prea mică măsură. Clanurile, fracţiunile, rivalităţile dinastice şi naţionale, conflictele religioase, chiar competiţiile personale, au avut un rol mai important decît luptele de clasă.

Dar în societatea industrială, care este rolul politic al claselor sociale ? Dacă ne sprijinim pe datele obţinute de sociologie, putem considera că faţă de secolul trecut, inegalităţile de clasă nu mai sînt atît de pregnante (31), dar n-au dispărut cu totul şi persistă inegalităţile de şanse pentru individul care se naşte. Există bogaţi şi superbogaţi, care se constituie într-o elită a puterii politice şi militare. Dar nu este mai puţin adevărat că elementele unei vieţi politice democratice (sufragiu universal, libertatea presei, partidele politice, sindicatele) limitează puterea politică a unor elite de clasă (32).

Rase, popoare, naţiuni

între agenţii colectivi ai politicii, unele şcoli de gîndire aii acordat un loc foarte important raselor. Rasa este un concept prin excelenţă antropologic, deoarece exprimă o subdiviziune a umanităţii în care legătura dintre indivizi se bazează pe originea comună sau pe trăsături cu o frecvenţă statistică semnificativa de ordin fizic (pigmentaţia pielii, culoarea ochilor, a părului etc). La aceste caracteristici se adaugă de obicei unele particularităţi culturale şi, nu în ultimul rînd, politice.

Odată cu L. Woltmann s-a născut chiar o antropologie politică, preocupată nu atît de studiul condiţiei general-umane în politică, cît mai ales de a distinge diverse tipuri de cultură şi de viaţă politică în dependenţă de rase. Trebuie să specificăm însă aici că nu este vorba, la autorii din familia lui Woltmann (antroposociologi), de sensul termenului rasă aşa cum îl defineşte astăzi antropologia, ci de cel al secolelor precedente, în care rasa este confundată cu etnia (33).

42
In acest sens, discuţia despre rase şi rolul lor politic a debutat în Europa odată cu spaniolul J. Gines de Sepulveda, care, în 1550, scria despre inferioritatea şi perversitatea naturală a indigenilor americani, care nu ar fi fiinţe raţionale şi s-ar deosebi de spanioli ca şi maimuţele de oameni ; fapt surprinzător, dacă avem în vedere că popoarele europene cunoşteau încă din Antichitate alte rase, fără a-şi pune problema superiorităţii rasei albe faţă de celelalte două (neagră şi galbenă) (34).
Woltmann scrie despre rasă ca despre un ansamblu de aptitudini fizice şi intelectuale care i-ar grupa pe oameni în inferiori şi superiori. Conflictul de rase ar determina dinamismul vieţii politice, configuraţia regimurilor politice, modul de conduită al colectivităţilor, cultura lor. El încearcă să dovedească faptul că 85% dintre reprezentanţii Renaşterii din Italia au fost de rasă germanică, deoarece în masa de populaţie italienească, degenerată, inferioară, a pătruns singe germanic. La fel stau lucrurile şi în cazul aristocraţiei din Franţa şi Spania, la care părul blond, pielea albă-trandafirie, ochii albaştri sînt cultivate deloc întîmplător ca semne ale superiorităţii ariene. Astfel s-a născut o ideologie a rasismului, care în fascism a ajuns la forme aberante, iar în practică la genocid. în prezent, rasismul îmbracă forma apartheidului, a segregaţionismului. neofascismului, fără a cunoaşte însă o extensie, ci dimpotrivă. Rasismul se constituie ca ideologie prin care se susţine superioritatea unei rase (de obicei cea albă) faţă de celelalte, care sînt considerate inferioare. Rasa superioară este datoare să-şi păstreze puritatea, astfel încît trebuie să respecte regulile unei severe segregări, izolări, dominări, şi chiar suprimări ale raselor inferioare. Stimulînd o xenofobie criminală prin cultivarea unei psihoze colective, rasismul exprimă o agresivitate primitivă şi dezumanizantă.
Surprinzătoare este teoria rasistă a lui A. Thierry, pentru care chiar poporul francez ar fi caracterizat de lupta a două ..rase" : gallo-romanii, ocupanţii primitivi ai teritoriului, şi francii, care ar reprezenta cuceritorii germanici ; cei dintîi sînt mai ales ţărani şi ocupanţii stării a IlI-a ; ceilalţi au dat aristocraţia ; primii sînt impregnaţi de spirit liberal şi de dorinţa de a instaura un regim politic democratic ; ceilalţi sînt conservatori şi legaţi de sisteme politice aţributare de esenţă germanică. Aceste teze apar mai tîrziu şi la Gobineau.
43
Din aceeaşi familie face parte şi teoria celtismului, care s-a născut ca reacţie la arianism, după 1871, în Franţa şi Marea Britanie. Potrivit teoriei celtismului, celţii sînt superiori germanilor, care nici măcar nu sînt arieni, ci mongoli. (A. de Ouatrefage şi Broca susţin că brahicefalicii sînt superiori dolicocefalicilor, care i-ar caracteriza pe arieni).
Dar, sub unghi ştiinţific, rasismul nu are nici un temei. Rasele există pur şi simplu fără a se putea stabili ierarhii între ele. Lăsăm în afara discuţiei rasa mitologică ariană, care nici măcar nu există în fapt, după cum nu putem vorbi de o rasă a evreilor. Rasismul este doar o ideologie elaborată pentru a justifica, raporturi politice de dominaţie naţională, de influenţă şi de supremaţie faţă de alte naţiuni. El are temeiuri în anumite interese politice şi economice care, odată conştientizate, pot perpetua rasismul fie la nivel de psihologie socială, fie chiar la nivel de politică de stat. Aşa se explică conflictele rasiale verticale şi orizontale născute din raporturile de dominaţie sau din antagonisme ce urmăresc o viitoare supremaţie a unei rase asupra alteia.
Noi considerăm că în condiţiile lumii contemporane, cînd se multiplică schimburile economice, culturale, politice la scară planetară, conflictele rasiale vor scădea continuu faţă de stadiul actual de manifestare. Un exemplu în acest sens este oferit de evoluţia raporturilor interrasiale din Africa de. Sud. care sînt marcate de efortul reducerii şi anulării apartheidului.
Un rol hotărîtor în viaţa politică îl au, în schimb, faţă de toţi ceilalţi agenţi, *popoarele şi naţiunile.* Toate procesele politice se realizează de fapt în graniţele pe care ele şi le constituie şi în raporturile reciproce. De aceea, foarte des în-tîlnim distincţia dintre politica internă şi cea internaţională a unui popor sau a unei naţiuni, de obicei legată de faptul că acestea sînt, din punct de vedere politic, organizate într-un-stat, care îşi exercită suveranitatea în anumite graniţe. Desigur, nu vom analiza problematica statului-naţiune în acest cadru şi nu vom avea în vedere aspectele istorice ale construirii şi evoluţiei lor, întrucît aceste probleme sînt tratate de obicei de istoria politicii, şi cel mai adesea de sociologia politicii. Dar nu putem ignora rolul popoarelor şi naţiunilor în calitate de agenţi politici, al comunităţilor, provinciilor, regiunilor şi al naţionalităţilor (sau minorităţilor naţionale), cu problemele politice pe care le rdică prezenţa tuturor în viaţa politică. :
44
Este necesar să reliefăm în aceste pagini faptul că, pentru noi, între popor şi naţiune există

deosebiri izvorîte din •elementele de unitate care le definesc, din tăria cu care acestea se manifestă pe parcursul istoriei ; altfel, ambele noţiuni exprimă aceeaşi realitate generică, faptul că reprezintă forme de comunitate umană care se constituie istoriceşte pe un anumit teritoriu, din membrii aceleeaşi colectivităţi etnico-sociale, legaţi unii de alţii prin unitatea de origine, limbă, teritoriu, cultură materială şi spirituală, viaţă economico-socială şi politică.

Constituirea popoarelor urmează disoluţiei comunităţilor gentilo-tribale într-o formă de comunitate mai amplă, unind laolaltă pe toţi cei ce au o origine comună, o limbă comună, un mod de viaţă socială asemănător. Poporul preia deci o serie de elemente ale etnicului care s-au cristalizat în chiar procesul antropogenezei şi care privesc în primul rînd descendenţa comună (unitatea de sînge) şi limba ca mijloc de comunicare şi de materializare a unui anumit tip de spiritualitate, iar apoi formele de cultură. Este firesc în acest context să constatăm că popoarele se caracterizează prin existenţa în interiorul lor a unor comunităţi locale, cu o serie de particularităţi regionale, care, uneori, au fost atît de puternice, incit au reprezentat suportul unor organizaţii statale de sine stătătoare. In literatura sociologică, etnologică şi istorică, procesul constituirii popoarelor este legat de destrămarea comunei primitive şi de generalizarea societăţilor sclavagiste, sau, în orice caz, într-un moment istoric corespunzător dezvoltării primelor civilizaţii umane (35).

Poporul -uneşte pe toţi cei ce au origine comună (aparţin unei etnii, încearcă să structureze în raporturi stabile caracteristici social-economice şi politice unitare). La nivel de popor, unirea aparţinătorilor aceleiaşi etnii îmbracă forma culturii, a conştientizării unui specific propriu şi ireductibil, care însă se regăseşte în toate formele de manifestare creatoare ale comunităţii. Hegel scria în acest sens despre un Volksgeist — un spirit al poporului —, ca expresie a devenirii ideii absolute în mod determinat. „Popoarele sînt ceea •ce sînt înfăptuirile lor", scrie Hegel în „Prelegeri de filoso-fie a istoriei" (36), adică religia, constituţia şi politica, sistemul juridic, moravurile, ştiinţa, arta, limba, teritoriul, întâmplările şi acţiunile sale. Articulate reciproc şi în evoluţie, ele -exprimă însăşi evoluţia poporului respectiv în istorie. Mai iîrziu, aceste idei au fost prelucrate • de şcoala de morfologie

a culturii, de psihanaliză (cu construcţii interesante la O, Yung). De asemenea, trebuie să evocăm în acest context amplele preocupări ale filosofiei româneşti interbelice de determinare a specificului poporului român, care au avut un punct culminant în teoria lui L. Blaga asupra matricii stilistice care ar sălăşlui în inconştientul colectiv al românilor, condiţionat de „spaţiul mioritic" şi dînd un profil inconfundabil poporului nostru (37). Toate aceste preocupări, ce pot fi grupate în diverse şcoli (psihologia popoarelor, caracterologia etnică etc.) au acreditat ideea că specificul popoarelor este ireductibil tocmai datorită faptului că realizează un prim pas în direeţia consolidării macrosociale a celor ce alcătuiesc o comunitate umană relativ omogenă, pe fondul unei migraţii fireşti a popoarelor, şi deci'şi al unui amestec al lor pe un teritoriu anumit ; o unitate socializată şi socializantă care perpetuează trăsături spirituale, disponibilităţi afective, morale, psihice şi cunoaşte o evoluţie istorică în direcţia sporirii legăturilor dintre cei ce compun comunitatea, a multiplicării şi aprofundării lor. Este firesc ca pe aceste elemente de unitate, a unei comunităţi umane să apară în istorie o treaptă superioară, naţiunea, în care raporturile dintre oameni, organizarea şi conducerea lor să dobîndească o serie de trăsături noi. Dacă popoarele puteau alcătui din unghi politic diverse combinaţii în raport cu statul, cu organizarea şi conducerea lor generală, naţiunea aduce cu sine elementele unui plus de identificare etnieo-socială prin constituirea ststului-naţiune, prin cultivarea unei limbi naţionale culte, a ideii suveranităţii proprii, a unei interconexări a regiunilor la o piaţă economică naţională al cărei garant este statul (38).

Hegel a sintetizat un curent al gîndirii politice europene pentru care statul modern s-a născut în cadrul unor naţiuni ale căror societăţi civile aveau deja o unitate, o structurare şi un dinamism propriu, iar acolo unde această societate civilă era insuficient constituită, mişcările politico-ideologice ale unei „clase politice" care sesizează mersul istoric compensează printr-o muncă agitatorică, culturală, educativă elementele de obiectivitate social-materială. Châtelet (39) arată că acest fapt este vizibil în

revoluţiile conduse de către burghezie, cînd apare o voinţă de a făuri o naţiune organizată, cu o conştiinţă a identităţii proprii exprimată într-o ideologie, într-un ansamblu de valori care să mobilizeze indivizii la realizarea întregului naţional. Avînd elementele constitutive maturizate

istoriceşte prima oară în Europa Occidentală, aici se constituie şi primele naţiuni : prin depăşirea fărîmiţării organizatorice feudale şi făurirea unor state naţionale. Astfel se încheie procesul istoric al transformării unor elemente de unitate ale poporului într-un ansamblu unitar de trăsături : limba literară supradialectală, teritoriul stabil, unitar, constituit istoriceşte într-o geografie unitară, viaţa economică bazată pe o piaţă naţională, pe producţia de mărfuri care tinde spre generalizarea industrialismului, cultura şi spiritualitatea care înglobează un psihic specific, o credinţă religioasă, o ideologie naţională, statul naţonal independent şi suveran.

Ţinînd seama de aceste elemente ce definesc naţiunea, noi considerăm că nu este suficient să luăm în considerare numai unghiul cultural-etnic ca element de agregare „orizontală", aşa cum procedează Duverger. Intensitatea legăturilor dintre membrii unei naţiuni trebuie privită şi în profunzime, „pe verticală", aşa cum sugerează filosofia lui Blaga.

Nu este desigur obiectul acestei lucrări să analizeze stricto-sensu naţiunea, iar interesul nostru pentru rolul politic al naţiunilor contemporane este deosebit. Indiferent de felul în care le definim, de unghiul din care întreprindem determinarea specificului lor, constatăm că rolul lor politic este în lumea contemporană de proporţii. Naţiunea — ca agent politic macrosocial — asigură participarea la viaţa politică a unor mase umane mari, care înfăptuiesc procese politice pline de învăţăminte, care făuresc pe această cale valori politice perene şi ireductibile. De asemenea, naţiunea este cadrul social al vieţii politice specifice unei comunităţi, acţiunea indivizilor unei naţiuni înscriindu-se într-o globalitate care îi pune în relaţie cu umanitatea ; altfel spus, participarea omului la viaţa politică universală are loc în cadre naţionale. Naţiunea trebuie să-şi asume şi sub unghi politic rolul de factor integrator al indivizilor care o compun, întrucît problemele ei politice capătă semnificaţie pentru toţi cei care o alcătuiesc. Nici o naţiune nu-şi poate îngădui să ignore —• fără grave consecinţe pentru prezenţa ei în istorie — nevoia educaţiei fiilor ei în spiritul valorilor naţionale, al patriotismului, al dragostei pentru istoria proprie, pentru limba şi înfăptuirile ce o definesc. O politică naţională trebuie înfăptuită prin aportul tuturor agenţilor politici care o compun şi care trebuie să i se subordoneze.

Odată cu epoca modernă, cu crearea unui stat naţional, acesta devine un cadru instituţional în care naţiunea îşi des- ■•

făşoară în mod organizat viaţa politică. El are datoria să promoveze interesul naţional şi, în acelaşi timp, să-1 modeleze, să-1 potenţeze ; totodată, el este principalul purtător de cuvînt al naţiunii în relaţiile cu alte naţiuni. Instituţiile politice naţionale sînt cele care au datoria de a exprima problemele naţiunii, de a le reflecta şi soluţiona, de a asigura coerenţa acţiunilor comunităţii.

Nu este de asemenea de neglijat faptul că naţiunea poate intra în cele mai felurite raporturi cu alte naţiuni, paşnice sau nepaşnice, pe diverse domenii de activitate. Conflictele dintre naţiuni sînt cele mai grave dintre toate conflictele politice — şi încă o bună perioadă a istoriei comunitatea internaţională nu va găsi modalităţi de a impune unei naţiuni decît prin constrîngere sau prin forţă o voinţă de care ea este -străină.

O problemă politică distinctă pe care o ridică naţiunea este deci aceea a raporturilor pe care le are cu alte naţiuni, iar în cadrul unui stat — cu naţionalităţile minoritare. Este o problemă ce ţine de relaţiile politice şi de regulile de conduită politică, dar se impun în acest context cîteva precizări de ordin principial.

Cîtă vreme ştiinţa nu poate dovedi că lucrurile stau altfel, indivizii, popoarele şi naţiunile au un statut social egal în viaţa politică. Acest adevăr este probabil unul dintre cele mai mari cîştiguri ale spiritului european modern fixat de iluminism şi de gîndirea liberală. Ca urmare,

sub unghi politic nici un agent politic nu poate emite pretenţia unei superiorităţi fără a deroga condamnabil de la rădăcinile cele mai adînci ale umanismului de substanţă. Şi totuşi, în practica politică şi-au făcut loc ample manifestări de inegalitate politică între oameni, între clase, între naţiuni, între o naţiune şi minorităţile naţionale cu care convieţuieşte. Epoca modernă nu a însemnat numai afirmarea naţiunilor, ci şi a spiritului elitist în relaţiile naţionale, a imperialismului, prin care alte naţiuni şi naţionalităţi au fost tratate şi considerate inferioare, incapabile să se conducă, primitive etc. Ideologii întregi au promovat astfel ideea urii dintre naţiuni, dintre naţiuni şi minorităţi, urmată de practici antinaţionale, anti-umaniste. De la Nicolas Chauvin este cunoscută şi astăzi ideea că afirmarea unei naţiuni trebuie realizată împotriva altei naţiuni sau minorităţi, şovinismul însoţindu-se cu rasismul şi xenofobia în promovarea unor practici antiumaniste.

Şovinismul este, în lumina evoluţiilor lumii contemporane, semnul unei inadmisibile înapoieri de gîndire în practica politică. Restructurarea relaţiilor dintre oameni, dintre popoare şi naţiuni în lumea de azi trebuie să includă printre alte componente şi scoaterea rasismului şi şovinismului din mentalităţile şi practicile politice, atît dintre naţiuni, cît şi dintre naţiuni şi minorităţi.

Un aspect particular al acestor raporturi este reprezentat de hegemonism, ca poziţie dominantă a unui agent colectiv în relaţiile politice dintre parteneri, care se realizează ■cu diferite argumente şi pe anumite baze : economice, politice, militare, culturale, administrative, aşadar pe anumite potenţiale. Hegemonismul este legat de o politică de forţă, întrucît nici un stat sau naţiune nu poate accepta poziţia de inferioritate, de agent politic dominat. Colonialismul, imperialismul, neocolonialismul, şovinismul reiau formele dintot-deauna de hegemonism, chiar dacă uneori se ascund în modalităţi rafinate.

România a suferit în istoria sa de pe urma tendinţelor hegemoniste ale altor state, iar în epoca contemporană de pe urma şovinismului şi imperialismului, ceea ce explică faptul că naţiunea noastră a cultivat totdeauna respectul pentru alte seminţii, omenia în relaţiile naţionale. S. Bărnuţiu apela la dreptul natural pentru a susţine principiul existenţei libertăţii şi egalităţii dintre indivizi şi naţiuni, reliefînd ideea că adevăratele drepturi ale naţiunii sînt întotdeauna drepturile umanităţii (40). Tot aşa, Nicolae Titulescu arată că directoratul marilor puteri este o imposibilitate, chiar dacă ele, prin "importanţa şi tradiţia lor, joacă un rol politic, care ocupă cel puţin în Europa un mare loc (41).

Ţinînd seama de importanţa covârşitoare a principiului identităţii şi afirmării libere a naţiunilor, în lumea contemporană statul naţional, prin poziţia lui suverană, îşi asumă rolul de a oglindi, promova şi apăra specificul naţional în politică.

Acţiunile şi relaţiile politice

" Oricare dintre lucrările de analiză a vieţii sociale va fi luată în discuţie ne va pune în evidenţă faptul că oamenii se realizează ca oameni, în primul rînd, punîndu-şi în lucru capacităţile fizice şi intelectuale, deci angajîndu-se într-o acţiune, şi, în al doilea rînd, dezvoltînd o mare varietate de relaţii sociale. Traian Herseni arăta că oamenii au trăit şi trăiesc pretutindeni în colectivităţi, deci nu s-au găsit niciodată în situaţia de a se asocia, adică de a constitui şi dezvolta, din exclusiva voinţă proprie, forme primare de viaţă socială ; pe treptele cele mai vechi ale antropogenezei, oamenii au trăit asemenea asociaţii. Fiecare individ se naşte într-un anumit spaţiu natural şi social şi într-un anumit timp, pe care nu le alege, dar în care se încadrează, le duce mai departe, le perfecţionează, le schimbă după putere.

Acţiunile şi interacţiunile umane se realizează aşadar în felurite grupuri sociale, care sînt analizate din cele mai deosebite perspective teoretice : primare sau secundare, comunitare sau societare (Tonnies), involuntare sau voluntare, formale sau informale, micro sau

macrosociale, economice, juridice, politice, morale etc.
Intre acţiunile şi relaţiile sociale dintr-o societate, cele politice prezintă o serie de particularităţi, izvorîte din însuşi specificul politicii, care cuprinde o gamă largă de componente ce le generează problematica organizării şi conducerii generale a unei societăţi. Ele presupun :
50
— un anumit grad de conştientizare de către membrii societăţii respective a direcţiilor de evoluţie ale acesteia, a obiectivelor globale, a mijloacelor semnificative pentru a le atinge ; mentalităţi, tradiţii, cultură, ideologii îşi pun amprenta pe modul în care o societate se orientează sub unghi politic ;
— o stabilizare, o instituţionalizare a raporturilor şi acţiunilor politice, pentru a li se putea imprima coerenţă şi-stabilitate ;
— o determinare a calităţii raporturilor şi acţiunilor politice dintr-o societate, a reflectării lor in posibilităţile reale ale oamenilor de a se organiza şi conduce societal ; aceasta înseamnă că în orice viaţă politică se pune problema raporturilor de putere, de capacitate a diverşilor agenţi politici de a-şi asuma conducerea, guvernarea, administrarea societăţii în ansamblu.
Problematica acţiunii politice înscrie, la rîndul ei, o largă gamă de preocupări, cum sînt : motivele acţiunii politice, scopurile ei, cadrele ei culturale, instituţionale etc.
Expresia directă a acţiunii umane o constituie ATITUDINILE ŞI COMPORTAMENTUL, modul concret, specific de a acţiona ; o spune limpede în acest sens T. Parsons, care determină societatea ca un ansamblu de sisteme de acţiuni, între care se specifică şi cel al comportamentelor (1). în acelaşi sens, D. L. Seiler consideră că pentru ştiinţa politică unul dintre cele mai importante capitole este cel al comportamentului politic (în special în societăţile democratice, de tip industrial, cel legat de momentul electoral) (2).
Acţiunea politică se deschide spre cele mai variate perspective ştiinţifice pentru a fi investigată : sociologe politică, psihologie politică, drept. Se realizează o bogată tipologie de atitudini şi comportamente politice, care iau în seamă : motivele, intensitatea, obiectivele, domeniile, amploarea subiecţilor etc. Tabelul următor, realizat de S. Bernard, este un argument în acest sens (3).
51

Atitudini de prim gen Obiectul : Persoana guvernanţilor, Partide politice, Regim

Forme non-consensua-le de desemnare şi respingere	*1 a* De desemnare *Atitudini* — Înclinaţie spre desemnare consensuală a guvernanţilor ; — înclinaţie spre aprobare consensuală a guvernanţilor.	*Comportamente* — vot (+) — manifestări publice de de aprobare şi de susţinere consensuală
	1 b De respingere *Atitudini* — înclinaţie spre respingerea consensuală a guvernanţilor ; — înclinaţie spre dezaprobarea consesu-ală a guvernanţilor.	*Comportamente* — vot (—) — manifestări publice de dezaprobare şi ostilitate consensuală
Forme consensuale de desemnare şi respingere	2 a De desemnare *Atitudini* — înclinaţie spre desemnare revoluţionară a guvernanţilor ; — înclinaţie spre aprobare revoluţionară a guvernanţilor.	*Comportamente* — vot (+) — manifestări publice de aprobare şi de sprijin revoluţionar

	2 b De respingere *Atitudini* — înclinaţie spre respingerea revoluţionară a guvernanţilor ; — înclinaţie spre dezaprobarea revoiu ţionară a guvernanţilor.	*Comportamente* - vot (—) — mari manifestări publice de dezaprobare şi de ostilitate revoluţionară ; — greve insurecţionale ; tulburări, insurecţii, lovituri de stat, puciuri, atentate politice.

Atitudini de al doilea gen Obiectul: Norme sociale sancţionate de către guvernanţi
oi

Forme neconsensuale de supunere şi de nesupunere	De acceptare pur şi simplu *Atitudini* — Consens pur şi simplu — piu	*Comportamente* de supunere consensuală pur şi sim-
	3 b De acceptare slabă *Atitudini* — Consens slab — înclinaţii iniţiale şi finale spre su---- punere consensuală slabă ; — înclinaţii iniţiale şi finale spre ne---- supunere clandestină slabă ; — teama de sancţiuni.	*Comportamente* de supunere consensuală slabă ; de nesupunere clandestină slabă.
Forme consensuale de supunere şi de nesupunere	4 a De respingere clandestină a normelor de drept privat *Atitudini* — Disensiuni — înclinaţii iniţiale şi finale spre ne- — supunere disensiorială clandestină; — înclinaţii iniţiale şi finale la supu---- nere forţată (teama de sancţiuni)	*Comportamente* • de nesupunere disensuală elandesti- nă neconcertate ; de supunere forţată.
	4 b De respingere clandestină a comandamentelor de drept administrativ *Atitudini* — Disensiuni — înclinaţii iniţiale şi finale spre ne---- supunere disensională clandestină; — înclinaţii iniţiale şi finale spre su---- punere forţată (teama de sancţiuni)	*Comportamente* de nesupunere disensuală clandesti- nă concertată ; de supunere forţată.

Atitudini de al treilea gen Obiectul : Procesele de elaborare a deciziilor politice
Forme non-consensu-ale de ingerinţă
5 b.
Forme consensuale de cooperare sau de ingerinţă
De cooperare
5 a
Atitudini
Comportamente
înclinaţie spre colaborare paşnică în — De colaborare paşnică la elaborarea elaborarea şi executarea deciziilor po- sau
executarea normelor în cadrul litice în cadrul unor organisme ad-hoc organismelor ad-hoc
De ingerinţă (activităţi banale ale grupurilor de interes' — opoziţie latentă)
Atitudini ■ *Comportamente*
— înclinaţie spre ingerinţă nesubiectivă — Persuasiune non-initimidantă
în elaborarea deciziilor politice
— Acţiune asupra formaţiunilor politice
— Acte licite de obstrucţie ■— Apel la opinie

— Exploatarea ilicită a posibilităţilor de înţelegere secretă cu puterea publică
—■ Preformularea deciziei de către grupurile de interese. Grupuri de interese.

De ingerinţă
6 a
(activităţi subversive ale grupurilor de interese banale)
Atitudini *Comportamente*
— Înclinaţii intermitente spre negociere— Persuasiune non-intimidantă şi ingerinţă banală
,— înclinaţii iniţiale şi finale intermi----Apel la opinie
tente la ingerinţă subversivă şi, în .
' particular.
• la nesupunere deschisă —
■ la obstrucţie ilicită —
■ la supunere forţată (teama de sanc----
ţiuni)
Apel la formaţiuni politice subversive Ameninţări cu nesupunerea Nesupunerea deschisă
Acte de obstrucţie ilicită Supunere forţată
6 b
De ingerinţă
(activităţi revoluţionare ale fracţiunilor. Aprobare "sau respingere revoluţionară a deciziilor)
Atitudini.
Comportamente Greve insurecţionale
înclinaţii iniţiale şi finale ale fracţiunilor spre ingerinţă revoluţionară în sfera competenţei guvernanţilor
înclinaţii iniţiale şi finale conjugate— Tulburări spre supunere forţată _ (teama de sancţiuni)
— Insurecţii
— Lovituri de stat, puciuri . — Atentate politice
— Supunere forţată
oi

Importanţa acestui subiect pentru ştiinţa politică a fost sesizată de numeroşi autori angajaţi în procesul constituirii ştiinţei politice la începutul secolului nostru. Dar în S.U.A., problematica atitudinilor şi comportamentelor politice a generat nu numai o şcoală (la Chicago), ci chiar un curent, be~ haviorismul (behaviour = comportament). Dată fiind influenta, lui excepţională în ştiinţa politică, îi vom acorda un spaţiu mai amplu.

Intr-o analiză a mutaţiilor din gîndirea social-politică europeană de la sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului nostru (adică atunci cînd sînt lansate şi tezele curentului behaviorist în ştiinţele socio-umane), doi autori francezi, Frangois Châtelet şi E. Pisier-Kouchner, pun în lumină faptul că, atunci, unui proces de simplificare a explicaţiei condiţiei umane şi a progresului social-istoric prin viziunile deductiviste, speculative, îi sînt opuse eforturile unei pleiade de gînditori de a interpreta omul şi viaţa lui socială descoperind, în spirit pozitiv, elementele primare, constitutive ale marilor complexe acţionale, instituţionale şi de gîn-dire pe care le edifică. In spiritul unui scepticism metodolo-gico-explicativ inaugurat de J. Locke şi D. Hume, J. S. MilL va întocmi un adevărat catalog al metodelor pe care este dator cercetătorul să le promoveze pentru a se elibera de iluziile metafizice şi pentru a rămîne fidel constatării factuale. In acest fel, demarează în lucru un nou spirit ştiinţific, un. nou pozitivism, puternic amendat de criticile pe care le-au realizat faţă de intelectualismul deductivit excesiv un Nietz-sche sau un Freud. In principal, este repudiat principiul cau-zalităţii simple în explicarea faptului uman, încît disciplinele socio-umane nu se mai preocupă de răspunsul la întrebarea ,.pentru ce ?", considerată lipsită de semnificaţie, ci se mulţumesc cu întrebarea „cum?", care ar fi mult mai fertilă pentru investigarea omului (4).

In aceste împrejurări, în 1913 J. B. Watson inaugurează în psihologie orientarea centrată pe comportament (behaviour), înţeles ca reacţie exterioară a individului la diverşi stimuli, care a pătruns rapid în Celelalte discipline socio-umane (5). In ştiinţa politică, această şcoală a însemnat orientarea cercetărilor spre studiul modului în care trăirile interioare ale individului sînt exteriorizate în comportamentul său, în conduita sa.

Atît de puternică a fost influenţa behaviorismului în perioada interbelică, încît s-a considerat că prin studiul com-

portamentului se poate explica întreaga condiţie umană, toate ştiinţele socio-umane devenind „behavioral sciences". De la studiul comportamentului individual s-a trecut apoi la cel de grup, restructurîndu-se nu numai strategiile, ci şi con-structele teoretice, şi chiar interpretarea lor, metateoretizarea lor. în fond, ce reproşează behaviorismul ştiinţei politice a timpului ? El are în vedere mai întîi înscăunarea aici a unui studiu abstractrdeductivist şi formalist-juridic, devenit tradiţional în Europa, impus de personalităţi germane şi franceze, de formaţie juridică (6). Prin aceasta, accentul a fost aşezat în politologie pe studiul instituţiilor şi al regulilor după care se desfăşoară viaţa politică, într-o tradiţie pe care a întemeiat-o liberalismul clasic.
în lucrarea sa „Introducere în analizele politice", David Apter arată că o puternică tradiţie de filosofie politică dominantă în Europa modernă fixase în mintea cercetătorilor ideea că orice politică are o raţiune a sa, în numele căreia se desfăşoară schimbarea şi este, totodată, controlată. In consecinţă, faptele politice se definesc în raport cu ceea ce este libertatea şi obligaţia, dreptul şi responsabilitatea, iar în plan practic se structurează în jurul instituţiilor care asigură participarea cetăţenilor la guvernare. Instituţionalismul, în numele unei idei morale de realizare a binelui comun în practica politică, cere o continuă perfecţionare a mecanismelor prin care orice tensiune socială este transformată într-o simplă competiţie.
Nexul conceptual instituţionalist „deschis" experienţelor politice este astfel pus în evidenţă de către D. Apter :

.PUTERE
Ordine
(Autoritote
Drepturi
I Libertate
■ului '—■
Democratic
Suveranitatea popor Guvornomînt limHct Responsabilitate executivă Sufragiu universal Sistem electoral -
Presa libari s
Justiţie IM»
Reprezentare Eeolitote -
Consimtomintul ouvornatltor tontrcl)uri#c «V Control legislativ V
Competiţie de partid.
l ' ■ -Public Informat
I Adunare liber* '
Interdict» si echilibru

Problema cea mare a instituţionalismului este aceea de a împăca libertatea de gîndire şi acţiune a omului cu ordinea, lăsînd un spaţiu larg, necercetat, pentru viaţa politică reală, pentru acţiunile, ideile, credinţele subiecţilor politicii, spaţiu revendicat, în consecinţă, de către behaviorişti (7). In acelaşi sens, behaviorismul a fost o reacţie la felul în care au fost cercetate motivele acţiunii umane, în mod deosebit sistemul de idei care îi mobilizează pe oameni în acţiunea politică.
In fapt, behaviorismul s-a născut în cadrul vechilor preocupări de politologie, de tip instituţionalist, dar introducînd o serie de probleme noi ca răspuns la vechiul mod de gîndire metafizic. Aşa .cum arată D. Apter, pentru behaviorism comportamentul este datul empiric crucial, nu numai cel al individului, ci al oricărui actor politic : grup mic, organizaţie, co-munitate, elită, mişcare de masă ; naţiune, structuri, funcţii, procese, relaţii devin categorii explicative ale politicii. In consecinţă, unii autori, ca J. B. Watson, apreciază că, pentru depăşirea subiectivismului şi introspectivismului din ştiinţele sociale, spiritul ştiinţific trebuie să promoveze observaţia asupra obiectivelor şi evenimentelor, respectiv asupra comporta-mentelor, aşa cum a probat şcoala lui Pavlov (8).
Dar, odată cu extinderea curentului, cu utilizarea statisticii şi matematicii pentru a prelucra rezultatele observaţiilor de teren, procedeele de lucru devin mai complexe, ur-mărindu-se stabilirea cît mai riguroasă a regularităţilor din conduita oamenilor, a diverselor variabile care intervin în raportul dintre stimul şi reacţie, dintre factorii care caracterizează un subiect şi comportamentul său, pentru a determina apariţia unor conduite, pentru a le oferi argumentări, justificări, motivaţii, imaginînd strategii ale orientării acţiunilor umane. Nu întîmplător în cadrele orientărilor behavio-riste s-au născut ample discuţii asupra pedagogiei, asupra pro-

pagandei şi mass-media, asupra valorilor culturale ce caracterizează comportamentele, asupra artei şi politicii.
Edificarea ştiinţei politicii, aşa cum scria în etapa lui behavioristă D. Easton, presupune renunţarea la categorii abstracte pentru a cerceta subiecţii care le realizează în conţinuturi, în practică. Pentru a stabili specificul comportamentului unui francez faţă de un englez, va trebui mai întîi investigat universul cultural al celor doi actori (9). De aceea," behaviorismul utilizează cu predilecţie metodele statistice de prelucrare a datelor observaţiei (analizele regresiei, analizele factoriale, scala Guttman), rolul educaţiei asupra atitudinilor,

modalităţile de frînare şi manifestare a opiniei publice. Treptat, curentul îşi lărgeşte aria preocupărilor iniţiale cu studiul efectelor vieţii sociale asupra personalităţii, cu problemele consecinţelor pe care le are urbanizarea şi, într-un cadru mai larg, modernizarea vieţii sociale prin industrializare.
Un moment important în afirmarea acestui curent este reprezentat de Şcoala *din Chicago.* Primul reprezentant al acestei şcoli a fost L. Lowell, preocupat de a cerceta instrumentele utilizate pentru a conduce o masă de membri ai societăţii, mai ales în cadrul unor partide politice. Apoi s-a alăturat de Ch. Gossnell, cu studiul participării la alegeri, şi Ch. Merriam, cu investigarea interrelaţiilor în grupurile care participă la viaţa politică. Dar cel mai cunoscut reprezentant al grupării a fost H. Lasswell, care a îmbinat sociologia cu psihologia pentru a căuta acele explicaţii ale ideilor şi instituţiilor care izvorăsc din conduita individuală şi de grup, conduită înţeleasă în chip natural (opus determinării transcendente) ca rezultat al învăţării, al manifestării unor motivaţii, inclusiv de genul celor freudiste (de ex., rolul frustrării şi agresitmii). Aşa cum arată D. Apter, Şcoala din Chicago a dezvoltat în principal două linii de cercetare : spre modul distribuirii în societate a atitudinilor, credinţelor, opiniilor şi preferinţelor, pe de o parte ; spre modelele învăţării sociale, pe de altă parte.
în viaţa politică, behaviorismul consideră ca problemă centrală conducerea şi sursa ei, puterea, la care participă grupuri umane mari. Ele sînt considerate a fi ***publicul*** (10), cu preferinţele, voinţa, dorinţele şi motivaţiile acţiunilor sale, care poate fi analizat sistematic sub unghiul funcţiilor în care este solicitat. Astfel, în viaţa politică, el se angajează în actul conducerii, fiind structurat în conducători şi conduşi. într-un sistem democratic, de genul celui instaurat de către burghezie în faza sa istorică ascensională, liberală, publicul îşi exprimă sancţiunile faţă de cei ce conduc în momentul electoral, acesta devenind subiect predilect pentru şcoala behavioristă. în acest sens, behaviorismul se întîlneşte cu instituţionalismul, dar accentuează rolul conduitelor în viaţa politică, în actul conducerii.
Şcoala aceasta a sesizat bine faptul că democraţia, defi^-nită în teoria modernă ca „putere a poporului", poate deveni *putere pentru popor,* şi apoi putere fără popor — sau chiar împotriva lui —. aşa cum au fost în realitate regimurile fasciste, totalitare. în acest caz, importantă este educarea spiri-
sa
tuală a oamenilor, capacitatea lor de a rezista în faţa tendinţelor de manipulare, desluşind ceea ce este adevăr faţă de ceea ce este fals în procesul conducerii.
Behaviorismul se ataşează în chip esenţial de organizarea şi conducerea societăţii încercînd să pună în lumină com-ponentele vieţii politice care determină drumurile practice ale-funcţionării întregului sistem politic, mişcarea lui. Societatea trebuie să se *auto-rectifice* permanent, echilibrînd dinamic relaţiile ei (cu tineretul în primul rîndY, fapt posibil dacă so-cietatea formează în sînul ei o *opinie publică* — prima condiţie a funcţionării democraţiei participative, aşa cum s-a străduit să demonstreze V. O. Key. In scurta istorie a politolo-giei pe care o realizează Ovidiu Trăsnea în lucrarea sa despre ştiinţa politică, este subliniată în mod justificat contribuţia cercetărilor asupra comportamentului la o mai solidă întemeiere a statutului ştiinţei politice înseşi, care nu trebuia să perpetueze analiza formală a instituţiilor

politice, ci să, urmărească, cu ajutorul statisticii, psihologiei, istoriei, metodei comparative, comportamentul real al oamenilor, felul în care şi alte sectoare ale vieţii unei societăţi influenţează acţiunea politică a diferitelor grupuri sociale ; totodată, cercetarea politică nu trebuie să cadă în empirism, în factologie, chiar dacă urmăreşte să înserieze fapte, pentru că dincolo de acestea se află lumea spirituală bogată, alcătuită din semnificaţii şi valori ce se cer transmise de la o generaţie la alta, de la cei ce suportă exerciţiul puterii la cei ce o deţin şi a exercită efectiv (11). Incît este evidentă nota de pragmatism a cercetătorilor Şcolii din Chicago, care i-a putut transforma relativ uşor în colaboratori ai politicii preşedintelui Roosevelt de „New Deal".

De fapt, ca întregul behaviorism. şi Şcoala din Chicago-nutreşte convingerea că democraţia, ca regim politic, este suficient de suplă pentru a-şi corecta propriile sale erori, pentru a nu fi „statică" şi a încerca permanent să se adapteze cu structurile ei la noile date ale vieţii sociale. Aceste date sînt în continuă mişcare datorită intereselor pe care le au agenţii politicii. Cum scria V. O. Key „Politica este un joc pentru a *deţine,* un joc în care miza este mare" şi are urmări pentru fiecare cetăţean, pentru copiii şi urmaşii lor (12). Este un joc în care are loc o competiţie pe care unii o cîş-tigă şi alţii o pierd. Ea presupune cunoaşterea instituţiilor politice, a auto-intereselor, pentru a miza pe oportunităţi ocu-paţionale şi educaţionale, pentru condiţii de viaţă, pentru re-

Suporturile cTstigului	Beneficiile grupului	
f		
i Organ iz arc politică ->	Intere se, . 1	

laţii sociale, religioase etc, „jucînd" în grupuri constituite după criterii culturale, sociale, politice, după interese şi după capacitatea de percepere a crizelor.

Jocul politicii urmăreşte controlul guvernămîntului prin care să se promoveze interesele celor ce conduc. Key propune un model behaviorist de viaţă politică, astfel : Mijloace

Scopuri

•Conducători

Con dusi

Schiţa lui Key este centrată pe ideea că beneficiile de grup definesc interesele individuale, promovate de organizaţiile politice. Candidaţii la conducerea politică se străduiesc să cîştige bunăvoinţa organizaţiilor promiţînd beneficii de grup. Pentru aceasta, în limitele democraţiei, se constituie coaliţii electorale ale partidelor politice, ale organizaţiilor, menite să atragă opinia publică. Această opinie, chiar dacă publicul este bine informat, este constituită după cele mai variate criterii (ocupaţionale, familiale, educaţionale, geografice, internaţionale, sociale în general etc.) care o structurează •şi care, la rîndul lor, pot fi măsurate. Relaţiile între aceste variabile, ce intervin în raportul dintre stimulul şi răspunsul politic al cetăţeanului, sînt foarte bogate şi pot fi descrise prin indici şi factori de semnificaţie. Important pentru beha-viorism este faptul că instituţiile sînt locul de întîlnire a diferitelor interese exprimate de agregatele de opinii pe care ^oamenii politici, dacă vor să cîştige sprijinul instituţional, trebuie să le exprime. De aici, interesul pentru cercetarea modului în care relaţiile personale pot stimula procesul politic, inclusiv prin presiuni personale, dar şi prin formarea socială a atitudinilor, opiniilor, ideologiilor, prin învăţare.

In varianta psihologică, behaviorismul acordă un interes particular procesului de învăţare în care sînt angrenaţi, ca factori, ereditatea şi împrejurările, în mod deosebit, între acestea fiind urmărite : rolul familiei, al şcolii, al clasei sociale şi al naţiunii, al vîrstei, rasei şi sexului (13).

Pentru implicaţiile politice ale învăţării este, în general, reţinută contribuţia lui Eysenck. El a fost preocupat de a răspunde

la întrebarea : cum pot fi formate şi păstrate în mod ferm credinţele şi atitudinile ? Pentru a răspunde la întrebare, el a corelat statusul social cu clasa politică, educaţia cu atitudinile politice, credinţele religioase cu atitudinile politice şi sexul cu preferinţele de vot în alegeri. Toate aceste corelaţii au pus în evidenţă prezenţa unor puternice preferinţe ideologice, care se constituie de-a lungul întregii vieţi a individului. Behaviorismul corelează astfel individualitatea cu socialitatea, punînd în discuţie toţi factorii socializării. In cadrul acestor cercetări s-a impus în mod deosebit concepţia psihopedagogică a lui B. F. Skinner, considerat unul dintre cei mai semnificativi psihopedagogi ai secolului nostru. In lucrarea sa „Dincolo de libertate şi demnitate", îşi expune consideraţiile teoretice asupra rolului învăţării în determinarea comportamentului uman. pornind de la ideea că omul este liber şi îşi urmăreşte realizarea personalităţii sale. Dar, pentru a-1 integra structurilor sociale, societatea îi creează şi îi insuflă anumite cerinţe, pe care individul trebuie să le înveţe. Una dintre modalităţile de consolidare a cerinţelor societăţii o constituie pedeapsa. Aceasta — se pare — este una dintre ideile de bază ale întregului curent, deoarece şi în lucrarea lui Berelson şi Steiner sînt invocate numeroase cercetaşi de psihologie care ar proba faptul că o reluare a pedepselor este un factor de stabilizare a convingerii lor personale şi de obţinere a comportamentului dorit (14). Skinner pledează pentru o bună cunoaştere a datelor personale ale subiectului, elev sau cetăţean, pe baza cărora să se pună în lucru tehnici ale unei instruiri ştiinţifice, care să ducă la comportamentele terminale deplin integrate în cerinţele societăţii contemporane (15).
Rafinamentul analizei lui Skinner izvorăşte din faptul că pentru el un comportament terminal dezirabil nu este considerat obţinut prin simplul fapt că subiectul recunoaşte sau învaţă ceea ce i se cere, ci numai atunci cînd acţionează. A inocula cunoştinţe — scrie Skinner — înseamnă a aduce un comportament cu o anumftă topografie sub controlul unor variabile date, care îi conferă o anumită semnificaţie. Aceasta presupune un sistem de valori care conduce întregul proces de orientare a personalităţii individului, reducînd, pe cît posibil, consecinţele care îi inhibă libertatea şi demnitatea şi punînd în evidentă toate caracterele de care organismul uman dispune, ceea ce înseamnă că întregul proces al formării conduitelor este orientat de o anumită ideologie, care fixează

scopurile fundamentale ale tuturor proceselor dintr-o societate.
Behaviorismul recunoaşte ideologiei rolul important pe care îl are în procesul vieţii social-politice, dar o priveşte în sens empiric, ca un factor ce intervine în conduita concretă a'Oamenilor. Aşa cum scrie D. Apter, procesele dirijării comportamentelor sînt secante în viaţa politică cu fenomenul ideologic, căruia îi sînt conferite numeroase sensuri. Unii o consideră expresia populară a unei filosofii politice particulare ori a unei tradiţii, un ansamblu mai mult sau mai puţin coerent de puncte de vedere, idei sau dogme la care subscrie un grup (16). Ideologia ar descrie în termeni particulari valori semnificative. într-o terminologie mai elaborată, ideologia se constituie într-o doctrină de principii, cu o structură internă elaborată, care prescrie „ceea ce trebuie" şi „ceea ce nu trebuie".
Intr-o altă accepţiune, ideologia se determină prin raportarea unui set de idei la un grup social etnic, religios — astfel că ideologia se naşte din raportarea poziţiei unui individ în grup şi a acestuia în societate. Preferinţele doctrinale izvorăsc — în această viziune — din determinante sociale. Pentru behaviorism ideologia este calea unei legături între individ şi societate, căci ajută celui dintîi să-şi determine singur sensul vieţii respingînd viziunile contrare cu ale sale şi împărtăşind cu alţii vederi comune. Ideologia este modalitatea prin care eul se leagă de societate şi de tot ansamblul de elemente care îi compun mediul de viaţă. Este o consecinţă de sine, o identificare a ego-ului „faţă de". Ea poate fi activă ori pasivă, acceptînd sau respingînd, radicală sau conservatoare, distribuindu-se în funcţie de poziţia de clasă ori de interese.
Identificarea poate fi —■ în consecinţă — cu o anumită istorie, cu un anumit drum al dezvoltării naţionale, cu un anumit fel de a înţelege scopurile morale, libertatea, realizarea ştiinţifică ori.artistică, apreciind, în ultimă analiză, un sistem politic ca fiind superior faţă de

altul. Evident că atunci cînd convingerile personale sînt dezamăgite de cele sociale, de valorile pe care le afirmă, pot apărea manifestări de criză, dezechilibre, impunînd fie schimbarea proprie, fie schimbarea socială.
A patra accepţiune dată ideologiei de către behaviorism — aşa cum arată D. Apter — este specific politică şi exprimă o legătură între participanţii la conducere, între' conduşi şi conducători.
63
Ideologia reprezintă bazele unei legitimări, efortul de justificare a unui anumit mod de utilizare a puterii. Ea stabileşte bazele morale ale exerciţiului puterii şi modul în care ele sînt privite de către public, care le poate accepta, contesta sau cere revizuirea lor. Membrii societăţii pot crede sau nu într-o ideologie, ei pot să o suporte, să o slujească loial sau să se sacrifice pentru ea. Behaviorismul s-a preocupat de ideologie şi sub aspectul originii ei, al surselor, al cercetării creatorilor de ideologie priviţi ca o elită care trebuie să gîndească în numele unui grup social, mare sau mic, şi care trebuie să se regăsească în ideologie. Schema de relaţii conceptuale a lui Key îndeamnă la o înţelegere nuanţată a raporturilor dintre interese — opinie publică şi ideologie —, căci dacă între ele nu există o filiaţie des conţinut pot apărea pierderi de aderenţi ai unei anumite ideologii, deci şi ai unei anumite politici. In acest sens, viaţa politică este puternic marcată de partidele politice, care vehiculează în programele lor o anumită ideologie, pe care o convertesc în anumite programe sociale. Astfel, ideologia este legată, de către ■ behaviorism, de conduita curentă a membrilor societăţii şi judecată pragmatic prin prisma modului în care orientează în chip concret conduitele politice (17).
O problemă cheie pentru behaviorism este cercetarea modului în care ideile determină acţiunile. Ph. Converse a introdus termenul de sistem al credinţelor (beliefs sistem) pentru a •exprima modul în care o persoană ori un grup social îşi construiesc, într-o interdependenţă, ideile şi atitudinile (18). Ele exprimă o alegere operată de subiectul politic care poate fi cercetată inclusiv cu tehnicile cantitative. Preferinţele izvo-rîte din credinţe sînt astăzi o problemă centrală a ideologiilor. în optica cercetărilor behavioriste, opiniile, atitudinile, credinţele (O.A.B.) pot fi raţionale sau emoţionale, dar importante pentru viaţa politică sînt cele dintîi, căci se leagă de opţiunea conştientă a unui subiect faţă de o problemă publică. Toate trei exprimă în societăţile moderne o mare diferenţiere, căci înseşi societăţile acestea se caracterizează printr-o mare varietate de structuri. In cadrul lor se afirmă clasa de mijloc, are loc o expansiune a educaţiei, o emergenţă a sistemului politic democratic, o explozie a mijloacelor de informare de masă, care, toate laolaltă, diversifică posibilităţile pentru O.A.B. Există însă, arată Berelson, o anumită persistenţă a O.A.B. la nivelul unei generaţii. Astfel, în 1948, în S.U.A. generaţia New Deal-ului, care a cunoscut efectele crizei economice, a votat în mare majoritate pentru partidul republican, legat de ideea
conservării valorilor economice, în timp ce generaţiile ulterioare s-au exprimat pentru probleme de alt gen, de pildă, internaţionale, asupra cărora insistă partidul democrat (19).
Continuitatea O.A.B. de la o generaţie la alta, în privinţa unor opinii politice de bază, este explicată de behaviorism prin mai mulţi factori, în mod deosebit prin familie, prin apartenenţa la un grup sau la un strat social. Astfel, după datele furnizate de A. Campbell în 1954, dacă ambii părinţi sînt democraţi, fiii lor votează cu democraţii în proporţie de 72% ; 12% cu republicanii şi 16% exprimă opinii independente ; tot aşa, dacă părinţii sînt republicani, **63*/j** dintre fiii lor votează cu republicanii, 16% cu democraţii şi 21% exprimă opinii independente (20). Cele mai semnificative influenţe asupra O.A.B. le au diferenţierile de strat social determinat prin mediul de rezidenţă (sat-oraş), geografic, profesional, religios, bogăţie ori sărăcie, tînăr sau bătrîn, educat sau needucat, bărbat sau femeie.
O importantă literatură behavioristă este consacrată stabilităţii O.A.B., cercetării factorilor care conferă persistenţă convingerilor şi atitudinilor. Astfel, în funcţie de familie, grup, strat, se creează predispoziţii pentru a considera ceea ce este raţional sau obiectiv în politică ; cu cît

se manifestă un interes mai puternic pentru o problemă, cu atît O.A.B. au şanse de a fi mai stabile. De asemenea, intervin în stabilitatea O.A.B. factorii de personalitate, deoarece cu cît o persoană este mai emoţională, cu atît poate fi mai instabilă în convingeri şi atitudini. în acest sens, propaganda poate avea un aport decisiv în a stîrni interesul pentru o problemă ori în a orienta ansamblul O.A.B. La persoanele lipsite de interes pentru politică, schimbarea O.A.B. are şanse să fie foarte lentă, şi de aceea ideologiile caută să fie cît mai incitative ; în schimb, maxima consistenţă a O.A.B. o oferă fanatismul, cu toate nuanţele lui, inclusiv cel generat de o persoană de elită care poate, în chip charismatic, mobiliza O.A.B. pentru un grup social.
In acelaşi sens în care se discută stabilitatea O.A.B. este pusă şi problema unei ajustări a lor, a reducerii diferenţelor dintre ele la scara unei societăţi. în acest context se cer evocate cercetările lui A. Rose, care probează faptul că pe măsură ce O.A.B. este rezultatul unei puternice prezenţe a ideologiilor, conduitele sînt şi ele puternic diferenţiate. Acest lucru este reprezentat grafic astfel (21) :

Valori
Interese
Preferinţe
cooperare competiţie
conflut

Şcoala behavioristă are tendinţa de a considera că într-c societate democratică, pluralistă, rolul disputelor ideologice este în scădere, că există tendinţa de a fi înlocuite cu competiţia generată de exprimarea deschisă a intereselor, şi chiar de cooperare pe baza apropierii preferinţelor publicului. De fapt, teza nu este prea! recentă, deoarece — aşa cum se ştie — încă în 1954, în condiţiile proliferării concepţiilor privind stadiul „nou" de societate industrială şi postindustrială, al unor ţări dezvoltate din Occident, R. Aron afirma ideea sfîrşitului ideologiilor, asupra căreia avea să revină sub presiunea evidenţei faptelor.
' In ciuda acestor consideraţii teoretice, şcoala behavioristă s-a preocupat de locul ideologiei în constituirea factorilor ce ghidează comportamentul uman. Apter propune o înţelegere relativ complexă a ideologiei, prezentă nu numai la nivelul a ceea ce numim conştiinţă sistematică, ci şi la nivelul celei nesistematice, al preferinţelor şi atitudinilor. El propune ur-mătoarea schemă a componentelor ideologiei (22) :

Interese
Valori -*-
-a— Preferinţe

Unele partide politice — susţine Apter — transformă ideologia în dogmă, pe care discipolii sînt obligaţi să o accepte. Alte partide politice au bază ideologică vagă şi nu cer o adeziune fermă a membrilor lor. Dar, indiferent de felul în care este definită şi judecată, ideologia este un factor de clarificare a
judecăţilor asupra faptelor social-politice, asupra valorilor, intereselor şi preferinţelor de grup.
Se pune astfel problema analizării tuturor componentelor vieţii spirituale a actorilor politici, adică a ceea ce numeşte *cultura politică.* Pentru Berelson şi Steiner, întreaga arie de preocupări ale behaviorismului este condiţionată de înţelegerea culturii : căile învăţării, tipurile de personalitate, organizarea economiei ori a familiei, distribuirea claselor, relaţiile dintre grupurile etnice. Tot ceea ce este omenesc este condiţionat de cultură (chiar dacă asupra acestui termen A. Kroeber şi C. Kluckhohn au înseriat nu mai puţin de 164 de definiţii). Prin ea se exprimă în mod abstract condiţiile non-biologice ale vieţii umane : ..artifacts, sociofacts, mentifacts" (23). De la naştere pînă la moarte, omul este imersat în cultură, de aceea cultura este comportamentul învăţat (aculturaţia exprimînd efortul unui agent de a se încadra într-o cultură).
Elementele culturale, pe măsura dezvoltării sociale, tind să crească în număr şi să se diversifice progresiv, devenind tot mai complexe. Aceasta diferenţiază dezvoltarea culturală de evoluţia organică.

Dar procesul difuziei culturale este reglat de un sistem de instituţii (sisteme politice, guverne, partide politice). Deşi s-a constituit ca o replică la instituţionalism, behaviorismul nu refuză studiul instituţiilor politice, dar îl centrează pe prezenţa cetăţeanului în cadrul lor, se preocupă de felul în care el percepe politica, de felul în care participă la socializarea valorilor, de felul în care autointeresul îşi croieşte drum prin conduitele directe. Behaviorismul însă se concentrează în cercetările sale pe metodele empirice de investigare a comportamentelor, a acţiunilor politice, accentuând cerinţa de a studia prezenţa cetăţenilor în viaţa politică drept un subiect fertil, respingînd deliberat speculaţiile filosofice şi abstracţiile instituţionaliste. Dar, prin aceasta, el nu refuză o tentativă de a edifica o teorie generală a ştiinţelor comportamentului. O asemenea tentativă aparţine lui D. Eas-ton, cu binecunoscuta sa schemă a abordării sistsmke (24) :

Inputs -. (Intrări) \-	csreri	Sistem politic	Decizii	Out puts (Ieşiri î
	suporturi		Acţiuni	
	^-T------	Mediu__		

Abordarea sistemică tinde să confere behaviorismului elementele de obiectivitate care i-au lipsit, să integreze într-o

6?

concepţie mai largă factorii care influenţează comportamentul politic al oamenilor. Intr-o astfel de interpretare apare rolul unor factori obiectivi, ca : depresiunea economică, inflaţia, precum şi variabile calitative de genul înzestrării neurofizio-logice, al relaţiilor sociale. Din aceeaşi nevoie de obiectivitate s-a dezvoltat etologia, ca teorie a comportamentului care urmăreşte amprentele genetice asupra organizării şi ierarhiilor, a puterii. Psihologizarea analizelor problematicii politice a generat cercetări asupra motivaţiilor, percepţiilor, factorilor genetici, sexuali, cinetici în organizarea comportamentului politic. Acestei familii se încadrează teoriile represiunilor, ale valenţelor pozitive şi negative ca factori ai încadrării sau respingerii unei anumite politici, ale frustrărilor ca stimuli pentru comportamentul politic. Sînt cunoscute în această ordine de idei cercetările care îmbină freudismul cu variate teorii explicative ale comportamentului.

Un inventar al factorilor ce influenţează comportamentul este menit, în. optica behaviorismului, să ajute procesul de SOCIALIZARE, de aculturaţie politică a indivizilor, care trebuie să se integreze în structurile unei anumite politici, să-şi însuşească un anumit sistem de valori, o anumită ideologie. Numeroşi autori au reprezentat aceste preocupări : H. Hyman, F. Greenstein, K. Langton şi mulţi alţii, care au determinat trei stagii ale procesului de socializare politică. D. Apter prezintă grafic corelaţiile dintre stagiile socializării şi schemele potteru sau structurile care o orientează (25):

Terţiar
Socializare Secundar
Primar

Eficienţă slaba		
	Eficienţă medie	Opinii
Kt'icienţă înaltă Valori	Ideologii	

Paternuri ale orientării

Este evident faptul că procesul socializării politice începe încă din copilărie, cînd se constituie opinii mai ales asupra aspectelor exterioare ale politicii (persoane, simboluri, cintece, clădiri etc). Dar, totodată, el asimilează unele valori majore

ale societăţii în care; trăieşte (sînt evocate în acest sens cercetările lui Greenstein asupra socializării politice). Pe baza cercetărilor lui R. Hess şi J. Torney s-au imaginat patru căi (modele) ale socializării politice.

1) Un model bazat pe acumularea unor elemente de cunoaştere privind viaţa politică, sub forma unor unităţi de in-, formaţie ;

2) un model bazat pe transferul interpersonal bazat pe faptul că, încă de mic, în familie sau în alte unităţi de viaţă eocială, copilul se obişnuieşte cu ideea de ordine, de autoritate, pe care apoi le transferă în viaţa politică ;
3) un model bazat pe identificare, în care copilul se orientează în viaţa politică după comportamentul celor mai în vîrstă, al părinţilor, mai ales ;
4) un model al dezvoltării cognitive, în care copilul îşi însuşeşte pe bază de înţelegere concepte politice (26).
Aceste modele se grupează pe o anumită structură de personalitate, încît comportamentul politic este rezultatul însumării : structuri de personalitate -f~' credinţele politic? -(- acţiunea politică individuală -|- structurile, procesele, agregatele politice.
Behaviorismul urmăreşte aşadar toate elementele ce intervin în structurarea comportamentului, încît individul să se încadreze funcţional într-o anumită societate, definită de un anumit profil ideologic şi axiologic. între caracteristicile acestui profil sînt puse .desigur determinantele specificului naţional (de **pildă,** al americanismului), dar nu trebuie ignorate nici componentele regimului politic în care se cere încadrat individul pentru a putea fi definit ca o personalitate. Căci personalitatea este individul care a asimilat la parametrii ridicaţi matricea cultural-ideologică a societăţii în care trăieşte.
Socializarea politică nu este un subiect exclusiv al beha-viorismului ; parte a procesului global de socializare, ea este' obiect de cercetare de pe cele mai felurite poziţii metodologice, parte a oricărei construcţii sociologice. Dintre temele care' îi structurează determinaţiile sînt de reţinut : liniamentele eu-**lui** social (identificarea, altfel supus, a caracteristicilor de bază ale vieţii unei comunităţi) în care se integrează individul sau grupurile sociale sau faţă de care se detaşează (conformitate-şi conformism, nonconformitate şi complect, cu diverse grade-de intensitate a acestor atitudini şi comportamente) statusuri' şi roluri politice ; opinii şi instituţii privitoare la socializare (state, partide politice, clanuri, mass-media) cu anumite suporturi ideologice, cu un anumit mediu cultural (27).
6S<
Un bun exemplu privind modalitatea de cercetare a socializării politice ne este oferit de Martine Barthelemy, care îşi propune să studieze procesul acesta în Norvegia, la un eşantion de 616 adolescenţi de 12—16 ani din regiunea Oslo. Autoarea are o serie de „modele" consacrate deja în literatura politologică prin lucrările semnate de A. Percheron, Hyaman, Easton, Greenstein, Palie Swenson, D. Mc. Crone, P. Bourdieu, pe baza cărora stabileşte premisele oricărei investigaţii de acest fel :
1. Socializarea politică trebuie să însemne formarea şi transformarea identităţii sociale a indivizilor (teza este proprie şi behaviorismului, dar o construcţie politologică nu poate ignora socializarea grupurilor umane mari, proces care în regimurile totalitare a relevat aspecte practice greu de receptat în toate implicaţiile lor pentru însăşi condiţia umană a politi-cului) ;
2. Socializarea este un proces continuu, care se desfăşoară de-a lungul întregii vieţi, în care copilăria şi adolescenţa constituie momente decisive în dezvoltarea identităţii ;
3. Socializarea nu se rezumă la învăţarea unor norme şi a unor comportamente ; ea este un mod de inserţie a individului în diferite grupuri de apartenenţă pentru a cărei recunoaştere subiectul trebuie să-şi însuşească un limbaj, un cod cultural ;
4 Socializarea politică acoperă un ansamblu de fenomene sociale care se înscriu într-un context : ea este determinată de istoria naţională, de structura socială şi de cadrul instituţional, de conjuncturile concrete.
Operînd cu aceste teze, autoarea a procedat mai întîi la o determinare a atitudinilor faţă de sistemul politic, reprezentat prin noţiuni care să evoce: naţiunea, structurile şi funcţiile politice ale ţării, luptele politice, atitudini care sînt apoi scalate,, Se constată faptul că aprecierile politice ale subiecţilor sînt legate de apartenenţa lor socială şi se polarizează în jurul a două opţiuni fundamentale : radicală (de stînga) şi conservatoare (dreapta liberală), care sînt ilustrate de activitatea a două partide politice cunoscute. Aceasta nu înseamnă şi o aderare a subiecţilor la vreuna dintre cele două direcţii, căci clivajele lor ideologice nu se suprapun în dependenţă de aprecierile pe care le fac. Aceasta înseamnă câ socializarea

politică, manifestarea unor atitudini şi comportamente politice nu au loc într-un mod abstract, ci depind de momentul istoric şi de sistemul de forţe care acţionează pe arena politicii.

Autoarea arată că socializarea politică depinde şi de climatul politic dintr-o ţară, diferit şi specific în Franţa ori S.U.A., în Danemarca ori în Italia. Diferenţele fundamentale privesc caracterul consensual sau conflictual al culturii politice, deci al valorilor care susţin şi animă viaţa politică dintr-o ţară (28).
Behaviorismul este unul dintre cele mai răspîndite curente în ştiinţele socio-umane constituite în cadrul gîndirii actuale. Analizîndu-1 în contextul mişcării ideologice contemporane din societatea capitalistă, Ovidiu Trăsnea îl încadrează în modul de abordare psihologist, ca o consecinţă a centrării disciplinelor socio-umane pe subiectivitatea, pe individualitatea agentului social, încît în mod firesc este preocupat de „calităţile" acestui agent, pe care le urmăreşte în primul rînd pe cale empirică. Dar ar fi greşit să considerăm că acest curent s-a oprit exclusiv la momentul subiectiv al vieţii politice, pentru că din radiografierea preocupărilor sale rezultă că a tins preponderent pe cale inductivă, dar nu exclusivă, spre o teo-■ rie generală a comportamentului politic, angajînd inclusiv o viziune globală asupra personalităţii, asupra căilor realizării ei într-o anumită societate.
Din studiul curentului nu rezultă însă faptul — pe care îl afirmă implicit'Ovidiu Trăsnea — că behaviorismul ar fi un curent exclusiv psihologist, pentru că şi implicaţiile investigaţiilor, şi metodologia, şi finalităţile sînt legate strîns de o anumită ideologie : a optimizării structurilor societăţii americane. Inclusiv atunci cînd cercetează atitudini, comportamente, sentimente, A.O.B. etc, curentul are în vedere baza lor ideologică, mobilul lor axiologic (29). Mai semnificativă pare, sub unghiul unui reproş de substanţă faţă de acest curent, ceea ce scria E. J. Meehan, cînd, analizînd demersul behaviorist în politologie, îi surprindea inapetenţa pentru problemele creativităţii, ale noului în viaţa politică, fapt evidenţiat, de modelele socializării politice, care pun într-adevăr accentul pe depăşirea imitaţiei ■ (în sensul cel mai larg al termenului) (30).
Un merit real al acestui curent este dat de faptul că a căutat un obiect de investigaţie semnificativ pentru viaţa socială, şi anume comportamentul (individual ori grupai) pe care s-a străduit **să-1** explice nu numai în sensul psihologic primar, ca raport între stimul şi reacţie, ci într-unui mult mai bogat, care a avut în vedere inclusiv interesele, manifestările grupale ale membrilor unei societăţi. Aşa cum scrie şi Ovidiu Trăsnea, se poate constata o punere în paranteză a problemelor majore

ale vieţii social-politice şi o anumită orientare spre promovarea conformismului social şi politic. Căci, aşa cum scrie şi M. Corvez, curentul nu urmăreşte decît adaptarea individului la mediul său social prin căutarea unor modele (pattems) de comportament şi prin obiectivarea pe care o implică noţiunea de „human relations" (31).
Urmărind asemenea scopuri, behaviorismul nu putea fi taxat decît ca orientare scientist-pozitivistă, chiar dacă el însuşi — prin anumiţi reprezentanţi — se consideră doar un efort complementar altor demersuri de cercetare a politicului şi chiar dacă inductivismul este deseori compensat de dorinţa construirii unor viziuni mai ample despre cultură, valori, educaţie, aşa cum procedează Skinner. Predilecţia pentru empiric — atît de evidentă, de pildă, la Şcoala din Chicago, şi chiar la un G. Homans — duce la extrapolări nejustificate, la nedistingerea particularităţilor vieţii politice de la un regim politic la altul. Dar ele sînt compensate de cercetările mai noi din cadrul Şcolii, de studiul etologic, folosit ca argument de reprezentanţii „noii filosofii", de orientările spre problemele culturii politice, de investigaţiile de tip sistemic, de cercetările asupra tipurilor de regim politic etc. Incit observaţia lui O. Trăsnea că behaviorismul nu are în vedere decît segmentul actual al comportamentelor, şi nu şi pe cele ale. trecutului, nu se justifică. Dimpotrivă, evoluţia curentului este orientată spre

analiza structurilor de comportamente, spre descifrarea semnificaţiilor lor (inclusiv ale limbajelor care le codifică), chiar a interacţiunilor, deci spre o înţelegere mai complexă a fenomenului politic, chiar dacă limitată la cadrele societăţii americane.
Un exemplu concludent îl constituie punerea în discuţie a problematicii culturii politice, adică a ■ domeniului de viaţă politică în care se întîlnesc în comportamentul uman, dar şi în ansamblul vieţii politice a individului şi colectivităţii, ideologia cu cunoaşterea, atitudinile cu valorile, efectele cu voinţa şi judecata politică. Numeroşi autori behaviorişti se consacră studierii specificului naţional al vieţii politice, într-un context mult mai larg de preocupări pentru acest gen de probleme care nu aparţin neapărat numai acestei şcoli.
Dar, curentul behaviorist, deşi s-a orientat spre ideologie, valori şi cultură, le-a privit în exclusiva lor funcţionalitate, în manifestarea lor operatorie în comportamente, ignorînd faptul că, odată constituite, ele au o relativă autonomie. Tocmai de aceea guvernămintele simt nevoia pragmatică de a atrage

cultura în acţiunea lor de guvernare, de a folosi mesajul general-umanist pe care ea doreşte să-1 vehiculeze în sprijinul unor poziţii şi interese grupale. Este adevărat că o cultură trebuie privită în întregul ei, atît ca rezultat al eforturilor de creaţie „specializată", cît şi ca ansamblu de obiceiuri, norme, stiluri de viaţă ale indivizilor, claselor, grupurilor sociale, naţiunilor, asumîndu-şi anumite funcţii sociale. Ele sînt cu atît mai relevante cu cît orice cultură este şi materializarea unor convingeri ideologice. Prin cultură, ideologia pătrunde adînc în structurile personalităţii, pe Care o încadrează structurilor generale ale societăţii date.
Exegeţii behaviorismului au pus în evidenţă caracterul novator al acestui curent pentru momentul istoric în care s-a constituit. Semnificaţiile acestuia sporesc dacă ţinem seama de faptul că între 1890 şi 1914, mai ales în Statele Unite, se pune problema consolidării unei ştiinţe politice ancorată în realităţile americane şi aptă să îmbunătăţească activitatea instituţiilor existente, să intervină în chip util în acţiunea politică practică. R. G. Schwartzemberg arată că turnura ştiinţei politice poate fi caracterizată de deviza „a observa şi cunoaşte faptele, mai întîi", rupînd cu tradiţia vechii filosofii politice, preocupată de a prescrie ce trebuie să devină lucrurile în loc de a le descrie aşa cum sînt. F. J. Goodnow folosea termenul de „teoretician" în sens peiorativ (32), în timp ce un alt autor îi numea pe vechii teoreticieni „speculativi şi creatori de utopii".
Cercetătorul francez consideră că tendinţa constatabilă la un mare număr de autori, ca L. Lowell, W. Wilson, W. B. Munro ; era dată de orientarea spre ceea ce ei înşişi numeau „realism", adică prepostularea realităţii faptice drept primordială, ce trebuie reflectată în propoziţii constatative factuale, care să se distingă de cele normative. Rostul ştiinţei era fixat de manieră pozitivistă şi însemna descrierea realului, a faptelor, şi nicidecum construirea şi verificarea teoriilor generale. Numai atunci cînd toate faptele vor fi fost reunite se va putea face tentativa unei generalizări teoretice. Pînă atunci, un A. Bentley, mai ales, îşi propune să studieze viaţa politică după modelul ştiinţelor exacte (nu lipsită de importanţă este influenţa biologiei, a organicismului şi darwinismului), concentrîndu-se asupra procesului de guvernare realizat de către grupurile care controlează cu adevărat puterea. Se introduce astfel perspectiva dinamică asupra vieţii politice şi odată cu ea efortul de a cerceta datele psihologice ale comportamentelor umane în politică.

Cîteva decenii după apariţia cărţii lui Bentley, în 1908, cercetările americane de politologie vor fi marcate de disputele dintre şcoala instituţionalistă şi cea behavioristă.
în fapt, aşa cum s-a văzut în paginile precedente, behavio-rismul nu a cercetat comportamentul decît ca unitate de bază a vieţii politice, întrucît el se desfăşoară şi în cadrele instituţionale şi în legăturile cu valorile politice, cu motivaţiile imediate şi de perspectivă pe care le au agenţii politici, fie individuali, fie colectivi. Aşa se^explică faptul că behavioris-mul a determinat o restructurare'a preocupărilor atît în ştiinţa politică şi în sociologie, cît şi în antropologie, economie etc.
Şcoala behavioristă a impus nu numai un conţinut nou ştiinţei politice, ci şi o metodologie înnoitoare. Astfel, Charles Merriam, odată cu preocupările pentru organizarea unor instituţii de cercetare ştiinţifică a comportamentelor, a extins tehnici noi de investigaţie, inspirate din

ştiinţele exacte, în special de fizică, cu un pronunţat caracter cantitativ, propu-nîndu-şi să coroboreze posibilităţile oferite de medicină, psihiatrie, psihologie, politologie. Cu timpul în ştiinţa politică este utilizată o gamă largă de tehnici statistice (Stuart Rice), matematice (H. Gossnell), precum şi o serie de tehnici sociologice (interviuri, sondaje de opinii, studii statistice asupra grupurilor). Printr-unul dintre cei mai cunoscuţi autori H. D. Lasswell, tehnicile cantitative sînt însoţite de analize de conţinut (content analysis), mai ales în domeniul propagandei (cuvinte-cheie, simboluri).
D. Waldo arată că atît de masive au fost aceste preocupări de ordin metodologic, încît în dorinţa promovării unei anumite metode se selecţionează chiar şi fragmentele realităţii care *trebuie* investigate ; este o adevărată „tiranie a instrumentului metodologic", ce a împiedicat şi o mai largă răspîndire a curentului, care a cercetat cu predilecţie acele fragmente de viaţă socială ce se pretau unor tehnici cantitative sau cuantificabile (momentele electorale, opinia publică, partide politice, grupuri de interese, procese de elaborare a deciziilor (decision making) (33).
Politologia behavioristă a alunecat treptat, în evoluţia ei, tot mai mult spre cercetări concrete, spre empiric, cerute de instituţiile publice sau chiar de fundaţii. Atît de masiv este prezent acest fenomen, încît K. Boulding scrie că acea investigaţie constituie o ştiinţă a comportamentului care asigură o subvenţie a Fundaţiei Ford (34). P. Sorokin sesiza în această evoluţie spre quantophrenie o orientare a sociologiei politice

spre probleme neesenţiale, care au importanţă locală, dar care nu pot fi baza unei ştiinţe veritabile. Orientarea este cu atît mai relevantă cu cît în perioada interbelică unii reprezentanţi de marcă ai curentului, cum era H. Lasswell, susţineau nevoia unui drum de mijloc între empiric şi teoretic. „Teoretizarea politică — scria el — nu trebuie confundată cu speculaţiile metafizice abstracte, ataşate în mod disperat de verificare şi de observaţie empirică. Dar şi invers, se cere evitat empirismul brut, colectarea de fapte fără elaborarea ipotezelor. Prin ele însele, desigur, faptele sînt simple colecţii de detalii, ele nu au sens decît ca date pentru ipoteze (35).
în ciuda acestor apeluri, pragmatismul investigaţiilor com-portamentaliste era prea evident, şi ruptura între cei ce urmăreau exclusiva întemeiere a politologiei pe verificarea prudentă şi metodică a ipotezelor, pe observaţie şi măsurare, de o parte, şi cei care ignoră matematicile şi cuantificarea, sceptici în ce priveşte greutatea empiriei în elaborarea unei ştiinţe sociale care să semene cu fizica în ştiinţele naturii, pe de altă parte, este un fapt cu profunde consecinţe pentru statutul disciplinei (S. Hoffmann) (36), pe care criticii curentului nu vor întîrzia să-1 pună în lumină.
Însuşi Gh. Merriam, într-o privire de ansamblu asupra ştiinţei politice, pe care o publică în 1950, deci încă într-o perioadă de înflorire a behaviorismului. prezintă un grupaj de trei genuri de metode prezente în ştiinţa politică americană : juridică, istorică şi filosofică, ce sînt însă însoţite de metoda psihologică, statistică, a sondajelor de opinie publică şi —lucru semnificativ — de un studiu calitativ al rezultatelor obţinute. Dar şi Merriam — solicitînd un echilibru al metodelor —• constată că în Statele Unite se conferă o importanţă hotărâtoare aplicării practice a principiilor politice în domeniul administraţiei publice, al problemelor de personal, de planificare şi urbanism, de partide politice, opinie publică, grupuri sociale. Apelul la metodele psihologice, în mod particular, a fost considerat ca decisiv pentru posibilităţile behaviorismului de a se pune în slujba unor interese practice privind; studiul personalului administrativ, al diferenţierii candidaţilor la concursuri de recrutare, la ciclarea şi reciclarea personalului, în armată, în industrie, comerţ, în universităţi, urmărindu-se studiul „mediului total" al comportamentului (total environment influence, după expresia lui E. Mayo, din 1933).
Într-un studiu al său din 1950, H. Lasswell, promotor al întîlnirilor metodologice dintre

psihologie şi ştiinţa politică,

susţinea că în politica practică factorii de ordin psihologic intervin în toate fazele şi în consecinţă, numai metode adecvate îi pot pune în lumină, chiar dacă nu realizează o completitudine de determinare a lor. Dar aportul metodologic şi de conţinut al psihologiei adus politologiei este real de la nivelul guvernamental la cel al condiţiei individuale. Posibilitatea dobîndită de ştiinţa politică de a cuprinde un asemenea spectru larg de probleme este dată de metodologia sa, ea însăşi bogată şi diversificată. Astfel, metodele observării au o amplă paletă de forme, de la interviul realizat în forma sondajului de opinie publică pînă la cercetarea în echipe de specialişti. Sondajele de opinie, consacrate din 1936 de către G. Gallup, profesor de psihologie aplicată şi director al unei agenţii de publicitate, au limite şi merite. In 1936, procedînd la aplicarea unui chestionar pe un eşantion reprezentativ, Gallup a putut prevedea relativ riguros victoria lui F. D. Roosevelt, pe cînd periodicul Literary Digest, care se adresa exclusiv păturilor înstărite, cu abonament la telefon, deci cu o situaţie materială mai bună, a ratat previziunea, neavînd o imagine reprezentativă asupra opiniei publice a tuturor claselor sociale ale Americii. Deşi mai tîrziu în sondajele Gallup chestionarele de opinie au înregistrat şi mari eşecuri, ele sînt larg răspîndite în cercetarea socio-psihologică, fără a se considera că pe baza lor se poate obţine o imagine completă a tabloului social şi evoluţiei lui posibile (37). In multe cazuri, cristalizarea opiniei unui alegător, de exemplu, poate fi hotărîtă de elemente aleatoare, care se interpun între momentul sondajului şi cel al comportamentului electoral propriu-zis.
Limitele chestionarului scurt au putut fi depăşite în parte prin prelungirea şi intensificarea discuţiei (interviul prelungit), care pot pune în lumină laturi ale motivării comportamentului (rolul mediului social-familial, profesional, al propagandei, al trăsăturilor individuale de personalitate), nuanţării ale. modului în care se înserează într-un anumit cadru social. O metodă pusă în lucru de şcoala behavioristă este aceea a analizei statistice a limbajelor rostite, imprimate sau filmate, numită ..semantica cantitativă" = „quantitative semantics" sau „content analysis". Astfel, se urmăreşte cantitatea şi calitatea veştilor transmise de presă, discursuri, mesaje, programe politice, parţialitatea orientată a textelor politice spre anumite forţe şocial-politice, religioase etc, care urmăresc participarea lor la jocul puterii. Cercetările au studiat programele radiodifuzate în funcţie de o listă de simboluri raportate la perso-

naiităţi, grupuri sociale, noţiuni, regimuri politice — şi chiar epoci —, urmărindu-se obţinerea unor regularităţi pe baza cărora să se procedeze la evaluare.
Studiile asupra comportamentului au deschis calea unei discipline distincte privind conduita în grupurile mici — so-ciometria —, prin J. Moreno. In unele studii s-a urmărit rolul factorilor de personalitate în orientarea activităţii politice a unui ins spre una sau alta din laturile politicii. S-a deschis astfel un larg cîmp de cercetări asupra conducerii (leadership) şi profilul optim al celui ce o realizează.
De un loc distinct s-au bucurat cercetările asupra caracte-rologiei oamenilor politici. S-au putut astfel evidenţia relaţiile de cauzalitate pe baza cărora anumite temperamente urmăresc cucerirea puterii politice, promovează un anumit stil de activitate politică (unul devine „agitator"", altul ..teoretician", altul „administrator politic"). S-au putut pune în relief feluritele tipuri de atitudini faţă de autoritate (aspectul maladiv al non-integrării individului în viaţa comunitară, sfidarea dusa pînă la crimă a legislaţiei, ca expresie a sentimentului de culpabilitate, raportul dintre un caracter slab şi o conduită autoritară — prin T. Adorno, mai ales —, resursele conduitei obe-• diente faţă de liderul charismatic, locul afecţiunii şi agresiunii în condiţiile schimbării climatului politic —■ epoci de criză, război, revoluţie, răsturnări de situaţii social-economice).
Restructurărilor de conţinut şi metodologia aduse de psihologie în teoria politică li se adaugă cele de terminologie, de liimbaj. Vechiul limbaj al politicii şi politologici era încărcat de confuzii şi ambiguităţi permanente, datorate deosebirilor dintre uzul doctrinal şi cel zis descriptiv. Behaviorismul a introdus distincţia între înţelesul „formal" şi cel „efectiv" al fenomenului studiat (prin Oh. Merriam, mai ales). Astfel, conceptul de „putere" desemnează uneori „autoritatea", alteori „controlul" ; dus la o extremă, înţelesul său devine „suveranitate", în timp ce la polul celălalt se poate numi ..supremaţie".
Intervenţia psihologiei în studiul politicii a însemnat o centrare pe agenţii individuali şi colectivi, pe participanţii la politică, ajungîndu-se pînâ la folosirea testelor pentru a selecta personalul politic, pentru a orienta mai bine opinia publicului, pentru a mobiliza indivizii într-un anumit sens al op-

ţiunilor politice (30). Behaviorismul îşi declară meritul de a fi pus în lucru tehnici de investigare capabile să asigure o pre-dicţie a conduitelor politice, mai ales la nivelul maselor umane, ai publicului politic, şi în special în legătură cu momentul
electoral. In mecanismul democratic, într-adevăr, tehnicile de psihosociologie, de observare şi predicţie a conduitelor politice de masă sînt considerate unelte indispensabile furnizînd datele care să orienteze aparatul guvernamental sau partidele politice angajate în lupta pentru putere. H. Lasswell scrie în acest sens că „este o axiomă a' democraţiei cerinţa de a ţine cont de sentimentele şi gîndurile celuilalt", asociată cu ideea că „într-un regim democratic, erorile se corectează pe calea discuţiilor libere" (39). Dacă într-un regim tiranic guvernarea se realizează prin intimidare şi forţă, într-un cadru politic democratic se cere cunoscută opinia publică, gradul, de informare a publicului şi direcţiile de evoluţie ale opţiunilor lui.
Subliniind meritele şi limitele prezenţei metodelor psihosociologice în politologie, H. Lasswell arată că behaviorismul s-a impus datoiitâ unor factori ce caracterizează modul în care se dezvoltă ştiinţa politică în S.U.A. Astfel, el arată că în această ţară nu există o opţiune pentru o singură modalitate de investigare susţinută instituţional, întrucît o viziune pluralistă asupra orientărilor din ştiinţă creează toleranţa faţă de orice orientări. Ca urmare, behaviorismul a adus un plus de spirit ştiinţific şi pragmatic într-un domeniu care părea **extrem** de ideologizat, de supus fluctuaţiilor opiniale. Aprecierea de care se bucură tehnicile de cercetare introduse de acest curent îşi are sursa în faptul că la nivelul societăţii americane se iau în considerare numai unele cercetări, care se centrează pe date empirice şi pot servi conducerea treburilor publice. Cercetătorii sînt astfel stimulaţi spre investigaţii ce dau impresia că autoritatea se fundează pe rezultatele experimentale, în sfîrşit, Lasswell arată că în S.U.A. există, la" nivelul vieţii social-politice, o tensiune între respectul pentru individ şi necesitatea sistemului global de a acţiona asupra fiecăruia. Subliniind demnitatea persoanei, sistemul american ar avea posibilitatea să limiteze tendinţele individuale, să pună în lucru structuri mobile, suple, care exprimă caracterul democratic al întregii vieţi sociale, opoziţia faţă de un sistem al privilegiilor, al castelor.
Behaviorismul, credea Lasswell, şi-a extins aria cercetărilor, mai ales datorită Şcolii din Chicago, asupra unui larg evantai de fenomene sociale, în care comportamentul uman era considerat unitate de bază. J. Watson, J. Dewey, G. Mead, W. Thomas, R. Park, T. Veblen ilustrează variate domenii în care curentul a obţinut rezultate de unanimă recunoaştere. Fără a intra într-o analiză aprofundată a acestor judecăţi, se

poate totuşi remarca dintru început faptul că însuşi Lasswell recunoaşte situarea cercetărilor curentului într-un anumit cadru ideologic şi politic, anume cel oferit de societatea americană. Acestei societăţi îi sînt prezentate trăsăturile drept superioare oricărui alt regim politic. Preocupările behavioris-mului se înscriu, astfel, în chip manifest, în sensul asigurării funcţionalităţii acestei societăţi.
Ch. Merriam arăta în acelaşi sens că efortul de a stăpîni cît mai riguros mecanismele vieţii sociale se concretizează în perfecţionarea unor tehnici de investigare şi prognozare a comportamentelor care să pătrundă cît mai adînc In intimitatea vieţii oamenilor, să tipologizeze cît mai riguros conduitele, urmărind semnificaţiile profunde ale acestora. El arată că do-bîndeşte în cadrul şcolii un loc tot mai important efortul de a aplica practic şi tehnic metodele prin care se pot îmbunătăţi activităţile, de la sfera guvernamentală, administrativă, pînă la cele desfăşurate de personalul unei unităţi economice, de la urbanism şi organizarea mediului pînă la conduitele individuale (40).
R. G. Schwartzenberg arată că între cele mai importante critici aduse curentului se află şi cea privitoare la pretenţia lui de a construi o ştiinţă obiectivă şi capabilă să separe faptele de valori. Într-o metodologie în care abundă matemati-cile, statistica, calculul previzional, chestionarul, inclusiv valorile sînt subordonate comportamentului, devenind simple componente ale momentului motivaţional. în plus, inclusiv cercetătorul este prezentat ca fiind

detaşat de valori, deşi, cum am putut constata la doi dintre cei mai reprezentativi teoreticieni ai curentului, el este mesagerul sistemului de valori al societăţii date şi urmăreşte funcţionalitatea ei optimă.
Sociologul francez arată cu îndreptăţire că, în realitate, nu poate exista o ştiinţă socială eliberată de valori, observatorul însuşi fiind un participant la viaţa societăţii pe care o cercetează, situat, conştient sau nu, în interiorul unui cadru axiologic. El poate ajunge la un anumit gen de obiectivitate numai dacă îşi conştientizează sieşi propriile valori şi influenţa constantă pe care acestea o exercită asupra demersului său ştiinţific. Astfel, refuzul pseudo-ştiinţific al sistemului axiologic falsifică aşa-zisa neutralitate a analizei.
Analiştii curentului au pus în evidenţă faptul că inclusiv Merriam şi Lasswell au fost de fapt promotorii valorilor tradiţionale ale societăţii americane care le-au animat cercetările. "Valorile naţionale americane au fost propriile lor valori,

devenite adevărate arhetipuri ştiinţifice, Incît, pe drept cuvînt, Robert Lyndt arăta că mecanizarea anchetelor empirice, dorinţa behaviorismului de a cerceta exclusiv faptele reale devine semnul unui conformism de esenţă, al unei angajări în slujirea interesului puterii oficiale din S.U.A., pe care unii dintre reprezentanţii şcolii au recunoscut-o atunci cînd şi-au propus să lege ştiinţa lor politică de activitatea practică a elaborării şi înfăptuirii deciziilor.
Criticii curentului au pus în evidenţă şi faptul că în cadrul său s-a acumulat un uriaş material de date privind faptele şi numai faptele, care sînt sistematizate, ierarhizate, dar prea puţin teoretizate. Este un scientism sociologic, un hiper-factualism, după expresia lui D. Easton, care dispersează sociologia în studii fragmentare, Cel mai viguros critic este din acest unghi C. W. Mills, care asimilează acest gen de creştere din sociologie cu un joc de Meccano. El cere cîmp liber pentru imaginaţia sociologică. El cere să se abandoneze acest fetişism al metodei şi tehnicii pentrii a trece la interpretarea rezultatelor, la sistematizări, generalizări, teoretizări. Observaţia asupra faptelor este indispensabilă unei ştiinţe autentice, dar ea nu este un scop în sine. Fără a formula teorii şi ipoteze asupra clasificării faptelor, apare riscul unei „înecări" în fapte, iar în ştiinţă faptele şi teoria trebuie să fie într-o interacţiune permanentă (41).
Deşi behaviorismul a generat o puternică reacţie dinspre „teoreticienii" ştiinţei politice, el a continuat şi după 1950— 1953 să influenţeze ştiinţa politică, să contsituie firul unui anumit mod de cercetare a vieţii social-politice, centrat pe comportament.
De un ecou semnificativ s-au bucurat în gîndirea acestor ani cercetările de etologie, care aveau puternice tradiţii în ştiinţele naturii (42).
Termenul de etologie a fost folosit în 1854 de către G. de Saint-Hilaire pentru a desemna „studiul comportamentului animalelor în mediul lor natural", ca o ramură a zoologiei. La sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului nostru, fiziologia şi psihologia (Pavlov, Loeb, Watson) încearcă o explicare a comportamentului după modele mecaniciste : teoria tropismelor, reflexologia. behavirismul lui Watson consideră toate comportamentele drept răspuns la un stimul. Abia în-cepînd cu 1935, K. Lorenz şi N. Tinbergen determină etolo-gia ca „studiu biologic comparat al comportamentului, mai în-tîi al celui înnăscut, căruia i se caută ontogeneza şi filoge-

neza. In acest sens, el se întîlneşte cu behaviorismul, care acordă mediului un rol hotărî tor. Cercetările iniţiale de etolo-gie se centrează pe ideea de înnăscut : există în orice organism viu adaptări filogenice care determină comportamentul. Există la fiecare specie un repertoriu de răspunsuri, care sînt puse în joc de „mecanisme înnăscute de declanşare". Fiecare specie acumulează aceste mecanisme declanşatoare în evoluţia sa, pentru a se adapta situaţiilor create de mediu. K. Lorenz a cercetat **felul** în care se întrepătrund mecanismele înnăscute cu cele dobîndite, interacţiunea programelor şi a mediului **fără** ca între aceste noţiuni să existe o

opoziţie, un antagonism.
S-a născut astfel *etologia umană,* care urmăreşte fundamentele filogenetice ale comportamentelor noastre. Mai întîi, etologia s-a intîlnit cu etrologia în cercetările lui I. Eibl-Eibes-feldt, care a urmărit să descopere invariantele comportamentale : **..Dacă** se poate demonstra existenţa unor trăsături comune ale expresiilor şi gesturilor, s-ar putea conchide asupra unei rădăcini comune ereditare (înnăscute), şi aceasta cu atît mai multă certitudine cu cît acest comportament va fi mai specific şi se va găsi la oameni ale căror maniere de viaţă vor fi mai diferite, de rase diverse, de istorie ecologică şi de culturi disparate" (43). Aceste trăsături ar putea alcătui o eto-gramă, un inventar exhaustiv al comportamentelor umane, la care să-şi aducă aportul genetica, fiziologia, embriologia, etnologia, în care să apară schema comportamentelor universale interspecifice. Comparaţia interspecii ar pune în evidenţă existenţa unor comportamente asemănătoare ale omului cu ale altor animale, în special cu al maimuţei, care ar presupune existenţa aceloraşi mecanisme declanşatoare la om şi la animal, deci a unei programări identice a conduitelor. Procedînd de manieră cauzală, Eill-Eibesfieldt arată că prin cunoaşterea determinantelor comportamentelor umane se. poate urmări şi stăpânirea lor ; o decizie responsabilă se poate întemeia pe cercetarea mecanismelor comportamentale, încît apare evidentă legătura etologiei cu politica.
Etologia este preocupată, ca disciplină ştiinţifică, de studiul comportamentului ca dat natural asupra căruia pot interveni o serie de influenţe care exprimă „socializarea" conduitelor, cuprinderea lor într-o anumită textură de conduite. Sînt relevante din acest unghi unele preocupări ale etologiei pentru a înţelege un anumit reducţionism care la scara explicării condiţiei umane devine carenţă capitală. Astfel, etologii cer-

cetează constituirea unui repertoriu comportamental la individ din clipa naşterii lui (eventual chiar din perioada prenatală), repertoriu care se originează într-o programare înnăscută şi care se referă la : explorarea vizuală, la manipularea obiectelor, la nevoia de comunicare cu semenii. Toate laolaltă au o bază genetică evidentă. Factorii genetici şi mediul cooperează în aşa fel, încît diferenţele dintre factorii ereditari în interacţiune cu diferenţele de mediu ajung să determine diferite tipuri de comportament.
Un alt gen de cercetări urmăresc structurarea comportamentelor în funcţie de factorii interni ai organismului (hormoni, sistem nervos etc), care dovedesc faptul că la nivelul activităţilor complexe de genul creativităţii şi afectivităţii nu se poate dezvălui un mecanism cauzal simplu (44). In schimb, se poate evidenţia rolul grupului, al intensităţii raporturilor sociale ca stimulent al creativităţii (45). Cu profunde implicaţii sociale şi politice sînt cercetările asupra a ceea ce etologii nu-, mese „spaţiul personal". Orice specie, inclusiv cea umană, susţine R. Sommer, este caracterizată de existenţa unei „distanţe sociale funcţionale" între indivizii săi, care le asigură integritatea personală. Dacă limitele acestui spaţiu sînt violate apar reacţii dej fugă ori de agresivitate. La om, această distanţă socială variază de la un spaţiu social la altul : de exemplu, într-o conversaţie, interlocutorii anglo-saxoni se află la o distanţă mai mare unii faţă de alţii decît cei latini ca formaţie culturală. Există, totodată, o corespondenţă între statutul social al unui individ şi felul în care îşi amenajează spaţiul personal : cu cît are o poziţie mai ridicată în ierarhia socială, cu atît posedă un teren mai amplu şi mai distinct amenajat. Acest gen de cercetări a stimulat preocupările pentru relaţia omului cu mediul, etologia întîlnindu-se cu ecologia. Experienţele dovedesc faptul că există o relaţie strînsă între distanţa socială şi cea spaţială, că pentru viaţa social-politică cunoaşterea lor. este necesară. S-a constatat, astfel, că fiinţele introvertite se aşază la distanţă mai mare faţă de alte persoane în comparaţie cu extravertiţii. Teama de reproşuri şi anxietatea tind să mărească distanţa interindividuală. Indivizi care au sarcini de cooperare tind să se apropie, pe cînd dacă au sarcini de competiţie tind să mărească distanţa dintre ei (46).
Ca şi etologia, sociobiologia a încercat o analiză a comportamentului uman în cadrele sale sociale, dar avînd în vedere •tot bazele sale biologice. Născută la întâlnirea etologiei, ecolo-

giei şi geneticii, sociobiologia şi-a găsit un principal reprezen-

tant în E. O. Wilson, cu lucrarea sa „Sociobiology : the new synthesis", din 1975, în care se subliniază scopul noii ştiinţe: ‚un studiu sistematic al fundamentului biologic al tuturor comportamentelor sociale", o „analiză a societăţilor animale, a structurii lor de populaţie, a castelor lor, a comunicaţiilor lor, ca şi toată fiziologia subiacentă la adaptarea socială". Orice comportament social, avînd o bază biologică, este deci adap-tativ şi supus acţiunii selecţiei naturale. Aceasta este o ipoteză neo-darwinistă, după cum apreciază toţi analiştii curentului (.47). Adaptarea este o expresie a constituţiei - genetice a individului, al cărui organism nu trăieşte pentru el însuşi, ci are rostul de a reproduce genele al căror suport temporar este. Fiecare organism este un sub-ansamblu unic, accidental,, al tuturor genelor care constituie specia. Selecţia naturală este procesul prin care — arată Wilson — anumite gene obţin în generaţia următoare o reprezentare superioară faţă de a genelor localizate în aceeaşi poziţie cromozomială. întrucît fiecare generaţie fabrică celule sexuale noi, genele victorioase se separă şi se adună pentru a fabrica noi organisme care, în medie, conţin un nivel mai ridicat din acele gene. Se formează în timp o elită de gene, care fundamentează superioritatea unor indivizi asupra altora, a unor rase asupra altora.
Pornind de la corelaţia genotip — comportament, Gallino Luciano a structurat trei tipuri de comportament (modele comportamentale) : primul se bazează pe tendinţa creşterii puterii de reproducere a indivizilor, al doilea pe comportamentul deliberat faţă de adversităţi şi al treilea care exprimă comportamentul diferenţiat al urmaşilor faţă de părinţi. Asociindu-se lui E. Wilson şi H.-Dawkins, Luciano Gallino consideră că din aceste tipuri de comportament s-au putut deduce corelaţii cu modelele culturale, precum şi cu cele politice. Astfel, el arată că în structura creierului se află trei niveluri, care s-au constituit în istorie în momente diferite : paleoencefalul, care controlează comportamentele primitive, calota corticală, ce controlează comportamentele mai complexe, şi neocortexul, în care îşi au sediul procese complexe de percepţie şi de reglare soma-tomotorie, activităţile asociative, de modelare a ambianţei,^ de dezvoltare a conştiinţei, a proceselor raţionale. Societăţile umane, din cauza acestor trei „creiere", nu| se pot echilibra şi guverna, ele cunoscînd comportamentele de criză. Pentru a fi depăşite, este necesară reorganizarea instituţiilor, a politicului, a comunicaţiilor, a culturii în ansamblu. Apare necesar un model unitar de comportament care să echilibreze tendin-

ţele primitive cu cele creative, constructive, agresivitatea cu sociabilitatea (48).
Opinii asemănătoare susţine şi D. Barash, pentru care sociobiologia este o nouă metodă de cercetare a comportamentului, care pleacă de la ideea unei integrări a ştiinţelor despre om pe baza teoriei evoluţioniste a paradigmei selecţiei naturale. Dar mecanismul acesteia a fost redus la agresivitate, la lupta pentru existenţă, în care cîştigă individul mai bine adaptat, adică la un darwinism social. Alături de el este însă puternică „biologia altruismului", care determină comportamente sociabile (grupare, protejare, colaborare) ce pot fi caracteristice unor etape ulterioare ale evoluţiei umane.
Sociobiologia susţine că trăsăturile biologice ale unei colectivităţi sînt fundamentul unei conduite culturale, dar M. Sahlins, criticînd acest punct de vedere, crede că pentru socio-biologie (E. Wilson, Fox, **Tiger,** W. Hamilton) gesturile şi dispoziţiile înnăscute la om — agresivitatea, altruismul, camaraderia, sexualitatea — se convertesc în instituţii sociale ; între caracteristicile biologice ale unei societăţi şi sistemul său orga-nizaţional şi cultural este o puternică corespondentă. Organizarea socială, în viziune sociobiologistă, este rezultanta com-portamentală a interacţiunilor organismelor dotate cu înclinaţii biologic reglate. Sistemul de statute şi structuri al unei societăţi este funcţie de demografie, de distribuţia pe vîrste, sexe, era comportamente caracteristice, datorate unui izomorfism între proprietăţile biologice şi cele sociale (49). Implicaţiile ideologice ale acestor teze sînt evidente, întrucît reduc-ţionalismul biologist nu este depăşit prin sociobiologie iar pretinsul său neutralism axiologic este, de fapt,

o angajare în slujba unui model social elitist, profund inegalitar, antiuma-nist în ultimă instanţă.
Determinismul biologic este evident în teza potrivit căreia acele forme de cultură sînt viabile care ajută supravieţuirea şi capacitatea reproductivă a speciei. Ele exprimă comportamente orientate genetic. Astfel, sistemul capitalist se bazează pe instinctul de proprietate al individului, care a generat structuri economico-sociale şi politice concurenţiale, îneît impregnul ideologic este evident.
Spiritul ştiinţific autentic a relevat inconsistenţa sQcio-biologiei, faptul că ea vulgarizează date ştiinţifice de autentică valoare explicativă, le mistifică în sensul unei ideologii eîi-tiste, cu un pronunţat caracter neoconservator (50). Se poate uşor constata că modelul politic şi cultural al sociobiologiei

duce preocupările pentru comportamentul politic la poziţii extreme, de justificare a inegalităţilor dintre oameni, a unei organizări politice nedemocratice. Sociobiologia tinde să argumenteze caracterul natural al societăţilor structurate elitist, perenitatea lor, ducînd la extrem conservatorismul şi întîlnin-du-se astfel cu „noua filosofie".
Faptul este cu atît mai relevant cu cit autorii ei pledează pentru programe de orientare a comportamentelor astfel ca să păstreze actualele inegalităţi dintre oameni şi să se elimine opoziţia, revolta. Au apărut opinii politice care susţin că sărăcia este un dat genetic, că imigraţia înseamnă scăderea potenţialului genetic al propriei colectivităţi, că bărbaţii şi femeile sînt inegali, că în determinarea; raselor intervin criteriile inferiorităţii (agresivitate, inteligenţă scăzută, lipsă de creativi-tate) şi ale superorităţii unora faţă de altele.
Cercetătorii animaţi de un autentic spirit ştiinţific au **arătat** că nu se demonstrează ereditatea inteligenţei şi diferenţele dintre rase pe această bază, diferenţe care sînt cu totul şi cu totul secundare (51). în consecinţă, în viaţa socială acţionează preceptele unui determinism socio-cultural specific, şi nu unul biologist. genetic. însuşi E. Wilson, întemeietorul so-ciobiologiei, şi-a reconsiderat opiniile despre determinismul din viaţa socială, considerîndu-1 probabilist, sau chiar „indeter-minist genetic[1]". în variantele noi ale sociobiologiei, fiinţa umană nu este rezultat al evoluţiei biologice darwiniene. ci al unei evoluţii biologice şi culturale deopotrivă. Cultura s-a născut şi modelat din imperative biologice de ultimă instanţă, dar oportunităţile culturale au schimbat la rîndul lor cursul evoluţiei biologice. Fenomenele sociale nu se leagă direct numai de gene, de informaţia genică, ci şi de cea culturală, care le permite oamenilor să opteze raţional în viaţa socială. Se constituie, astfel, din unirea mecanismului genetic cu cel social-cuîtural, structuri mentale care dau culturgenul egal cu o unitate culturală transmisă de la o generaţie la alta. Culturgenii se distribuie aleator, fiind influenţaţi de variabile sociale, dar se pot reprezenta grafic prin curbe etnografice, care exprimă distribuţia lor în cadrul diferitelor populaţii. Prin regulile epi-gernotice care reglează unirea mecanismelor biologice cu cele sociale şi culturale se naşte un set de opţiuni de comportament, din care societatea, pe baza specificului ei cultural, alege. Astfel, neoevoluţionismul devine coevoluţie gene-cultură şi nune într-o lumină nouă problemele învăţării sociale, ale structurilor cognitive, ale raporturilor dintre obiect şi subiect, ale structurilor sociale şi culturale. Exegeza acestor variante noi ale

^ociobiologiei lipseşte în momentul de faţă ; ţinînd seama şi de faptul că programul interdisciplinar sociobiologic este în faza de început, că lipsesc verificările practice, că el are în vedere doar o latură a culturii, cea informaţională, teoretizările sînt de domeniul viitorului.
O teorie globală a comportamentului uman se leagă strîns de modul în care este abordată problematica acţiunii umane în general, de felul în care, în cadrul ei, se întrepătrund laturile dialectice : individual şi social, biologic şi cultural, obiectiv şi subiectiv etc, fiind necesar efortul conexării studiilor multi-disciplinare ale comportamentului uman, aportul metodologic pe care şi-1 pot oferi ştiinţele unele altora, mai ales cînd este vorba de ştiinţele sociale. în acest sens, nu este nici o stavilă de ordin principial în utilizarea de către politologie a unui an-samblu de metode oferite de către alte ştiinţe, cum este cazul psihologiei, sociologiei, statisticii. Behaviorismul pune accent pe subiectul psihologizat iar etologia şi sociobiologia chiar pe cel „naturalizat", dar nu trebuie uitat faptul că subiectul, inclusiv ca un ansamblu de

structuri psihice, este unitatea bio-psiho-socială şi culturală care îl formează ca om în procesul vieţii sociale, al asimilării unui ansamblu de norme şi valori -care se constituie concret-istoric (52).
în corelaţia dialectică dintre obiectiv şi subiectiv, dintre individual şi colectiv se constituie structurile de comportament, care reunesc acţiunile cu normele, posibilităţile cu aspiraţiile, faptele cu valorile. Numai aşa este posibilă înţelege-Tea problematicii praxiologiei, care înseamnă o raportare permanentă a acţiunilor umane la criterii de eficienţă ce se definesc în chip social. Modelele socioetice şi culturale care o-rientează comportamentele sînt funcţie de comunitatea umană, de raporturile sociale concrete din cadrul unei societăţi. Asemenea modele au un pronunţat caracter ideologic şi sînt elaborate doctrinal, programatic. Acest fapt este caracteristic oricărui tip de societate care îşi propune să realizeze un anumit model uman, un anumit ideal de personalitate. în consecinţă, mediul social al familiei, şcolii, opiniei publice, organizării politice democratice a societăţii, mijloacele mass-media sînt cadre ale formării şi manifestării valorilor şi normelor specifice unei societăţi. Acţiunea umană este de fapt inter-acţiune, căci în cadrul atitudinilor-, comportamentelor, acţiunilor oamenilor consideraţi în grupuri, clase, pături sociale, popoare, naţiuni, în viaţa socială reală se realizează unitatea dialectică dintre obiectiv şi subiectiv, dintre material şi ideal, dintre determi-

nare şi libertate. Realizînd o nuanţată raportare a atitudinii la comportament, P. Iluţ arată, sprijinindu-se pe o bogată bibliografie, că ele sînt indicatoare sintetice ale stării de conştiinţă, ale interacţiunilor dintre cunoştinţe, evaluări, intenţii, ale relaţiei dintre individ şi lume. Atitudini — opinii — ac-ţiuni — comportamente prezintă între ele legături de mare fineţe, concordanţe şi neconcordanţe, care în politică alcătuiesc temeiul unor relaţii între oameni, al unor valori politice care îi dau acesteia viaţă şi culoare. Corelarea lor cu factorii de personalitate, cu cei de situaţie, cu normativitatea, şi deci cu cultura politică, este indispensabilă înţelegerii mecanismelor sociale ce stau la temelia unui sistem politic, a instituţiilor lui şi a regulilor de conduită pe care le adoptă (53).
Observaţiile acestea primesc o relevanţă suplimentară în condiţiile unei societăţi democratice, şi cu atît mai mare într-o societate aflată în tranziţia spre o democraţie modernă. Atitudinile, acţiunile şi comportamentele politice se cer raportate la o anumită scară de valori politice pentru a avea consistenţa şi temeinicia solicitate de o lume în schimbare, setoasă de sensuri superioare ale dezvoltării.

RELAŢIILE POLITICE

Urmare a manifestărilor atitudinale şi comportamentale, a acţiunii şi interacţiunii agenţilor politici, se nasc relaţiile politice. Deşi cunosc o bogată gamă ide forme, generînd tipologii diverse, relaţiile politice ca atare nuj se bucură de o prea mare atenţie în literatura de specialitate, numeroase dicţionare ignor îndu-le iar .alte lucrări bucurîndu-se de atenţie doar unul sau altul dintre tipurile în care se (constituie. Faptul este oarecum surprinzător dacă avem în vedere existenţa în istoria sociologiei a celebrului curent relaţionist pe care 1-a inaugurat L. von Wiese. Astfel o introducere în ştiinţa politică aşa cum este cea a lui C. L. Roodee, T. J. Anderson şi C. Q. Christol, nici măcar nu scrie despre acest fenomen (54V
Lucrul acesta s-ar putea explica pentru acele orientări instituţionaliste din ştiinţele politice, pentru care politica este indentificată cu activitatea statului şi a proceselor de guvernare în oare apare ca iesenţială o singură relaţie politică, cea de conducere.
In schimb, alte concepţii supradimensionează rolul relaţiilor politice, la unii autori devin chiar obiectul politologiei,

aşa cum **economia** politică ar trebui să studieze Sn principal relaţiile economice de producţie. Adevărul este, credem noi, nu în aceste poziţii extreme, ci în constatarea faptului că relaţiile

politice **sînt** o componentă, alături de altele, a vieţii politice, rezultat firesc al comportamentului agenţilor politici, al manifestării lor, care îmbracă o gamă largă de tipuri. Aşa se explică faptul că în gindirea liberală, care postulează identitatea agenţilor politici, se naşte şi prima constatare a existenţei unor raporturi contractuale (J. J. Rousseau) şi de luptă (în filiaţie de idei cu Hobbes), **care** ar marca viaţa politică.
Relaţionismul sociologic va consacra relaţiile sociale (şi în cadrul lor şi cele politice) drept subiect predilect al sociologiei. R. Stamler, G. Simmel, M. Weber, L. von Wiese şi mulţi alţii sînt consideraţi printre principalii reprezentanţi ai curentului (55). Dintre toţi, reţinem în acest cadru concepţia lui Max Weber, pentru care două dintre **larmele** de bază ale relaţiilor sociale pot explica şi relaţiile politice : cele comunitare, rezultat al acelor acţiuni în **care** subiecţii resimt solidaritatea de grup, şi cele asociaţionale. care rezultă *âln* acţiunile întemeiate pe interese comune motivate raţional (56). Relaţiile politice s-ar naşte în legătură cu puterea, cu exercitarea dominaţiei unui grup social asupra altui grup sau asupra întregii societăţi. Relaţiile politice sînt, aşadar, relaţii de putere.
Extinzînd însăşi determinarea politicii, considerată a fi acel gen de **activtate** prin care o societate urmăreşte binele public, Julien Freund crede că relaţiile politice se nasc din felul în care grupările sociale se raportează reciproc, în numele acestei finalităţi : relaţiile dintre amici şi inamici (ge-nerînd lupta politică pentru binele comun) ; relaţiile dintre public şi privat (care dau naştere opinilor fiecărui agent politic care .,iese" în viaţa politică) ; relaţia dintre conducere şi supunere (care generează ordinea necesară vieţii sociale) (57). *
Centrîndu-şi determinarea politicii pe elementul putere, G. Balandier consideră că relaţiile politice se inasc între acele grupuri sociale care deţin puterea şi autoritatea şi menţin o ordine pe un teritoriu anumit, pe de o parte, şi cei ce se supun acestei puteri, pe de altă parte. In consecinţă, relaţiile politice apar ca interne (proprii unei comunităţi aşezată pe un teritoriu) şi externe (rezultat al acţiunilor intercomunita-

re) (53). Ele ar caracteriza oriunde şi oricînd **viaţa" politică a** comunităţilor umane.
Trecerea **în** revistă a acestor .puncte de vedere ne can-**cfuee** spre trei idei : trebuie să evidenţiem faptul că abordarea relaţiilor politice este dependentă, pe de o parte,.de conţinutul concret istoric al policicii; de mecanismele prin care se **realizează** în timp şi spaţiu, iar pe de altă parte, de ceea .ce fiecare politolog înţelege să semnifice prin politică : din acest unghi, pentru noi relaţiile politice sînt acel gen de relaţii sociale care se nasc în legătură cu participarea (acţiunea) agenţilor politici la organizarea şi conducerea generală »a societăţii ; **a** doua idee este legată de faptul că relaţiile politice se nasc din acţiunea unor subiecţi care au cele mai felurite motivaţii, astfel că raporturile lor reciproce pot **îmbrăca** forme extrem de diverse, grade de intensitate a manifestării, sensuri felurite. Ele se cer însă raportate permanent la obiectivele globale ale comunităţii date ,(popor sau naţiune), la valorile ei definitorii. Numai astfel se pot acorda calificative diverselor genuri de relaţii politice (funcţionale sau disfunc-ţionale. paşnice sau nepaşnice etc). în structurarea relaţiilor politice joacă aşadar un mare rol spiritualitatea politică (ideologiile, opinia publică, cultura politică în ansamblu). A treia idee vrea să sublimeze faptul că relaţiile politice nu pot fi rupte de capacitatea agenţilor politici de a realiza organizarea şi conducerea generală a societăţii, de a avea puterea. în-**cît** dintre toate genurile de relaţii politice, cele izvorîte din problematica puterii ne apar ca-cele mai importante. Cu atît mai mult cu cit unele relaţii ide putere se instituţionalizează, îşi ataşează o serie de instrumente care să le asigure continuitatea. Aşa se naşte problema schimbării relaţiilor politice (a modernizării lor, a „perfecţionării" lor **în** funcţie de un anumit model de societate, a revoluţionarii lor atunci cînd se întemeiază pe tensiuni ale motivaţiilor la scara ansamblului comunităţii).
Ţinînd seama de aceste constatări, putem proceda la o tipologie **a** relaţiilor politice în funcţie de agenţii politici, deci de purtătorii lor, de modalităţile de instituţionalizare şi de gradul de funcţionalitate în raport cu valorile fundamentale ale comunităţii date.
După cel dinţii criteriu, relaţiile politice apar între indivizi mai **întî,** dar care, la rîndul lor, aparţin diverselor grupuri sociale (culturale, profesionale, socio-economice, genera-ţjonale etc). Prezenţa individului în viaţa politică trebuie

aşadar judecată atît prin prisma unor trăsături specifice de personalitate, cît şi prin statutul şi rolul pe care le are şi le trăieşte. Nu întotdeauna între calităţile personale ale individului şi poziţia lui într-un anumit grup social există o corespondenţă.
Viaţa politică oferă, în timp, suficiente exemple de indivizi al căror rol politic nu este susţinut de calităţi personale aferente şi, cu siguranţă, există într-o colectivitate suficienţi membri apţi să-şi asume roluri politice importante, dar pe carq nu ajung să le exercite. Observaţia este semnificativă pentru distingerea diverselor regimuri politice, deoarece este evident faptul că situaţia politică „ideală", profund democratică ar fi aceea în care relaţile politice ar îngădui o cît mai mare apropiere a poziţiei individului în ierarhiile de putere de calităţile lui personale reale, testate şi validate de practica politică.
De mare atenţie s-au bucurat, în mod deosebit în gîndi-rea marxistă, relaţiile politice dintre clasele sociale. Supra-dimensionînd rolul claselor, marxismul a introdus ideea că atîta vreme cît ele vor exista vor dezvolta relaţii de luptă, în primul rînd, şi abia în al doilea rînd de colaborare politică. Viaţa dovedeşte însă că relaţiile politice de clasă, cel puţin în lumea contemporană, nu au rol determinant pentru conţinutul vieţii politice. într-o organizare democratică, tensiunile de clasă nu trebuie să anuleze desfăşurarea unor relaţii politice bazate pe dialog şi **compromis** sub semnul intereselor şi **valorilor** superioare ale comunităţii.
Un al treilea gen de relaţii se leagă de prezenţa comunităţilor umane mari, popoare şi naţiuni. Organizate în general de către stat, relaţiile acestea se structurează în interne şi internaţionale. Ultimele fac obiectul unor discipline politico-juridice, aşa încît — exceptînd problema suveranităţii de stat, care vizează atît aspectul intern, cît !şi pe cel extern al exercitării puterii politice — rămîn de discutat relaţiile naţionale din interiorul unui stat. Unii autori consideră că relaţiile naţionale sînt cele ce se nasc în cadrul unei societăţi între membrii ei, sub unghiul specificului naţional. Aşadar, acolo unde naţiunea este omogenă, relaţiile naţionale izvorăsc din promovarea specificului naţional în toate domeniile ; acolo unde naţiunea nu este omogenă şi alături de ea trăiesc şi minorităţi naţionale apar relaţii de un gen specific, cu puternice implicaţi politice. Cauza acestui fapt este relativ simplu de pus în evidenţă. Relaţiile politice moderne

au pus accentul pe cetăţean, pe ceea ice face şi gîndeşte ca individ în societate, alături de ceilalţi cetăţeni. Spiritul democraţiei moderne nu face distincţii, deosebiri între cetăţeni, decît sub unghiul rolului lor politic, dar şi acesta sancţionat şi schimbat din timp în timp.
Dar ignorînd această egalitate social-politică a tuturor cetăţenilor unui stat, indiferent de apartenenţa lor etnică, se proiectează în relaţiile naţionale inegalităţi, care nasc, în mod firesc, tensiuni, generează problema naţională.
Soluţia este legată de promovarea democraţiei, cu toate trăsăturile ei definitorii, moderne, cu respectarea dreptului *iecărui cetăţean de a participa liber şi egal cu semenii săi la viaţa politică.
Relaţiile politice, după al doilea criteriu, pot fi institu-ţionalizate sau neinstituţionalizate. Cele dintîi sînt, fără îndoială, cele mai importante, explicând şi prezenţa relaţiilor funcţionale, distinse după cel de al treilea criteriu ; nu înseamnă că relaţiile neinstituţionalizate sînt neapărat şi dis-funcţiona'le, dar toate laolaltă gravitează în jurul problematicii relaţiilor de putere, care sînt instituţionalizate în principal şi reclamă o serie de atribute; ale funcţionalităţii. Opoziţia faţă de ele, într-o democraţie, nu le schimbă dimensiunile, dar cînd o face este vorba da o revoluţie.
. PUTEREA *POLITICĂ*
Fără îndoială, conceptul de putere politică deţine o poziţie centrală în orice construcţie pdlitoiogică, fiind încărcat cu numeroase determinaţii. S. Bernard arată că, datorită in-suficientei determinări a conceptului, suferă şi teoriile politice care îl utilizează. Faptul acesta s-ar explica prin aceea că în teoretizarea puterii se manifestă două tendinţe majore : una de a o

studia exclusiv în mecanismele concrete, practice de manifestare, prevalînd un empirism care împiedica descoperirea unor variabile independente definitorii ; un exces de analize minuţioase asupra fenomenelor politice, asupra instituţiilor politice de putere (parlament, guvern, alegeri, partide politice, mass-media, elite), care dau impresia că şăiinţa politică ar fi în. faţa puterii o colecţie de rebusuri ; cealaltă tendinţă este ilustrată de exclusivele analize conceptuale, de căutările de modele care nu sînt însoţite de obicei de aplicarea lor şi care, din păcate, pulverizează chiar înţelesul conceptului de putere prin legarea şi chiar identificarea
91
lui cu alte categorii ale politicii : guvernare, influenţă, autoritate, decizie. Puterea politică, *in* sensul **cel mai** larg al **termenului,** este **comparabilă** cu un iceberg. deoarece num; ■ partea de **la** suprafaţă poate fi observată şi, studiată (59).
Aceste constatări **nu** -sînt intru totul valabile, întrucît există şi studii care îşi propun să îmbine o perspectivă empirică de studiu al puterii **(aparţinând** sociologiei, dreptului şi psihologiei), cu una filosofică şi teoretică-ştiinţifică (aceasta din urmă specifică înseşi, ştiinţei politice). Asemenea studii au în vedere faptul că orice colectivitate umană esle de **neimaginat fără un minim** de organizare şi conducere **care** implică şi posibilitatea de a le realiza, capacitatea ei de a-şi structura conduitele, pe domenii sau la nivel de ansamblu, în funcţie de anumite scopuri, alocînd anumite mijloace şi **spri-**jinindu-se pentru aceasta pe anumite suporturi. Puterea structurează relaţiile dintr-o societate astfel că se poate desfăşura ca unitate de viaţă socială distinctă, cu probleme specifice în timp şi spaţiu. De aceea R. Bierstedt scrie că orice •societate are nevoie de putere pentru a se consfinţi pe sine,. pentru a-şi asigura asociaţia membrilor săi. continuitatea ce viaţă laolaltă (69).
Puterea este astfel rezultat al unor raporturi distincte care se stabilesc între membrii unei colectivităţi, izvorîte din nevoia ei de a se organiza şi conduce, de a asigura coeziunea membrilor ce o compun, mobilizarea lor în realizarea scopurilor în societate. Ceea ce multiplică [problemele puterii (şi teoretic şi practic) este faptul că în relaţiile de putere agenţii participă cu capacităţi diferite, că „există o repartiţie inegală a potenţialelor de putere într-un colectiv sau într-o societate". (81) Aceasta înseamnă că participarea membrilor unei societăţi la relaţiile de putere are temeiuri, are baze diferite. Ca urmare, agenţii sociali se stratifică, se grupează ierarhic în actul participării la putere : unii o au şi o exercită, alţii nu o au şi se subordonează celor dinţii. Societatea se împarte astfel în agenţi sociali care au puterea şi agenţi sociali care nu o au. Faptul acesta este valabil indiferent ce termeni avem în vedere : forţa fizică sau intelectuală, forţa economică sau morală, militară sau religioasă.
în felul acesta puterea se dovedeşte a fi un fenomen social prin care se manifestă ..abilitatea de a controla acţiunile altora", după cum scriu P. Horton **şi** Ch. **Hunt** (62), întemeiată pe un potenţial de putere. Cei doi autori consideră că sub acest unghi orice societate se structurează : într-un
92
grup mic, grup de persoane care controlează (organizează şi conduc societatea) numit elită şi într-o mare majoritate de oameni care **pînt** conduşi. Puterea ar avea astfel un caracter exclusiv, elitist indiferent de felul în care se denominează soci-. etatea (egalitară sau nu). Al doilea element care complică problematica puterii este oferit de specificarea genurilor de putere şi, în cadrul fiecăruia, gradele de intensitate a ei.
Se poate astfel constitui o tipologie a relaţiilor de putere ,între care se detaşează cea politică, cu o serie de particularităţi.
în primul, toate celelalte genuri de putere angajează domenii particulare ale vieţii sociale şi într-un fel sau altul trebuie să se integreze problemelor de ansamblu ale societăţii date. Puterea economică,. de exemplu, structurează relaţii de producţie, de proprietate şi distribuţie a bunurilor •materiale în cadrul mai larg al relaţiilor societăţii cu o anumită natură, cu anumite capacităţi da producţie, cu anumite relaţii internaţionale ; în schimb, puterea politică se **referă** dintru început la relaţiile de organizare şi conducere **generală** a societăţii. Aşa se explică faptul că orice putere politică tinde să confere evoluţiei sectoarelor particulare ale societăţii anumite orientări : în această sferă se elaborează o politică economică, familială, culturală etc.
în al doilea **rînd,** genurile particulare de putere angajează agenţii particulari ai societăţii, adică numai o parte a membrilor ei cuprinşi în relaţiile de putere determinate. Puterea militară, atîta vreme cît îşi păstrează domeniul specific de acţiune, angajează grupuri distincte (chiar specializate de membri ai societăţii. în schimb, în raporturile de, putere politică sînt angajaţi toţi membrii unei societăţi : straturi

sociale, clase, popoare, naţiuni. Pe acest temei, G. Balandier aprecia puterea politică drept factor ce acţionează împotriva entropiei care ameninţă cu dezordinea orice **sistem,** inclusiv cel social (83). Observaţia are deosebită relevanţă în aprecierea luptei pentru puterea politică în care se angajează agenţii politici, datori să conştientizeze acest sens fundamental al puterii politice şi să-şi organizeze de aşa manieră acţiunile încît să le poată .traduce în practică.

In al treilea rina, tocmai datorită acestor finalităţi puterea politică trebuie să aibă capacitatea de .a hotărî şi duce la îndeplinire un program de organizare şi conducere generală a societăţii. Pentru aceasta ea trebuie să realizeze obiective care privesc un număr cît mai mare de membri ai soci-

etăţii, dacă este posibil obţinînd acordul, sprijinul lor. Această temă de reflexie a născut o bogată literatură asupra caracterului suveran al puterii politice, asupra legitimităţii ei, a autorităţii cu care traduce în practică, organizează şi conduce, controlează înfăptuirea unui anumit program politic. Anumite particularităţi ale puterii politice reies şi din cercetarea semnificaţiilor acestor categorii, prin care puterea politică este de obicei deosebită de celelalte tipuri de putere.

în al patrulea rînd, puterea politică este caracterizată şi de faptul că, pentru a se realiza, în timp şi-a instituţionali-zat relaţiile' sale specifice în o serie de instituţii politice : stat, partide politice — care la rîndul lor au organisme specializate pentru exercitarea puterii (parlament, guvern). Totodată, relaţiile politice de putere se fixează în cadrul reglemen-tativ al tuturor celorlalte relaţii din societate, în legi, promovate şi apărate de un aparat juridic. Este motivul pentru care politicul şi juridicul se află într-o strînsă legătură.

Ţinînd seama de aceste particularităţi ale relaţiilor de putere, înţelegem bogăţia sensurilor cu care a fost investit termenul în diverse epoci istorice şi de către diverşi autori. Virgil Măgureanu oferă un scurt inventar al definiţiilor care au făcut în timp carieră, date de diverşi gînditori şi din perspective teoretice diferite : dinspre filosofie, sociologie, drept, morală ete., ceea ce one obligă să solicităm şi o analiză a puterii politice dintr-o perspectivă politologică. Faptul acesta se loveşte însă de o serie de dificultăţi reflectate în însăşi determinarea conceptului de putere politică. Este astfel evident că puterea apare ca un predicat al unor raporturi care presupun şi interacţiunea a cel puţin doi agenţi politici. Or, pentru numeroşi autori puterea este transformată în subifect şi astfel ipostaziată într-o realitate ^temporală şi aspaţială, cum este cazul „noii filosofii" din Franţa (64). Pe de altă parte, dintr-un fenomen social concret puterea este transformată într-un obiect de cercetare puternic formalizat, căruia i se caută laturile de maximă generalitate, în spiritul celebrei definiţii a lui Max Weber, pentru care puterea este şansa unui actor politic de a-şi impune voinţa sa altui actor politic (65), posibilitatea de a obţine de la *B* un comportament dorit de *A,* într-o filiaţie de idei, care a fost inaugurată de către Hobbes. H. £). Schneider arată că această linie de gîn-dire este cel mai bine ilustrată de către R. Dahl care, în numele unui efort de sistematizare şi formalizarea problemelor politologici, a determinat astfel puterea : „Puterea lui *A.*

asupra lui B este capacitatea lui *A* de a obţine ca B să facă ceva ce nu ar fi făcut fără intervenţia lui A". (66). Holm, Et~ zioni, Miller şi Butler au reluat această determinare a puterii, subliniind complexitatea mecanismelor şi formelor de realizare a *capacităţii* care trebuie să fie generalizată la scara întregii societăţi şi totodată eficientă (67).

Pe această bază, Schneider consideră puterea ca o variabilă dependenţă de resursele capacităţilor de influenţare şi de consecinţele acestei influenţări (68).

Resurse —■» Modalităţi de ----*m*- Putere ——a» Acţiuni în sensul ':
influenţare ' influentei
Variabile
Variabile dependente

Această schemă pune în evidenţă faptul că puterea politică este o specie a puterii sociale care se poate realiza în împrejurări concrete dar vizează totdeauna ansamblul social " E. Lehmann a propus în acest cadru o distincţie între micro şi macroputere, cea dintâi avînd în vedere grupurile sociale mici, iar cea de-a doua pe cele [mari, angajate în organizarea şi conducerea generală a societăţii. De aceea nu se pot

extrapola de la micro la mocroputere anumite concluzii, întru-cît cea de a doua are capacităţi sistemice, macrosociale (69).
Pe de altă parte, relaţia de putere a generat şi discuţia despre raportul dintre putere ca potenţialitate şi putere ca actualizare. Ea evidenţiază faptul că potenţialitatea este dată de un raport între suma resurselor de putere ale lui *A* şi suma resurselor de putere ale lui *B (70).* Exemplu de dependenţă a puterii actualizate de resurse şi de utilizarea lor :
RESURSE
Puterea potenţială a lui A
Absoluta superioritate a lui A
Puterea potenţială a lui B
Nesiguranţa de putere - .- » .. ,. .,,,,,,,,,,, _ a lui A
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Utilizarea resurselor în
gradientul utilizării resurselor gradientul utilizării resurselor
de către A de către B
95
Dacă resursele de putere sînt cu adevărat variabile independente, raporturile dintre agenţii politici pot primi o mare bogăţie de forme care exprimă atît gradul de putere **al** lui .4 şi modalităţile de a le materializa, actualizîndu-şi puterea, cit şi capacitatea lui B de a participa la relaţiile de putere ca partener egal a lui *A* sau inferior. Realitatea **dovedeşte** că aceste raporturi de putere îi angajează pe *A* şi *B* într-o mare varietate tie ipostaze : paşnice sau nepaşnice, de egalitate sau inegalitate, de colaborare sau de luptă, permanente sau trecătoare, conjuncţii râie ; de asemenea, este evident faptul că pentru actualizarea puterii, pentru păstrarea ■ei un agent politic poare mobiliza resursele sale în grade diferite : de la persuasiune şi influenţă raţională la constrîn-gere şi forţă în dependenţă nu doar de un agent, ci de amîn-doi. De aceea nu împărtăşim concepţia unor autori pentru •care puterea este expresia exclusivă a raporturilor dintre conduşi şi conducători. Astfel, Ph. Parini scrie că „fenomenul , puterii politice corespunde distincţiei simple dintre guvernanţi şi guvernaţi, căci în toate formele de societăţi organizate se stabileşte o distincţie ierarhică între un mic număr •de indivizi însărcinaţi să ia hotărârile şi masa celorlalţi care se mulţumesc să execute aceste alegeri" (71). Este aici o simplificare a problematicii puterii ce ignoră complexitatea raporturilor de putere, reduse la un **moment** al materializării lor, cel al deciziei şi execuţiei acesteia, precum şi la o structură elitistă care se verifică doar într-o parte a cazuisticii puterii. în plus, se ignoră capacitatea de putere a celor dominaţi, care, cel **puţin** prin revoluţie, pot răsturna schema propusă de Parini.
Relevarea problematicii resurselor de- putere la generat nevoia precizării unui alt concept, corelat printr-un efort de nuanţare cu puterea politică, cel de *legitimitate.*
Legitimitatea exprimă efortul puterii de a imobiliza **acele** resurse care să-i îngăduie o exercitare acceptată la scara întregii societăţi. Cu cit este mai **larg** acceptată şi susţinută ■de agenţi ipolitici, cu atît legitimitatea unei puteri este mai mare. La această notă a extensivităţii se adaugă una **a** inten-sivităţi (inaugurată de Talleyrand), care pune în lumină an-duranţa în timp şi intensitatea resurselor unei puteri. Ovidiu Trăsnea scrie despre o legitimitate slabă, derivată din legitate, şi de una tare. care ar transcende temeiul legal -al unei puteri (72). De fapt este vorba de gradele de întemeiere ale unei puteri, de raţiunea ei de a fi **într-o** societate. Prin aceas-
96
ta legitimitatea se leagă de bazele obiective ale puterii, de rosturile ei fundamentale într-o colectivitate, pe care numai aceasta le poate stabili. Atîta vreme cît principiul legitimităţii a transcens viaţa reală a unei societăţi, puterea consi-derîndu-se a-şi avea întemeierea în Divinitate, în Spiritul absolut, el n-a putut determina sensul acţiunii puterii pentru societatea dată, lăsînd loc unei conduceri unipersonale a societăţii. Este ştiut faptul că orice monarh era considerat exponentul voinţei divine pe pămînt pînă în zorii epocii moderne şi ai expansiunii raţionalismului şi liberalismului social-politic. Din acel moment, legitimitatea puterii este tot mai insistent căutată în sfera realităţilor social^politice. Ea se va distinge de procesul de legitimare prin care un agent politic îşi justifică raporturile în faţa puterii, îşi caută

legitimitatea. Aceasta devine expresia unor nevoi fundamentale ale unei societăţi care tinde să-şi conserve şi să-şi dezvolte identitatea şi, ca atare, agenţii politici care le slujesc cel mai bine dobândesc cel mai înalt grad de legitimitate. Toată problema din acest moment, devine aceea de a stabili care sînt aceste nevoi fundamentale, care sînt deci valorile de bază pe care o societate înţelege să-şi desfăşoare viaţa şi cum le poate ea conştientiza, care sînt aşadar căile determinării legitimităţii unei puteri. Epoca modernă a pus în evidenţă rolul mişcărilor revoluţionare în legitimarea unei anumite puteri. Dar în afara lor, într-o societate care devine tot mai complexă legitimitatea trebuie să-şi caute alte baze. Aşa s-a născut mai întîi ideea contractului social, apoi a mecanismelor electorale, prin care o societate hotărăşte cărui agent politic să-i încredinţeze puterea. Retragerea sprijinului societal ar echivala astfel cu pierderea legitimităţii puterii de către un agent politic.
Desigur, pentru a putea hotărî asupra sensurilor evoluţiei sale politice, o societate trebuie să aibă mai multe alternative de evoluţie, între care să aleagă pe baza voinţei conştiente a fiecărui individ, manifestată cu spirit critic şi responsabilitate. în acest sens acţionează în zilele noastre partidele politice şi grupele de presiune, mijloacele de informare de masă. Perspectivele nevalidate de voinţa colectivă a societăţii devin bază a acţiunii politice a opoziţiei, angajată şi ea în cursa pentru legitimitate.
Puterea politică legitimată de o societate generează o viaţă politică la care participă întregul popor şi apare deci ca democratică. Ea este capabilă să-şi concretizeze opţiunile

politice în hotărâri şi legi, în măsuri concrete care să se transpună în practică. Această stare de fapt a puterii este oglindită de conceptul de *autoritate.* R. S. Peters stabileşte o sugestivă semnificaţie a **termenului,** pe care îl leagă de autor : acesta îi scrie unui actor cuvintele şi îi stabileşte acţiunile, dîndu-i astfel o autoritate, un drept de a vorbi şi acţiona într-un anumit fel. Faptul îi sugerează lui Peters distincţia între autoritate „de jure" şi „de facto" : în primul caz, este dreptul unui actor politic de a acţiona într-un anumit fel ; în cel de-al doilea caz, este abilitatea lui de a se face acceptat (73).
Sprijinindu-se pe o bogată bibliografie şi, în acelaşi timp, pe fapte înregistrate de sociologie, M. Duverger constată că autoritatea este prezentă în toate societăţile, mai ales în cele aflate în stadiul de naţiune. Pentru el autoritatea înseamnă capacitatea puterii de a obţine supunerea agenţilor politici într-un cadru legal constituit. Accentul este pus astfel pe instrumentele puterii, pe modul în care ea se exercită. Duverger consideră deci că orice putere îşi impune autoritatea fie prin constrîngere, fie prin credinţe. în primul caz se foloseşte poliţia sau armata, în al doilea propaganda sau obiceiurile. In ambele ipostaze supunerea angajează fie factorii raţionali (cei supuşi puterii îi recunosc acesteia autoritatea), fie iraţionali (74).
Indiferent însă de modalităţile realizării autorităţii, este limpede faptul că ea se leagă de o măsură a legitimităţii, de o concordanţă între .obiectivele şi mijloacele puterii şi interesele şi voinţa societăţii în ansamblu. Un agent politic poate aşadar avea legitimitatea puterii fără a avea şi autoritatea în a o exercita ; are deci o autoritate slabă sau poate înregistra chiar o criză de autoritate. După cum un agent politic poate exercita puterea de manieră autoritară, fără a avea o legitimitate determinată. Atutoritatea — constată Virgil Măgureanu —• este legată de un principiu de ordine socială pe care vrea să o instaureze un agent politic sau pe care vrea să o păstreze. Dacă societatea îl contestă şi erodează lent exerciţiul puterii iar aceasta, la rîndul ei, îşi impune orientările în ciuda voinţei colective, autoritatea se transformă în *autoritarism.* încă o dată este necesară distincţia între latura subiectivă a relaţiilor de putere (ceea ce cred agenţii de putere) şi cea obiectivă (ceea ce trebuie efectiv să realizeze ele pentru dezvoltarea societăţii respective (75) ; Încă o dată se probea-

ză, ca şi în cazul problematicii legitimităţii, relaţia lor cu un anumit sistem de valori al comunităţii date. K.J. Friedrich determina în acest sens autoritatea drept capacitatea agenţilor **(politici** de a elabora raţional scopurile politice şi de a le justifica adepţilor prin referirea la valorile valabile, folosite în comun, esenţiale, opuse eticii formaliste a comenzii (76).
Legătura dintre putere, legitimitate şi autoritate a fost pusă în evidenţă de celebra structurare a tipurilor

de conducere politică propusă de Max Weber (Herrschaft este un termen central în cencepţia lui Weber, dar care este tradus în maniere diferite în diverse limbi, încît el devine dominaţie, conducere, autoritate. In limba română el a fost cîndva *echivalent* cu „domnia"/ care ar sintetiza conducerea, puterea şi autoritatea unei forţe politice. Din motive care ţin de liniamentele teoretice ale lucrării noastre, am preferat echivalentul românesc — conducere). De altfel, Weber însuşi a distins puterea de dominaţie, ca formă sociologică a puterii (77). Dominaţia, cum arată Cot şi Mounier, este legată de existenţa unor relaţii sociale şi a unei anumite distribuţii a **rolurilor** sociale ca roluri de dominaţie şi ca roluri de subordonare. Atunci cînd aceste raporturi prezintă o anumită stabilitate, avem un grup de dominaţie. în cadrul lui, unii se supun, altora. Legitimitatea este pentru Weber convingerea că ordinea dată este întemeiată, iar autoritatea apare ca o 'exercitare a dominaţiei legitime într-un grup de dominaţie.

Tipurile ideale de conducere politică, în funcţie de autoritatea pe care se întemeiază, sînt : legal-raţională, tradiţională şi charismatică.

Tipul *legal-raţional* de conducere este caracterizat de faptul că autoritatea se întemeiază pe un corp de reglementări legale, înlănţuite logic. în viaţa socială domneşte o ordine legitimă, care stă la baza autorităţii politice. Ea se referă la indivizi numai în măsura în care indivizii sînt cuprinşi într-o sferă de exercitare a autorităţii bine determinată, în care aceştia îşi ocupă locul pe baza competenţei. Modalitatea' de realizare a conducerii legal-raţionale o constituie birocraţia, în statele moderne birocraţia este caracterizată de către M. Webee prin trei elemente care, toate, se sprijină pe principiul competenţei autorităţii, ordonat, în general, prin reguli fixe, adică prin legi şi reglementări administrative :

1. Activităţile permanente necesare îndeplinirii scopurilor unei structuri dirijate birocratic sînt repartizate sub formă de funcţii oficiale ;
2. Autoritatea necesară pentru a da ordine, care cere îndeplinirea obligaţiilor, este distribuită în mod stabil şi ghidată în mod strict de reguli ce precizează mijloacele de coerciţie — fizică, religioasă sau de alt fel — care pot fi puse la dispoziţia funcţionarilor ;
3. Este instituită o prefigurare metodică pentru a permite executarea regulată şi continuă a acestor obligaţii şi realizarea drepturilor corespunzătoare ; pentru aceasta se folosesc numai persoane care dispun de calităţi recunoscute în general.

O ierarhie a funcţiilor şi a nivelurilor de autoritate implică un sistem ordonat de dominaţie şi subordonare în care gradele superioare controlează pe cele inferioare. Viaţa privată este definitiv despărţită de cea publică (78).

Tipul *tradiţional* de conducere se sprijină pe autoritatea ce o impune tradiţia. Aceasta este în general refractară la nou şi se bazează pe ideea că inovaţiile redescoperă de fapt lucruri ştiute. Regulile de conduită sînt imperative concrete, particulare, în opoziţie cu cele impersonale şi generale ale tipului precedent. Ordinea dată nu se justifică raţional, aici nu sînt funcţii, ci statusuri personale. Puterea este arbitrară iar deciziile invocă oportunitatea, capriciul personal sau, eventual, raţiuni de stat. Singurele limitări ale acestei puteri provin tot din, tradiţie. Lipsa unor competenţe precise ■şterge graniţele dintre public şi privat (patriarhatul, geron-tocraţia, patrimonialismul, sultanismul fac dovada acestor caracteristici).

Tipul *charismatic* de conducere se întemeiază pe recunoaşterea directă de către cei conduşi a puterii personale a şefului, indiferent de motivele acestei atitudini. Este un con-simţămînt la un gen aparte de supunere, deosebit de cel democratic, deoarece se bazează pe o recunoaştere absolută a legitimităţii celui ce deţine puterea. Şeful charismatic deţine o **putere** absolută, în numele „cauzei" pe care o încarnează.

Numite de Weber tipuri-ideale, aceste forme de autoritate şi putere nu se regăsesc ca atare în realitate. Viaţa politică arată că fiecare tip este instabil : cel legal-raţional se poate eroda în timp şi poate îfi atacat de cel charismatic ; cel tradiţional este minat de dezvoltarea economică a societăţi-

lor iar cel charismatic — instabil prin el însuşi — intră în rutină şi cere înlocuirea şefului.

H.D. Schneider arată că pe urmele tipologiei puterii stabilită de Weber s-au născut şi alte scheme interpretative care ţin seama de bazele puterii. In 1939, Goldbamer şi Shils au propus o distincţie între manipularea fizică, dominaţia de către o voinţă şi manipularea prin influenţă, ca forme de bază ale exercitării puterii. în 1947, Russell propune o altă tipologie : constrîngere fizică directă, autoritate prin răsplata acordată celui condus, propagandă, ca o condiţie a realizării puterii.'
Pentru A. Etzioni, bazele puterii sînt : constrîngerea, foloasele şi convingerile, iar pentru Fre-nch şi Raven, coerciţia şi răsplata.
.Din lista de autori şi de probleme pe care ei le ridică se constată că cele mai frecvente temeiuri aie puterii sînt considerate a fi răsplata, coerciţia, legitimarea, atractivitatea, priceperea, informarea, controlul situativ etc, ca mobiluri ale agenţilor politici puşi în relaţiile de putere (79).
întreaga discuţie ne convinge asupra caracterului relaţional al puterii, în cadrul căreia sînt posibile doar două poziţii fundamentale — de unitate şi opoziţie a agenţilor politici —, între care viaţa generează o paletă foarte bogată de **forme** concrete. Am putea evoca aici a tipologie propusă de Horton şi Hunt a principalelor modalităţi de a realiza proce^-sele sociale în general, care îşi au valabilitatea şi în tratarea relaţiilor de putere politică : cooperare, competiţie, conflict, alternative la conflict : acomodare, compromis, toleranţă, asimilare.
Toate acestea pun în faţa cercetătorului problematica depăşirii definiţiilor formale ale puterii, încercînd surprinderea unor aspecte de conţinut ale exercitării ei, ale finalităţilor pe care le urmăreşte, ale agenţilor pe care îi angajează., în acest sens, behaviorismul a exploatat cel mai amplu determinarea puterii ca relaţie între diverşi agenţi politici, în- ., sistînd pe aspectul comportamental şi atitudinal, pe factorii care hotărăsc sau influenţează exerciţiul puterii. Privită „in actu", puterea apare pentru curentul behaviorist, aşa cum am arătat deja, drept un mod de relaţionare inter-agenţi în vederea luării şi aplicării unei decizii. Puterea înseamnă capacitatea de a lua hotărîri şi de a le duce la îndeplinire, ob-ţinînd- comportamente dorite.
101
tncercmd să depăşească behaviorismul şi formalismul în analiza puterii politice, dezvoltînd o concepţie structuralist-funcţionalistă, T. Parson a determinat puterea politică drept „capacitatea unui sistem social de a-şi mobiliza resursele pentru a atinge scopuri colective". Puterea, nucleu al subsiste-mului politic al unei societăţi, are datoria de a exprima participarea tuturor membrilor acesteia la realizarea ei. Lui Parsons îi aparţine celebra analogie dintre puterea politică şi bancă : fiecare individ trebuie să fie acţionarul puterii şi să militeze pentru ca puterea să utilizeze cu maximă raţionalitate bunurile pe care le are la dispoziţie. Fiecare individ are datoria de a se acomoda la structurile de valoare ale -colectivităţii lui. la matricea de valori culturale care îi asigură anduranţa şi identitatea. Imbinînd consensul cu coerciţia, puterea are datoria de a obţine de la agenţii politici legarea lor raţională şi afectivă de propria colectivitate. Principalul instrument al puterii, care este statul, trebuie să fie totodată şi un cadru instituţional al solidarităţii sociale, al consensului, al promovării intereselor colective (80).
Parsons a pus în lumină aspectul teleologic al .puterii, cerinţa ca în exercitarea ei să se ţină seama de o serie de valori care definesc viaţa unei colectivităţi (pattern) ; politica însăşi este pe această cale inclusă între subsistemele culturale ale macrosistemului societal.
Fiecare dintre perspective (teleologică instituţională, instrumentală, funcţională, comportamentală) nu a epuizat problematica puterii dar i-a luminat unele laturi esenţiale, obli-gîndu-ne la o privire sintetică asupra ei. O abordare ştiinţifică a puterii politice, sesizîndu-i specificitatea, nu putea face abstracţie de caracterul ei complex, de faptul că ea nu poate fi redusă la una sau alta dintre comportamente. Un bilanţ al corelaţiilor puterii, menite să-i pună în lumină determma-ţiile, aşa cum ne oferă F. Chatelet şi E. P. Kuschner, ne convinge de nevoia unei perspective politologice asupra puterii. Ea apare ca expresie a unui consens ce lansează în structurile de putere pe cei competenţi să o^deţină şi să o exercite ; puterea este apoi terenul competiţiei elitelor, fiind de fapij o rezultantă a întîlnirii centrelor de decizii dintr-o societate ; este apoi centrul pilotajului sistemic al unei societăţi sau o tehnologie omniprezentă a politicului ; puterea este un dresaj ; este o forţă barbară orientată împotriva naturii umane ; o minciună exorbitantă etc... Orientările filosofice promovate de G. Deleuze, F. Guathari, J. Baudrillard conduc la ideea că
102
puterea este un Rău pentru orice societate, căci implică exclusiva relaţie de dominaţie **(prin** simboluri, dorinţe, semne), cel mai adesea instituţionalizată în stat (81).

Nu putem omite din seria opiniilor privind puterea un gen specific de gîndire cunoscut sub numele de *tehnocraţie,* chiar dacă autorii reuniţi în cadrul acesteia se revendică de la felurite alte paradigme ideologice. însuşi termenul de tehnocraţie trimite la un regim politic în care puterea aparţine specialiştilor de elită, deţinătorii unei înalte competenţe, declarată în mod ferm drept unicul criteriu de selectare a cadrelor care să-şi asume exerciţiul puterii (82).
Aşa cum subliniază J. Ellul, tehnocraţia are în vedere nu numai o dizlocare a personalului politic de către specialişti, ci şi eludarea aspectelor esenţiale ale oricărei teorii tradiţionale a puterii : distincţia dintre societatea civilă şi stat (respectiv, politică), fundamentarea autorităţii şi legitimităţii puterii, problema formei de stat, a suveranităţii lui, a valorilor politice consacrate — ca libertate, egalitate socială —, a raporturilor dintre putere şi naţiune, respectiv dintre comunitatea naţională şi instrumentele de putere (83). Autorul francez arată că în concepţia tehnocratică toate aceste probleme şi, desigur, soluţiile lor tradiţionale nu se mai pun. Cum să se pună, de exemplu — se întreabă el —, problema legitimităţii puterii, cînd puterea nu mai este altceva decît utilizarea unui .sistem tehnic, iar politica nu mai este decît o tehnică printre altele ?
Aşadar, ideea de bază a teoreticienilor tehnocraţiei este aceea că guvernarea tehnică va substitui conducerea politică ţinînd seama de noile raporturi ce se stabilesc între ştiinţific şi politic, soluţionate prin tehnicizarea deplină a conducerii politice. Se constituie o nouă structură de conducere în care „deciziile esenţiale vor fi fundamentate exclusiv pe consideraţii tehnice, un regim politic în care de fapt actele puterii vor exprima o voinţă de raţionalizare absolută a mecanismelor sociale (84). Deciziile politice vor fi tot mai mult luate pe motive sau consideraţii tehnice, pe calcule ştiinţifice. încît politicienii vor fi substituiţi de către tehnicieni, de conducător cu o înaltă calificare. Aşa cum subliniază L. **Lorincz,** doctrina tehnocratică afirmă un nou tip de elitism faţă de cel ce s-a conturat în cadrul ideologiei elitiste de pînă acum, denumit de la un autor la altul meritocraţie, expertocraţie. mana-geriat, tehnostructură (85).

In numele raţionalităţii tehnice, politica trebuie să se restructureze în chip esenţial. Ea trebuie să se depolitizeze şi să se dezideologizeze, căci într-o lume tehnicizată eficacitatea devine unicul criteriu al unui guvernămînt (86). Politica trebuie să-şi restrîngă terenul de manifestare, întrucît. hotărîrile ce privesc ansamblul societăţii se cer întemeiate pe-consideraţii obiective, pe calcule strict ştiinţifice, excluzînd tot ceea ce nu răspunde exigenţelor acestei raţionalităţi (dorinţe, pasiuni, tradiţii, ideologii etc). Hotărîrea cu semnificaţii de ansamblu trebuie luată nu în funcţie de un principiu filosofic sau politic, nici plecînd de la o doctrină sau ideologie, ci avînd ca premise rapoartele tehnicienilor, care să arate ce este mai util, mai eficient, mai posibil. H. Schelsky crede chiar că în era civilizaţiei tehnice şi ştiinţifice nu-şi mai au loc deciziile politice, întrucît în locul normelor juridice şi politice se impun „legităţile obiective ale ştiinţei şi tehnicii".
Un loc distinct în cadrul doctrinei tehnocratice este deţinut de problematica statului. Puterea este înţeleasă ca atribut al statului, organismul tehnic care are menirea de a gospodări cit mai eficient resursele societăţii. O astfel de interpretare este reducţionistă sub două aspecte : mai întîi, puterea este simplificată la unul dintre instrumentele ei (este adevărat, cel mai important dar în nici un caz singurul), iar apoi statul este redus la una dintre funcţiile lui (importantă. dar nu singura).
Reducţionismul este paradoxal, deoarece în viaţa politică a zilelor noastre sînt mai evidente rolul şi funcţiile partidelor politice, ale grupelor de presiune, ale mijloacelor de informare de masă, ale opiniei publice în general, care intervin în viaţa politică în mod permanent. De asemenea, în viaţa politică se pun şi se soluţionează o serie de probleme ale altor sectoare ale vieţii sociale (economie, armată, cultură) fără a se ignora rolul revoluţiei tehnice şi, ştiinţifice, ci ţinînd seama de impactul ei cu viaţa socială reală. Este adevărat că pe fundalul acestor

procese rolul şi funcţiile statului cresc în. mod considerabil, prin intermediul statului puterea politică realizîndu-şi în bună măsură obiectivele ; totodată, creşte rolul statului în promovarea unor anumite mecanisme economice, în protejarea intereselor naţionale, în înfăptuirea gestiunii sociale, folosind pentru aceasta tehnici moderne de stocare şi prelucrare a informaţiei, de manevrare a mărfurilor, de echilibrare a proporţiilor economice. Aceste fapte stau la baza **afir—**

104

mării tezelor unor curente' teoretice de' reală audienţă, cura sînt neoliberalismul, neoconservatorismul, neoclasicismul etc, unele dintre ele dezvoltînd şi teze tehnocratice (cazul lui Gal-braith este un exemplu în acest sens).

Tehnocraţia consideră că statul trebuie depolitizat pentru a deveni un „stat pur tehnic", un instrument al realizării exigenţelor tehnicii. El îşi va schimba astfel structurile orga-nizaţionale, devenind o unitate flexibilă cu o mare capacitate adaptativă, care să răspundă rapidelor mutaţii ale tehnicii. Ca organ tehnic, statul trebuie să-şi asume doar funcţii de ordine şi de administraţie pentru a asigura cea mai bună dezvoltare tehnică, pentru a garanta progresul economic. Statul are menirea de a asigura adaptarea societăţii la cerinţele tehnicii. L. Armând şi M. Drancourt susţin ideea potrivit căreia, pentru ca tehnica să-şi poată pune în valoare capacităţile,, trebuie depăşite slăbiciunile organizării prezente a statului,. ale cărui structuri se cer adaptate la nivelul atins de tehnică (87).

în aceeaşi ordine de idei, A. Frish cere ca nu numai structurile instituţionale ale statului să se adapteze la nevoile tehnicii, ci şi personalul ce deserveşte statul trebuie să lase locul specialiştilor. Perfecţionarea organismului statal trece cu necesitate prin încredinţarea funcţiilor sale tehnocraţilor, care să ia locul personalului politic, lipsit de competenţă şi depăşit de noile exigenţe ale vieţii sociale. Astfel, statul poate fi scos de sub influenţa partidelor, grupurilor de interese, ideologiilor, faţă de care să fie neutru. Statul trebuie să fie independent faţă de politică pentru a putea păstra o ordine obiectivă în societate.

Statul devine un instrument al administrării raţionale a societăţii, treptat pierzîndu-şi conţinutul politic. Un autor cu orientare tehnocratică nu pregeta să proclame faptul că statul depolitizat a schimbat concepţia despre politică şi despre putere, rolul lui fiind doar acela de a alege cele mai bune metode pentru dezvoltarea unei regiuni sau a unei ţări. J. Ellul exprimă convingerea că atunci cînd statul îşi va da seama de folosul pe care poate să-1 obţină de pe urma tehnicii el va acţiona deliberat pentru a o promova pretutindeni în societate. Dorind să replice celor ce constată că un stat tehnic este în fapt nedemocratic, autorul francez susţine că din conjugarea puterii statului cu a tehnicii va rezulta un cadru mai bun de garantare a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, iar

105

prin complexitatea funcţiilor asumate va răspunde complexităţii lumii moderne.

Sub influenţa tehnicii — scrie J. Ellul —, statul în întregime se modifică ; se poate spune că nu mai există (sau că există din ce în ce mai puţin) puterea politică (cu întregul său conţinut ideologic, de autoritate, de putere a omului asupra omului). Ceea ce se naşte este un stat tehnic, o organizare tehnică, un sistem de decizii raţionalizate.

J. Ellul şi, în general, toţi autorii tehnocraţiei confundă puterea politică cu statul, ceea ce îi conduce la neînţelegerea naturii puterii politice, a rolului ei, a modului de realizare. Puterea nu poate fi ruptă de ansamblul raporturilor din societate, care se constituie în legătură cu organizarea şi conducerea generală a societăţii. Ea exprimă capacitatea unei părţi a societăţii de a oferi ansamblului orientări globale ale dezvoltării istorice. Puterea se constituie astfel fie pe o bază legitimă, cînd se întruneşte consensul de voinţe în realizarea unei anumite politici (funcţionarea ei avînd un caracter democratic), fie pe o bază dictatorială, autoritară dacă nu se ţine seama de voinţa colectivităţii. In consecinţă, puterea se validează nu pe adevăruri universale, ci pe adevăruri „parţiale", cu atît mai semnificative cu cît coboară spre individ, spre problemele lui reale. Or, ce se intîmplă cu această putere în viziunea tehnocratică ? Puterea este analizată de o manieră abstractă, deoarece nu este privită în contextul raporturilor concrete dintre membrii societăţii. Este mai degrabă vorba de o abordare extra-politică a puterii, ceea ce şi explică legătura dintre tehnocratei şi tezele depolitizării ; pentru că

tehnocraţia procedează la încă un tip de judecată reducţîonistă, prin care puterea se identifică doar cu conducerea. în acest fel, conducerea este dependentă de resorturile mediate sau directe ale puterii şi este doar un moment al acesteia. Pentru tehnocraţie, puterea înseamnă conducerea socială desprinsă de raporturile sociale, concrete, ceea ce îi deschide perspectiva realizării ei de către un grup de specialişti în conducere care ar putea revendica pîrghiile instrumentului de putere — statul. Aici se desfăşoară un interesant silogism al tehnocraţiei, care consideră că rolul statului ca instrument de putere este acela de a asigura mecanismele integrării unei comunităţi dictată de raţionalitatea tehnică, ignorîndu-se faptul că în teza pe care o vehiculează statul este reflexul unor raporturi concrete de putere existente în cadrul unei societăţi.

H6

Depolitizînd activitatea de stat, susţinînd caracterul se-**cundar** al punctului de vedere politic in raport cu cel tehnic în administrarea şi guvernarea unei societăţi, tehnocraţia închide drumul afirmării opiniei publice, al opiniilor şi intereselor indivizilor şi grupurilor sociale. De aici mai este doar un pas de făcut pentru a anula ideea reprezentativităţii poporului ca temelie a unui guvernământ democratic. J. Ellul consideră că cerinţele sociale sînt conjuncturale şi subiective, alcătuind un joc superficial, şi nu înţelege temeiurile profunde ale mersului istoric al societăţii. Monopolul acestei înţelepciuni aparţine elitei tehnocratice, care nu mai este nevoie să fie supusa la vot. Legitimitatea puterii tehnocratice se află în adevărul ştiinţific al deciziilor pe care le propune, adevăr suficient sieşi, care nu se supune nici unui vot. Depolitizarea conducerii sociale trece, aşadar, prin considerarea conducerii ca act independent de relaţiile de putere, realizată în mod exclusiv ca „tehnica a guvernării". Se ignoră în mod vădit faptul că procesul de conducere socială este o funcţie a puterii, că actul de conducere concretizează o politică şi o ideologie care reflectă raporturi concrete (în spaţiu şi timp) de putere. Aceste raporturi între putere şi conducere, respectiv între tehnocraţie şi democraţie, au fost pe larg dezbătute de către J. Meynaud (88). El arată tranşant că tehnocraţia este in fapt un mit antidemocratic întrucît, definită ca desesiza-rea omului politic, responsabil în faţa cetăţenilor, în folosul unor tehnicieni neresponsabili, ea apare din capul locului opusă sau ostilă ideii democratice. Influenţa tehnocratică nu rezultă din substituirea deschisă a unui sistem printr-un altul ; ea se manifestă şi se dezvoltă în general printr-un transfer de fapt, **tinzînd** să modifice echilibrul forţelor care, conform constituţiei oficiale şi a moralei civice, se consideră că asigură gestiunea afacerilor ţării. Intr-o atare conjunctură, omul politic serveşte, ca să spunem aşa, ca paravan tehnicianului. Cu alte cuvinte, această putere nu are nici o cartă în regulă : aşa se explică poate dîrzenia cu care tehnicienii şi mai ales înalţii funcţionari se apără de a fi tehnocraţi sau de a acţiona ca atare.

Dacă vrem să apreciem, scrie Meynaud, nivelul de incompatibilitate dintre democraţie şi tehnocraţie, nu este lipsit de interes să menţionăm cîteva din reproşurile făcute tehnocraţiei, fn special în presa profesională. In primul rînd, o tendinţă de a acţiona **în** secret şi de a prefera discuţia confi-

denţială dezbaterii în piaţa publică : tehnocratul, convins de infailibilitatea sa, ar fi astfel cel mai bun adept al politicii secrete şi închise (closed politics). In al doilea rînd, o înclinaţie spre autoritarism şi absolutism („dictatura tehnocraţilor") ; neezitînd să manifeste brutalitate în anunţarea măsurilor hotărîte, tehnocratul ar arăta un anumit dispreţ pentru reacţilie publicului sau cel puţin o anumită nepăsare la adresa lui.

O altă trăsătură caracteristică este preferinţa pentru poziţii doctrinare, scheme abstracte şi ermetice, raţionamente teoretice ; o ignorare sau chiar un dispreţ faţă de realităţile sociale. Tehnocratul ar fi lipsit de sensul valorilor politice şi al contingenţelor parlamentare ; închizîndu-se în capitala», el ar ignora preocupările provinciale şi locale.

Acest portret-robot este, în mai multe privinţe, o simplă şarjă. Destul de mulţi tehnicieni sînt politicieni fini, care se descurcă perfect în manevrele cele mai subtile. Nu toţi sînt lipsiţi de sensul a ceea ce este omenesc şi posibil. Este totuşi clar că în comportarea tehnicianului, chemat la responsabilităţi înalte, sînt multe trăsături străine comportărilor pe care sîntem îndreptăţiţi a le aştepta de la liderii democraţiei.

înseamnă oare aceasta că democraţia ar fi, la nivelul selecţionării personalului politic, rebelă competiţiei şi tehnicităţii ? Desigur, nimic nu împiedică pe alegători să-şi desemneze mandatarii şi prin deputaţi să acorde încrederea lor miniştrilor pe baza unei calificări tehnice. în măsura în care normele

de libertate electorală şi de responsabilitate politică, sînt menţinute, o atare selecţie nu ar avea deloc un caracter antidemocratic : chiar dacă ea este susceptibilă de a mări ponderea consideraţiilor tehnice în alegerile publice, nu ar fi îndreptăţit să facem din aceasta un caz de tehnocraţie, mai ales dacă este vorba de o competenţă de tip „generalist". Adevărul este că acest tip de selecţionare nu corespunde spiritului normal al jocului democratic (electoral şi parlamentar)-care,, fără a neglija sistematic factorul „cunoştinţe tehnice" (nivel de instrucţie relativ ridicat al parlamentarilor), este legat sau depinde de numeroase alte consideraţiuni. Totuşi, tendinţele actuale comportă pericole reale, printre care Meynaud semnalează formarea unor păturI largi de tehnicieni ai omului (consilieri organizatorici, psihologi, sociologi) avînd înclinaţia, la nevoie sub paravanul unor motivări umaniste, de a aprecia individul ca o unitate căreia trebuie să i se evalueze ■ şi să i se mărească randamentul. Să fim atenţi — ca să.

108

reluăm o expresie a lui Rene Maheu — la formarea acestei „specii de clasă de magicieni".

De obicei, cînd se pune în relaţie tehnocraţia şi conducerea politică a societăţilor se invocă patru critici sau pericole «are, foarte adesea, prezentate în termeni excesivi, îşi găsesc totuşi o alimentare în comportările zilnice ale tehnicienilor : insuficienţa, particularismul, parţialitatea faţă de diferitele forţe sociale şi spiritul partizan.

J. Meynaud arată că nu este un complot al tehnicienilor pentru a pune mîna pe putere, ci o valorificare a funcţiunii tehnice. In starea actuală a structurilor sociale, tehnicienii publici care parvin la funcţii de conducere provin, în majoritatea lor, din cercurile înaltei burghezii şi ale păturilor mijlocii :superioare, din care se recrutează în mod normal cadrele conducătoare din economia privată. Regrupările care se produc Intre'ei, pe baza apartenenţei la un corp social sau a trecerii printr-o şcoală, traduc cel puţin în aceeaşi măsură preocuparea de a „coloniza" cariere probabile şi voinţa de a-şi asigura o putere asupra oamenilor. Ideea exprimată uneori că, ■din proprie iniţiativă, tehnocratul ar renunţa la bani pentru putere, nu pare să fie confirmată prin datele vieţii sociale : ■dacă problemele materiale ar fi secundare, statul ar pierde mai puţin dintre servitorii săi şi atracţia întreprinderilor naţionalizate nu ar fi aşa de mare pentru funcţionari.

Orice prezentare a unei categorii cu majusculă tinde să facă uitat faptul că agenţii care o compun nu sînt fundamental diferiţi de restul fiinţelor omeneşti. Tehnicienii, chiar cînd au devenit tehnocraţi, nu scapă de această servitute. Aşa se explică de ce comportările cotidiene nu au întotdeauna rigoarea şi claritatea acelora pe care le reconstituie şi deci aproape necesarmente le „idealizează" comentatorul. Fără să ducă la o subestimare a pericolelor tehnocraţiei, aceste observaţii banale se cer analizate nu cu pripeală şi încercînd să mu se creeze mituri noi.

In această privinţă, „cred — arată Meynaud — că trebuie pornit de la rolul tehnocraţilor publici". Ţinînd seama de ponderea aparatului guvernamental în toate compartimentele vieţii sociale, tehnocraţii publici dispun de facultăţi considerabile, a căror expansiune nu este încheiată. Formula „statul administrativ" exprimă corect această tendinţă. Aceşti tehnicieni nu sînt fiinţe dăunătoare şi inutile. Găseşti la ei un oarecare devotament faţă de bunul obştesc, fără de care coeziunea socială nu ar putea fi menţinută în caz de criză. Admi-ţînd că conţinutul interesului general este de tip convenţio-

109

nai, este adevărat că majoritatea agenţilor tind să se inspire de Ia un astfel de criteriu în comportamentele lor cotidiene. Activitatea lor apare în orice caz ca indispensabilă pentru funcţionarea societăţilor noastre complexe. Ţinînd seama de numeroasele slăbiciuni ale clasei politice, procesul de birocratizare a statului este adesea o mare valoare socială.

Ideaa de bază a sistemelor noastre de guvernămînt — continuă Meynaud —, dincolo de diversitatea formelor instituţionale, este că tehnicieni trebuie să fie controlaţi de cei aleşi, adică de oamenii pe care i-au ales cetăţenii. Or, sub acest «unghi — şi aici este un prim pericol al tehnocraţiei — sistemul cunoaşte numeroase imperfecţiuni. Agenţii care, chiar din vocaţie, lucrează în culisele sistemului guvernamental, deţin o parte mai mare sau mai mică din capacităţile de **hotă-**rîre, fără să aibă de dat vreo socoteală alegătorilor. Nu este un fenomen nou, însă dimensiunile sale se lărgesc. Regimul politic nu mai este ceea ce se presupune că trebuie să fie.

Tehnicienii dispun de facultăţi importante în conducerea societăţilor politice. Alesul trece, în mod frecvent, pe planul al doilea. Acest transfer al răspunderilor ar fi poate suportabil, dacă societăţile noastre nu ar fi afectate de inegalităţi fundamentale în distribuţia resurselor şi exercitarea influenţei. Această eterogenizare socială face de dorit şi chiar indispensabilă o supraveghere a maşinii

guvernamentale şi în special a aparatului administrativ în numele diferitelor interese. Avem ■aci, în definitiv, justificarea cea mai solidă ce se poate da exigenţei unei opoziţii faţă de oamenii în funcţie. Există riscul, scrie apoi Meynaud, ca facultăţile **tehniciste,** dobîndite prin desesizarea omului politic şi prin înlăturarea opoziţiei, să fie utilizate în folosul unei fracţiuni a societăţii sau confiscate de aceasta. Fără a nega existenţa unei puteri sindicale, în general mai mult defensive decît ofensive, mulţi admit că acest favoritism social este exercitat şi tinde în general să întărească poziţia deţinătorilor puterii economice private. La limită (prin presiunea grupărilor), hotăririle guvernamentale sînt în realitate opera gestionarilor, **fie** că aceştia sînt sau nu proprietari ai mijloacelor de producţie.
. Ar fi necesară, desigur, multă naivitate pentru a vedea în simpla prezenţă a omului politic o garanţie de imparţialitate. Fără a ajunge la ideea că el este în mod obligatoriu ..cureaua de transmisie" a unor interese private, se va recunoaşte lesne că facultatea de a da înapoi de care dispune omul politic, pe care înţelege să şi-o atribuie faţă de inte-
110
reseîe particulare, este adesea îngustă. De fapt, jocul politic în ansamblu — presupunînd că reprezentarea naţională reflectă corect starea opiniei publice şi că grupările sociale au toată libertatea de acţiune —- constituie factorul unei imparţialităţi relative. Opinia publică, adică ceea ce o constituie, nu are desigur toate virtuţile cu care a fost împodobită cîndva. Totuşi, în ciuda caracterului său nestatornic şi a tendinţei sale la apatie, ea rămîne unul din puţinii factori care pot împiedica gestiunea guvernamentală de a lua o întorsătură total arbitrară. Din acest punct de vedere, politica „deschisă" păstrează o semnificaţie democratică sau, cel puţin, asigură virtualităţi a căror subestimare ar fi gravă.
Efortul global al tehnocraţiei este de a compromite jocul politic şi de a accentua partea politicii „secrete" sau „confidenţiale", în legătură cu planul, de exemplu, cetăţeanul, precum şi în cele mai multe cazuri reprezentantul său, care nu cunosc decît rezultatul procesului deliberativ, ignoră aproape total condiţiile în care s-a pus problema şi factorii care au determinat pe cale de compromis, dacă a fost cazul, alegerea obiectivului. în definitiv, pentru a aprecia exact însemnătatea tehnocraţiei, trebuie să ţinem seama nu numai de consecinţele directe şi făţişe ale influenţei tehnocratice, adică de-sesizarea unui om sau a unui organ politic, ci şi mănunchiul implicaţiilor indirecte, în esenţă, slăbirea controlului politic în ansamblul său şi decăderea opoziţiei, pentru care, acţiunea violentă riscă să constituie atunci singurul recurs disponibil. Cultul comun al eficienţe'i, care, mai mult sau mai puţin, apropie în mod spontan diferitele categorii de tehnicieni, provoacă de la sine — fără ca mişcarea să fie în sens unic — o anumită unificare a concepţiilor lor intelectuale, ceea ce permite înţelegerea faptului că agenţii şi funcţionarii sect®-rului particular se întîlnesc.
Un alt element definitoriu pentru tehnocraţie îl constituie critica omului politic ; este un unghi în plus pentru exaltarea tehnicianului. Este puţin contestat faptul că gîndirea tehnicistă comportă un anumit grad de ostilitate faţă de universul politic. Desigur, s-au văzut tehnicieni care s-au ataşat strîns de oameni politici în vederea convertirii acestora la ideile lor, însă în cele mai multe cazuri aceste raporturi nu sînt suficiente pentru a şterge prejudecăţile celor dintîi faţă de cei din urmă. Trebuie observat de altfel că, prompţi în a se referi la constatarea faptelor, tehnicienii dovedesc adeseori, atunci cînd vorbesc despre politică, multă ignoranţă.
111
Cel mai grav reproş şi, probabil, cel mai eficace faţă de public, este acuzaţia de venalitate. Ea este curentă în toate cercurile, inclusiv în cercurile cultivate, care judecă chestiunile politicii din afara ei şi cred că ameţeala puterii şi ocazia îmbogăţirii corup foarte repede pe politicieni. Tehnocraţia îşi are un temei serios în convingerea că viaţa politică îi corupe pe politicieni, fapt ce se răsfrînge asupra funcţionării defectuoase a aparatului guvernamental. Ar pleda în acest sens desele scandaluri politico-financiare, semnele unor presiuni reale asupra puterii care au ca suport banii.
Cu toate acestea, nu se poate susţine ideea că în gestionarea treburilor politice — cel puţin în

societăţile cu regim politic democratic — corupţia şi presiunea banilor ar fi caracteristicile lor definitorii ; *chiar atît cit sînt, ele îmbracă forme mai subtile decît se crede în general.*
Un alt reproş care se face oamenilor politici este incompetenţa. Dacă ar fi să credem pe partizanii tehnocraţiei ca autori de şansonete satirice, ea ar fi totală. Ar fi, desigur, lesne şi pitoresc să se citeze exemple multiple ale unui „amatorism" naiv sau agresiv. Să observăm totuşi că dispreţul manifestat în diferite cercuri tehniciste cu privire la specialistul pur scade din importanţa argumentului. Acuzaţia revine atunci să proclame neputinţa politicienilor de a conduce mari ansambluri, de a coordona activităţi multiple, în definitiv de a acţiona ca manageri ; ea susţine în general, fără a folosi probe pozitive, că nivelul intelectual mediu al oamenilor politici este inferior celui al conducătorilor din sectorul particular, dintre care totuşi mulţi îşi datorează poziţia doar averii sau relaţiilor familiei lor.
Meynaud arată că procesul făcut politicienilor corespunde unor fapte reale care n-ar putea fi ignorate. însă în media cazurilor, atacul este însoţit de o puternică preocupare de exagerare polemică. El se întemeiază adesea pe generalizarea grosolană şi pripită (deci puţin conformă spiritului ştiinţific) a unor comportări izolate.
Aceste reproşuri exercită în orice caz influenţă asupra spiritelor şi explică o caracteristică netă a universului tehnocratic, un antiparlamentarism latent şi o preocupare pentru independenţa tehnicianului faţă de politică (aceasta din urmă meritînd să reţină atenţia numai ca factor eventual de promovare a progresului tehnic).

Relevante în legătură cu această temă sînt comentariile lui A. Frisch despre tehnician : „In reacţiile sale, în gîndirea sa, în acţiunea sa, şi mai ales în convingerea sa interioară, el este liber de orice legătură politică. El se comportă după conştiinţa sa şi mai ales după competenţa sa... nu vede în sistemul politic decît un mijloc mai mult sau mai puţin necorespunzător pentru realizarea ideilor sale şi pentru evidenţierea unui anumit număr de necesităţi imperioase. Să notăm expresia „mai mult sau mai puţin necorespunzător". Stima pentru sistemul politic, chiar ca simplu instrument, este slabă, după cum se vede. înseamnă oare că o astfel de detaşare faţă de politică ar corespunde regulii generale ?
Unul dintre reproşurile majore făcute de tehnicieni sistemului politic este că se bazează în funcţionarea sa cotidiană pe folosirea unor noţiuni depăşite (cum ar fi lupta de clasă) şi pe cultul unor ideologii perimate (liberalism, marxism, naţionalism). In faţa transformărilor care sînt pe cale să se îndeplinească în ordinea tehnică, experienţa acumulată de generaţii nu mai aduce decît criterii amăgitoare (aşa cum este repartiţia oamenilor între dreapta şi stînga sau opoziţia între piaţă şi plan). Modificări radicale sînt deci indispensabile pentru a veni de hac cuvintelor de ordine şi prejudecăţilor vechi. Astfel de critici, desigur — la care participă destul de puţin înalţii funcţionari ai administraţiei civile — nu sînt proprii tehnicienilor-ingineri, ei sînt însă aceia care le exprimă cu mai puţine nuanţe. Ele se leagă astăzi de un efort de anticipare a viitorului pe termen lung, care, prin mai multe dintre aspectele sale, tinde să ia înfăţişarea unei ideologii.
J. Meynaud susţine că „instaurarea civilizaţiei industriale nu provoacă cîtuşi de puţin dispariţia, nici măcar micşorarea funcţiunii publice în societăţile omeneşti". Teza absorb-" ţiei inevitabile a politicii în tehnică nu poate fi realmente susţinută. Savanţii cei mai competenţi nu încetează să afirme imposibilitatea unei mecanizări totale a deciziilor umane. Să ■admitem totuşi că „domeniul de intervenţie a ordinatorilor electronici se dezvoltă". Riscul, unicul risc în realitate, ar fi ca cetăţeanul să devină sclavul celor care vor alimenta aceste maşini cu informaţii şi le vor exploata rezultatele".
Cu alte cuvinte, susţine Meynaud, examinînd viitorul previzibil, nu există nici un motiv legitim de a postula dispariţia sectorului relaţiilor politice : „chestiunea este de a şti ■cine îl va însufleţi şi controla şi în profitul cui, şi se aplică formelor de guvernămînt tehnocratic ca şi tuturor celorlalte".

Astăzi riscul unei infiltraţii tehnocratice este întărit prin perfecţionarea tehnicilor care vizează să acţioneze asupra spiritelor şi să domesticească voinţele fără a recurge la violenţă şi nici măcar la o constrîngere morală făţişă : dat fiind ritmul progresului analizei psihologice, cetăţeanul riscă să suporte din ce în ce mai intens acţiunea inginerilor sufletelor. Se adaugă la acest tablou deja apăsător perspectivele reglării automate pe care le deschide cibernetica. Fără a poseda virtua-lităţile senzaţionale şi oarecum terifiante evocate de unii adepţi ai ei, această branşă a conştiinţei („ştiinţă — răscruce", cum o numeşte G. Th. Guilbaud) pare capabilă să aducă o contribuţie suplimentară la „condiţionarea" fiinţei umane.
Pînă acum, s-o recunoaştem, dominaţia completă a politicii de către tehnică sau, mai mult, confiscarea funcţiunii politice de către tehnicieni rămîn anticipări. Nu există un exemplu' de punere în slujba tehnicienilor a ansamblului maşinii statale. Sub nici unul din regimurile contemporane, tehnocraţia, presupunînd că aceasta ar fi dorinţa reală a tehnicienilor, nu a ajuns să-şi asigure controlul acţiunii guvernamentale într-o manieră absolut preponderentă. Bazată pe infiltraţii în sfera hotărîrilor supreme şi aflîndu-şi substanţa într-un cumul de desesizări parţiale, influenţa tehnocratică nu este o putere total autonomă şi suverană. In definitiv, Andre Molitor are dreptate să spună că, în majoritatea ţărilor,, aparatul politic se apără şi se apără bine.
Totuşi, procesul de transfer pare pornit şi sînt numeroase semnale care fac să se creadă că, în afară de cazul unei încercări de oprire, căreia i s-au subliniat greutăţile, expansiunea tehnicistă va continua. Spiritul timpului, orientat spre căutarea productivităţii maxime, este desigur favorabil ideologiei tehnocratice. Este deci indispensabil să identificăm pe beneficiarii mişcării.
Astfel se creează mitul tehnocratului suprem care ar pacifica societatea pe calea organizării şi ar distribui în mod echitabil o bunăstare crescîndă. inspirîndu-se din verdictul cre-ierelor electronice (89).
Se naşte un mecanism de un tip nou între ştiinţă şi politică, prin care tehnocraţii, oferind o contrapondere intereselor particulare prin soluţii cu grad ridicat de generalitate, se pun în slujba aleşilor cetăţenilor. „Redresarea situaţiei", care pare să încline în favoarea tehnocraţilor, se poate realiza doar dacă hotărîrile lor se înfăptuiesc sub controlul unor autorităţi emanate din alegeri.

Fără îndoială, puterea politică constituie un subiect central al oricărei abordări ştiinţifice a fenomenului politic. Cen-tralitatea ei ontică este indiscutabilă iar greutatea pe care o are în viaţa societăţilor este probată de manifestările şi realizările ei exterioare. Ele ne conving de faptul că puterea este . deopotrivă expresia unor raporturi sociale care impun funcţia de organizare şi conducere şi deci şi posibilitatea nemijlocită de a o realiza. Acest lucru este esenţial pentru a înţelege faptul că puterea politică apare în numeroase ipostaze, dintre care cea instituţionalizată în stat este cea mai importantă. Izvorîtă din nevoia de a asigura identitatea unei societăţi în ansamblu, ea se extinde asupra componentelor acesteia, se implică în orientarea dezvoltării lor. Există fără îndoială un „orgoliu" al puterii politice, care a determinat pe unii gîn-ditori să o asemene cu sacrul, să-i ipostazieze natura, să o privească drept o realitate suficientă sieşi. De fapt, puterea politică nu poate fi desprinsă de ansamblul vieţii unei societăţi, de specificul ei constituit în timp, de valorile fundamentale care călăuzesc acţiunile membrilor ei.
Totodată, privită în desfăşurarea ei, puterea politică dezvăluie motivaţii, agenţi, comportamente şi atitudini, valori şi instituţii ce probează măsura în care cei ce se raportează la ea îi înţeleg rostui, menirea pentru societatea dată. Personalizată sau instituţionalizată, centralizată sau difuzată pe centre subordonate de putere locală, angajînd conduşi şi condu-cători, prilejuind manifestarea înţelepciunii sau, dimpotrivă,, a improvizaţiei şi chiar a

stupidităţii, puterea dezvoltă mecanisme în care, direct sau indirect, sînt cuprinşi toţi membrii societăţii.
Iată de ce considerăm că studiul ştiinţific al puterii nu se poate încheia fără ideea că ea trebuie nu numai analizată, ci şi judecată atît prin prisma naturii şi rosturilor ce îi sînt specifice, cit şi prin cea a urmărilor pe care exercitarea ei le are pentru toţi membrii unei societăţi. A intra în jocul puterii impune agenţilor politici cultivarea responsabilităţii de gînd şi faptă.

CAPITOLUL III Instituţiile politice

In sensul cel mai general, instituţia este obiectivarea **unor** raporturi sociale, fixarea, materializarea lor pentru a asigura o structurare a conduitelor umane, persistenţa în timp a unui anumit mod de relaţionare a agenţilor sociali. Astfel, şcoala este o instituţie în care se obiectivează raporturile dintr-o societate, prin care se transmit cunoştinţe şi valori, prin care se înfăptuieşte instrucţia şi educaţia de la un grup social la altul. Cîndva, şcoala obiectiva relaţiile de la o generaţie la alta, pe cind astăzi ea materializează raporturile dintre oameni în procesul însuşirii şi descoperirii de noi cunoştinţe şi valori, indiferent de generaţie. Desigur, nu are aici importanţă dacă am definit astfel esenţa şcolii. Dar, printr-o paralelă cu rol intuitiv putem arăta că şi relaţiile dintre oameni care se stabilesc în legătură cu organizarea şi conducerea generală a societăţii se obiectivează în instituţiile politice. Aşa cum subliniază şi Duverger, orice instituţie presupune o anumită structură, un cadru în care se desfăşoară activitatea agenţilor sociali, în cazul nostru a agenţilor politici, precum şi un ansamblu de valori, de credinţe, de reprezentări colective, în numele cărora se structurează activitatea agenţilor politici şi o sumă de legi ce reglementează raporturile dintre oameni, dintre ei şi instituţii (1).
Unii autori au accentuat în analizele politice aspectele structurale (curentul instituţionalist), altele au pus în lumină aspectele comportamentale ale agenţilor politici (curentul behaviorist), dar noi considerăm că în determinarea unei instituţii sînt importante următoarele :
a) *Agenţii politici* şi relaţiile dintre ei, care se obiectivează într-o instituţie ; observaţia este importantă în măsura în care nu toate raporturile dintre agenţii politici se institu-**ţionalizează.** Rămîne un set de relaţii neinstituţionalizate care

pot avea deseori roluri deosebite în viaţa politică, aşa cum se întîmplă într-o revoluţie sau în cazul unor acţiuni politice ascunse, chiar dacă şi acestea, la rîndul lor, se raportează tot la o instituţie.
b) materializarea unor raporturi politice implică o anumită bază tehnică, stricto-sensu materială (localuri, maşini, embleme, personal, administrare de valori —■ inclusiv financiare). Baza aceasta nu trebuie însă confundată cu instituţia ca atare ; de aceea ea poate exista şi funcţiona fie în lipsa unei anumite baze materiale (sau a unei părţi din ea), fie în lipsa unor agenţi politici concreţi. In acest caz, creşte rolul valorilor politice pe care le exprimă o instituţie şi capacitatea ei de dezvoltare „materială" cînd valorile găsesc cîmp de manifestare. Instituţia este aşadar o organizare (organizaţie) a unor oameni care au între ei anumite relţii ce se bazează pe o serie de elemente comune (interese, valori, idealuri). Dar dacă o organizaţie leagă indivizi sau colectivităţi umane pe temeiul unor obiective particulare, o instituţie se întemeiază pe' cerinţele de durată şi de amploare ale unor raporturi sociale. Cu atît mai mult, instituţiile politice se constituie în legătură cu organizarea şi conducerea generală a unei comunităţi umane mari, ceea ce implică obiective şi valori de anvergură şi de perspectivă.
c) o instituţie politică presupune aşadar o anduranţă îndelungată, o structură determinată şi apărată de anumite prescripţii, reguli şi coduri de conduită ale oamenilor, ale agenţilor politici în general. Pentru a păstra structura unei instituţii politice, ea trebuie să se manifeste în aşa fel, încît membrii societăţii care se raportează la ea să o recunoască drept expresia propriilor lor necesităţi de organizare şi conducere generală a societăţii.
în acest context, se pune problema puterii, autorităţii şi legitimităţii unei instituţii politice. Fără îndoială că din acest unghi, instituţia care se referă la comunitatea umană (popor, naţiune) în ansamblu, care îşi revendică autoritatea şi legitimitatea în capacitatea de a obiectiva relaţiile izvorîte din nevoia organizării şi conducerii ei globale este *STATUL.*

Intr-o lucrare consacrată instituţiilor politice, Ph. Parini arată că relaţiile politice sînt în primul rînd relaţii de putere într-o societate globală, care se instituţionalizează în forma statului. Statul este suportul care face posibilă existenţa puterii nu ca o noţiune abstractă, ci ca exerciţiu al dominaţiei pe

un anumit teritoriu asupra unei populaţii de către un grup de indivizi.
Orice stat se compune dintr-un anumit număr de elemente care îi conferă, printr-o îmbinare specifică, anumite caracteristici. Aceste elemente, după Parini sînt : populaţia, teritoriul locuit de o anumită populaţie şi puterea care acţionează asupra ei. Autorul crede că statul cuprinde în structurile lui o populaţie care are trăsături de naţiune, încît statul în forma modernă ar apare abia în secolul trecut. Dar, experienţa istorică dovedeşte faptul că statul apare o dată cu cristalizarea caracteristicilor societăţii antice, o dată cu diso-luţia formelor comunitar-primitive de conducere şi organizare (2).
Din unghiul genezei statului, asistăm în istoria gîndirii politice la o adevărată confruntare între două puncte de vedere : unul consideră că statul şi politica sînt fenomene definitorii pentru specia umană întrucît numai ea îşi asumă conştient şi pune în lucru forme de realizare a organizării şi conducerii ei generale ; aşadar, politica apare o dată cu comunităţile umane structurate ca atare, iar omul — după expresia lui Aristotel — este zoon politikon. Fiecare epocă istorică aduce cu sine doar forme noi, structuri noi de realizare a politicii, care înseamnă conducere prin putere şi instituţii create pentru ea ; celălalt punct de vedere aparţine marxismului şi consideră că statul şi politica apar numai atunci cînd apar clasele sociale antagoniste, una dintre ele, care deţine puterea economică, vrînd să-şi impună asupra întregii societăţi propriile opţiuni şi valori. Statul nu ar fi altceva decît instrumentul de realizarea a puterii clasei dominante din punct de vedere economic asupra întregii societăţi, căreia îi orientează normele de drept, valorile culturale, chiar profilul uman. Sînt şi unele poziţii intermediare, care vorbesc de structuri prestatale şi statale de viaţă politică determinate de nevoia supravieţuirii unei colectivităţi, de cerinţa păstrării caracteristicilor de rasă, limbă sau religie ; dar, la o analiză mai atentă, aceste poziţii nu explică existenţa statelor multinaţionale, a imperiilor, a statelor plurirasiale şi multiconfesionale, care sînt realităţi cu durată în istorie chiar dacă se discută legitimitatea lor, organicitatea lor cu un anumit popor, cu felul lui de a fi.
In acelaşi sens, credem noi, nu rezistă examenului ciitiG nici concepţiile pentru care statul este rezultatul direct al „voinţei de a trăi laolaltă" a membrilor unei societăţi, pentru că voinţa politică se explică prin raţiuni mai

profunde care izvorăsc din factori ce acţionează cu o anumită obiectivitate în istorie. Simpla voinţa de a trăi laolaltă, exprimată de comunităţi organizate distinct (cazul feluritelor republici arabe unite apărute în perioada postbelică) nu a asigurat trăinicia unor state ce au apărut ca artificiale.
Ph. Parini ne atrage atenţia, în mod justificat, asupra unei caracteristici a vieţii de stat, şi anume faptul că ea impună cerinţa unei ordini căreia trebuie să i se supună toţi membrii comunităţii date, indiferent de conţinutul concret al vieţii politice a statului. Cu alte cuvinte, statul trebuie să dispună de o structură organizatorică în măsură să păstreze continuitatea sa istorică indiferent de specificul agenţilor concreţi ai politicii ori de relaţiile lor de putere.
Orice stat — scrie Parini —• trebuie să-şi creeze un ansamblu de structuri, de instituţii prin care să se asigure perpetuarea poporului sau naţiunii pe teritoriul său. Orice stat trebuie, ca urmare, să se caracterizeze prin atributele suveranităţii, prin posibilitatea de a-şi exercita competenţele şi deci printr-o anumită personalitate morală. Fiind deţinător al unei puteri juridice de supremă instanţă, statul enunţă şi aplică regulile de drept prin care îşi defineşte natura (esenţa), organizarea proprie şi modul guvernării, de conducere concretă a cetăţenilor săi ; pentru îndeplinirea acestui obiectiv statul dispune de mijloace de persuasiune sau de

constrîngere (forţe armate, mass-media, aparat judiciar) care să-i asigure respectarea legilor. Numeroşi cercetători ai fenomenului stat arată că acesta se distinge de alte grupări sociale — chiar instituţionalizate — prin aceea că are o forţă legală de constrîngere a membrilor săi, individuali sau colectivi. Ceea ce se discută este într-adevăr limita acestui monopol al puterii, marginile care asigură puterii statului legitimitate în faţa propriilor cetăţeni. Deoarece, istoriceşte s-a dovedit că atunci cînd apare o ruptură între conţinutul vieţii politice a statului şi problemele reale ale societăţii civile ea se dezvoltă pînă la tensiuni revoluţionare. Este explicabilă din acest unghi preocuparea gîn-dirii social-politice şi filosofice pentru a stabili care este raportul dintre stat şi societatea pe care este chemat să o organizeze şi să o conducă. Parini arată că faţă de societatea sa statul trebuie să aibă două categorii de competenţe : de organizare a ei, de reglementare a activităţii cetăţenilor prin prescripţii imperative cărora toţi trebuie să le acorde supunere, iar apoi de veghe a-supra respectării regulilor date ; de a „asigura animarea so-

cietăţii" (în alţi termeni decît ai autorului, de a asigura funcţionalitatea societăţii, viaţa ei normală şi progresul acesteia). In înţelegerea acestor două funcţii generale ale statului se confruntă în general două teze ideologice de bază : 1) teza liberalismului clasic de tip secolul XVII, prin care statului i se rezervă rolul de „jandarm", de gardian care păzeşte ordinea naturală, care ar guverna viaţa societăţii ; statul nu trebuie să intervină în nici un fel în viaţa cetăţenilor săi, viaţă care se desfăşoară după maxima „Laissez-faire, laissez-passer" ; 2) teza de tip neoliberal care susţine, dimpotrivă, că statul contemporan are datoria de a interveni în procesele sociale. Astfel, după criza din 1929, s-a manifestat tendinţa clară a asumării de către stat a unor sarcini economice, iar în perioada postbelică a unor sarcini sociale mai ample : în educaţie, sănătate, securitate socială, drept, economie, finanţe, urbanism şi mediu, sport, arte, loisir. Propunîndu-şi sarcina de a asigura prin aceste intervenţii funcţionalitatea sistemului social global, el este prezentat ca un „stat-providenţial".

D. L. Seiler arată că mai există o tendinţă în politologia de azi, mai ales în cea americană, de a ignora complet existenţa statului, de a-1 elimina dintre mecanismele homeosta-ziei sistemului societal cu argumentul că o viaţă profund democratică, descentralizată nu se raportează la stat decît în momente foarte rare, de excepţională semnificaţie pentru întreaga naţiune (3).

Dar faptele evidenţiază rolul statului în procesele politice ale lumii de astăzi, faptul că se află într-o relaţie foarte strînsă cu societatea sa, în primul rînd, apoi cu alte state şi societăţi, exercitînd monopolul puterii politice. Modalităţile de exercitare a acestei puteri sînt fără îndoială foarte felurite, ele dînd bogăţia de tipuri şi forme de stat (pe care le vom analiza succint în paginile următoare), dar ceea ce este incontestabil îl reprezintă faptul că statul trebuie să fie un instrument al societăţii prin care să-şi raţionalizeze organizarea şi conducerea, să asigure progresul. De aceea Max Weber considera statul o „întreprindere politică cu caracter instituţional care revendică, în direcţionarea administrativă şi în aplicarea reglementărilor, monopolul constrîngerii fizice legitime" (4). Resorturile esenţiale ale instituţiilor de stat sînt controlul birocratic şi monopolul violenţei legitime — în optica sociologului german. Desigur, pentru el sînt şi alte asemenea intreprinderi politice dar statul singur este instituţia care are monopolul absolut şi legitim, cel puţin în drept, al im-

punerii voinţei sale. Statul poate fi deci, ca şi puterea pe care o reprezintă, legitim sau nelegitim, dar în ambele ipostaze el îşi creează instituţii aparţinătoare, un aparat specializat în comandă şi constrîngere, o birocraţie, o armată şi o poliţie. Pornind de la tipul de legitimitate care susţine autoritatea unui stat (tradiţională, legal-raţiorială şi charismatică), Seiler propune distingerea a două tipuri de state de bază : statul tradiţional, legitimat de tradiţie, şi statul modern, legitimat de lege şi raţiune. Alături de ele, autorul propune un al treilea tip de stat, cel terorist, despre care nu se poate spune decît că este a-legitim şi nu ilegitim. Cum se prezintă

tipologia lui Seiler ?
Statul tradiţional ar fi — aşa cum scrie şi J. Freund — un stat bazat pe credinţa în forţa şi viabilitatea tradiţiilor în numele cărora sînt chemaţi, pe baza cutumei, la putere anumiţi indivizi (5). Este de fapt tipul de stat numit şi monarhie (absolută sau luminată) care, pentru a-şi realiza dominaţia, foloseşte armata, aparatul administrativ, poliţia etc. Foarte adesea, monarhia, ca formă de stat, îşi caută întemeierea într-un aşa-zis drept divin sau, în cel mai bun caz, cutumiar. Autorul crede că un asemenea stat are slabe perspective în faţa proceselor de modernizare politică pe care le cunoaşte lumea contemporană.
Statul modern se naşte în urma revoluţiilor burgheze din Europa şi se întemeiază pe ideea că puterea trebuie să aibă o bază raţională şi o legitimitate care se susţine prin legi. Caracterizat astfel, tipul acesta de stat pune cîteva probleme : în numele cui se elaborează legile şi de către cine ? Care este purtătorul raţionalităţii ? Cine pe cine organizează şi conduce ? Seiler arată că distingerea tipurilor de stat trebuie realizată în principal pe baza modului în care ele se legitimează. Funcţie de acesta, distingem trei tipuri de stat : bazat pe legitimitate legaiistă (stat de drept), pe legitimitate revoluţionară şi pe una naţională.
1) *Statul de drept* este tipul de stat pe care Duverger îl numeşte al democraţiei liberale, iar R. Aron constituţional-pluralist. El s-ar întemeia pe următoarele principii : suveranitatea poporului (în sensul că puterea aparţine poporului), realizarea principiului eligibilităţii personalului politic, încredinţarea puterii supreme unui organ de putere ales de popor şi separarea sa de puterea de guvernare şi de puterea judecătorească, afirmarea unor drepturi şi libertăţi ale cetăţeanului (după unii autori, libertăţi publice), sistem de partide plural.
121
Ansamblul conduitelor politice în statul de drept se desfăşoară şi sînt apreciate pe baza unei legi fundamentale, constituţia.
Fiind o instituţie a democraţiei contemporane, statul de drept, constituţional şi pluralist, va fi cercetat în cadrul analizei regimurilor politice întrucît, în concepţia noastră, statul este numai o componentă a acestora. Dar, nu se poate ignora în acest cadru faptul că tipul de stat în lumea contemporană nu se poate stabili decît pe baza voinţei colective a poporului sau naţiunii. Sursa puterii unui stat fiind în această voinţă colectivă, urmează în mod firesc ca şi forma lui să reflecte caracteristicile de bază ale comunităţii pe care o organizează. Condiţia primă a acelei opţiuni colective o constituie însă suveranitatea poporului sau naţiunii, capacitatea acestora de a hotărî tipul şi forma de stat. Este limpede în acest sens că atunci cînd naţiunea este unitară, statul trebuie să-şi asume organizarea şi conducerea acestei naţiuni unitare. El va fi un stat naţional (în sensul de aparţinător naţiunii date), unitar, care va căuta să-şi manifeste atributele suveranităţii proprii.
2) *Statul revoluţionar* este acel stat care se naşte în împrejurări revoluţionare, pentru a promova rapid valori ale statului de drept. Dar prin chiar faptul că o face fără o prealabilă discuţie cu membrii societăţii sale, că de fapt impune valori politice ce nu-şi au baza în societatea civilă dată el devine monopolist şi, prin aceasta, dictatorial. Seiler arată că în ţările socialiste, ca şi în multe ţări din lumea a treia sînt elaborate constituţii care exprimă teoretic, formal, deziderate deosebit de democratice şi de umaniste dar în întregime netraduse în practica politică. Dintre statele revoluţionare, în afara ■ celor marxiste, autorul citează statele pseudo-marxiste şi cele din lumea a treia.
3) *Statul specific ţărilor in curs de dezvoltare (develop-pementalisle)* nu are un mod determinat de organizare şi se exprimă în junte militare sau în state ale unui şef charismatic şi, nu de puţine ori, în state conduse de clanuri (6).
4) *Statul terorist* este pentru Seiler acel tip de stat care se întemeiază exclusiv pe teroare şi constrîngere, fără nici o preocupare de a stabili un principiu de legitimitate ; este un stat al violenţei, în care, mai ales armata, are rol de a impune puterea şi de a o păstra. Rupt de viaţa populaţiei, el nu are nimic de-a face cu principiile statului de drept, aşa cum foarte adesea se întîmplă în America Latină.
122
Nici una dintre aceste forme de bază nu este însă pură. Există amestecuri de caracteristici, ceea ce impune o analiză mai aprofundată a formelor de stat. Seiler consideră că formele de stat se exprimă în regimurile de putere, în modul în care aceasta se realizează prin sistemul

instituţional statal. Intrucît pentru noi regimul politic este altceva decît pentru Seiler, vom reţine doar tipologia de state pe care ne-o propune. Astfel, pentru el. în Europa sînt două linii de tradiţie care impun formele de stat : una este cea engleză, cealaltă a Sfîntului Imperiu.
A). Linia engleză are în vedere necesitatea ca societatea să fie reprezentată la nivelul instituţiilor supreme de putere. Ca urmare, se caută limitarea puterii monarhului şi afirmarea rolului parlamentului, pe fondul unei evoluţii specifice a feudalităţii în Anglia. Reglementarea raporturilor de putere în stat debutează cu Ioan fără Ţară, în 1215, care acceptă celebra Magna Charta. Puterea este relativ centralizată de monarh dar contrabalansată de vasali şi favorizează ascensiunea burgheziei, care se va exprima politic în Camera Comunelor. Tabloul sintetic arată astfel :

Fo r m e „ p ur c "
Forme derivate
Nonarhie limitata (1215-1603)

I.

Monarhie dualistă (1603-1680)

1

Parlamentarism duadst (1583 - 1787) I
Regim purlcmentar — (1787 1911)
Regim piendential
(1787)
• Or leanism **(1S30)**
Regim ae cabinet :, 1911 .
Partitocratie **(1945) '**

Cîteva dintre caracteristicile cele mai importante ale acestor forme de stat sînt astăzi relativ cunoscute din analizele istorice.
Monarhia limitată este caracterizată de existenţa unui monarh ereditar ale cărui puteri sînt restrînse de o adunare reprezentativă a poporului. Monarhul are puterea de a hotărî în problemele importante ale statului, dar este controlat de către adunarea reprezentativă. Intre cele două instituţii ale puterii de stat se stabilesc, în timp, felurite raporturi.
Monarhia dualistă stabileşte un raport echilibrat între-cele două instituţii supreme de putere, în general adunarea reprezentativă adoptînd legi, iar monarhul asumîndu-şi puterea executivă. într-un anume sens, prin procedura de im-pichement pe care au adus-o cele două revoluţii din Anglia, care au scos din viaţa de stat monarhia, supunînd-o chiar alegerilor, sistemul a fost preluat de S.U.A., ca regim statal prezidenţial, electiv şi dualist.
Parlamentarismul *dualist,* numit de Duverger semiprezi-denţial, este caracterizat de faptul că statul are în fruntea lui un şef de stat ales pe baza sufragiului universal direct, cu puteri foarte mari. Guvernul, deci puterea administrativă, se supune atît şefului statului, cît şi adunării reprezentative. Acest tip de stat poate cunoaşte, în timp, diverse forme,, Astfel, şeful statului poate fi ales prin vot universal şi direct sau prin votul reprezentanţilor poporului şi naţiunii, fără ca prin acestea puterea lui să fie limitată faţă de regimul monarhic. Poate fi însă limitat drastic în atribuţiile sale şi să apară ca un simplu garant al constituţiei, puterea fiind a adunării reprezentative şi a guvernului.
Regimul parlamentar sau parlamentarismul clasic este-caracterizat prin ideea că puterea de stat trebuie separată în. genurile ei mari — legislativă, executivă şi judecătorească —', între care trebuie să existe o colaborare. Astfel, Parlamentul adoptă legi pe care executivul le pune în practică. Dar, la rîndul său, parlamentul colaborează în aplicarea legilor cu guvernul, care poate acţiona asupra parlamentului participînd la activitatea legislativă şi chiar putînd dizolva parlamentul.. Parlamentul alege însă cabinetul şi îl poate revoca.
Regimul statal de cabinet este acela în care guvernul are puterea de decizie, exercitată pe baza respectării prevederilor constituţionale. Parlamentul, în anumite situaţii şi presa, urmăresc

permanent activitatea cabinetului : legislativă (parlamentul ratifică hotărârile guvernului) ; a primului ministru
124
{care concentrează o mare putere în mîinile sale, putînd dizolva camera reprezentanţilor) ; în fine, într-un astfel de regim de stat trebuie să se afirme cu putere rolul opoziţiei.
Partitocraţia ar desemna o formă de stat în care guvernul, controlat de parlament, acţionează pe linia directivelor partidelor politice reprezentate.
Alegerile generale se pronunţă pentru un partid sau altul, ce îşi desemnează proprii reprezentanţi în cabinetul ministerial şi cărora le oferă liniile de conduită ale partidului. Rolul parlamentului este mai scăzut, deoarece reţetele guvernării sînt stabilite de către partidele politice. Conducerile acestora au rolul de a elabora strategiile de guvernare.
B) Un caz aparte îl constituie, pentru Seiler, tipul elveţian de stat. Este un stat bazat pe reprezentativitate şi descentralizare. Puterea de decizie aparţine unei adunări federale, alcătuită din două camere : una a deputaţilor şi alta a statelor (cantoanelor). Ea alege, pentru o perioadă de patru ani, executivul. Funcţia de decizie se împarte între consiliul federal şi cele două camere : primul pregăteşte, propune şi execută, celelalte amendează şi legiferează. Rolul partidelor este scăzut şi poporul se exprimă foarte adesea direct, prin referendum. Toate persoanele în aparatul de stat sînt alese pe funcţii.
Am dat spre exemplificare aceste cazuri ale autorului francez, chiar dacă tipologia nu este realizată după criterii riguroase. Dar autorul are meritul de a fi procedat după metoda comparatistă.
Indiferent de perspectiva teoretică din care este abordat fenomenul statal (filosofică, sociologică, juridică sau politologică), în legătură cu posibilitatea exercitării rolului şi funcţi-ilor sale un atribut apare ca esenţial : *suveranitatea.* Ea este abordată din unghiuri multiple : pentru a i se ataşa diverse atribute, pentru a i se determina purtătorii materiali (un ansamblu de instituţii proprii, poporul, forţele politice care deţin puterea în stat), pentru a o lega de activitatea internă sau internaţională. De asemenea, se impune să reţinem faptul, subliniat de Gh. Moca, că orice analiză ştiinţifică a suveranităţii şi a modurilor de a o determina impune o raportare a argumentelor la fondul vieţii social-politice din perioada respectivă, la tendinţele şi interesele diferitelor forţe politice, a diferitelor state. Totodată, trebuie avute în vedere evoluţiile principale şi trăsăturile caracteristice ale relaţiilor interna-;ţioale, ale raportului dintre forţele social-politice şi dinami-
125
cii sale pe plan internaţional. Faptul acesta este cu atît mai relevant cu cît, din punct de vedere istoric, problema suveranităţii s-a pus mai întîi în termenii practicii politico-juri-dice, ca o realitate social-politică apărută o dată cu formarea puterii de stat, ca un atribut esenţial al acesteia, conceptul de suveranitate şi teoretizarea lui elaborîndu-se mai tîrziu, odată cu centralizarea statelor feudale (7).
. Deţinătorii puterii de stat utilizează întregul său sistem instituţional în vederea realizării voinţei proprii, a manifestării ei în planul vieţii politice interne şi al celei externe. Pe de o parte, puterea trebuie să se impună tuturor elementelor sistemului social-statal, iar pe de altă parte, trebuie să exprime modul propriu poporului respectiv, conducătorilor săi de a se raporta la alte state şi popoare, de a intra cu acestea în anumite raporturi. Puterea de stat trebuie să fie supremă, independentă, în limitele graniţelor ■ teritoriale şi în legătură cu populaţia statului respectiv, cu dreptul exclusiv de a-şi stabili politica internă şi internaţională. Aceste atribute se referă la întreaga organizare şi funcţionare a statului şi instituţiilor sale. M. Duverger arată că în problema suveranităţii în. prezent se confruntă două grupe de teorii juridice : cele clasice şi cele internaţionaliste, ultimele afirmînd supremaţia comunităţii internaţionale, căreia să i se supună puterea statelor. Dar nici una dintre aceste teorii nu corespunde realităţii prezente : suveranitatea de stat a încetat să mai fie absolută (dacă a fost vreodată astfel) iar comunitatea

internaţională nu are puterea de a domina statele. în primul caz, teoriile suveranităţii răspund unor probleme depăşite de istorie, pe cînd în al doilea caz se imaginează o etapă viitoare a evoluţiei statului. Nici o poziţie» nu se referă la stadiul actual al problematicii suveranităţii, care s-ar putea exprima, după Duverger, astfel : „Statul rămîne încă grupul social superior, cel care primează asupra tuturor celorlalte ; dar această primordialitate cunoaşte în zilele noastre o devalorizare care este în curs (8).
Statul, ca organizaţie de guvernare perfecţionată, care are cea mai mare forţă materială şi realizează o intensitate superioară a solidarităţii naţionale, este cel care are supremaţia asupra tuturor grupurilor din societate. In această ordine de idei, problematica suveranităţii se întîlneşte cu aceea a autorităţii şi legitimităţii guvernămîntului care este aşezat în fruntea organizării politice a unei societăţi (alte organe ale guvernămîntului îşi întemeiază autoritatea pe a sa). De aceea

— scrie profesorul francez — în orice grup social există un „guvernant" suveran, ceea ce generează pentru puterea de stat problema originii autorităţii şi legitimităţii pe care se sprijină, răspunzînd la întrebarea : cine este suveran în stat ?
Incercînd să dea răspuns acestei întrebări, unii autori disting între caracterul suveran al puterii *în stat* şi suveranitatea *de stat,* pentru că în primul caz se pune problema suveranităţii în interiorul unei comunităţi care, dacă este suficient de bine organizată, stabileşte o ierarhie a guvernanţilor, iar în al doilea caz se are, îri vedere faptul că ansamblul guvernanţilor unui stat nu este subordonat nici unui alt grup social, că Statul-Naţiune nu are deasupra lui nici o comunitate superioară, statul fiind în vîrful ierarhiei grupurilor umane. Prin aceasta se vizează ierarhia grupurilor umane în raporturile lor reciproce şi nu ierarhia organelor de guvernare în interiorul unui grup.
Concepţia clasică asupra suveranităţii o consideră o calitate inerentă statului şi numai lui şi are un caracter absolut. în Franţa, această doctrină a fost elaborată la sfîrşitul Evului Mediu, în condiţiile luptei pe care a angajat-o monarhia împotriva Imperiului şi papalităţii, dar şi împotriva nobililor feudali. în acea vreme se considera că suveranitatea dă chiar fiinţa statului. Finalitatea practică a teoriei este astăzi evidentă, dar nu se poate ignora faptul că statul trebuie să aibă supremaţia faţă de toate grupurile sociale ce îl compun precum şi în relaţiile internaţionale. Din punct de vedere sociologic, suveranitatea de stat nu are un caracter „permanent", altfel spus, are un caracter concret istoric. Aceasta deoarece, în fiecare epocă istorică şi în cadrul fiecărei comunităţi, un tip de grup social s-a aflat în vîrful ierarhiei de putere şi a. putut fi apreciat drept suveran (în societatea primitivă (clanul, tribul), unele populaţii dominînd grupurile de familii, de vîrstă, fratriile ; în Antichitatea Clasică „cetăţile aveau un caracter suveran, în Evul Mediu seniorii erau suverani), în condiţiile lumii contemporane, supremaţia puterii de stat în graniţele sale rămîne un atribut central cu care se co-nexează suveranitatea.
Cercetătorii problematicii suveranităţii pun în discuţie şi alte concepte cu care aceasta se află în conexiune. Gr. Geamănu oferă ca exemple exclusivitatea, indivizibilitatea şi inalienabilitatea (9). Caracterul exclusiv este exprimat de faptul că statul suveran nu-şi poate realiza voinţa şi interesele sale decît prin exercitarea plenară, în totalitatea lor,

pe întreg teritoriul de stat, în toate domeniile şi cu toate metodele pe care le consideră necesare a prerogativelor puterii sale, excluzînd orice altă putere. Două puteri suverane nu pot funcţiona concomitent şi alături una de alta într-un singur stat (10). Caracterul inalienabil al suveranităţii de stat este exprimat de faptul că în cazul ei nu se pot crea relaţii de subordonare şi inegalitate în avantajul altui stat sau grup de state. In numele suveranităţii sale, statul îşi organizează puterea, îşi construieşte organisme proprii pentru a o exercita, le stabileşte acestora regulile de conduită. Statul apare din acest unghi ca o organizare suverană a puterii

într-o societate. El elaborează şi înfăptuieşte organizarea internă a vieţii de stat, participarea la viaţa internaţională, pentru a-şi promova interesele proprii, stabilirea funcţiilor pe care le are de îndeplinit şi a ponderii fiecăreia dintre ele în raport cu evoluţia în timp, orientarea activităţilor economico-sociale, militare, ştiinţifice, culturale (11).
Voinţa suverană a statului se poate realiza pe cele mai felurite căi, existînd din acest punct de vedere o bogată tipologie a formelor de stat, de la dictatură şi tiranie la republică şi democraţie, folosindu-se pentru aceasta persuasiunea, educaţia etc. sau violenţa şi represiunea. In acest punct se întîlnesc cel mai frecvent concepţiile politice cu cele juridice, întrucît acestea din urmă îşi asumă elaborarea normelor juridice care să apere voinţa puterii politice.
Această voinţă îşi manifestă deplinătatea şi în relaţiile internaţionale, în cadrul cărora statele creează, pe baza acordului de voinţă şi a liberului consimţămînt, regulile dreptului internaţional, a căror aplicare se face de bună voie de către state, iar în caz de necesitate prin utilizarea unor forme de -constrîngere specifice : folosirea individuală sau colectivă de către state, în limitele dreptului lor, a mijloacelor de autoapărare (deci numai împotriva unui atac), folosirea mijloacelor coercitive nemilitare (ruperea relaţiilor diplomatice, economice sau de altă natură), adoptarea de sancţiuni colective prin organismele O.N.U. Aceste măsuri nu vin să încalce suveranitatea altor state, ci să ocrotească propria suveranitate atunci cînd este ameninţată ori chiar încălcată prin actele ilicite ale altor state.
Puterea de stat suverană este unică în graniţele sale şi, ca urmare, nu poate fi împărţită cu nici o altă putere din exterior sau din interior.

Unicitatea puterii se înfăptuieşte, în cazul statului suveran, prin caracterul indivizibil. Ca instrument al puterii dintr-o societate, care este unică, statul întăreşte caracterul unic al puterii. Divizarea puterii de stat nu înseamnă altceva decît o suveranitate ştirbită, o situaţie de subordonare faţă de alte state sau grupări de state.
Caracterul indivizibil al puterii de stat este exprimat şi de faptul că, fiind o putere politică prin excelenţă, ea se manifestă în toate domeniile vieţii unei naţiuni, orientarea generală a activităţilor statului realizîndu-se în jurul unor valori fundamentale proprii deţinătorilor puterii, unor obiective economice, culturale, militare, demografice, ecologice etc, precum şi interne sau externe.
Faptul acesta este subliniat şi de G. Schwartzemberger, care arată că „suveranitatea este violată ori de cîte ori este vorba de o încălcare ce priveşte domeniul economic, politic sau orice alt domeniu, aceste diferite aspecte ale independenţei constituind în practică un tot indivizibil" (12).
Cel mai strîns se leagă suveranitatea de independenţă. Ambele noţiuni se implică una pe alta, conţin note comune bogate, făcîndu-le aproape sinonime. Dacă un stat este suveran înseamnă că autoritatea lui este supremă şi deci ne-atîrnată de forţe exterioare sieşi. Independenţa nu se confundă totuşi cu suveranitatea. Cea dintîi înseamnă autonomie, neatîrnare, absenţa raporturilor de subordonare şi dominaţie, existenţa de sine stătătoare.
In cazul statului-naţiune modern şi contemporan, independenţa exprimă existenţa unui popor ca entitate cu o personalitate distinctă, liberă de orice fel de tendinţe dominatoare, de imixtiuni ; este efectul dreptului de a decide conform voinţei proprii asupra problemelor interne şi externe. Independenţa de stat este neatîrnarea statului faţă de alte state, dreptul de a-şi stabili, în funcţie de propriile interese, politica proprie, acţionînd liber, fără a depinde de puterea altui stat, de a-şi apăra fiinţa şi interesele, de a înfăptui aspiraţiile de propăşire şi dezvoltare naţională, respectînd independenţa celorlalte state şi obligaţiile internaţionale asumate prin liberul său consimţămînt (13).
Este demn de consemnat în acest context un fapt plin de semnificaţii. Şi în viaţa de stat şi în

gîndirea politico-juridică din România s-au acumulat bogate tradiţii de gîn-dire şi de acţiune în sensul cuceririi independenţei şi suveranităţii, al relevării importanţei lor pentru destinul istoric al

poporului român. Elena Florea arată în acest sens că suveranitatea şi independenţa exprimă, în spiritualitatea românească, dreptul la identitate şi viaţă proprie, adică cerinţa ca românii — aşa cum se scria în programul revoluţiei de la 1848 — să figureze în numele lor, să-şi aibă reprezentanţii lor, să se servească de limba lor în toate treburile lor. în a] doilea rînd, suveranitatea exprimă dreptul la viaţă legislativă şi politică proprie, răspunderea numai în faţa organelor constituţionale, legitime ale naţiunii române. Simion Bărnuţiu arată în discursul de la Blaj din mai 1848 că „de aici înainte naţiunea română nu se va cunoaşte obligată decît prin legile care se vor pune în dieta ţării, unde va fi reprezentată şi ea după dreptate şi cuviinţă şi se va ţine datoare cu ascultare numai diregătorilor aleşi din sînul său".
Tradiţiile gîndirii politico-juridice româneşti consolidează conceptul de suveranitate şi prin relevarea dreptului naţiunii de a decide, conform voinţei proprii, asupra problemelor sale interne şi externe, autonomie şi libertate deplină în exterior, respectînd interesele celorlalte popoare. In acest sens, D. Bo-lintineanu scria în 1869 că cel mai preţios drept al unei naţiuni este dreptul ei de a se guverna precum ea voieşte ; al doilea drept al unei naţiuni este dreptul său de a se păstra respingînd pentru aceasta orice agresiune nedreaptă din afară ; al treilea drept este acela al dezvoltării libere şi întregi a tuturor facultăţilor sale pe cît aplicările lui nu vor fi stricătoare intereselor celorlalte naţiuni (14).
Este astfel explicabil faptul că cercetătorii problemei suveranităţii au arătat că definirea conţinutului ei numai prin supremaţie sau numai prin independenţă ar fi insuficientă în-trucît supremaţia şi independenţa se implică în mod reciproc. Independenţa nu ar fi deci numai o componentă a suveranităţii, ci o caracteristică semnificativă a ei, ceea ce explică de ce enunţarea principiului suveranităţii este însoţită de enunţarea independenţei.
In literatura politico-juridică se acordă importante spaţii relevării locului unor personalităţi sau curente de gîndire în definirea suveranităţii. Astfel, cel mai larg recunoscut autor al unei determinări moderne a conceptului este J. Bodin, pentru care suveranitatea este tema centrală a cercetărilor sale politice şi juridice (15), el fiind primul care defineşte şl caracterizează suveranitatea, aşa cum subliniază şi Gr. Geamănu.

Pentru Bodin suveranitatea este o însuşire fundamentală a statului definită ca „putere absolută şi perpetuă", care nu este limitată nici ca putere, nici în atributele sale, nici în timp. Ca trăsătură a puterii exercitată într-o republică, ea reprezintă „dreptul de a guverna" asupra mai multor colectivităţi cu privire la ceea ce le este comun.
Această putere este a suveranului — a monarhului —, care nu trebuie să fie supus comenzii nimănui, putînd să dea legi supuşilor. Este o putere absolută, permanentă şi exclusivă, exprimînd independenţa monarhului atît în interiorul, cît şi în exteriorul statului pe care îl conduce. Adevăratele atribute ale suveranităţii în concepţia lui Bodin sînt : puterea de a edicta legile, de a declara război şi de a face pace, de a numi pe principalii ofiţeri, pe magistraţi, de a graţia pe condamnaţi. Suveranitatea îi apare lui Bodin ca o însuşire inerentă, inseparabilă a puterii politice, ca un drept fundamental al statului, ea fiind privită atît din perspectiva juridică, cît şi din cea politică. De aceea puterea de a guverna este inseparabil legată de drept, de capacitatea de a emite legi şi de a le abroga. Prin intermediul activităţii legislative puterea supremă se impune întregii societăţi ca putere suverană, ceea ce pune în lumină aspectul ei juridic.
Aşa cum rlevă G. Moca, la Bodin conceptul de suveranitate este rezultatul nu numai al îmbinării politicului cu juridicul într-un act teoretic, ci şi expresia unei îmbinări a teoriei cu practica, în care ideea suveranităţii este pusă în slujba unor ţeluri politice nemijlocite,

specifice vremii sale. In condiţiile unor conflicte între forţe sociale, ideea suveranităţii răspunde unor imperative progresiste de făurire şi consolidare a unui stat modern, cu atribute corespunzătoare. Legată de puterea politică din stat, suveranitatea este totodată expresia existenţei unor legi divine, ale naturii, dar şi ale oamenilor, ale comunităţilor acestora.
Se poate deci aprecia că J. Bodin nu concepe alte limitări ale suveranităţii în afară de cele care vin din partea legilor divinităţii şi naturii, cărora trebuie să li se supună toţi monarhii de pe pămînt. Este evident că gînditorul francez nu a elaborat o concepţie a suveranităţii în sensul ei actual deoarece acest lucru nu era posibil în condiţiile acelor timpuri. Aşa se explică faptul remarcat de M. Niciu că teoria lui Bodin asupra suveranităţii nu se referă la acest principiu în relaţiile internaţionale ; el s-a ocupat numai de aspectele

ce izvorăsc din viaţa internă a statului în ce priveşte problema suveranităţii (16).
Un accent puternic pe ideea că subiectul puterii suverane este statul se regăseşte în opera lui H. Grotius. El arată că „se numeşte putere suverană cea ale cărei acte sînt în aşa măsură independente de o altă autoritate, încît ele nu pot fi anulate prin hotărîrea unei alte voinţe omeneşti" (17). Grotius leagă determinarea suveranităţii de caracterul liber al vieţii unui popor, care nu este supus puterii altuia, chiar dacă prin-tr-un tratat el recunoaşte maiestatea celuilalt. Deci dacă po-pcrul — arală el — ţinut printr-un astfel de tratat ajunge liber, dacă nu mai este supus puterii altuia, de aici reiese că el îşi păstrează suveranitatea (18). Subiectul puterii suverane este pentru el, în înţeles larg, statul iar în înţeles strict o persoană sau mai multe persoane, potrivit legilor şi obiceiurilor fiecărui neam. Aceasta deschide calea raportării suveranităţii la un anumit tip de regim de putere, de regim politic, ceea ce va aduce în mişcarea de idei, odată cu marile revoluţii burgheze (mai ales din Franţa), teza că suveran este poporul, caz în care puterea într-un stat trebuie să se exercite în mod democratic.
Preluînd acest filon de gîndire progresistă, numeroşi autori şi felurite curente politico-juridice au structurat conţinutul şi trăsăturile conceptului de suveranitate în raport cu viaţa reală a statelor, cu modul în care acestea se conduc în politica lor internă şi internaţională. Sintetizînd aceste acumulări în timp privitoare la suveranitate, Gh. Moca arată că suveranitatea prezintă trăsături caracteristice generale, care îi sînt proprii în orice orînduire social-economică. Ea este o însuşire esenţială a puterii de stat şi exprimă faptul că aceasta este supremă şi independentă în raport cu orice altă putere. In legătură strînsă şi intercondiţionare cu celelalte însuşiri ale puterii de stat, suveranitatea are ca trăsături generale caracterul social-politic şi istoric, exclusivitatea şi deplinătatea sa, inalienabilitatea şi indivizibilitatea. Fiind un atribut fundamental al statului, acesta apare ca o organizare a puterii sale dispunînd de un aparat instituţional de aplicare a unui sistem de norme juridice, care consfinţesc voinţa forţei politice conducătoare.
Toate aceste trăsături conferă suveranităţii un caracter obiectiv. In diferitele lucrări consacrate suveranităţii sînt puse în lumină unele sau altele dintre aceste trăsături. Astfel, Al. C. Aureliu subliniază faptul că, în numele suveranităţii, sta-

tul are dreptul de a rezolva în mod liber şi conform voinţei proprii problemele sale interne şi externe, respectînd în acelaşi timp drepturile altor state şi normele unanim admise ale dreptului internaţional (19). Alţi autori arată că autoguvernarea constituie latura internă a suveranităţii, iar independenţa latura sa externă.
Relevante sînt în acest cadru acele opinii care determină suveranitatea prin supremaţia politică şi juridică a statului asupra unui teritoriu şi asupra unei populaţii. Puterea de stat apare ca o forţă politică organizată ce se realizează ca atare numai în limitele unui teritoriu determinat. Organizarea teritorială a societăţii, a populaţiei care trăieşte în limitele frontierei de stat este expresia suveranităţii sale, întrucît altfel dispariţia teritoriului face imposibilă însăşi existenţa statului, a puterii sale, fapt pe deplin valabil şi pentru populaţie. Orice atingere a teritoriului

statului ştirbeşte suveranitatea lui, îi împiedică exercitarea atribuţiilor şi funcţiilor. Natura juridică a teritoriului de stat se explică nu numai prin aspectul său politic, ci şi prin cel economic, deoarece teritoriul este obiectul material al exercitaţii puterii de stat, care, în numele suveranităţii, are dreptul exclusiv de a exploata liberă resursele solului, subsolului, apelor şi spaţiilor aeriene. în numele acestui înţeles al suveranităţii, Sesiunea a XXI-a a Adunării Generale a O.N.U. a adoptat rezoluţia nr. 2158' privind suveranitatea permanentă a statului asupra bogăţiilor sale naturale. De aici importanţa frontierelor de stat, a respectării graniţelor ţării.

In acelaşi sens se cere privită şi autoritatea statului asupra populaţiei sale (supremaţia personală), în numele căreia statul reglementează statutul juridic al cetăţenilor. întinderea drepturilor şi libertăţilor, precum şi a în'datoriilor cetăţeneşti,. raporturile dintre cetăţeni şi stat, cele economice, social-poli-tice, 'financiare, administrative, de muncă şi familie, la care cetăţenii sînt subiect de drept. în numele suveranităţii, statul are dreptul de a stabili situaţia juridică a străinilor, a cetăţenilor săi în afara graniţelor statului sau a celor cu dublă cetăţenie. In acest sens evocăm şi rolul statului în organizarea raporturilor cu personalul diplomatic al altor state, caz în care nu se limitează suveranitatea, ci, dimpotrivă, se-manifestă în mod concret în realizarea ei..

Din aceste delimitări ale conceptului de suveranitate rezultă limpede motivul pentru care suveranitatea de stat şi-a găsit consacrarea pe planul dreptului internaţional într-o afirmare de principiu ce trebuie să guverneze relaţiile dintre state. Dreptul internaţional contemporan se întemeiază pe prevederea respectului suveranităţii de stat, garantarea ei fiind fundamentul întregului sistem de reguli juridice (principii, norme, instituţii) care se adoptă (20).

/ Monarh •-„,-. ^ Preşedinte. Şef de stat — Junta *"£$ît*
, Ssnaî
I bicam«ral
*** » ' caMsra**
Adunarta reprezentanţilor (Parlament)
****
monacamtrol
•• ^
Oirectorat Regenta \ Locotenenta
Guvern (Cabinet ministerial, minister) (miniştri) ;>•"
leflisiotivi
•xecutivS
M«gerit«
directe
indirecte
Jud«câtortasc&
Constituţia ţi teglte'
.PUTEREA POPORULUI
***» Puterea . dlvinft**

134

Componentele principale ale sistemului instituţional statal s-au constituit în istorie treptat, au dobîndit atribute specifice între ele stabilindu-se cele mai felurite tipuri de relaţii. Cîteva dintre cele mai relevante posibilităţi se pot deduce dacă analizăm schiţa componentelor sistemului instituţional statal. (Vezi pag. 134).

Fiecare dintre componente impune cîteva precizări. Astfel, se constată că pentru noi la baza întregului edificiu al statului trebuie să stea acel principiu de putere ce conferă suveranitate statului în sensul în care reflectă supremaţia agentului politic pe care este dator să-1 slujească. în istorie, el a fost plasat într-o entitate transcendentă. (Dumnezeu sau altă putere suprapămîntească) sau într-o realitate socială iminentă ; care nu pot fi decît poporul şi naţiunea.

In prima ipoteză s-au constituit statele numite teocratice, în care puterea era originată într-un principiu divin. Un „drept divin" era pus în lucru în a orienta şi justifica acţiunea guver-

nanţilor şi obţinerea conduitei dorite (supunerea, de obicei) a guvernanţilor. Doctrina a cunoscut o serie de variante, ca expresie a evoluţiei în timp.
Mai întîi, s-a crezut că guvernanţii înşişi au o natură divină (faraonii Egiptului, împăraţii romani, împăratul Japoniei pînă în 1977). Odată cu creştinismul, conducătorii au doar o învestitură divină, iar mai tîrziu numai o învestitură providenţială. In toate cele trei ipostaze, forma de stat la care conduce doctrina teocratică este autocraţia. Astăzi doctrina democraţiei creştine susţine că Dumnezeu a orînduit doar legile societăţii, care în numele libertăţii se poate organiza democratic şi deci îşi poate alege conducătorii.
In a doua ipostază, puterea statului se întemeiază pe suveranitatea poporului. Este rezultatul unei concepţii noi ce debutează în secolul al XVII-lea şi care consideră că toţi oamenii sînt egali unii faţă de alţii şi, în consecinţă, puterea trebuie să aparţină mulţimii. Mai tîrziu, J. J. Rousseau arată că dacă fiecare individ este liber şi suveran în conduita lui, suveranitatea mulţimii este fracţionată în numărul de cetăţeni care o compun, ceea ce îl face dator pe fiecare să participe la viaţa statului său (sufragiul universal, care duce la alegerea conducătorilor în stat). Revoluţia franceză va lega aceste teze teoretice cu pratica politică, elaborînd concepţia despre suveranitatea naţională. Poporul, devenit naţiune prin consolidarea elementelor de unitate a comunităţii, îşi făureşte inclusiv un stat unitar care să o organizeze şi să o
135
conducă. De aceea statul nu poate fi decît naţional, naţiunea suverană manifestîndu-şi atributele prin aceea că îşi alege reprezentanţii destinaţi a o conduce.
In numele suveranităţii naţionale se pot institui cele mai felurite tipuri şi forme de stat. Inclusiv dictatura proletariatului s-a întemeiat pe ideea că o clasă socială poate reprezenta interesele prezente şi de perspectivă ale naţiunii şi, ca atare, trebuie să-şi asume rolul conducător în stat prin partidul său sau prin reprezentanţii săi. De aici necesitatea ca odată cu legitimitatea puterii de stat să se pună în discuţie şi modalităţile practice de înfăptuire a suveranităţii naţionale atît în planul politicii interne, cît şi în cel al politicii internaţionale.
Ca \urmare, instituţiile (sau organele statului) care trebuie să concretizeze o putere în acţiune, în lucru, au nevoie în primul rînd de un personal politic, care, în dependenţă de structura statului, de ramurile şi palierele pe care este organizat, are atribuţii distincte. Acest personal, politic, la rîn-dul lui, poate conduce în numele poporului sau naţiunii sau în propriul său nume. De aici necesitatea pe care o pune în lumină sociologia politică de a se stabili raporturile dintre guvernanţi şi guvernaţi,legătura lor reală cu raporturile de putere dintr-o societate.
In ultimă instanţă, se naşte un întreg aparat politic de stat investit cu atributele de putere. Mecanismul investirii este realizat de alegeri, care sancţionează din timp în timp activitatea organelor de putere, iar controlul exercitării puterii se înfăptuieşte printr-o divizare, o separare a puterii în stat în trei ramuri principale : legislativă, executivă şi judecătorească.
Alegerile sînt aşadar, în ţările ou tradiţie politică democratică, singura cale legitimă de încredinţare a exerciţiului puterii către o putere a membrilor comunităţii naţionale. Se vehiculează chiar ideea că prezenţa momentului electoral în viaţa politică este prima piatră de temelie a unui edificiu democratic statal, cel puţin după aşa-zisul model european. Duverger ne dovedeşte, pe baza unor analize istorice, că alegerile sînt într-adevăr un produs al unui anumit tip de gîndire (european şi democratic) născut în epoca modernă şi perfecţionat în zilele noastre. Pînă atunci participarea directă, tragerea la sorţi, rotaţia personalului politic pe o funcţie reprezentau procedee considerate suficiente pentru a asigura o alegere „echitabilă" a conducătorilor.
138
După revoluţia din 1789 din Franţa, problema alegerilor devine sinonimă cu cea a instaurării unui stat democratic în care întreaga naţiune să-şi aleagă conducătorii de la centru sau pe plan local. Mai tîrziu, în secolul al XlX-lea, se impune treptat în ţările europene ideea sufragiului universal care, pentru a se realiza, impune materializarea unor anumite condiţii pentru cetăţean : libertatea persoanei, libertatea de a cugeta, de a crede şi de a circula, libertatea reuniunilor şi asociaţiilor, libertatea opiniei proprii şi a celei colective. Alături de ideea egalităţii din vechiul drept natural se afirmă. cu putere ideea libertăţii. Lor le va adăuga

revoluţia franceză din 1789 şi pe cea a fraternităţii, care se referă la convingerea că o comunitate naţională trebuie să înfăptuiască deplina solidaritate (legătură, unitate) a tuturor fiilor ei.
In zilele noastre, unii autori reiau o dezbatere începută ■în secolul trecut în care tezele-lozinci LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE sînt contestate iar poziţiile liberalismului sînt atacate de o gîndire conservatoare pentru care între libertate şi egalitate nu există nici o legătură. Egalitatea socială e un mit — se susţine —, singura lozincă viabilă rămîne a libertăţii. Se ignoră un factor elementar sesizat de orice lozincă simplă : libertatea individului şi a naţiunilor este totdeauna „faţă de"... şi deci nu poate fi autentică dacă nu se referă la celălalt agent al politicii. Libertatea trebuie să meargă mînă în mînă cu egalitatea socială pentru că, aşa cum remarcă A. D. Tocqueville, exclusiva afirmare a libertăţii îngrădeşte treptat egalitatea şi aceasta se răsfrînge limitativ asupra libertăţii pe care şi-o pot dobîndi numai unii „faţă de". Astfel cade tot eşafodajul gîndirii politice democratice europene.
Fără îndoială că relaţiile dintre libertate şi egalitate generează o problemă cu adînci implicaţii pentru mecanismul concret al alegerilor, ţinînd seama de faptul că în urma lor se adoptă o anumită orientare politică şi se alege un personal politic în măsură să o înfăptuiască. Ce grad de relevanţă au rezultatele alegerilor pentru o comunitate ? Răspunsul s-a construit în timp prin acumularea unor experienţe politice practice. El arată că alegerile trebuie să se bazeze pe dreptul de vot universal şi pe recunoaşterea principiului majorităţii ca bază a validării rezultatelor alegerilor şi, prin aceasta a însăşi legitimităţii puterii instaurate în stat.
In timp, principiul dreptului de vot universal a cunoscut o evoluţie$_s$ în sensul în care au avut acces la urne grupuri

sociale tot mai numeroase. Sufragiul restrîns, ce a caracterizat primele forme de democraţie (Franţa după 1789, România în a doua jumătate a secolului al XlX-lea), a fost treptat înlocuit cu cel universal : mai întîi în mod formal apoi şi în conţinut. Averea, sexul, vîrsta, rasa, apartenenţa la un corp social, cum era armata, au fost criterii de restrîngere a dreptului de vot universal ; tot aşa, unii cetăţeni dispuneau de mai multe voturi, alţii de unul singur, unele circumscripţii erau mai mici, altele mai mari ca număr de cetăţeni dar trimiteau acelaşi număr de reprezentanţi ; alteori circumscripţiile "se structurează artificial, încît se pot obţine distribuţii dorite de voturi într-o anumită zonă (sistemul Gerrmannder) (21).
Există apoi un sufragiu indirect (reprezentanţii reprezentanţilor), în 2—5 trepte, care atenuează voinţa nemijlocită a colectivităţii. Prezentînd diverse sisteme electorale, M. Duverger arată că ar fi de preferat reprezentarea proporţională, care ar asigura egalitatea deplină a reprezentării, votul fiecărui cetăţean cîntărind exact la fel cu al celuilalt. In realitate, fiecare sistem electoral prezintă o serie de imperfecţiuni. Ele se pot pune în evidenţă dacă presupunem că alegerile s-au desfăşurat, „in abstracto", după toate principiile democraţiei.
Primele discuţii le ridică problema *candidaturii.* Exceptînd situaţiile extreme, în care am avea un singur candidat sau toţi cetăţenii ar candida deodată, în alegeri se prezintă un anumit număr de candidaţi. Aceştia pot apare ea independenţi sau ca reprezentanţi ai unor grupuri din electorat care îi desemnează (acestea pot fi adunări ale cetăţenilor, ale unor partide etc). Prin lege se stabileşte cadrul în care se desfăşoară, apoi, campania electorală. De obicei, statele democratice acordă mare atenţie unei competiţii în condiţii egale pentru toţi candidaţii (acces la mass-media, la difuzarea programelor politice în condiţii decente, asumarea de către stat a unor cheltuieli de afişare şi de multiplicare a ideilor). In realitate, şi la acest nivel acţionează numeroşi factori de îngrădire a egalităţii de şanse : unele partide sînt mai puternice, mai bogate, altele au acces la mass-media mai răspîn-dite etc. De asemenea, se fac presiuni asupra alegătorilor (din partea patronului, a unor confesiuni, a unor grupuri de interese) sau chiar sînt mistificate. De aceea, în practicile democratice toate momentele electorale sînt riguros supravegheate de reprezentanţii tuturor forţelor politice care se confruntă, în plus, în ţările cu

tradiţie democratică s-a impus şi ideea secretului votului fiecărui cetăţean.
138
Cele mai vii discuţii le ridică însă modul în car-a se stabileşte cine poate cîştiga alegerile ? Cum se stabileşte învingătorul ?
1. *Sistemul electoral majoritar* declară învingător pe cel care dobîndeşte cel mai mare număr de voturi. în acest caz însă toţi ceilalţi, pierzînd alegerile, nu mai pot reprezenta alte grupuri din societate, care devin nu numai minoritare, ci şi nereprezentate în forul politic. Pot interveni însă cîteva nuanţări. Astfel, cîştigătorul poate avea un număr mic de voturi în comparaţie cu totalul celorlalţi candidaţi nealeşi. De aceea s-a introdus ideea ca la un prim tur de scrutin să se aleagă acei candidaţi care obţin majoritatea absolută (jumătate plus unu) iar la al doilea tur de scrutin să fie suficientă majoritatea relativă (22).
Atunci cînd într-o circumscripţie se alege un singur candidat, *sufragiul este uninominal;* pentru această, circumscripţia trebuie să fie restrînsă iar candidatul bine cunoscut de către electorat. Pot candida astfel oameni cu cele mai felurite statute sociale, care nu sînt neapărat legaţi de un club politic sau de un partid, dar se deschid şi posibilităţi de constituire a „fiefurilor" electorale, a unor raporturi dintre candidaţi şi susţinători care nu au prea multe în comun cu principiile politice sau cu interesele globale.
Dacă o circumscripţie alege mai mulţi candidaţi, sufragiul este *plurinominal.* Candidaţii se grupează pe liste, de "unde şi numele dat acestui tip de scrutin *de listă,* practicat în circumscripţiile mari. în acest caz, pot apărea două situaţii : cînd lista este blocată, în sensul că se votează în întregime aşa cum este propusă electoratului sau este „pa-naşată", adică aranjată de electorat după voinţa sa. Cea din urmă situaţie nu este pretutindeni admisă de legislaţia în vigoare. Dacă lista este blocată, apar, de obicei, mari inegalităţi de reprezentare prin aceea că, la o majoritate redusă de voturi, listele unei grupări politice pot trimite în forurile politice un număr foarte mare de aleşi.
2. *Sistemul reprezentării proporţionale* îşi propune să depăşească neajunsurile sistemului majoritar prin reprezentarea minorităţilor din fiecare circumscripţie în proporţia exactă a voturilor obţinute. Pentru aceasta, se pune în lucru un scrutin de listă. Problemele apar atunci cînd se determină numărul candidaţilor aleşi pentru fiecare listă prezentată. Se practică în acest sens două sisteme, pe care le prezentăm în continuare :
139
Sistemul quotientului electoral presupune ca în fiecare circumscripţie numărul total de sufragii exprimate (care nu. se confundă cu votanţii, întrucît nu toţi electorii votează, a parte abţinîndu-se, şi nici cu votanţii, deoarece în urne .pot fi introduse buletine albe, iar altele pot fi anulate şi deci nu se numără) să se împartă la numărul de deputaţi care trebuie aleşi. Numărul obţinut se numeşte quotient electoral. De cîte ori acest quotient se cuprinde în cifra sufragiilor obţinute de o listă atîţia candidaţi aleşi are aceasta.
Sistemul numărului uniform se bazează pe faptul că. prin lege se fixează dintru început numărul de voturi necesar pentru ca o listă să aibă dreptul la un deputat. Acesta este numărul uniform şi stabilindu-se de cîte ori acesta se cuprinde în numărul celor ce au votat o listă se obţine numărul deputaţilor.
Indiferent de sistemul utilizat, rămîn o serie de resturi, pentru distribuirea cărora s-au propus diverse modalităţi. Cea mai răspîndită constă în a aduna la scară naţională toate voturile, pentru fiecare listă apelînd la procedeul numărului uniform. Se apreciază însă că în acest fel chiar şi grupări politice foarte mici, pe ansamblul electoratului într-o ţară, pot obţine un minim de voturi cu care să intre în parlament. De aceea se preferă redistribuirea resturilor în cadrul aceleiaşi circumscripţii : fie listei cu cel mai mare număr de resturi, fie după procedeul matematicianului Hondt, care presupune calcularea unui divizor comun al resturilor tuturor listelor, la care se împarte numărul de voturi obţinute pe fiecare listă, obţinîndu-se astfel distribuirea resturilor electorale. Ambele sisteme — al majorităţii şi al reprezentării pro-

porţionale — prezintă avantaje şi dezavantaje puse în lumină de o literatură bogată, consacrată temei, în diverse ţări stabilindu-se prin lege felurite corective, încît voinţa populară să fie cît mai fidel exprimată în diferitele organe de putere. Reprezentarea opiniei publicului se realizează — la rîndul ei — pe mai multe căi ; astfel, pe baza teoriei suveranităţii frac-ţionate, se stabileşte *mandatul imperativ :* mandatarul trebuie să exprime fidel voinţa mandantului care 1-a ales, altfel pu-nîndu-se în practică procedee de înlocuire a celui ales dacă nu-şi respectă mandatul ; pe baza teoriei suveranităţii naţionale, fiecare ales şi ,toţi ceilalţi laolaltă reprezintă naţiunea în ansamblul ei, deci *mandatul va fi reprezentativ.* Ambele ipoteze ridică însă o problemă reală : în ce măsură cei aleşi reprezintă cu adevărat opiniile şi voinţa întregii colectivităţi

naţionale, pe de o parte, iar pe de altă parte, în ce măsură aceşti aleşi îşi înţeleg rolul pe care îl au de îndeplinit în perspectiva unor sarcini obiective istorice, pe care electoratul, pe moment, nu le sesizează sau nu doreşte să le soluţioneze decît în virtutea unor obiective de moment şi de anvergură redusă ?

Observaţia este, credem, justificată de faptul că în alegerea electorilor de către populaţie intervin o serie de practici prin care candidaturile nu „emană" din voinţa şi interesele colectivităţii decît parţial. Astfel, apar o serie de limitări ^de vîrstă, sex, religie, naţionalitate) ale posibilităţilor de a -candida sau, cum se exprimă Duverger, de modalităţi prin •care electoratul alege „dintre candidaţi" dar nu îi alege „pe •candidaţi". Un rol deosebit în desfăşurarea alegerilor, mai ales în ultimul secol, revine partidelor politice, existenţei **unui** anumit sistem de partide.

Intr-un sistem monopartid nu se pune problema unor alegeri veritabile întrucît nu există posibilitatea unei confruntări de grupuri de idei şi interese. De aceea alegerile sînt formale şi caracterizează, împreună cu alte trăsături ale vieţii politice, regimurile totalitare.

In schimb, într-un sistem politic pluripartidic, unde este pus în lucru un sistem electoral, opiniile se diversifică şi se multiplică, încît reprezentarea voinţei naţionale devine o chestiune de principiu de cea mai înaltă semnificaţie.

Noi considerăm că problema centrală a unui sistem electoral este aceea de a îmbina şi echilibra atît liniile mari de gîndire şi conduită politică ale unei colectivităţi naţionale (situaţie în care se structurează, de obcei, două-trei partide puternice), cit şi mandatele feluritelor opţiuni care îşi croiesc drum prin acţiunea şi gîndirea partidelor „mici". Sistemul electoral este, din acest motiv, nu numai un cadru al selecţiei ideilor politice, ci şi un factor de organizare şi orientare a vieţii politice dintr-o ţară.

Conducerea unui stat poate fi însă realizată nu numai de un personal ales, chiar dacă evoluţia vieţii politice contemporane acordă tot mai mare importanţă acestei modalităţi, ci şi de un personal care nu este ales şi se instituie prin procedee nedemocratice în fruntea ierarhiilor de putere. Deşi nu se bucură, în ţările democratice, de răspîndire, procedeele nedemocratice de desemnare a liderilor politici sau a clasei politice au rămas — uneori formal, alteori în conţinut — şi aici.

O astfel de modalitate o reprezintă autocraţia, cu calea cea mai răspîndită în istorie — *ereditatea.* Ea este exprimată în moştenirea puterii (considerată elementul patrimonial) de către un individ (în acest caz avem de a face cu o monarhie, care poate fi patriarhală, matriarhală, de primogenitură sau de diviziune) ori de către adunări ereditare (camera lorzilor, Curtea Pairilor din timpul Restauraţiei din Franţa). Principiul eredităţii este însă tot mai puţin acceptat de opinia publică, întrucît uzează de modalităţi de legitimare depăşite de istorie. Acolo unde coexistă eligibilitatea clasei politice cu monarhia, cea din urmă are rol aproape simbolic în conducerea statului.

Nedemocratică este, de asemenea, numirea cadrelor de conducere politică, precum şi

cooptarea unui individ în structurile de putere. Nu mai punem în discuţie *cucerirea* puterii în stat prin *lovituri de stat,* putschiuri, asasinat etc.
Statul apare, în lumina acestor consideraţii, o importantă instituţie a politicii, fără de care aceasta este de neconceput.
In ciuda atacurilor la care este supus în planul gîndirii (şi foarte adesea, în cel al practicii), singura atitudine rezonabilă este aceea de a cunoaşte cît mai bine mecanismele statului pentru a-1 putea determina să acţioneze ca instituţie prin care se promovează interesele, voinţa întregii colectivităţi, prin care aceasta îşi asigură şi afirmă identitatea în condiţiile unei lumi într-o dinamică fără precedent în istorie.
PARLAMENTUL
Reprezentanţii aleşi de popor şi investiţi cu puterea de a conduce ţara prin legi, în instituţiile de stat, alcătuiesc de obicei un parlament. Am precizat că este vorba de reprezentanţi aleşi pentru a sublinia faptul că parlamentul trebuie să fie principala instituţie de putere în statele democratice, reprezentînd suveranitatea poporului, deşi viaţa politică înregistrează adunări ale reprezentanţilor unei colectivităţi care s-au constituit pe baze ereditare, de cooptare sau printr-o numire. Durata unei asemenea adunări, rolul ei, raporturile cu alte instituţii de putere dau un specific vieţii politice a unei societăţi, marchează felul regimului politic.
Pentru teoriile democraţiei de tip vest-european este evidentă nevoia unei adunări alese pe timp limitat, pentru ca actele ei să poată fi sancţionate în timp util de către electorat.
Tipologia parlamentelor este deosebit de bogată dar în literatura politologică este discutată cel mai frecvent structura lor, care poate fi unicamerală sau bicamerală. Opţiu-

nea pentru varianta bicameală este argumentată de către Duverger ca exprimând forţa cercurilor conservatoare care îşi rezervă dreptul de a tempera hotărîrile unei adunări alese prin vot direct şi legată puternic de un electorat dinamic. Camera superioară sau Senatul ar reprezenta instituţia continuităţii politice a statului, relativa stabilitate a unor opţiuni politice care definesc un popor sau o naţiune. De asemenea, rolul Senatului se impune în statele federale, unde fiecare stat component trebuie reprezentat într-o cameră iar statul, în întregul său, în cealaltă (23).
Problematica parlamentelor este amplu discutată din. perspectiva rolului lor real sau formal în viaţa politică ; aceasta datorită faptului că în viaţa politică a zilelor noastre îşi fac loc tot mai amplu exigenţele unei conduceri tehnocra-tice-elitiste, iar pe de altă parte numeroase atiibuţii ale parlamentelor par a fi strict formale, fără a putea fi realizate practic din o serie de motive obiective. Mulţi autori se întreabă retoric dacă as:,stăm la moartea sau la resurecţia par-lamentelor, dar — aşa cum scrie J. L. Parodi — în ciuda loviturilor primite parlamentul nu şi-a pierdut locul său de subsistem în ansamblul sistemului politic al democraţiilor pluraliste (24).
Este adevărat că în viaţa parlamentelor de astăzi — cel puţin în ţările cu tradiţie democratică — s-a produs o mutaţie care exprimă o nouă calitate a culturii politice a societăţilor din acele ţări : ele au devenit mai puţin ataşate de ideea că individul este punctul de plecare al vieţii politice şi — fiind societăţi de masă — promovează o viziune colectivistă asupra regimului reprezentativ (25).
Aşa se explică faptul că deşi vechile principii sînt încă proclamate, aproape pretutindeni aleşii sînt oamenii unor partide ; partidele prezintă candidaţii sufragiului electoral iar electorii aleg în funcţie de eticheta partizană a candidaţilor. Corpul electoral exercită, ca urmare, o „alegere colectivă", prin intermediul unor partide politice, ceea ce implică o re-strîngere a suveranităţii sale.
Teoretic, decizia electoratului este liberă dar practic ea este determinată de către liderii de partide. In Marea Bri-tanie mutaţia aceasta s-a produs odată cu reforma electorală din 1867. In Franţa însă, unde au existat numeroase partide politice, fără prea mare coeziune, acest fapt s-a

impus abia în 1962. De atunci, deşi Parlamentul dezbate legile şi hotărîrile, rezultatul poate fi anticipat dacă se cunosc opţiunile partidului care deţine majoritatea parlamentară.
14a
Un alt element care pune sub semnul întrebării rolul parlamentului este oferit de conţinutul funcţiilor lui. într-o societate pluralistă el nu poate, tehnic vorbind, asigura echilibrul tuturor intereselor, individuale sau de grup, fiind nevoit să acorde organului puterii administrative o serie de competenţe care i-au aparţinut cîndva. între acestea, semnificative sînt cele care ţin de activitatea legislativă : frecvent, puterea administrativă cere dreptul de a conduce ţara prin decrete, care instituie sau modifică acte legislative. Statisticile arată că, în Germania, din 1904 legi votate între 1949—1965 numai 463 au rezultat din iniţiativa parlamentului, adică 24%. în Italia, din 2626 legi adoptate între 1958—1968, 1140, adică 43%, au fost rezultatul iniţiativei parlamentare. In S.U.A., Casa Albă a inspirat 80% din legislaţia adoptată de Congres (26).
Cu toate acestea, parlamentele, în sistemele democratice, rămîn instituţiile de bază ale vieţii de stat, care îşi asumă şi îndeplinesc o serie de funcţii ; determinarea lor, succesiunea, numărul acestora sînt prezentate în mod diferit de feluriţii autori care le cercetează. Astfel, J. L. Parodi pune în discuţie cinci funcţii :
1. O primă funcţie este aceea de a crea puterea guvernamentală. Odată consumat momentul electoral, în clipa constituirii sale, parlamentul exprimă raportul de forţe politice ale unei ţări, ponderea partidelor politice în viziunea electoratului, voinţa acestuia de a îndeplini un anumit program politic care i se propusese. Compoziţia parlamentului fixează raportul de forţe politice şi astfel ia act de voinţa cetăţenilor ţării, încredinţînd formarea echipei guvernamentale forţei celei mai puternic reprezentată sau alianţei de forţe care se poate constitui, astfel ca parlamentul să-i încredinţeze mandatul şi apoi să o susţină. Este celebră fraza unui prim-ministru englez care, întrebat de ce parlamentul nu a făcut nimic într-o perioadă de timp, a răspuns : „parlamentul m-a menţinut la putere şi acesta a fost cel mai bun lucru pe care 1-a avut de făcut".
Implicînd o anumită înţelegere a principiului separaţiei puterilor, funcţia de a crea puterea guvernamentală plasează parlamentul în fruntea instituţiilor de putere ale statului. Dar, sînt şi ipostaze ale vieţii politice cînd această funcţie este în bună măsură asumată şi de un şef de stat, ales de către toţi cetăţenii prin vot direct, care exprimă sau nu aceeaşi constelaţie de forţe ca cea lansată de parlament. Este cazul

Franţei în cea de-a V-a Republică. Dar şi în această circumstanţă parlamentul rămîne factorul hotărîtor al constituirii guvernului (27).
Ph. Parini, reflectînd asupra aceloraşi realităţi politice, arată că parlamentul îşi asumă astfel un rol politic asupra executivului, controlîndu-i activitatea. Pusă în acest fel, problema separaţiei puterilor îmbracă o serie de nuanţe. Aşa de pildă, angajîndu-se în controlul guvernului, parlamentul trebuie să-şi exprime încrederea sau neîncrederea în el. Guvernul, la rîndul său îşi angajează în faţa parlamentului responsabilitatea pentru programul său sau pentru declaraţia de politică generală. Un vot de învestitură acordat de parlament devine astfel indispensabil pentru a conferi autoritate puterii guvernului. în cazul în care parlamentul doreşte să retragă sprijinul său puterii guvernamentale, dezbate o moţiune de cenzură (28). Regulile de investire sau de înlocuire a puterii guvernamentale diferă de la ţară la ţară, fiind stabilite în Constituţie şi în regulamentul de funcţionare a parlamentului.
Jean-Luc Parodi propune ca o altă funcţie a parlamentului aceea de a selecta şi forma personalul guvernamental. Noi considerăm că prin această menire parlamentul nu face altceva decît să-şi concretizeze cea dintîi funcţie. O dovadă în acest sens o dă faptul că atunci cînd se prezintă un program guvernamental în faţa parlamentului are loc şi prezentarea echipei guvernamentale care îşi asumă rolul de a-1 înfăptui. Faptul că o parte a acestei echipe şi-a făcut ucenicia în cadrul parlamentului are mai puţină semnificaţie, deşi nu este mai puţin

adevărat că în legătură cu activitatea parlamentară se formează cel mai bine viitoarele elite politice, obligate să se confrunte cu alegătorii, cu masa de cetăţeni, cu mijloacele de informare de masă, cu schimbul de opinii.
O a treia funcţie ar fi, în optica lui Parodi, aceea de deliberare, în sensul că în parlament se discută colegial hotărîrile, se nuanţează interpretările în sensul variantei optime a unui text de lege, dar tot aici se naşte un forum public deoarece toate problemele de stat apar în faţa opiniei publice. în realizarea acestei funcţii parlamentul trebuie, în mod necesar, să structureze diversitatea opiniilor, să pună în evidenţă cu claritate punctele de vedere ale majorităţii şi pe cele ale *opoziţiei.* Prin parlament opoziţia îşi instituţionalizează prezenţa ei în viaţa politică, oferă o perspectivă critică asupra faptelor şi o alternativă la varianta majorităţii. Madariaga susţine pe drept cuvînt că disputa dintre majoritate şi opo-

ziţie este cheia unui regim politic democratic, ceea ce presupune ca această opoziţie să fie puternică prin valorile pe care le promovează, prin seriozitatea şi responsabilitatea programelor de guvernare ce le propune şi care să fie expresive pentru întreaga societate.
în condiţiile actuale, prezenţa mijloacelor de informare de masă a dat noi dimensiuni disputelor parlamentare ce se prelungesc astfel în opinia publică prin conferinţe de presă, alocuţiuni radio-televizate, comentarii.
A patra funcţie a parlamentului, în viziunea lui Pa-rodi, este aceea de reprezentare. Parlamentul se constituie ca organ reprezentativ pentru opţiunile politice ale membrilor societăţii respective. Dar este un fapt de constatare cotidiană că opţiunile cetăţenilor au o marjă de variabilitate. Celebrul test al behaviorismului urmărea să descopere tocmai elementele de stabilitate ale OAB-ului. Pentru a-şi păstra reprezentativitatea, parlamentul va trebui să învingă concurenţa sondajelor de opinie, a grupurilor de presiune, a sindicatelor, a mijloacelor de informare de masă. Pentru aceasta, membrii parlamentului îşi asociază instituţii specializate pentru culegerea celor mai felurite date şi concluzii avizate de specialişti privind viaţa şi preocupările societăţii : omboudsman, comisii parlamentare, contacte cu publicul etc. Numai pe lîngă Congresul S.U.A. funcţionează peste 10.000 de specialişti şi consilieri ai parlamentarilor.
Ultima, dar nu cea din urmă, funcţie a parlamentului este cea legislativă. J. L. Parodi crede că această funcţie se află într-un relativ declin, deoarece actul organizării şi conducerii generale a societăţii se realizează într-o măsură tot mai mare sub imperiul unor cerinţe concrete şi specializate, cărora le răspunde mai cu seamă guvernul.
In măsura în care acesta este creat, aleşii, confirmaţi de parlament, deci bucurîndu-se de încrederea lui, nu vin în contradicţie cu principiul rolului suprem al parlamentului, ca organ al puterii de stat.
P. Parini arată că iniţiativa legislativă (ca proiect de lege sau ca propunere de lege) poate avea ca sursă fie guvernul, fie o parte a membrilor parlamentului, dar discutarea şi aprobarea legii sînt de resortul parlamentului, care trebuie să dispună asupra organizării vieţii economice, politice şi sociale fie stabilind reguli prin care să se intervină în procesele sociale, fie determinînd principii fundamentale de acţiune.

Astfel, în Franţa, parlamentul este singurul organ de putere abilitat să fixeze regulile privind : drepturile civice şi garanţiile fundamentale acordate cetăţenilor pentru exercitarea libertăţilor publice ; îndatoririle impuse cetăţenilor pentru apărarea naţională în ce priveşte bunurile şi persoana lor ; naţionalitatea ; starea şi capacităţile persoanelor, regimurile matrimoniale, succesiunile şi libertăţile ; determinarea crimelor şi delictelor, precum şi a pedepselor ce pot fi aplicate prin procedura penală, amnistia ; regimul emisiei monedei, regimul electoral, regimul naţionalizărilor ; de asemenea, parlamentul stabileşte principiile generale ale organizării apărării naţionale, învăţămîntului, muncii şi sindicatelor.

Un rol important în activitatea legislativă a parlamentului revine comisiilor parlamentare şi extraparlamentare care primesc proiectele de lege şi propunerile de lege pentru examinare, eventuala amendare şi prezentare spre a fi dezbătute şi votate de către parlamentari.
In Elveţia, de exemplu, elaborarea legislaţiei cuprinde trei faze : 1) preparlamentară, cu patru momente : a — elaborarea unui pre-proiect de către administraţia federală ; b — examinarea lui de către o comisie de experţi ; c — procedura de consultare ; d — redactarea ; 2) parlamentară, cu trei momente : a — studiul proiectului de către o comisie parlamentară ; b — discutarea proiectului în grupările parlamentare ; c ■— dezbaterea în Camere ; 3) post-parlamentară, care începe odată cu publicarea textului legii (sau actului reglementativ).
Apariţia şi rolul comisiilor extraparlamentare sînt explicate în literatura politologică prin faptul că într-o societate cu o problematică tot mai complexă rolul organismelor de putere ale statului nu poate fi exercitat în condiţii optime decît dacă sînt bine cunoscute toate problemele societăţii, dacă sînt studiate temeinic premisele şi consecinţele unei anumite reglementări.
Este cunoscut faptul că sistemul politic primeşte „cereri", „intrări" de la sistemul social global, pe care le „filtrează" prin mecanisme selective (29). In acest sens, comisiile extra-parlamentare —■ alcătuite din grupuri de studii, experţi şi consilieri — au menirea de a degaja soluţii de compromis ale diverselor puncte de vedere, atenuînd conflictualitatea, dind problemelor puse in discuţie o soluţie cu un grad cît mai larg de acceptabilitate.
147
Parlamentul dezbate legile în şedinţe publice, care se încheie cu votul exprimat asupra fiecărui articol, luînd în seamă amendamentele comisiilor şi ale parlamentarilor. In general hotărîrea se ia cu majoritate relativă (simplă) de voturi dar sînt situaţii în care se poate lua cu majoritate absolută.
Majoritatea simplă (sau relativă) este explicată de Pa-rini ca fiind rezultatul exprimării majorităţii sufragiilor şi nu a celor înscrişi ; aceasta înseamnă că cei ce votează „pentru" sînt mai numeroşi decît cei ce votează „contra" ; concret, dacă un proiect de lege obţine un vot „pentru" nici un vot „contra" şi 480 de „abţineri" el este adoptat.
Majoritatea absolută se referă la majoritatea membrilor ce compun parlamentul (adică jumătate -f- 1), indiferent de faptul că sînt sau nu prezenţi la vot ; ea se cere în circumstanţe deosebite, cum este cazul dezbaterii unei moţiuni de cenzură.
termeni identici de către ambele camere ale parlamentului (acolo unde este cazul), (31).
Rolul parlamentelor în viaţa statelor democratice sintetizează într-o importantă măsură însuşi conţinutul vieţii politice, esenţa mecanismelor de putere. în Anglia, „mama parlamentelor", este incontestabil faptul că locul prim şi esenţial al oricărei dezbateri politice este deţinut de parlamentul bicameral (camera Lorzilor — camera superioară — şi Camera Comunelor — camera inferioară). Regulile jocului politic instituţional sînt în această ţară foarte simple :
— partidul care cîştigă majoritatea în alegeri alcătuieşte — singur sau în alianţă — guvernul ; şeful acestui partid (sau al coaliţiei alcătuieşte), dacă este deputat în camera Comunelor, devine prin-rninistru ;
— Camera Comunelor hotărăşte asupra conţinutului legilor (ordinare sau cu caracter financiar), pe cînd Camera Lorzilor nu se poate pronunţa decît asupra unor anumitor re-forme, pe care le poate bloca (eventual), dar nu mai mult de un an ;
— existenţa unei opoziţii puternice, care face ca alternanţa la guvernare să nu aibă caracter brusc ;
— un sistem electoral simplu, în care în fiecare circumscripţie se alege un candidat (scrutin uninominal) într-un singur tur de scrutin, care reprezintă circumscripţia. Este adevărat că în acest fel se constituie un guvern puternic dar nu sînt reprezentate diversele tendinţe ale opiniei publice.
148
Partidele politice
Partidele politice se definesc din perspective teoretice foarte diverse. Unii autori au în vedere

criteriul istoric, al genezei lor în timp sau în raport cu anumite rădăcini de cultură şi civilizaţie. Alţi cercetători determină partidele politice prin unul sau mai multe elemente considerate definitorii. Sînt, de asemenea, înregistrate opinii care leagă inseparabil partidele politice de însăşi natura unui regim politic, în **sfârşit,** feluritele apropieri teoretice de fenomenul partidic sînt deosebite unele de altele după raportul faţă de practica politică, în sensul unei foarte strînse legături cu aceasta sau al unei teoretizări excesive şi deci al îndepărtării de viaţa reală de partid.
Nu insistăm în acest cadru asupra acelor concepţii care neagă în întregime sau parţial locul şi rolul partidelor politice în timp şi în diversele societăţi, dar subliniem faptul că momentul apariţiei partidelor politice este legat de crearea grupurilor parlamentare, apoi a comitetelor electorale, în adunările politice (Cameră, Senat, Dietă. Stări, Corpuri etc).
în acest sens, avem două exemple. în 1789, în aprilie, deputaţii diferitelor provincii din Franţa în Stările Generale sosesc la Versailles, unde se simt legaţi între ei în primul rînd prin faptul că reprezintă şi trebuie să apere anumite interese locale ; primii care organizează reuniuni regulate sînt deputaţii bretoni,, ei fiind cei dintîi care conştientizează şi interesele întregii naţiuni. Acest club breton elaborează treptat un program de acţiune (o ..ideologie"), pe care îl promovează şi după ce Adunarea se transferă la Paris. Aici, ei închiriază un spaţiu la mănăstirea Sf. Jaques, ceea ce le atrage denumirea de iacobini. Cazul acesta ilustrează drumul constituirii unui partid politic în sens larg,- de la manifestarea unor interese grupale la constituirea unei organizaţii şi apoi la elaborarea unei doctrine sau concepţii care să-i teoretizeze, să-i apere şi să-i promoveze scopurile politice de anvergură naţională sau locală.
Al doilea set de exemple este oferit de evenimentele anului 1848 din Franţa, cînd, pe baza unor idei comune, deputaţii Constituantei se reunesc în diverse locuri din Paris : la Institut, republicanii moderaţi ; pe strada Poitiers, monarhiştii catolici ; pe strada Piramidelor, cei de stînga. în parlamentul de la Frankfurt se confruntau : gruparea de la Cafeneaua Milani, de extremă dreapta ; gruparea de la Casino, centru-dreapta ;

cea de la hotel Wurtemberg, de centru-stînga, cea de la hotel d'Allemagne, de stînga. Dar întemeierea ideologică sau doctrinară este încă rudimentară. Şi este foarte probabil că în aceste faze de început ale vieţii politice de partid să fi jucat un rol important nu atît interesul colectiv de slujire a unui grup social, cît mai ales unul legat de dobîndirea funcţiilor în stat, a accesului la poziţii mai înalte de putere. Ostro-gorski susţinea că în Anglia, în naşterea grupurilor parlamentare, un rol important l-ar fi jucat şi corupţia (33).
în schimb, comitetele electorale s-au născut, în momentele în care în viaţa statelor se instituie legi mai democratice, pe baza cărora se extinde sufragiul universal. Apare atunci nevoia ca noile forţe politice trezite la viaţa politică să-şi afirme propriile interese faţă de elitele tradiţionale, apar-ţinînd vechilor forţe aflate la putere. (
Explozia sentimentelor egalitare, ca o consecinţă a noilor cadre ale vieţii politice, a dus aproape peste tot în Europa, la sfîrşitul secolului al XlX-lea la răspîndirea partidelor socialiste. Noile elite tind astfel să concureze forţele politice tradiţionale în faţa opiniei publice, chiar dacă nu întotdeauna se întîmplă aşa ; astfel, în 1871 în Franţa, care nu a mai cunoscut de un sfert de secol votul liber şi nici partidele politice, majoritatea a fost dobîndită de elitele locale tradiţionale, mai ales la sate.
Cu timpul, între grupul parlamentar aflat la centru şi comitetele electorale locale legăturile devin tot mai strînse dînd naştere unei structuri de partid. Odată constituită, ea va căuta să-şi lărgească sfera de cuprindere, să coordoneze, pe cît posibil, la scară naţională, întregul proces de atragere de adepţi şi de participare la întregul joc politic. Situaţii asemănătoare sînt înregistrate în Statele Unite în epoca lui Jackson, către 1830, cînd se dezvoltă organizaţii de partid iocale, sprijinite pe comunităţile locale. în Japonia, prima ţară care „importă" structuri politice din Europa Occidentală, partidele politice apar după 1867.

Aceste exemple ilustrează ceea ce noi putem numi un proces endogen de constituire a partidelor politice din interiorul vieţii politice, atunci cînd aceasta se desfăşoară într-un regim politic de tip democratic. Istoria cunoaşte şi cazul unui proces exogen, prin care partidele politice se nasc din organizaţii care au sau ar trebui să aibă alte finalităţi decît cele politice dar, în dependenţă de anumite schimbări în viaţa so-

cietăţii în ansamblu, îşi propun obiective politice, pentru atingerea cărora acţionează fie ele însele ca partide, fie constituind asemenea partide.

Astfel, în 1899 Congresul Sindicatelor britanice a hotărît crearea partidului laburist, ca organizaţie electorală şi parlamentară, în acelaşi sens poate fi evocată apariţia partidelor democrat creştine, în ultimele decenii ale secolului al XlX-lea. Astfel, în Belgia clerul a hotărît crearea unor comitete şcolare catolice care să apere educaţia religioasă ameninţată de legile laicizării învăţământului, din 1879.

Schwartzemberg adaugă alte exemple, în care partidele politice sînt rezultatul activităţii unor societăţi de gîndire, între care francmasoneria, care au generat partidul radical în Franţa şi partidele liberale în Europa ; grupurile profesionale ale ţăranilor, care au generat partidele agrare în Scan-dinavia, şi în Europa Centrală ; asociaţiile vechilor combatanţi, care au fost la originea partidului fascist italian şi a celui naţional-socialist german ; grupurile clandestine ; grupurile industriale şi financiare, care par a fi la originea uor partide de dreapta (34).

Ţinînd seama de faptul că partidele politice îşi au o sursă şi în organizaţii nepolitice, există la unii autori tendinţa de a le asemăna cu clicile, fracţiunile, gangurile, armatele private, fronturile, lobbul american, grupurile de presiune şi de interese, cluburile etc. (35). Cu toate acestea, încă E. Burke a pus în lumină faptul că partidul este o organizaţie (organism, corp) a unor oameni care se unesc pentru a promova împreună interese naţionale pe baza unor principii pe care le adoptă cu toţii (36).

Specificul partidelor politice faţă de alte organizaţii angajate în viaţa social-politică a unei societăţi a preocupat numeroşi autori, care au invocat geneza lor pentru a le descoperi trăsăturile distinctive. Din inventarierea acestora rezultă însă un fapt semnificativ : indiferent de numărul trăsăturilor, de ponderea uneia sau alteia dintre ele partidele politice se pot naşte şi pot activa — în sensul naturii lor, al specificului lor — numai într-un regim politic democratic(

In sensul acesta este demnă de relevat discuţia propusă de R. Gerard Schwartzemberg în legătură cu modul în care se constituie partidele politice în ţările lumii a treia, ţări în curs de dezvoltare, unde structurile sociale şi politice au numeroase posibilităţi de evoluţie, ţinînd seama de stadiul pre-democratic în care se află, de mixtura formelor de viaţă so-

w

cial-politică, ce coexistă deseori cu preţul unor conflicte, războaie, stări de instabilitate etc. (situaţie asemănătoare, din acest unghi, cu cea din Europa Occidentală în zorii epocii moderne). Bazat pe cercetările lui K. Janda asupra a 277 partide din lume, dintre care 72 din Africa şi 205 din restul ţărilor lumii, el ajunge la concluzia că în lumea a treia, existînd o slabă viaţă parlamentară, partidele politice nu se pot naşte în legătură cu o viaţă politică democratică. Doar unul din 13 partide este legat de o activitate parlamentară, ceea ce înseamnă că determinarea caracterului modern al vieţii politice se leagă nu atît de existenţa partidelor politice, cît mai ales de activitatea parlamentară sau, printr-o extensie justificată, de cea democratică. Pe această bază, în lumea a treia ,se poate considera, partidele politice se formează o dată cu statul, într-un soi de vid instituţional.

Alţi doi autori, M. Weiner şi J. La Palombara, sprijină această idee punînd în evidenţă un caz particular, cel în care, în vechile regimuri coloniale au funcţionat adunări reprezentative şi chiar un sufragiu limitat. Dar şi în aceste regimuri politice, mişcările de eliberare naţională nu

au activat, cel mai adesea ele fiind în clandestinitate sau suportînd opoziţia şi represiunea oficială faţă de acţiunile lor (37).
Am putea evoca în acest sens şi experienţa românească a constituirii partidelor politice în legătură cu momentele de seamă ale progresului ţării, care au cristalizat grupări partizane. Se poate spune că aici avem de-a face cu o ilustrare atît a endogeniei, cît şi a exogeniei partidelor. Astfel, aşa cum se ştie, în urma Congresului de la Paris, încheiat cu Tratatul de pace din 30 martie 1856, Ţările Române, potrivit articolului 24, urmau să-şi organizeze divanurile ad-hoc care să hotărască asupra organizării politice viitoare. Pe această bază, la 7 octombrie 1857, M. Kogălniceanu a înaintat divanului din Moldova propunerile privind unirea Principatelor într-un singur stat, sub numele România (art. 2), în care puterea legiuitoare să fie încredinţată unei Obşteşti Adunări reprezentînd toate interesele Naţiei (art. 5). în jurul acestui program s-a constituit partida unionistă.
In mod asemănător, în Muntenia, la 9 octombrie 1857, Ion Brătianu a prezentat divanului ad-hoc patru propuneri, între care a doua cerea Unirea Principatelor, iar a patra guvern constituţional reprezentativ şi, „după datinile cele vechi ale ţării, o singură Adunare Obştească, care va fi întocmită
152
pe bază electorală largă, încît să reprezinte interesele generale ale populaţiei române".
Argumentînd aceste cerinţe, Ioan Brătianu arată că lumea întreagă ştie că toate strădaniile locuitorilor ambelor Principate au fost să recîştige unitatea naţională, pentru că sînt un singur popor omogen, identic, au aceeaşi origine, acelaşi nume, aceeaşi limbă, aceeaşi religie, aceeaşi tradiţie, aceeaşi istorie, aceleaşi instituţii, legi, obiceiuri, moravuri, aptitudini, interese, aceleaşi primejdii a înconjura, aceleaşi trebuinţe ale mulţimii, aceleaşi păsuri, bucurii, speranţe, suveniri. aspirări, cugetări, instincte, aceeaşi ursită, aceeaşi misiune, acelaşi geniu, acelaşi suflet (38).
In ambele divanuri s-au constituit cîte o grupare sau partidă unionistă şi cîte una antiunionistă dar, cum se ştie, grupările care au reflectat cu adevărat interesele naţionale, cele unioniste, au cîştigat. Este, în acest exemplu, o îmbinare a exogeniei cu endogenia partidelor politice, explicabilă dacă avem în vedere faptul că în Principatele Române existau tradiţii de organizare şi conducere comunitară, democratică, exista conştiinţa unităţii de neam, a originii comune, care legau individul de colectivitate prin cultură, prin spiritualitate şi aveau nevoie doar de comunitatea de viaţă politică.
Deşi exemplele utilizate aici par a îndreptăţi schema explicativă a lui M. Duverger privind originea partidelor, noi credem că La Palombara şi M. Weiner oferă o opinie mai cuprinzătoare atunci cînd arată că partidele politice se cer privite într-un anumit context instituţional faţă de care ele însele se constituie ca organizaţii durabile a căror speranţă de viaţă politică este superioară faţă de cea a conducătorilor ; apoi, apariţia partidelor trebuie privită în raport cu o anumită situaţie istorică în care sarcini deosebite, crize etc, stau în faţa unei comunităţi umane mari şi determină gruparea oamenilor în partide, în funcţie de modul în care urmăresc soluţiile cu impact general ; în fine, apariţia partidelor politice trebuie privită în cadrul mai larg al constituirii unei structuri politice moderne, în măsură să asigure participarea unui tot mai mare număr de membri ai societăţii la viaţa politică, de pe poziţii sociale egale, în numele unor valori general-umane, al pluralismului politic şi toleranţei reciproce (39). Cei doi autori propun, credem noi. în mod întemeiat, sase discute despre partid politic atunci cînd într-o societate se constituie o grupare de oameni ce se manifestă (acţionează) organizat, cu o coerenţă nu numai în timp, ci şi în spaţiu ;
153
în cel din urmă caz, partidul trebuie să aibă atît organizaţii locale, cît şi unele structuri de anvergură naţională (sau cel puţin cu ambiţii care să depăşească provincialismul şi regionalismul) ; de asemenea, un partid politic se raportează la putere, la viaţa de stat în general, nu

numai pentru a o influenţa, ci pentru a o cuceri sau exercita, singur sau împreună cu alte partide ; în sfîrşit, organizarea unui partid într-un sistem democratic impune o legătură cu masa de membri ai societăţii, pe acest temei determinîndu-şi liderii la toate :nivelurile.
Ţinînd seama de aceste elemente, exegeţii americani consideră că partidele politice sint un produs al epocilor moderne sau în curs de modernizare şi nu se leagă neapărat de un regim politic democratic. „Indiferent că se află într-o ţară liberă sau sub un regim totalitar, organizaţia numită partid va organiza opinia publică şi va transmite cererile acesteia centrului puterii guvernamentale" (40).
Nu lipsită de interes ne apare, în contextul românesc actual, ideea celor doi autori americani pentru care apariţia partidelor politice este un proces continuu în istoria contemporană, legat în mod deosebit de crizele sistemului politic în ansamblu : războaie ,mişcări populare, inflaţie şi depresiune economică, explozie demografică, restructurări ale sistemului educaţional, ale mass-media, ale unor ramuri economice. în -aceste condiţii, în raportul dintre societatea civilă şi structurile ei organizaţionale se pun trei genuri mari de probleme : a legitimităţii, a integrării şi a participării.
Fără îndoială, *legitimitatea* se argumentează şi se apreciază axiologic din perspective foarte diferite. Etimologic, procesul de legitimare exprimă afirmarea unei identităţi determinate, eventual însoţită de prezentarea argumentelor care o susţin. In dicţionarele de politologie legitimitatea este cel mai adesea privită ca o activitate conformă cu o anumită lege iar prki extensie ca un sistem de guvernare, ca un regim politic în cadrul căruia cei ce conduc manifestă convingerea că au acest drept şi că o fac în mod corespunzător[1] cu dorinţele, idealurile şi voinţa celor conduşi. Această determinare a legitimităţii pune în ecuaţie două variabile : conduşii şi conducătorii, între care se stabilesc relaţii complexe, de conţinut al activităţii ce o angajează în viaţa politică, dar şi de formă — de oglindire în spiritualitatea fiecăruia a problematicii care îi pune în relaţie. De aici gradualitatea legitimităţii şi «fortul fiecărui partener al vieţii politice de a-şi acorda re-

ciproc suporturile acţiunilor. Este evident că nici o viaţă politică nu este posibilă fără ca regimul politic pe care îl întemeiază să nu se sprijine pe un grad minim de legitimitate. Aşa se explică faptul că orice putere politică tinde să se legitimeze în faţa comunităţii proprii şi a celei internaţionale afirmînd în numele cărui principiu de legitimitate acţionează (41). Cel dintîi autor care i-a consacrat preocupările a fost Ch. M. de Talleyrand, deşi în cursul istoriei gîndirii politice s-au înregistrat poziţii numeroase legate de întemeierea legitimităţii. Pînă în zorii epocii moderne, antichitatea şi feudalitatea au pus în lucru un principiu teocratic de legitimare fie a puterii clerului în stat, fie a autocratului care conducea în numele lui Dumnezeu.
în schimb, Aristotel şi apoi J. J. Rousseau au întemeiat principiul legitimităţii pe voinţa comună a membrilor polisului de a se guverna fie direct, fie încredinţînd unui corp distinct al societăţii rolul de a organiza şi conduce ansamblul social. Argumentarea legitimităţii de „sus în jos" lasă locul întemeierii ei de „jos în sus" şi pune astfel în discuţie preceptele regimului politic democratic formulate în principal de reprezentanţii curentului liberalist.
Postulatele de bază ale curentului, care vor deschide calea afirmării rolului partidelor politice, se referă la : caracterul natural al vieţii sociale (ceea ce are drept consecinţă laicizarea principiului legitimităţii) ; egalitatea şi libertatea în societate a fiecărui individ, acestea devenind nucleul explicativ al vieţii sociale ; necesitatea ca toate persoanele cu funcţii de conducere în viaţa politică să fie alese de către masa membrilor societăţii, incit să le reprezinte în conţinut interesele, aspiraţiile, obiectivele. Eligibilitatea, reprezentativitatea şi responsabilitatea personalului politic în raport cu masa cetăţenilor dau un ■conţinut nou vieţii politice şi întemeiază un principiu al legitimităţii care are ca premisă suveranitatea poporului şi supremaţia legii în viaţa de stat.

întrucât în societate fiecare cetăţean se raportează la viaţa politică într-o manieră subiectivă, personală, actul guvernării trebuie să-şi întemeieze legitimitatea pe un consens cît mai larg de opinii şi voinţă, în orice caz pe un set de propoziţii în care să creadă şi pe care să le afirme majoritatea membrilor societăţii. Partidele politice se nasc aşadar din cerinţa istorică a grupării cetăţenilor cu vederi comune în jurul unui set de probleme politice care se raportează la puterea de stat. Prin mecanismul electoral, acest grup partidic îşi legitimează în
155
fa ia societăţii cucerirea şi exercitarea puterii politice. Pierderea sprijinului politic de către un regim, de către un partid echivalează şi cu pierderea legitimităţii sale. în acest caz, legitimitatea de „sus în jos" poate oferi doar soluţii de moment dar nu şi perspectivă istorică. Nu este lipsit de interes, în acest context, să punem în discuţie concepţia lui M. Weber privind însăşi tipologia regimurilor politice pe baza modului în care îşi întemeiază conducerea (puterea) în societate. Astfel, el deosebeşte : conducerea tradiţională (traditionelle Herschaft), în care legitimitatea se întemeiază pe dezvoltarea socială şi pe convingerea în justeţea organizării poporului în stat ; conducerea raţională, în care legitimitatea se bazează pe examenul raţional al necesităţii puterii de a domina ; conducerea charismatică, în care conducătorul este urmat şi ascultat în numele unor calităţi personale pe care i le recunosc membrii societăţii.
Geneza partidelor politice este, din acest unghi, {legată de criza tuturor celor trei domenii de întemeiere a legitimităţii, care se poate manifesta distinct pentru fiecare sau împreună. în acest sens, poate fi evocată apariţia Partidului Naţional Român din Transilvania, în secolul al XlX-lea, unde-legitimitatea dominaţiei Ungariei era respinsă de masele populare româneşti, majoritare aici. Faptul a generat o mişcare naţională structurată într-un partid ce exprima un tip distinct de raţionalitate politică izvorîtă din conştientizarea locului şi rolului românilor în Transilvania şi care îşi formează şi liderii politici, urmaţi, cu timpul, ca lideri charismatici. Ilustrativă în acest sens este personalitatea lui **Iuiiu** Maniu atît în cadrul Partidului Naţional Român, cît şi în ansamblul evenimentelor ce au dus la constituirea statului naţional unitar român şi apoi la consolidarea structurilor lui politice, economice, culturale.
In acelaşi sens, apariţia Partidului Naţional Român din Transilvania ilustrează şi criza de' integrare a naţiunii .române după 1867 în structuri politice neconforme cu natura şi aspiraţiile sale. O dată cu depăşirea momentului negării vechiului cadru de integrare şi cu constituirea celui nou, după 1918r acest partid acţionează pentru un nou tip de integrare politică, în cit în 1926, împreună cu Partidul Ţărănesc, va da naştere Partidului Naţional Ţărănesc, unul dintre cele mai puternice partide care au acţionat pe arena politică a ţării noastre,, mai ales în perioada interbelică.
156
De menţionat aici este şi faptul că la sfîrşitul secolului .al XlX-lea, în aceleaşi împrejurări, se manifestă şi criza de participare la viaţa politică din Imperiul Austro-Ungar întru-cît cetăţenii refuză sistemul politic oprimant, caută canale proprii de contestare a acestuia. Pe acest fundal, Mişcarea Memorandistă, aparţinînd intelectualităţii româneşti din Transilvania, exprimă refuzul participării la un proces politic ce viza însăşi deznaţionalizarea, avînd un sprijin larg din partea partidului naţional, în cadrele căruia se şi elaborase Memorandul. Pe măsura afirmării conştiinţei naţionale a românilor din Transilvania se constată opoziţia vechiului sistem politic, rezistenţa lui opacă la presiunile din interiorul unei societăţi care doreşte o punere de acord a datelor societăţii civile cu organizarea instituţională politică. Sub presiunea noii situaţii istorice se formează elitele naţionale, care se constituie în partide politice. Ele îmbină promovarea, intereselor de grup ■cu cele ale întregii naţiuni atît în «perspectiva temporală apropiată, cît şi în cea îndepărtată. Este astfel semnificativă declaraţia lui Ion Raţiu la procesul Memorandiştilor, declaraţie prin care se legitimează atitudinea Partidului Naţional Român •din Transilvania ca purtător al intereselor poporului român, ..care ne-a trimis pe noi

ca să cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite şi călcate în picioare. Faţă de acest act care nu conţine deoît curatul adevăr şi este icoana credincioasă a suferinţelor şi nedreptăţilor seculare ce le îndură poporul român din Transilvania şi Ungaria, trebuia ca regimul ori să se dezvinovăţească ori să se răzbune... Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăşi existenţa poporului român. Existenţa unui popor nu se discută, se afirmă" (42).
în această ipostază legitimitatea apariţiei şi activităţii partidului politic nu se întemeiază pe o testare a voinţei sau stării sufleteşti a colectivităţii, ci este expresia conştientizării ^mei problematici politice în ideile şi programele de acţiune ale unui grup restrâns de militanţi ce îşi fac din slujirea interesului colectiv „o cauză", un ideal, şi pe care le traduc în programe de acţiune coerentă şi dirijată.
Cu cît resorturile acestei legitimităţi sînt mai puternice, cu atît este mai mare autoritatea partidului politic în faţa colectivităţii pe care o reprezintă.
Autoritatea, ca relaţie între oameni ,sau între oameni şi instituţii se referă la capacitatea de a obţine o conduită, fie prin ordin, fiei prin convingere (43). Relaţia se stabileşte în domeniul politic (spre deosebire de autoritatea din alte domenii)
157
în legătură cu organizarea şi conducerea grupului politic, a. instituţiei sau sistemului politic în ansamblu. Petre Andrei,, în lucrarea sa de sociologie generală, tratează problema autorităţii (tocmai datorită prezenţei ei în familie, şcoală, economie, armată, ştiinţă, artă, morală) la capitolul privind factorii şi condiţiile vieţii sociale. Autoritatea se constituie, în concepţia sociologului român, ca atribut al acelor relaţii ce definesc funcţionalitatea unei societăţi ori a unui agregat social oarecare, stabilit prin o serie de reguli de conduită pe care agenţii sociali (indivizi sau grupuri) le resimt ca reguli, ca norme ale integrării în ansamblul social.
Autoritatea este astfel pusă faţă în faţă cu libertatea. Dacă izvorăşte din manifestarea liberă a oamenilor şi este un atribut cu care aceştia investesc instituţiile sau semenii cu rol conducător, are însuşirea deplinătăţii,. Acest lucru a fost pus în lumină de teoriile liberalismului clasic (dreptului natural, contractualismului, constituţionalismului), care subliniază necesitatea pentru orice act de conducere de a-şi întemeia autoritatea pe legitimitatea conferită de voinţa liber exprimată a cetăţenilor unui stat.
De aceea între postulatele fundamentale ale oricărui regim politic democratic figurează cerinţa ca opiniile, interesele, voinţele particulare să se organizeze politic, de obicei, în partide, care să-şi verifice legitimitatea şi autoritatea prin alegeri periodice, prin sancţionări ale întregii colectivităţi. Dacă se evită validarea de către masa membrilor societăţii, dacă voinţa acestora este manipulată sau chiar împiedicată să se manifeste, autoritatea devine autoritarism şi, .mai devreme sau mai tîrziu, se transformă în dictatură. Este aici cazul, în acest sens, al regimurilor monopartidice, care au contopit statul cu partidul politic dominînd autoritar întreaga societate.
Legitimitatea şi autoritatea sînt *atribute* ale unor raporturi politice, al căror conţinut este într-o permanentă transformare şi la realizarea cărora participă agenţi sociali mereu înnoiţi. Avem în vedere faptul că relaţia de organizare şi conducere generală a societăţii, ca problemă centrală a vieţii politice, se realizează în mod diferit în istorie şi în spaţii geografice diferite, la ea participînd grupuri sociale in permanentă schimbare. Aceasta îi poate conferi o serie de particularităţi, îi poate colora şi îi poate dimensiona specific modalităţile de realizare, dar nu o anulează ca formă de relaţie socială. Insistenţa asupra caracterului social şi istoric al relaţiilor de putere, legitimitate şi autoritate este şi astăzi, aşa cum a fost de la începuturile sociologiei, justificată de faptul
158
că există şi tendinţe de a le prezenta ca modalităţi eterne de structurare a raporturilor dintre oameni oriunde şi oricînd. In lucrarea sa de sociologie generală, P. Andrei polemiza *c\%* L. Stein care, încă în 1908, alături de alţi autori de formaţie psihologistă, privea autoritatea drept manifestare a unui instinct al individului ce trăieşte un sentiment universal de „nevoie de

subordonare", de supunere faţă de o instanţă exterioară. După L. Stein, aşa cum în religie se manifestă nevoia de a fi protejat afectiv de o putere supremă, aşa cum în metafizică se exprimă nevoia de a avea un scop suprem întemeîat pe o explicaţie globală a felului[1] de a fi al lumii, tot aşa şi în viaţa socială se naşte nevoia de supunere faţă de o normă supraindividuală. în orice agregat social se constituie o autoritate regulatoare a activităţilor, „supratemporală şi supra-spaţială", cum o califică P. Andrei (44).
In viaţa partidelor politice problematica autorităţii se pune din numeroase perspective. Sub unghiul istoric este-evident faptul că autoritatea partidelor s-a instituit pe măsură ce ele însele şi-au cristalizat concepţiile şi obiectivele politice în consonanţă cu interesele unor grupuri sociale tot mai ample care acţionează pentru înfăptuirea cerinţelor de progres istoric. Fără îndoială, trebuie avută în vedere maturizarea forţelor social-politice din interiorul unui stat, acolo unde autoritatea unui partid se întemeiază pe o relaţie de cosubstanţialitate' cu interesele colectivităţii naţionale proprii şi nu manifestarea unor forţe externe care să confere o autoritate indusă, artificială unui partid, aşa cum s-a întîmplat cu o serie de partide comuniste a căror autoritate, mai întîi în perioada interbelică, a fost susţinută de Internaţionala a III-a de la Moscova, iar apoi după război, de prezenţa trupelor sovietice de ocupaţie.
Sub unghiul unei radiografii logice a poziţiilor partidelor politice în stat reţine în .primul rînd atenţia raportul acestora cu mecanismele de putere, cu accesul la ele, cu exercitarea Oor, In acest punct sînt focalizate principalele cercetări de sociologia partidelor politice, întrucît aici se pune problema umplerii cu material de viaţă socială reală a feluritelor scheme interpretative şi acţionale ale partidelor, a ideologiilor şi programelor lor şi tot în acest raport se poate determina măsura în care o societate este în legătură cu partidele ei iar aceasta îşi validează sau nu menirea istorică în faţa colectivităţii, îşi manifestă sau nu responsabilitatea, probează gradul legitimităţii istorice.
Comparând diferitele sisteme de partide din S.U.A. şi Europa Occidentală, L. Epstein arată că este larg răspîndită aprecierea la superlativ a sistemului britanic de partide deoarece acesta se află legat de actul guvernării printr-o înaltă responsabilitate, stimulată şi prin normele pe care le urmează. De fapt este o comparaţie jignitoare, arată autorul, mai ales la adresa sistemului de partide din S.U.A., unde activitatea de partid şi procesul de guvernare sînt legate între ele prin personalul politic ales, ce exprimă (sau ar trebui să exprime) „responsabilitatea colectivă" a guvernării la care se angajează partidele. L. Epstein introduce termenul de *coeziune* a partidului, care defineşte unitatea sa în. procesul guvernării (45). Coeziunea în participarea membrilor partidului la pregătirea şi exercitarea guvernării este o dimensiune a responsabilităţii **asumată** faţă de colectivitatea globală. Ea se exprimă de obicei într-o organizare a partidului, într-o structură constituită pe baza unor anumite principii, a unui anumit program ori al unei ideologii determinate. Procesul apariţiei şi dezvoltării partidelor politice pune în evidenţă şi modul în care se structurează elementele definitorii, componentele lor indispensabile pentru a le deosebi de alte forme de participare organizată la viaţa politică. Determinarea esenţei şi naturii partidului politic nu poate fi realizată, aşa cum o dovedeşte istoria lui, decît privindu-1 în relaţie cu ansamblul vieţii politice dintr-o ţară, cu tendinţele acesteia, cu cultura politică a colectivităţii în ansamblu. De asemenea, trebuie avut în vedere momentul istoric pe .care îl străbate o comunitate, sarcinile obiective pe care le are -de îndeplinit în sensul progresului istoric. S. Neumann arată, în mod justificat, că nu se poate pune problema partidelor politice decît în momentul în care un regim politic este capabil să asigure structurarea opiniilor şi acţiunilor deosebite ale grupurilor sociale pe care le cuprinde, atunci cînd o parte (party, pars) a membrilor societăţii îşi identifică poziţia distinctă pe care o au faţă de alte grupuri în legătură cu organizarea şi conducerea societăţii pe ansamblu. Pe drept cuvînt autorul arată că „în afară de asocierea în cadrul unei organizaţii distincte, în separarea de altele, ceea ce este comun tuturor partidelor este *participarea* lor la procesul de elaborare şi adoptare a hotărîrilor (decision making) sau încercarea şi posibilitatea de a se

mobiliza pentru această participare. In însăşi această trăsătură a lor, de a fi permanent gata pentru luptă, rezidă caracterul eminamente ale partidelor, deoarece

ele doblndesc semnificaţie şi importanţă numai prin lupta pentru putere şi prin influenţarea conştientă a forţelor politice (46).

Aşadar, o primă notă distinctivă a partidului politic este dată de *baza lui socială,* ce se diferenţiază ca grup social distinct de alte grupuri din societate, cu care intră în relaţii (de cele mai diferite tipuri), în legătură cu puterea de a organiza şi conduce societatea. De aceea, aşa cum şi D. Guşti releva, este important de stabilit, printr-o abordare sociologică, în ce măsură „partea" dintr-o societate se integrează în ansamblul societal, ponderea ei în ansamblul populaţiei, ca elemente de ordin cantitativ, dar şi gradul de reprezenta-tivitate pentru întregul social sub unghiul intereselor, aspiraţiilor, voinţei, idealurilor acestuia. Ca urmare, partidul se constituie dintr-o parte a membrilor unei societăţi ce se asociază distinct de altă parte, de care se distinge prin felul în care participă la viaţa politică (47).

Politologia are, din acest punct de vedere, un uriaş cîmp de investigare întrucît agregatele bine structurate ale partidelor politice au un conţinut social concret ce trebuie cercetat. De asemenea, această problematică prezintă interes deosebit şi pentru partidele politice întrucît realizarea rolului politic în stat, pe care şi-1 asumă, este dependent de baza socială în numele căreia acţionează sau pe care reuşeşte să o mobilizeze.

Am putea exemplifica sub acest unghi cu experienţa Partidului Conservator din România, pe care îl reţinem din două motive : a) prezenţa acestui partid în viaţa politică a României este deosebită în a doua jumătate a secolului trecut şi primele decenii ale secolului nostru, adică într-o perioadă de adinei transformări economice şi sociale ale ţării, realizate în direcţia modernizării, a circumscrierii României cadrului european de valori. Acţionînd aproape o jumătate de secol în formă organizată. Partidul Conservator s-a raportat într-o modalitate specifică la marile probleme ale progresului ţării, ale făuririi României moderne, la celelalte forţe politice. în primul rînd la Partidul Naţional Liberal. între 1880 şi 1914 a format guvernul ţării aproape 15 ani. Dacă ţinem seama de faptul că regimul politic din România era monarhic constituţional, aşa cum s-a instaurat în 1866, şi se baza pe o consultare electorală sistematică datorită votului censitar, vom înţelege faptul că în activitatea acestui partid se promovează nu numai interese naţionale, generale, ci şi aspiraţii de grup

social, de clasă, sau pătură socială; b) ilocul partidului conservator în viaţa politică a ţării în adoua jumătate a secolului al XlX-lea poate fi mai bine pus în lumină dacă alături de o caracterizare generală a stadiului dezvoltării economico-sociale a ţării vom pune în evidenţă şi principalele teze ale glndiri de tip conservator, aşa cum s-au structurat ele în plan european.

în ce priveşte prima latură a discuţiilor, trebuie relevat aportul lui Ilie Bădescu la relevarea unor caracteristici ale situaţiei economico-sociale şi culturale a ţării în acea perioadă, cînd preocupările privind modernizarea trebuiau să ţină seama, pe de-o parte de semnificaţia a ceea ce era „modern" pe plan mondial, iar pe de altă parte de calitatea structurilor societăţii româneşti, puternic marcată de o evoluţie istorică distinctă, in bună măsură îndatorată stăpînirii celor trei imperii mărginaşe, tăriei unei economii agrare care împiedica „decolarea" dezvoltării capitaliste (48).

In legătură cu aspectul ideologic al filiaţiei conservatorismului românesc cu cel european, trebuie să arătăm că iniţiatorul acestui curent, E. Burke, şi-a elaborat tezele în numele opoziţiei faţă de lozincile revoluţiei franceze din 1789, susţinută de o serie[1] de forţe social-ipolitice, între care aristocraţia, o parte a intelectualităţii, clerul, armata (49).

Aceste forţe se constituie şi în România într-o bază socială a Partidului Conservator. Ion Bulei, care a consacrat o monografie acestui partid, arată că el se constituie ca atare în cadrul regimului politic creat în 1866 prin adoptarea Constituţiei, odată cu Partidul Naţional Liberal, ambele formaţiuni punîndu-şi problema modernizării României dar soluţionînd-c în manieră diferită. Partidul conservator se manifestă ca exponat al moşierimii dar şi a altor grupuri sociale care gravitau în jurul intereselor ei : burghezia comercială şi bancară, funcţionarii, intelectualitatea orăşenească, armata, elemente *ale* mediului rural (50).

In condiţiile sistemului electoral bazat pe censul de avere, masa membrilor partidului era mult mai **restrânsă** şi lucrul acesta avea să se reflecte în însăşi existenţa partidului, care încetează atunci cînd România, după primul război mondial, intră decisă pe făgaşul unor transformări capitaliste mai radicale. La aceasta se mai adaugă o observaţie : însăşi burghezia română provine în bună măsură din aristocraţia funciară sau se leagă strîns de ea, încît graniţele de clasă ce ar

separa cele două partide (liberal — al burgheziei —, conservator — al moşierimii) sînt foarte labile. O dovedesc frecventele schimbări ale apartenenţei la un partid sau altul ale-diferitelor personalităţi politice, ca semn al unei distincţii relative între ele sub unghiul programelor, al ideologiei etc. Observaţia este valabilă mai ales pentru începuturile existenţei celor două mari partide din România, deoarece o dată cu maturizarea lor politică se cristalizează şi poziţia acestora pe eşichierul politicii ţării.
Este însă un fapt de referinţă pentru viaţa celor două partide, acela că ele au colaborat în cel puţin două teme fundamentale ale vieţii politice româneşti : idealul deplinei unităţi naţionale şi cîştigarea şi menţinerea independenţei de stat; statul în această perioadă era centrul vieţii politice a ţării, de activitatea lui reformatoare, de atitudinile regelui, ca şef al statului, depinzînd ansamblul vieţii sociale. Aşa se explică faptul că reformele lui. Cuza au impulsionat modernizarea României, au îngustat forţa şi capacitatea de influenţă a moşierimii asupra vieţii sociale, dar nu au eliminat-o din viaţa economică. Hnă după primul război mondial, statul nu va mai angaja alte reforme de proporţii, încît extensia capitalismului va fi lentă şi deci şi extincţia moşierimii va fi la fel. Va rezulta o confruntare de partide care exprima, pe de o parte, spiritul nou, creator, întreprinzător al capitalismului, preluat de Partidul Liberal şi, pe de altă parte, cel închistat, rigid, tradiţionalist al Partidului Conservator.
Ar fi, din acest unghi, extrem de utilă o analiză a elitei politice a ţării, a statutului de avere, la care se referă cu predilecţie conservatorii, drept temei al unei acţiuni politice coerente şi principiale în viaţa de stat, în orientarea acţiunilor guvernului. Astfel, este relevantă lista celor care în 1878 se grupează în jurul ziarului „Timpul" pentru a înfiinţa prima organizaţie conservatoare, avînd la bază un statut. La 15 februarie 1880 se naşte Partidul Conservator prin semnăturile a 88 de personalităţi politice, între care L. Catargiu, M. Cos-tache-Epureanu, Al, Lahovari, P. Mavrogheni, general I. Em. Florescu, T. Maiorescu, V. Pogor, Th. Rossetti, Al. Ştirbei,. I. Bălăceanu, T. Aslan şi alţii.
In aceeaşi perioadă activau şi alte grupuri conservatoare, cum era celfcondus de Gr. M. Sturdza sau cel legat de ziarul „Pressa", care se destramă în timp, adepţii lor trecînd fie la liberali, fie la conservatori.
Partidul Conservator era condus de un Club Politic Central, în care intrau cei 88 de membri fondatori şi alţi membri; aceştia alegeau un Comitet Permanent (1 preşedinte, 1 vicepreşedinte şi 5 membri). Hotărîrile de partid se luau în Adunarea Generală. Ziarul oficial al partidului era „Timpul", aflat sub redacţia lui M. Eminescu. Preşedinte al partidului a fost, la început, M. Costache-Epureanu ; funcţia va fi apoi revendicată de diverse personalităţi ale partidului, „mişcarea lui de cadre"' avînd un caracter deosebit de rapid. Grupînd personalităţi bogate, cu un statut social economic deplin independent, partidul nu putea păstra o disciplină lăuntrică, aşa cum cunoştea partidul liberal. „Mulţi dintre aceşti moşieri — scrie I. Bulei —, graţie independenţei lor materiale, lăsau foarte adesea să se exprime individualismul şi libertatea pînă la anarhizare. Nu se lăsau încadraţi în reguli şi nu acceptau ceea ce nu voiau să accepte. ... Din această cauză, spectacolul pe care-1 va oferi Partidul Conservator de-a lungul existen-ţei sale va fi acela al unor necontenite frămîntări pentru şefie şi al unor disensiuni interne care vor anihila eficacitatea politică a organizaţiei politice conservatoare ca atare şi marele activ de valori intelectuale ale acestei organizaţii".
Spre deosebire de liberali, care militau pentru un statut viitor, modelînd realităţile prezentului,

conservatorii apărau prezentul lor şi ignorau propria lor perspectivă, fiind incapabili de a desluşi sensul evoluţiei lucrurilor în profunzime. De aici o anumită siguranţă a prezenţei lor sociale, un anumit „estetism" al vieţii social-politice, o „morgă" a gestului politic aristocratic. O dovedesc obiectivele celui dintîi program conservator redactat de Epureanu (publicat în „Timpul" din 16 februarie 1880), în care se cer, printre altele : „armonia" între marii proprietari şi muncitorii agricoli ; protejarea micii proprietăţi prin legi speciale ; întărirea instituţiei militare ; întărirea monarhiei constituţionale ; aplicarea regimului reprezentativ etc. Se evidenţiază faptul că aceste obiective au un caracter general abstract şi nu se raportează nemijlocit la ceea oe se poate considera a fi paradigma gîndirii conservatoare. Treptat, programul se va contura prin aportul juriştilor şi al unor personalităţi conservatoare ; subliniem aici rolul hotărîtor al lui M. Eminescu, cel care, prin articolele sale din „Timpul", cerea cu insistenţă căutarea unor principii, idei şi programe legate de marile valori politice ale neamului românesc.

*

Raporturile dintre un partid politic şi ansamblul forţelor sociale ale unei ţări au fost puse în evidenţă şi în gîndirea social politică românească. Astfel, A. D. Xenopol susţinea convingerea sa că partidele politice sînt strîns legate de o anumită configuraţie de interese, pe care le reprezintă şi care sînt ..substratul", mai mult sau mai puţin restrîns, al unui grup mai amplu sau mai îngust în structura socială. El arată însă, în mod justificat, că nu se poate vorbi de un caracter univoc al intereselor **unui** grup social, care ar fi exprimate în mod exclusiv de un mănunchi de reprezentanţi ce se reunesc într-un partid. La acestea pot adera şi membrii ai altor grupuri sociale care împărtăşesc interese intersectate sau chiar opuse. Aceasta înseamă că trebuie realizată o distincţie între interesele fundamentale, de perspectivă (între care cele cu un conţinut economic cîntăresc cel mai greu) şi interesele de moment, conjuncturale (51). Aceleaşi aspecte ce vizează interese economico-sociale grupale drept bază a organizării partidelor politice pune în discuţie şi Virgil Madgearu. El leagă în mod explicit activitatea partidelor politice de raporturile sociale dintr-o societate, în sensul că fiecare clasă, grup social semnificativ îşi urmăreşte obiectivele, caută să impună statului orientări generale, prin intermediul partidului politic (52).

Reţinând aceste opinii, noi considerăm că raporturile dintre partidele politice şi configuraţia socială a unei societăţi trebuie surprinse în toată bogăţia lor. Factorul economico-so-cial este fără îndoială important în a reliefa sensurile acţiunilor politice ale unui partid, dar greutatea lui nu trebuie exagerată aşa cum a procedat marxismul (şi mai ales cei ce l-au „dezvoltat"). Prin considerarea exclusivă a criteriului clasicităţii economico-sociale ca temei al structurării şi activităţii partidelor politice s-a diminuat şi apoi chiar trecut cu vederea o serie de elemente de legătură a partidului cu viaţa socială. Totodată, această gîndire a ignorat interese de ordin general ale unei societăţi, segmente ample ale practicii de partid pe care au întemeiat-o fiind complet rupte de interesele naţionale ori chiar orientate împotriva lor. Dimensiunea naţională a intereselor de partid nu poate lipsi pentru ca acţiunea lui să do-bîndească note majore de responsabilitate, să depăşească o

parţialitate de tipul clanului, găştilor, cluburilor sau grupurilor de presiune, coteriilor. Ţinînd seama de acest fapt, D. Apter arată că activitatea unui partid trebuie privită în raport cu tot ce apare ca exterior faţă de el şi constituind „mediul său". O caracteristică esenţială a partidelor politice — notează el — este aceea că forma lor este determinată de cadrul socio-politic al ansamblului societăţii, în acest sens, partidele politice sînt variabile dependente (dependent variables) (53). Ideea lui Apter a fost mai pe larg dezvoltată, dar cu aplicaţie exclusivă la sistemul politic american, de către F. Sorauf. El arată că mediul în care acţionează un partid (sistemul politic, instituţiile, procesele politice, cultura politică, regulile

jocului politic, regimul electoral etc.) are componente bogate, cu care acesta intră într-un sistem complex de interacţiuni ce pot fi prezentate schematic astfel :

Mediu
(SisUm politic, instituţii. If proctw, cultură politica'. ' reguR ala jocului politic, regim
Structura partidului
Portidu! In" parlament
lerorhia
partidului
Clientei a
1. Alegatori şi adarenţi
2. Militanţi şi responsabili
Alte organizaţii politice
Alta partide
Organizaţii nori -part ii ane
\
I
Mediu
Compoziţia popuiatief, Instituţii seanomks şi sa • cic'e, âbitstivt şi struc ■ tură de 'interes*

Sursa : Frank J. Sorauf, *Polilical Parties in the American System,* Boston Little, Brown & Co, 1964; pp. 157—159.

In viziunea noastră, complexitatea raporturilor partidului politic cu societatea este sintetizată în problematica puterii. Orice partid politic se constituie în vederea influenţării sau controlului instrumentelor de putere dintr-o societate şi, în primul rînd, a statului. Ca urmare, partidul grupează o parte a membrilor societăţii care se leagă între ei prin faptul că au interese comune, un mod comun de a soluţiona problemele globale ale unei societăţi dar şi ale grupului propriu. Nu de puţine ori în istoria partidelor politice au prevalat acestea din urmă, luînd forma unor activităţi de promovare a intereselor parţiale chiar în opoziţie cu cele generale, comunitare. Pe această cale se discreditează un partid sau o aripă a sa, fapt cu atît mai grav într-o societate totalitară, în care partidul aflat la putere, contopit cu puterea de stat, nu mai intră într-un dialog cu societatea pe care o conduce dominator şi autoritar. O mare sursă de învăţăminte este oferită din acest unghi de practica edificării comunismului în perioada postbelică, deoarece se pune astfel în lumină necesitatea unei raportări a partidului la cerinţele societăţii printr-un dialog politic real. In logica lucrurilor, un dialog al partidului politic cu ansamblul comunităţii sale este sancţionat de momentul electoral. iar între alegeri, mai ales în condiţiile actuale ale lumii contemporane, contactul trebuie realizat pe toate canalele : sondaje de opinie, reuniuni, mass-media, relaţii personale ale membrilor de partid cu opinia publică, dialogul cu partidele cu care se află în colaborare sau competiţie, în propria ţară sau la scară internaţională. Nu se poate ignora cel din urmă aspect. întrucît în acest secol a reieşit destul de limpede tendinţa diverselor genuri de partide de a-şi constitui organisme internaţionale de dialog, de schimb de informaţii şi chiar de întrajutorare, inclusiv materială şi organizatorică (funcţionează astăzi numeroase internaţionale de partide sau uniuni internaţionale ori zonale ; este, de asemenea, relevantă activitatea celor trei Internaţionale ale mişcării muncitoreşti şi comuniste, ale cărei consecinţe sînt deja bine cunoscute).

Numeroşi autori au pus în lumină faptul că partidul politic, în raport cu societatea în care se constituie şi acţionează, apare ca un element, al sistemului care îl înglobează, relie-fîndu-se dependenţa lui de alura generală a întregului dar şi contribuţia pe care o aduce la modelarea întregului. Annie Kriegel susţine că un partid politic este o comunitate care îşi construieşte un microcosmos specific, cu legi, ritualuri, sentimente colective, prin prisma cărora se raportează

pozitiv sau negativ la viaţa social-politică în ansamblu (54). Cel mai limpede a afirmat însă acest lucru Dimitrie Guşti, care, determinînd partidul politic, arăta că acesta, deşi grupează numai o parte a cetăţenilor unei societăţi, are datoria de a ajunge la puterea de a guverna

pentru a realiza un ideal etic social. Această teză este formulată dintr-o perspectivă teoretică mult mai amplă, în care viaţa politică, deci şi cea de partid, este o latură, un aspect al vieţii sociale. Viaţa politică — scrie Guşti — se sprijină totdeauna şi în mod necesar pe categoriile economice şi sufleteşti ale unei societăţi, fără de care viaţa politică ar fi goală, după cum categoriile economice şi sufleteşti ale unei societăţi ce formează la un loc substratul vieţii sociale, au totdeauna nevoie, pentru a se menţine şi forma, da instituţii politice şi juridice, fără de care acest substrat ar rămîne suspendat şi inform. „Politica nu este altceva decît tocmai una din funcţiile organizatoare ale acestor categorii economice şi sufleteşti" — scrie Guşti —, „încît tot ce este politic este social şi tot ce este social este şi politic" (55). Dimitrie Guşti stabileşte dependenţa vieţii politice de viaţa socială în ansamblul ei, care constă din multiple şi variate stări, care se interferează, încrucişează şi se ciocnesc între ele, fie de natură economică sufletească, artistică, intelectuală, ştiinţifică, religioasă ; viaţa socială este „aluviunea" pe care o depun curentela politice. „Un partid politic are deci totdeauna rădăcini adînci, necesare în viaţa socială, şi anume, atît în substratul ei economic, concentrate sub forma de interese, cît şi în cel sufletesc, cristalizate în idei. Partidul politic este un îndoit product ideologic şi economic al unei stări sociale, într-un moment istoric dat, fie că atîrnă de ea, ori ia atitudine împotriva ei". întrucît în viaţa socială există o pluralitate de interese şi idei aflate în ,cele mai variate raporturi, rezultă că şi între partidele politice se vor stabili cele mai felurite relaţii. De aceea Guşti arată că varietatea fenomenologică a partidelor politice este deosebită în raport cu baza lor socială : unele vor promova mai mult interesele economice, altele mai mult ideile politice, filosofice, religioase.

în literatura de specialitate consacrată partidelor politice în zilele noastre sînt în general puse în discuţie două mari teme de reflexie. Cea dintîi se preocupă de cercetarea sistemelor politice, respectiv a regimurilor politice, în cadrul cărora prezenţa partidelor politice este un element cu ajutorul căruia se apreciază aceste sisteme şi regimuri, se judecă drept democratice sau nedemocratice. In acest caz, accentul

cercetărilor trebuie aşezat pe ideea că partidele politice sînt un element de legătură între societatea civilă şi puterea de stat, factor al mobilizării sau inhibării participării masei de cetăţeni la organizarea şi conducerea generală a societăţii. Acesta este motivul pentru care studiul vieţii de partid politic este un capitol dintre cele mai importante al sociologiei politice şi, totodată, al tuturor disciplinelor politologice. Ţinînd seama şi de rolul prezenţei partidelor politice în legătură cu momentul electoral al vieţii politice, putem înţelege faptul că în acest studiu se implică deopotrivă sociologi, juriști, statisticieni etc.

Cea de-a doua temă de reflexie este dată de cercetările, ample asupra partidelor politice ca realităţi prin ele-însele, întrucît, mai ales în secolul nostru, rolul lor în viaţa politică, în recrutarea şi selecţia personalului politic, în controlul puterii de stat este atît de mare încît eclipsează o serie de preocupări tradiţionale ale ştiinţelor politice. D. L. Seiler scrie în acest sens că : „pluralismul partidelor şi competiţia lor pentru putere, trecînd prin procesul electoral, constituie pîinea de fiecare zi a democraţiei liberale. In ce priveşte democraţiile socialiste, ele au erijat partidul la rangul de instanţă fundamentală a statului" (56).

Dată fiind importanţa partidelor politice pentru viaţa politică a zilelor noastre, se poate înţelege bogăţia cercetărilor pe care le prilejuiesc, începînd cu IMichels şi Ostrogorski (primii ani ai. acestui secol), care s-au ocupat de sistemele de partide, originea, esenţa, funcţiile şi tipologia lor, generînd un domeniu distinct al politologiei, numit de M. Duverger sta-siologie. Dintre toate aceste orientări s-a detaşat o direcţie de analiză empirică a partidelor politice, care a debutat în Franţa cu Andre Siegfried (57), iar în S.U.A. cu P. Lazarfeld (58) şi care se centrează pe raporturile partidelor cu societatea mai ales în momentul electoral (unii autori grupează aceste cercetări în cadrul sociologiei electorale, aşa cum procedează J. P. Cot şi J. P. Mounier) (59).

Cea dintîi temă de reflexie, pusă în rândurile de mai sus în evidenţă, leagă partidele politice de ideea că un sistem politic democratic, în accepţia actuală, are nevoie de partidele politice pentru a realiza participarea membrilor societăţii la exercitarea puterii. Teza de bază a acestei orientări este exprimată de Roberto Michels în 1903 sub forma aprecierii imposibilităţii tehnice a realizării guvernării în mod direct de către masa „Idealul practic al democraţiei — scria Michels

— constă în „self-government-ul" maselor, în conformitate cu adunările populare. Dar dacă este adevărat că acest sistem limitează extensia principiului delegării, el nu oferă în schimb nici o garanţie împotriva formării unui stat-major oligarhic (60).

în această propoziţie a lui Michels se află una dintre cele mai importante idei privind viaţa partidelor politice în regimurile democratice : într-o societate pluralistă, diversificată sectorial nu există altă modalitate de a structura raportul diverselor grupuri din societate în relaţiile cu puterea decît partidele, care trebuie să lupte deschis pentru a cîştiga de partea lor opţiunile membrilor societăţii. Nu există un mod unic de a privi dezvoltarea generală a societăţii care să determine o unanimitate de opţiuni ale unei societăţi şi, în consecinţă, se cere angajată o competiţie a grupurilor din societate pentru a stabili marile ei opţiuni. Idealul socialist al autoguvernării maselor iprin ele însele este contrazis de practica politică, în care se ciocnesc cele mai felurite interese. Ele se cer structurate, organizate şi orientate spre cucerirea şi utilizarea puterii de stat, misiune asumată de către partidele politice.

Analizînd partidele politice din cele 12 state care alcătuiesc Piaţa Comună, Fr. Borella susţine că numai în ţările vest-europene s-au putut naşte partidele politice, întrucît în această zonă a Europei ansamblul vieţii politice s-a structurat pe baza a două principii fundamentale : cel al repre-zentativităţii şi cel al sufragiului universal (61). Primul face ca partidele politice din zilele noastre să se raporteze la putere, fără a fi puterea însăşi, ci dorind permanent să o controleze şi să o influenţeze ; cel de-al doilea impune o legătură între poporul suveran şi puterea de care are el nevoie şi care îngăduie actul guvernării.

Pornind de aici, autorul pune în discuţie o primă tipologie a partidelor politice europene, pe care o preia de fapt de la M. Duverger : partide de cadre şi partide de masă (62). Cei doi autori susţin că partidele de cadre se leagă mai ales de forţele politice dominante, care urmăresc să păstreze un cadru social-politic dat, spijijinindu-se pe „aristocraţie", pe notabilităţi, cler, armată etc. Ele s-au constituit în secolul al XlX-lea în Marea Britanie şi Franţa, la început din grupurile parlamentare, pentru, ca în secolul nostru să se lege de comitetele electorale preocupate de cîştigarea alegerilor. Sînt, în general, partide conservatoare şi neconservatoare, cu o

structură organizatorică slabă, descentralizată şi fără o disciplină de vot.

In schimb, partidele de masă se leagă de nevoia de reprezentare a păturilor sociale largi, mai puţin avute, ceea ce le determină să adopte o structură rigidă de organizare, cu o disciplină a membrilor lor, exprimată în plata cotizaţiilor, în discutarea permanentă a obiectivelor proprii cu masa membrilor partidului. In această familie de partide s-ar încadra cele comuniste, fasciste, social-democrate şi din ţările în curs de dezvoltare, care urmăresc îndeaproape activitatea şi convingerile fiecărui aderent şi sînt preocupate de promovarea unei ideologii unitare şi unice.

Tipologia lui Duverger şi-a cîştigat o largă consacrare în literatura politologică, ceea ce explică faptul că numeroşi autori s-au consacrat îmbogăţirii ei. Astfel, S. Eldersveld a propus un al treilea tip de partid politic, cel stratarhic, caracterizat prin existenţa unei structuri organizatorice ierarhizate, prezentă şi la tipurile lui Duverger, dar deosebit de ele prin faptul că la fiecare nivel (strat) organizatoric generează un număr de lideri legaţi între ei pe verticală şi toţi laolaltă urmărind să cîştige aderenţi în masa de cetăţeni. De aceea fiecare strat

organizatoric manifestă o anumită deferentă faţă de toate celelalte şi este în măsură să influenţeze programul de ansamblu al partidului (63).
Alţi autori au propus şi un al patrulea tip da partid, numit „cateh **all"** (apucă totul), care este promotorul unui pragmatism asociat cu metodele moderne, de conducere şi de mobilizare a maselor ce îşi adaptează structurile organizatorice şi chiar programele în funcţie de cerinţele momentului istoric (64). Aceeaşi idee de tipologizare a partidelor politice îl călăuzise cu decenii în tirmă şi pe M. Weber, care a scris despre partide de patronaj (urmărind scopuri propuse de liderii lor), partide de clasă şi partide de concepţie, reliefînd astfel, mai ales, scopurile partidelor politice.
Dintr-o altă perspectivă, aceea a raporturilor cu sistemul politic global, C. J. Friedrich scrie despra partidele constituţionale (care acţionează într-un regim politic democratic, căruia îi respectă preceptele) şi despre partidele autoritare, **care** îşi impun programele întregului organism social-politic, fiind caracterizate de rigoarea disciplinei, a organizării şi ideologiei (65). .
Uneori, fantezia tipologiilor a fost deosebită. Utilizînd **criteriile** psihologiste, K. Rohmer asemăna partidele cu vîrstele
171
omului : tipul radical ar reprezenta copilăria, cu iluzii, hotă-rîri precipitate, imprudenţe ; tipul liberal ar reprezenta tinereţea creatoare ; cel conservator, maturitatea liniştită iar tipul absolutist, bătrîneţea, cu voinţa fermă impusă tuturor, schematismul şi tradiţionalismul ; aceasta 1-a făcut pe D. Guşti să aprecieze tipologia lui Rohmer drept **„naivitate** sociologică" (66).
Pe drept cuvînt, sociologul român scria că partidele politice sînt produse ale stărilor sociale şi cerinţelor politice ale timpurilor, încît a le clasifica după simboluri (culori, steme), după numele şefilor sau sediilor nu însemna a utiliza elemente de determinare profunde. De aceea, pentru el, cel mai temeinic criteriu de clasificare este programul de partid. Din acest tmghi, pentru Guşti, partidele se împart în : partide de program integral şi partide de acţiune. Cele dinţii urmăresc puterea şi guvernarea, motiv pentru care îşi consacră eforturile cunoaşterii.problemelor naţiunii şi soluţionării lor, atragerii unui număr cît mai mare de adepţi la înfăptuirea obiectivelor pe care şi ie propun ; celelalte sînt partide oportuniste, cinice, predispuse spre politicianism, spre insinuare, corupţie, mistificare, intrigă şi chiar terorism. în acelaşi sens şi P. P. Neguîescu lega tipologia partidelor politice de specificul programelor de guvernare şi al modalităţilor preconizate pentru a le înfăptui (67).
încercînd să utilizeze mai multe criterii de determinare a specificului partidelor politice, Virgil Madgearu solicita analiza ideologiei, a programelor şi bazei sociale a acestora. în funcţie de ele autorul deosebeşte patru tipuri : oportuniste, orientate după putere şi avantaje ; programatice, urmărind ţeluri sociale determinate ; d^ idei, deoarece pun un acctent puternic pe ideologie, şi de clasă (68).
Evocarea acestor tipologii poate continua şi cu alte opinii, dar toate laolaltă impun o constatare : pentru a distinge un partid sau un grup de partide, trebuie avute în vedere suma elementelor care îl definesc şi nu numai unul sau numai unele, în acest sens, istoricul şi tipologiile pe care le-am prezentat ne obligă la o determinare a ceea ce este partidul politic în zilele noastre, ca o realitate pregnantă a vieţii politice, plină de învăţăminte, fie că este vorba de regimurile politice democratice ori de cele nedemocratice. în unele cazuri, prezenţa partidelor politice este factor de desfăşurare normală, democratică a vieţii politice, în altele este prilej de afirmare a unor tensiuni şi conflicte sau chiar de disoluţie a democraţiei. în
172
toate aceste ipostaze, prezenţa partidelor **este** o realitate care 1-a făcut pe J. Davies să le considere „bisericile politicii", deoarece îşi propun să ofere indivizilor protecţie spirituală şi socială, să faciliteze controlul asupra guvernămîntului, solici-tînd adepţilor o loialitate

asemănătoare celei religioase (69).
Aşadar, în ciuda acestei tipologii, ce sînt **partidele** politice ? M. Weber consideră că partidele politice sînt copiii democraţiei, ai votului universal, al necesităţii de a recruta şi de a organiza masele (70). Deci, într-o accepţiune largă a termenului, partidul este expresia posibilităţilor **pe** care le au cetăţenii de a se constitui într-o **„parte* a** societăţii, deosebită cel puţin de „altă parte" sau părţi ale acesteia. Partidul grupează aşadar, după anumite criterii, părţi distincte din-tr-o colectivitate după logica elementară a diferenţierii. Aceasta înseamnă că el nu poate apare decît în legătură cu acel stadiu al evoluţiei unei societăţi în care cetăţenii au poziţii, opinii, _ interese distincte, în numele cărora se pot constitui in „parte" a societăţii pe bazele ce le cred comune.
în acest sens, opinia lui R. Aron ne apare ca fiind întemeiată atunci cînd scrie despre partide că reprezintă „grupări voluntare, mai mult sau mai puţin organizate, care pretind, în numele unei anumite concepţii despre interesul comun şi al societăţii, să-şi asume, singure sau în coaliţii, funcţiile de guvernare (71).
Prin aceasta se precizează faptul că partidele trebuie să acţioneze asupra structurilor de putere instituţionalizate. ele însele trebuind să aibă o organizare precizată ; de asemenea, apare limpede necesitatea ca partidele **să-şi** poată etala concepţiile şi ideologiile cu care pot atrage sprijinul unui cit mai mare număr de cetăţeni. Aceasta îl face pe D. L. Seiler să scrie că „irumperea maselor în jocul politic este cea care determină fenomenul partizan" (72), constituirea partidelor fiind dependentă de caracterul vieţii de stat, de specificul mecanismelor de putere. Mecanismele de reprezentare şi de participare a maselor la viaţa politică impun instituţionalizarea partidelor şi apariţia sistemelor de partide ca expresie a pluralităţii formelor de raportare la putere **a** fiecărui cetăţean.
Este explicabil astfel faptul că, la rîndul său, şi statul se raportează la partidele politice, cei **mai** adesea fiind' determinate prin constituţie natura şi funcţiile lor. Astfel, în Constituţia Germaniei se arată că „partidele sînt grupări de cetăţeni care, animaţi de voinţa de **a** exercita, în permanenţă

sau pentru o durată destul de lungă, o influenţă, pe plan federal sau pe teritoriul unui land, asupra formării voinţei politice şi de a participa la reprezenarea poporului în Bundestag sau într-un Landtag, dau garanţii suficiente despre **caracterul** serios al acestor obiective, pe baza caracteristicilor generale ce le sînt proprii, în **particular prin** importanţa şi soliditatea organizării lor, numărul de aderenţi şi manifestarea acestora în viaţa politică. Aderenţii (membrii) unui partid politic nu pot fi deeît persoane fizice" (73).
Aşa cum notează P. Koenig, atunci cînd comentează acest text, constituirea şi activitatea unui partid sînt legate de funcţionarea unei democraţii liberale, care îi acordă un spaţiu determinat în jocul politic, cu drepturi dar şi cu obligaţii faţă de ordinea din statul de drept.
înscris într-un asemenea cadru, care este esenţial pentru determinarea sa, partidul politic este caracterizat prin numeroase elemente definitorii care au. de la un autor la altul, o pondere specifică.
înseriind cîteva dintre definiţiile cele mai cunoscute, se poate degaja, totuşi, un tablou al acestor elemente.
Astfel, pentru 6. Neumann. partidul se defineşte prin faptul că reprezintă o asociere de cetăţeni într-o organizaţie care tinde să se distingă de alte forme de asociere printr-un program specific, prîntr-o participare (respectiv o mobilizare în vederea participării) la organizarea şi conducerea societăţii, într-un ansamblu unitar. în cadrul fiecărui partid membrii săi sînt caracterizaţi de o anumită omogenitate (de idei, de interese, de limbaje). Şi el este partizanul ideii că partidele politice sînt menite să exprime caracterul democratic al participării cetăţenilor la viaţa politică, aducîndu-şi aportul la organizarea şi conducerea generală a societăţii, ca un agregat în care părţile vizează puterea, pentru a asigura o direcţie unitară a

evoluţiei întregului. Indiferent de faptul că declară sau nu acest fapt, partidele trebuie să fie legate de o anumită masă de membri ai societăţii (uniţi între ei prin ceea ce M. Weber numise „situaţie de clasă[1]" sau „situaţie de status"), care urmăresc să cucerească şi să exercite puterea politică prin violenţă deschisă, bani, influenţă socială, obstrucţie parlamentară, persuasiune, alegeri etc.
în sprijinul concepţiei sale generale despre politică, Weber a considerat că „tipul ideal" de partid se leagă de acţiunea pe baza unei ordini raţionale, care acceptă diversitatea de
174
opinii în legătură cu organizarea şi conducerea generală a societăţii.
Numeroşi exegeţi ai fenomenului partidic accentuează în definiţii caracterul de grupare socială a partidului, mai mult sau mai puţin structurată după anumite criterii (74). între cele mai uzitate sînt : nevoia participării la alegeri (behavio-rismul, prin H. Lasswell) ; cerinţa promovării unor interese de clasă la scara globală a societăţii (K. Marx, D. Guşti, A. D. Xenopol) ; ideologiile şi programele elaborate pe baza lor (P. P. Negulescu) ; dorinţa de a urma un anumit conducător, de tip charismatic (partidele totalitare). Cu cât se recunosc mai multe elemente dintre cele enumerate, cu atît partidul dobândeşte o mai mare omogenitate interioară, în măsură să susţină o organizare mai fermă. Aşa se explică faptul că partidele totalitare au în general dorinţa de a omogeniza şi disciplina activitatea membrilor lor, pe baza unei ideologii promovată cu fermitate.
Poate că, în virtutea acestei necesare apropieri de poziţii ale membrilor partidului, P. de Laubier îl numeşte „familie politică" întemeiată pe credinţe religioase, naţionale, regionale, de ordine şi legitimitate sau de justiţie (politică, socială, economică). în numele acestei determinări, autorul consideră că într-o asemenea familie se pot încadra partide cu cele mai variate denumiri dar care, în esenţă, promovează idei generale comune şi fac apel la aceleaşi forţe sociale (75).
Sub unghiul înţelegerii a ceea ce sînt partidele politice, trebuie să recunoaştem rolul cercetărilor desfăşurate de J. La Palombara şi M. Weiner, deoarece au avut în vedere modul în care apar, se dezvoltă şi aclimatizează ele în condiţiile proceselor de modernizare politică în care sînt angajate, practic, majoritatea ţărilor lumii. Aceasta ne îngăduie să constatăm că dacă la nivelul secolului trecut geneza partidelor politice era legată de un anumit stadiu al dezvoltării societăţilor europene, în prezent acest fapt se leagă de procese politice extrem de complexe desfăşurate în condiţiile unor societăţi cu mari şi semnificative particularităţi faţă de cele ale continentului nostru. Cu toate acestea, fenomenul partidic îşi dovedeşte specificul şi de această dată, face proba faptului că este o componentă indispensabilă a vieţii politice.
Partidul apare celor doi autori ca o organizaţie durabilă în timp, care nu se leagă de viaţa membrilor componenţi, ci de o instituţionalizare cu pretenţia de a rezista în timp ; organizarea trebuie să vizeze atît nivelul local (pentru a se lega de
175
baza lui socială), cît şi nivelul naţional (pentru a putea ţinti în chip eficient puterea şi instituţiile de stat). In felul acesta partidul se distinge de clici, fracţiuni, camarile sau grupări în jurul unui lider, devenind o instituţie care supravieţuieşte fondatorilor. Cei doi autori arată că partidul se distinge şi de grupele de presiune, prin aceea că acţionează în lupta pentru putere urmărind să solidarizeze în jurul său o masă umană cît mai mare pentru a-şi consolida astfel legitimitatea şi autoritatea.
în acest punct al consideraţiilor lor cei doi autori ar fi trebuit să insiste asupra faptului că organizarea partidelor politice generează, ca orice organizare, mecanisme birocratice care, dacă nu sînt stăpînite, controlate, pot transforma partidul într-o maşinărie cu cît mai complicată, cu atît mai fragilă, mai ruptă de viaţa socială reală. Or. rolul partidelor este tocmai acela de a structura cît mai rapid şi mai simplu curentele de opinie şi de convingeri, de interese şi de ţeluri, diferenţierile care apar sub aceste unghiuri în cadrul unei societăţi. Pe de

altă parte, cei doi autori nu acordă atenţie prea mare momentului ideologic al determinării partidului, care exprimă o elaborare teoretică, o cristalizare ideatică a diverselor laturi şi comportamente ale culturii politice dintr-o societate (76).
Fără îndoială, nu trebuie exagerat momentul ideologic al definirii partidului, aşa cum credeau B. Constant (pentru care singurul element important îl reprezenta doctrina) sau gîndi-torii marxişti (care acordau ideologiei şi formării ideologice a membrilor de partid un loc de excepţie) ; după cum nu trebuie absolutizat nici momentul acţionai (ca la A. Holcomb), ori organizaţional (M. Ostrogorski) (77).
Practica arată că fiecare dintre elementele evocate de diverşi autori are un rol important în definirea partidului politic. El nu poate fi înţeles dacă nu se recunoaşte ca parte a sistemului politic ce leagă activitatea cetăţenilor de cea politică, de organizarea şi conducerea generală a societăţii, faţă de care fiecare are opinii, convingeri, interese. Partidul politic le structurează pe cele comune, iar pentru a le promova cu eficienţă trebuie să se organizeze. Expresia clarificării opţiunilor lui ia forma ideologiei şi programelor, pe care le promovează într-o competiţie democratică pentru ca, pe baza lor şi cu votul alegătorilor, să acţioneze în cadrul instituţiilor de putere. Dacă recunoaştem pluralitatea agenţilor politici, vom recunoaşte şi necesitatea mai multor partide politice, care tre-

buie să ofere, fiecare din perspectiva sa, scenarii Împărtăşite de un cît mai mare număr de cetăţeni.
.
Aceasta explică legătura dintre activitatea de partid şi cea de stat, care nu trebuie să ducă însă la contopirea lor. Votul popular trebuie să hotărască ce scenariu este dornică să înfăptuiască o comunitate şi, mai ales, cît vrea să se angajeze pe o asemenea cale. De aceea în viziunea noastră o societate democratică se defineşte, în mod necesar, printr-un număr oarecare de partide, care, aflate în competiţie, pot oferi comunităţii generale orientări politice fundamentale. Este motivul pentru care considerăm că democraţia se caracterizează printr-un sistem de partide, legate unele de altele prin aceea că oferă societăţilor lor soluţiile dezvoltării viitoare. Privind acţiunea lor politică dintr-o perspectivă particulară, trebuie să vizeze obiective generale, fiindcă societăţii trebuie să i se ofere o perspectivă de ansamblu, de globalitate ; altfel, „cearta" dintre partide devine un joc politicianist, cu obiective mărunte, sub linia responsabilităţii istorice.
Acolo unde viaţa politică a creat cadrul firesc al acţiunii partidelor atenţia s-a îndreptat nu atît spre ceea ce sînt ele, cît mai ales asupra a ceea ce fac ele, asupra funcţiilor pe care şi le asumă. Este argumentul lui C. Rossiter pentru a susţine că asumarea clară a unor funcţii reprezintă însăşi raţiunea de a fi a partidelor (78). De aceea, analizînd sistemul de partide american, el ajunge la următoarele constatări. Orice partid trebuie să-şi asume rolul de a stăpîni şi dirija cursa pentru putere, în numele convingerilor, intereselor şi opţiunilor membrilor săi. Această competiţie pentru putere pe care trebuie să şi-o asume are totdeauna la bază programe clare, susţinute în faţa opiniei publice. Atunci cînd o comunitate este chemată să opteze pentru un partid sau altul, acestea trebuie să-i ofere cadre capabile să-şi asume exerciţiul direct al puterii ; de aceea orice partid are funcţia de la forma un personal politic, cadre politice din care să se recruteze cei ce vor ocupa poziţii în viaţa de stat. Aderenţii, simpatizanţii, militanţii unui partid trebuie să inti~e ei înşişi într-o competiţie pentru a se selecta persoanele cu şanse maxime de a propulsa partidul în ierarhiile de putere sau de a organiza (cînd este cazul) activitatea în opoziţie. Unele state cu tradiţie democratică fac dovada faptului că atunci cînd partidul este temeinic angajat în competiţia pentru putere, cadrele sale de militanţi sînt permanent pregătite pentru a-şi asuma funcţiile de conducere în aparatul de putere (ilustrativă este din acest unghi experienţa partidelor din Marea Britanie).

Momentul electoral apare astfel pentru mulţi analişti dreipt criteriu' de structurare a funcţiilor partidului în electorale, pre- şi post electorale, ceea ce ar dovedi ataşamentul la un regim politic democratic (79). Dar rolul lor este mult mai amplu sau, în orice caz, ar trebui să fie întrucât funcţiile pe care şi le asumă un partid — fapt stabilit în programe şi urmărit apoi în practică — exprimă conştientizarea capacităţilor lui mobilizatoare pentru masa de cetăţeni,

măsura în care este capabil să preia „solicitările" sistemului social, să le sub-stanţializeze în acţiuni concrete. Vizînd globalitatea sistemului social-politic al unei ţări, partidul trebuie să-şi asume funcţii cu caracter general privind cunoaşterea propriei societăţi, a bazei sale sociale pe care se sprijină şi căreia îi exprimă voinţa şi interesele, mobilizarea cu maximum de randament a propriilor membri şi a simpatizanţilor (prin organizare şi propagandă) la cucerirea puterii politice (prin alegeri), organizarea şi conducerea generală a societăţii, dacă a cucerit puterea, sau a opoziţiei, formîndu-şi cadrele proprii pentru viaţa politică în general. Prin funcţiile sale, partidul trebuie să devină ceea ce Guşti numea o „personalitate colectivă". Exprimînd „parţialităţi" de convingeri, interese şi atitudini partidele politice au datoria de a se angaja în soluţionarea problemelor cu care se confruntă ansamblul societăţii, căci promovarea intereselor şi idealurilor globale ale acesteia trebuie să treacă prin rezolvarea problemelor fiecărui cetăţean. Odată acceptat preceptul pluralismului generat de diversitatea poziţiilor particulare şi individuale va trebui să recunoaştem că politica trebuie să pună în lucru un mecanism de stabilire a orientărilor globale ale colectivităţii antrenînd toate grupurile particulare. Cu titlul general, partidele politice trebuie să-şi stabilească opţiunile traversînd clivaj ele societăţii în ansamblul ei, pe baza recunoaşterii rolului instituţiilor, a vocaţiei globalităţii.
Politologii americani numesc, în general, acest proces „integrare a conflictelor structurale", conflictul însemnînd desfăşurarea unei lupte politice de către părţi ale societăţii în legătură cu proiectele (sau scenariile) globale. Stein Rokkan a propus 4 clivaj e fundamentale ale epocii moderne izvorîte din cele două mari procese care o definesc : 1) afirmarea identităţii naţionale şi 2) manifestarea revoluţiei tehnico-ştiinţi-fice (80).
Din primul proces au rezultat rupturile dintre biserică şi stat, pe de o parte, dintre centru şi periferie, pe de altă par-

te ; din al doilea, a rezultat clivajul proprietari—muncitori, pe de o parte, urban—rural pe de altă parte. Fiecărui clivaj îi corespunde cîte o pereche de tipuri de partide care intră în conflictul politic.
In tabloul de la pag. 180 sînt prezentate familii de partide care intră în general, în proporţii specifice fiecărei ţări, în alcătuirea sistemelor politice democratice (vezi passim).
Desigur, nu are importanţă dacă sînt sau nu valide criteriile de tipologizare a partidelor politice propuse în tabel. Ceea ce este cu adevărat important îl reprezintă însă faptul că pentru o democraţie, în sensul plenar al termenului, existenţa unui sistem de partide apare ca o condiţie indispensabilă, pentru că în soluţionarea unei probleme politice trebuie să existe cel puţin două variante, care să lumineze măcar două laturi ale răspunsului : una afirmativă şi una negativă. Altfel spus. vedem că pentru un regim politic democratic sistemul de partide trebuie să aibă cel puţin două tipuri de partide politice, la care să se adauge al treilea, al unui eventual compromis.* Desigur, nu se poate preciza care este regimul optim de structurare şi funcţionare a sistemelor de partide. Unii autori susţin că la nivelul S.U.A. activitatea partidelor politice ar fi atît de fructuoasă deoarece aici fiinţează două partide puternice, la scara întregii ţări, cum de altfel se întîmplă şi în Marea Bri-tanie şi Germania. Alţi autori consideră că democratismul vieţii politice se adînceşte dacă numărul partidelor politice creşte. în ciuda acestei diversificări a opiniilor, asupra a două constatări se întîlnesc cercetătorii fenomenului partizan : nu se poate - vorbi de democraţie cu un singur partid în arenă pentru că acesta duce la îngustarea şi anularea cîmpului confruntării politice, dar nu se ignoră nici faptul că un număr exagerat de mare de partide pulverizează efortul politic al unei naţiuni şi obligă, în timp, la constituirea şi reconstituirea alianţelor, coaliţiilor şi, în final, la reducerea la cîteva direcţii mari de activitate partidică.
Dînd culoare şi viaţă soluţiilor pe care le cere mersul înainte al unei societăţi, partidele politice sînt, în statele moderne, una dintre cele mai importante căi de a-1 lega pe cetăţeanul

preocupat de problemele nemijlocite ale existenţei sale de solicitările globale, de problematica unei comunităţi umane mari. Ele modifică permanent cultura politică a unui popor, introduc nuanţele şi ineditul în descifrarea celor mai bune căi de evoluţie a sa.

179

revoluţia burgheza
revoluţia industriala proprietari/muncitori , urbcn/rural
revoluţie naţionale
Biserica /Stat

n

centru/periferie

r

burghezi
muncitori ngrarieni crsstini **secutarişti** central»sti cutenoroisti
extremişti moderoţi extremişti moderaţi ecologişti
conservatori liberali rod.
...-- J" — ,,. rnaoisti Int. IV
Int.IÎ Int.îîl

n

neo.[1] D.C. neo^ trod
socrdsm. soc.
P.C.,-,euro" RC. Moscova
moderare
, Partide neoclericale <*Sk* "Scandinavia
2. Radicalii italieni
3. Cefe două fracţiuni unioniste din Ulster
4. R.P.R., N.D.grecesc, F.Q. irlandez

CAP. IV
REGIMUL POLITIC

Una dintre cele mai importante preocupări cărora le sînt consacrate numeroase lucrări privind conceptualizarea fenomenului politic vizează categoriile prin care acesta se oglindeşte, aparatul noţional ce poate fi pus în lucru pentru a-1 surprinde cît mai profund.

Reliefînd natura fenomenului politic, subliniind multiplele corelaţii cu celelalte fenomene sociale, altfel spus determinînd autonomia politicului pe fondul eteronomiei sale sociale, numeroşi autori au propus diverşi termeni pentru a desemna, pe de o parte, specificul vieţii politice concrete dintr-o ţară, într-un anumit moment istoric dat, iar pe de altă parte pentru a degaja caracteristici regăsibile în diverse stadii ale vieţii politice din alte ţări, din alte momente istorice, construind astfel tipuri-ideale, după expresia lui M. Weber. Se poate constata, urmărind evoluţia acestor preocupări, că au fost curente în care accentul a fost pus, în cercetarea fenomenului politic, pe momentul idealizării, al generalizării unor trăsături desprinse din viaţa politică, al considerării unor componente — cum este statul — drept indispensabile oricărei analize a vieţii politice, dar au fost şi momente în care interesul cercetărilor *a* fost îndreptat spre concreteţea vieţii politice, spre cercetarea mecanismelor ei nemijlocite, a agenţilor care o înfăptuiesc, a motivaţiilor care le explică cel puţin o parte a conduitelor. R. G> Schwartzerhberg arată că dacă recunoaştem <ră ştiinţele politice şi-au construit im statut în secolul al XlX-lea, în dezvoltarea lor se pot evidenţia cîteva stadii mai importante.

O primă etapă ar fi reprezentată de trecerea de la filo- ' sofia politică, de la studiul abstract al politicii (dominat de mari personalităţi din Europa) la cercetarea concretă, specializată a fenomenului politic mai ales în S.U.A. Se dezvoltă şi

181
se consolidează mentalitatea potrivit căreia pentru a ameliora activitatea instituţiilor politice, pentru a avea o utilitate directă faţă de acţiunea politică practică se cere mai întîi observarea şi cunoaşterea faptelor. în loc de a pune accentul pe ceea ce ar trebui să fie viaţa politică se cere un studiu nemijlocit al ei pentru a o putea descrie, pentru a putea spune ce p«te politica. Examenul faptelor, separarea constatărilor factuale de propoziţiile normative transformă demersul euristic dintr-o simplă ilustrare a unor teorii generale într-o uriaşă investigare a „proceselor politice", a interacţiunilor dintre grupuri nodale, unele faţă de altele şi faţă de ansamblul instituţional.
Astfel, A. F. Bentley, în 1908, arăta că viaţa politică este rezultanta interacţiunilor dintre grupări, dintre diversele genuri de interese născute în primul rînd în raport cu puterea şi cu instrumentele ei. Instituţionalismul din studiul politicii cedează locul cercetărilor psihosociologice asupra comportamentelor.
Acestei faze îi urmează un efort de a depăşi pozitivismul empirist, quantofrenia din disciplinele socio-umane în general, pentru a cerceta valorile politice, care sînt distincte de faptele politice, pentru a încerca o sistematizare a marii mase de date obţinute din cercetările empirice. C. W. Mills pledează, în anii 1950—1955, pentru depăşirea hiperfactualismu-lui şi acordarea unui loc distinct momentului teoretic. In acelaşi scop debutează analizele sistemice ale politicii, ilustrate mai ales de D. Easton. Fidel postulatelor teoriei generale a sistemelor, el cere considerarea marilor componente ale vieţii politice drept elemente ale unui subsistem cu relativă autonomie în sistemul social global. Pe prim-plan trec din nou instituţiile, dar de această dată studiate în raport cu conţinuturile reale ale vieţii politice, cu grupurile sociale, cu partidele politice, cu ideologiile din societate. D. Easton pledează pentru a uni teoria filosofică tradiţională cu teoria empirică, edificată pe baza observaţiilor acumulate prin cercetările concrete. Prin formalizare şi sistematizare se pot obţine „modele" ale vieţii politice în care studiile empirice să se insereze într-un cadru conceptual riguros.
Pe fondul acestor mutaţii, în gîndirea cercetătorilor fenomenului politic un concept care este expresiv euristic în determinarea vieţii politice a unei societăţi într-un anumit moment istoric este cel de *regim politic.*
182
Categoria aceasta este în măsura să exprime modul concret în care funcţionează într-o societate dată toate angrenajele politice, în raporturile lor complexe cu ansamblul vieţii sociale, cu liniamentele de bază ale societăţii civile dar şi cu cadrul instituţional, valoric, ideologic, cu practicile şi conexiunile ei în universalitate, cu bogăţia agenţilor politici şi structurilor pe care ei le generează (grupale, clasiale, etnice, gene-raţionale), cu cultura lor politică, precum şi reflexele acestora în forme politice, în structurile de stat, în sistemele politice, în grupele de presiune, în mecanismele deţinerii şi exercitării puterii de stat, ale guvernării, în drepturile şi libertăţile politice şi sociale ale indivizilor şi grupurilor sociale, în dominaţia unora asupra altora, ori în colaborarea lor. Regimul politic exprimă astfel *starea politică reală a unei societăţi,* cu toate componentele ei dar şi cu „intrările" şi „ieşirile" socie-talului în sistemul politic. El leagă astfel, într-un ansamblu unitar, viaţa civilă a societăţii de suprastructurile ei, de la opinia publică la ideologii, de la interacţiunea indivizilor la relaţiile internaţionale ale comunităţii date (1).
In condiţiile lumii contemporane, datorită bogăţiei de determinaţii cu care este investită, categoria de regim politic este definită din perspective variate, reţinîndu-se fie laturile lui formale, fie unele componente ale sale cum este statul sau modul de guvernare practicat de acesta. Astfel, M. Duverger ia în seamă, pentru a determina regimul politic, specificul organelor puterii de stat şi modalităţile de realizare a guvernării. G. Bouthoul determină regimul politic prin gradele de libertate ale cetăţenilor. Politologul de formaţie marxistă T. B. Bottomore suprapune regimului politic termenul de sistem politic, iar G. Burdeau, afirmînd că

depăşeşte criteriul marxist al clasialităţii, consideră că în condiţiile actuale, ale revoluţiei tehnico^ştiinţifice, regimul politic este un mecanism de autogestiune socială, în cadrul căruia instituţiile politice sînt piesele centrale (2).
Ion Deleanu crede că prin regimul politic se materializează opţiunile valorice ale unei colectivităţi, concretizate în ansamblul instituţiilor, metodelor şi mijloacelor care realizează voinţa titularilor puterii. Adept al ideii că regimul politic se înfăţişează ca element constitutiv al formei puterii — şi în cele din urmă al statului — reflex al unghiului juridic din care abordează regimul politic, autorul clujean recunoaşte că regimul politic nu este reductibil la manifestările politice ale vieţii de stat întrucît prin regimul politic se substanţiali-
183
zează opţiunile axiologice ale unei comunităţi globale," se exprimă calitatea esenţei întregii societăţi. Ion' Deleanu consideră, în mod justificat, că regimul politic dă expresia măsurii în care în viaţa politică o societate se exprimă pe sine. îşi materializează din punct de vedere politic idealurile majore, valorile comunitare şi istorice. Prin regimul politic se uneşte concepţia despre o anumită organizare şi conducere generală a societăţii cu practica realizării ei, cu instituţiile şi regulile de conduită ale agenţilor politici, într-un context social-isto-ric concret (3).
• Surprinzînd implicaţiile sociale ale politicului (atît sub unghiul a ceea ce el oferă societăţii, cît şi sub acela al primirilor de la societate, trebuie să relevăm şi relativa autonomie a politicului, dar şi faptul că acesta este dependent în substanţa lui nu numai de relaţiile economice de proprietate, ci şi de ansamblul raporturilor dintr-o societate, precum şi de spiritualitatea politică a agenţilor politici, de cultura lor, de gradul de civilizaţie, de capacitatea lor de a-şi asuma un anumit destin istoric. In acest sens Ion Deleanu surprinde un fenomen, asupra căruia numeroşi autori au revenit cu insistenţă, acela al relaţiei dintre conţinut şi formă în politică, dintre o anumită calitate a raporturilor de organizare şi conducere generală a societăţii şi oglindirea lor în structurile instituţionale şi în cele spirituale. Noi considerăm că prin categoria de regim politic trebuie să se exprime adevărata funcţionare a vieţii politice în cadrele sociale şi comunitare con-cret-istorice, măsura în care între anumite idealuri şi valori politice, pe de 6 parte, instituţii, relaţii politice şi practică politică, pe de altă parte, există raporturi bine determinate.
Este de fapt vorba de a stabili în primul rînd în ce măsură o anumită viaţă politică „este" ceea ce „vrea să pară" şi în al doilea rînd „este" faţă de ceea ce „ar trebui să fie" ; în plus, este vorba de a stabili determinaţiile vieţii politice dintr-o societate nu numai în raport cu ceea ce vrea să fie, ci şi în funcţie de anumite repere valorice universale, de anumite exigenţe cărora trebuie să le facă faţă. Categoria de regim politic permite nu numai un demers analitic al vieţii politice dintr-o societate, ci şi unul comparatist şi axiologic, pe baza cărora să se stabilească măsura în care viaţa politică răspunde exigenţelor ce decurg din dreptul comunităţilor umane de a-şi afirma şi păstra identitatea, precum şi din cel ăl individului de a-şi realiza personalitatea în limitele social-istorice date.
184
Rezultă din aceste propoziţii faptul că regimul politic se defineşte şi în raport cu interesul însuşi a ceea ce este şi trebuie să fie politica. Din această legătură, cel mai adesea implicată în procesele diverselor construcţii politologice, au r,e-zultât cel puţin două mari direcţii teoretice de a aborda regimul politic. ■ .■ . .. - •■■•..•
1. O primă direcţie este legată de înţelegerea politicii ca activitate de conducere a unei societăţi de către o anumită forţă socială (cel mai adesea o clasă socială, dar şi felurite elite, forţe armate, păturí sociale etc.) care îşi impune prin intermediul instituţiilor de putere ale statului, în principal, voinţa şi interesele, fapt realizat fie prin confruntate, fie prin forţă, fie prin' violenţă, după unii autori chiar printr-o manipulare de diverse grade de intensitate. Este cunoscut- faptul că pentru gîndirea marxist-leninistă politica este terenul confruntărilor de

clasă, domeniul luptei de clasă, în; cadrul căruia statul are rolul de mecanism (maşină) de dominaţie aflat în mîna clasei dominante din punct de vedere economic, care deţine proprietatea asupra principalelor mijloace de producţie ale societăţii. Regimul politic ar fi, în acest sens, modul în care o clasă socială exercită dominaţia asupra întregii societăţi (în economie, cultură etc.) (4). :. .
O abordare instituţionalistă, juridică, propune şi Gh. Bo-boş, care susţine că „regimul politic desemnează modul de organizare şi de funcţionare a componentelor sistemului politic, de exercitare a puterii politice în stat... constituie materializarea formei de guvernămînt a clasei sau claselor dominante în societate, acea latură activă a sistemului politic care exprimă modalitatea şi metodele specifice cu ajutorul cărora clasa sau clasele dominante îşi înfăptuiesc dominaţia politică şi economică, exercită puterea de stat (5).
Această determinare a regimurilor politice are unele elemente viabile ce se cer evidenţiate, chiar dacă nu ţin seama şi de determinaţiile specifice, politologice. Astfel, este demnă de reţinut asimilarea regimului politic cu modul de organizare şi de funcţionare a componentelor sistemului politic, care apare atîts ca structurare a vieţii politice, cît şi ca ansamblu al instrumentelor puterii politice în stat. Definiţia leagă astfel un plan de generalitate cu unul de **particularitate** a vieţii politice dar fără a stabili modalităţile de realizare a raportiiriior dintre ele.
Un al doilea merit al acestei determinări a regimului politic rezidă în sublinierea faptului că el relevă ,.latura activă

a sistemului politic", sugerînd legătura cu viaţa politică nemijlocită a societăţii, cu procesele de guvernare". In această ipostază este preferat pentru termenul de guvernare sensul conferit şi de M. Duverger de mecanism de conducere.
In acelaşi cadru definiţional se plasează şi M. Fătu, pentru care regimul politic este ansamblul mecanismelor prin care se impune o clasă dominantă într-o societate, adăugind însă că, în cadrul acestui mecanism, un rol hotărîtor are statul, care poate sluji deopotrivă şi unele grupări politice nu neapărat una, sau unele clase. In opinia autorului „au fost şi sînt regimuri politice care nu emană de la o anumită sau anumite clase sociale, ci şi de la „grupuri politice", eterogene clasial şi socio-profesional. In plus, un regim politic trebuie privit şi prin prisma formelor (modalităţilor) de exercitare a puterii : paşnică sau violentă, onestă sau coruptă, democratică dictatorială etc. (6). Ca urmare, pentru autor, au fost şi sînt regimuri politice care nu emană de la o anumită sau anumite clase sociale, ci şi de la grupări politice — nu neapărat constituite în partide —, care sub unghi social aparţin mai multor tipuri de clase sociale, astfel îneît profilul regimului politic se determină după acţiunea politică practică intreprinsă în exercitarea puterii. în filiaţia de idei firească ce o presupune această teză, hotărîtor în determinarea regimului politic este sistemul instituţional, statul şi componentele lui, care exprimă mai mult sau mai puţin fidel problematica societăţii civile, dar care sînt sub controlul unei părţi a membrilor societăţii.
2. O a doua modalitate de a analiza regimul politic este cea pe care o susţin cercetările de sociologie a politicii, cele sistemice şi comparatiste. Ele îşi au originea într-o viziune sintetizată de Hegel, în concepţia lui privind raporturile dintre societatea civilă şi stat şi care în secolul nostru au generat o bogată literatură, prin care politica — în ciuda autonomiei reale ce o are — se exercită în condiţiile unei anumite vieţi sociale căreia trebuie să-i răspundă, de problemele căreia trebuie să se preocupe. Dacă prima grupă de determinări ale regimului politic a îngăduit punerea în lumină a posibilităţilor apariţiei unor regimuri politice dictatoriale, totalitare, în al doilea caz este pusă în evidenţă cerinţa unei relaţii între politică şi societate, ceea ce permite discutarea condiţiilor unui regim politic democratic. In acest context se impune să relevăm faptul că aproape toate exegezele asupra regimului politic se dezvoltă în legătură cu un anumit tip da regim politic, cel mai adesea pentru a susţine

caracteristici ale democraţiei,
186

faţă de care ar apare toate celelalte tipuri de regimuri. Observaţia nu este lipsită de importanţă dacă avem în vedere necesitatea de a raporta permanent o anumită stare de fapt **a** vieţii politice la anumite valori şi idealuri, latră care cele generate de democraţie deţin în mod firesc cel mai semnificativ loc. Regimul politic se cere într-adevăr privit ca expresia vieţii politice concrete dintr-o ţară într-un moment istoric determinat, specificînd locul şi rolul agenţilor ipolitici — care sînt deopotrivă agenţi sociali, deci angrenaţi într-o anumită viaţă economică, spirituală, culturală, socială în general şi care între alte activităţi desfăşoară şi una politică ; analiza regimului politic nu se poate apoi dispensa de mecanismele de putere — instituţionale şi neiratituţionale —, care se obiectivează în sistemul organelor de stat, **al** partidelor politice, al grupelor de presiune sau al oricăror altor forţe politice care pot da o anumită culoare vieţii politica ; în sfîrşit, nu se port; ignora în acest studiu modalităţile de reglementare **a** conduitelor politice, juridice şi chiar morale, cadrul normativ al vieţii unei societăţi organizate politic. Se validează astfel valoarea lecţiei behavioriste, dar şi a celei sistemiste, întrucît un regim politic se susţine de către ansamblul conduitelor membrilor societăţii, care se raportează activ sau non-participativ la viaţa politică, prin „intrările" şi „ieşirile" ce le impun politicii sau pe care le suportă de la aceasta. Calitatea vieţii politice într-o ţară este astfel, vrînd-nevrînd, cosubstanţială calităţii vieţii întregii societăţi, stării ei economice, culturale, spirituale, morale etc. Nu întîmplător credea Hegel că orice popor îşi are conducătorii pe care îi merită şi, prin extensie, regimul politic pe care este capabil sa-1 susţină şi să-1 pună în lucru. Apropiindu-se de o astfel de determinare, Ion Deleanu scrie că regimul politic desemnează totalitatea metodelor şi mijloacelor de guvernare, **modalităţile în** care se înfăptuieşte puterea politică, şi în special măsura în care drepturile şi libertăţile cetăţenilor sînt asigurate (7).
într-adevăr, dacă organizarea şi conducerea generală a unei societăţi stau sub semnul valorilor umanismului, interdependenţele dintre diversele sectoare de activitate îşi pun amprenta asupra modului în care **se** desfăşoară şi viaţa politică. O anumită evoluţie a raporturilor economico-sociale, o viaţă culturală, spirituală, **existenţa** unor tradiţii naţionale, problematica participării la viaţa internaţională „presează"
187
asupra structurilor politice, asupra programelor şi ideologiilor politice, iar în timp şi asupra sistemului politic instituţionalizat.
Astfel, J. Michel Dupuit, analizînd structurile economice şi administrative din Franţa, constată că aici se acumulează treptat o serie.de contradicţii şi disfuncţionalităţi care vor impune într-e **anumită** perspectivă noi structuri politice şi administrative. Ele vizează,. în numele valorilor umanismului, o mai bună şi .armonioasă integrare a individului în viaţa social-politîcă, datoare, la rîndul ei, să asigure mecanisme de conducere care **să** răspundă cerinţelor colectivităţii. Aceasta va trebui, în **perspectivă,** să-şi asume formularea şi realizarea unor obiective colective care să determine un cadru democratic de manifestare a indivizilor (8).
■
Orice **regim,** politic se concretizează, aşadar, pe baza : 1. determinării agenţilor politici (individuali şi colectivi) atît în ipostaza de subiecţi ai vieţi politice, cît şi în cea generală, de agenţi **ai** vieţii sociale. Sub unghiul determinării regimului politic prin prisma agenţilor politici este deosebit de relevantă stabilirea «statutului lor social, a relaţiilor în. care se angajează şi care generează anumite raporturi în planul vieţii politice. "Un pluralism al acestor agenţi în viaţa economico-socială şi **cultural-spirituală** este potenţial generator al turui sistem politic pluralist, aşa cum probează în epoci istorice ample unele ţări ale Europei occidentale (Anglia este cazul ilustrativ cel mai frecventat ca exemplu). Societatea este structurată non-discriminatorîu- faţă de diversele ei sectoare de activitate, astfel încît politicul

îşi asumă funcţiile lui specifice fără a invada celelalte sectoare de activitate. In aceeaşi ordine de idei, se **impune** şi în viaţa politică însăşi ideea pluralismului, care împiedică, mersul spre poziţii conducătoare, dictatoriale. Şi totuşi, CI. Lefort arată că, chiar în cadrul acestui pluralism, se poate ajunge la situaţii în care societatea este atomizată, toate legăturile fireşti dintre oameni — care se stabilesc într-o societate civilă — sînt rupte, iar sistemul politic alunecă spre totalitarism. O demonstraţie asemănătoare a realizat şi M. Duverger pentru ideile comuniste, care s-au născut în chiar perimetrul gîndirii liberale : ducînd la extrem ideea libertăţii şi egalităţii inter-individuale, marxismul a formulat teza aşezării sub acelaşi numitor comun a tuturor membrilor societăţii.
Experienţele politice practice ne conduc spre afirmarea necesităţii ca regimul politic să fie analizat prin prisma bazei sale sociale, a specificului diviziunilor sociale, a confruntări-
188
loc ideologice, axiologice, a problematicii culturii politice, a însuşi felului de a fi al unui popor, care determină contururile unui spaţiu politic şi mecanismele prin cafâ se realizează organizarea şi conducerea generală a societăţii.
Puterea socială pe care se edifică puterea politică trebuie să fie rezultanta voinţelor manifeste ale (membrilor colectivităţii. Intre cele două genuri de putere poate fi : o cosubstan-ţialitate, o simplă suprapunere sau a ruptură, emd puterea politică poate fi acaparată de către cei ce o exercită ; cazul ideal este acela în care ea păstrează un tearacter impersonal în baza căruia să poată garanta ordinea, legea şi adevărul.
2. Caracterizarea regimului politic este indispensabil legată de determinarea instituţiilor politice, a atribuţiilor lor, a raporturilor reciproce dintre ele, pe de o parte, dintre ele şi societate, pe de altă parte. într-o democraţie, sistemul politic instituţional se cere deschis prin toate canalele lui receptării intereselor, voinţei colectivităţii, întregii societăţi. Statul nu poate fi acaparat de o clasă socială în detrimentul alteia, nu poate fi instrumentul unei oligarhii ori al unei elite, chiar dacă proclamăm caracterul nearistrocratic al acesteia. Sistemul instituţional, (stat. partide politice, grupe de presiune, fronturi politice, alte organisme ce participă la forul puterii, chiar dacă se declară neutru —■ cum este- cazul mijloacelor de informare în masă ■— faţă de interesele grupate sau partizane) trebuie să păstreze un dialog deschis cu societatea civilă, să promoveze în fapt conţinutul puterii sociale. Să nu permită împlinirea celebrei propoziţii a lordului Acton : „puterea te face nebun, puterea absolută te face absolut nebun".
3. Analiza regimului politic este legata de determinarea relaţiilor dintre agenţii politici, dintre componentele sistemului instituţional, precum şi reciproc între cei doi termeni, din care să se precizeze dacă este vorba de cooperare sau antagonism, de consens sau de forţă, de echilibru social ori de tensiune.
Democraţia autentică trebuie să aibă în vedere imposibilitatea instituţiilor de a se dezvolta — după expresia lui Schwartzemberg — ea supraputeri faţă, de starea societăţii de sub putere (cazul dictaturilor) sau ca subputeri faţă de supraputerile societăţii, cazul societăţilor industrializate, în care politica vrea să se depolitizeze.
4. în sfîrşit, pentru a caracteriza un regim politic se cer analizate regulile de conduită în viaţa politică prin care se
189
reglementează **statutul** agenţiJor şi instituţiilor, cadrul acţiunilor reciproce ; caracterul lor clar, raţional, general-valabil, deci non-prelerenţial, izvorînd dintr-o axiologie umanistă, legată de trebuinţele reale ale oamenilor într-om moment dat. se cere regăsit în constituţii, statute, programe, ideologii adecvate, într-un set de drepturi şi libertăţi ale cetăţeanului.
Aceste componente ale regimului politic se află într-o strînsă legătură, întotdeauna pe coordonatele concret-istorice care definesc o societate. De aceea a defini un regim politic impune o privire globală asupra complexităţii elementelor prin care poporul îşi asigură sau nu

propria sa conducere.
a. *Regimul politic democrat*
In 1967 Barrington Moore publică o lucrare devenită aproape clasică în politologie, „Originile sociale ale dictaturii democraţiei"', în care probează, printr-o întemeiere istorică, economică şi statistică, faptul că independent de structurile sociale, de calitatea şi nivelul lor istoric în diverse ţări ale lumii trecerea spre o viaţă politică modernă a urmat trei căi : revoluţia burgheză, care a culminat cu democraţiile occidentale ; revoluţile conservatoare, ce au culminat cu fascismul ; revoluţiile ţărăneşti, care au dus la comunism (9). Deşi poate fi pusă în discuţie, această tipologie a căilor de evoluţie a ţărilor lumii în acest secol, autorul se întîlneşte în aceeaşi judecată cu un gînditor de formaţie creştină, Jean Lacroix, care scria în lucrarea lui, intitulată emblematic „Criza democraţiei, criza civilizaţiei", că : „cea mai mare eroare este să opui democraţia politică democraţiei sociale. Democraţia politică este asemenea formei, cea socială este asemenea materiei. Nu este posibilă democraţia fără oameni formaţi pentru ea, care vor să vorbească şi, desigur, pot vorbi în dialogul democratic. Aceasta se face în cadrul unor instituţii care stabilesc un minim de egalitate între membrii societăţii şi care impun discursului reguli de schimb şi de sinceritate" (10).
In consens cu aceste două opinii, se poate formula o primă premiză a discuţiilor noastre asupra democraţiei ca mod de structurare a conduitelor, a ansamblului comportamentelor din societate, acea care stabileşte dependenţa dintre societatea civilă, dintre calitatea şi specificul vieţii ei şi formele în care se obiectivează, suprastructurile pe care le creează şi le pune în lucru. Este ştiut că Hegel a sintetizat

un întreg curent de gîndire european, în care s-a manifestat preocuparea pentru stabilirea unei cosubstanţialităţi a calităţii vieţii membrilor societăţii şi instituţiile şi concepţiile ce o structurează, o reflectă, o orientează. De fapt, prin Maio-rescu, şi spiritualitatea românească a atins un punct înalt, şi într-un sens dramatic, al reflexiei asupra relaţiei dintre conţinut şi formă în artă, în mod deosebit, în cultură, într-un plan mai larg, care include şi formele de organizare şi conducere politică, sensibilizîndu-ne asupra unei permanente tensiuni, duse de la comedie la dramă : un conţinut de viaţă socială ce nu-şi găseşte o formă adecvată. Teoria formelor fără fond exprimă — credem noi — şi această incapacitate a vieţii noastre sociale de a-şi croi veşminte pe măsura calităţilor şi aspiraţiilor acestui popor. Astăzi putem constata că, în România, dictatura comunistă a reprezentat, pînă la tragism, ruptura unui sistem întreg de organizare şi conducere de viaţa reală a ■membrilor societăţii, ceea ce ne îndeamnă să credem că marea sarcină a revoluţiei naţionale din decembrie '89 este aceea ca odată cu instaurarea societăţii civile în România, cu aşezarea vieţii oamenilor în cadrele unor valori general-umane (adevăr, bine, frumos, libertate, demnitate, naţionalitate), să se creeze un cadru formal depen-dent direct de acesta, un ansamblu de instituţii şi reguli de conduită reciprocă, în măsură să exprime puterea poporului.
Rezultă de aici a doua premisă a analizelor democraţiei, care porneşte de la constatarea caracterului exogen al politicii, a dependenţei sale de conţinutul vieţii sociale. Natura politicii este astfel determinată pe baza unei anumite concepţii privind esenţa vieţii sociale. De aceea ştiinţele politice au resimţit permanent nevoia de a se construi fie prin aportul filosofiei, fie al economei politice, fie al sociologiei, care au putut oferi o anumită imagine a societalului. Acesta se prezintă ca rezultat al împletirii unui ansamblu complex şi contradictoriu de factori, incit prevalenta unuia sau altuia a generat tot atîtea situaţii teoretice : produs divin, la Toma de Aquino ; luptă a unor laturi antagoniste, ca la L. Coser in filiaţia lui Hobbes ; contract social, ca la Rousseau etc, ignorîndu-se bogăţia lor, care nu poate fi înseriată căci se referă la : rolul naturalului, al practicii, al exigenţei, al colectivului, în tandem cu rolul socialului, al teoreticului, al conştiinţei, al individului etc.
In consecinţă, şi rolul politicului, prin care se realizează organizarea şi conducerea generală a

societăţii, este analizat
191
din variate ipostaze. Se poate invoca în acest context: De-mocrit, care vedea în el un mijloc de temperare a duşmăniei dintre oameni, o cale de a-i educa în spiritul respectului pentru, legi ; Protagoras, care îl privea drept cadru al manifestării individului în propria lui societate ; Xenofon şi Pla-ton, care îl priveau drept arta regilor şi înţelepţilor, a iniţiaţilor de a-i conduce pe oameni, insuflîndu-le anumite convingeri ;, M. Duverger, care vorbeşte de o mulţime de factori aflaţi în relaţie antagonică în orice societate, factori care trebuie, prin politică, prin putere, prin stat, să asigure integrarea oamenilor într-o societate (11).
Aceasta ne sugerează cea de-a treia premisă a discuţiilor despre democraţie : formele de organizare şi conducere a societăţii nu sînt un reflex pasiv al societăţii civile, ci ele îşi asumă un activism care se traduce în scheme de conduită, în reguli, coduri, precepte, ideologii, doctrine şi mijloace în măsură să le inducă în gîndirea şi acţiunea oamenilor. Astfel ne explicăm astăzi de ce gîndirea politică modernă, în mod deosebit, a fost preocupată de a studia :
a) specificul agenţilor politici (portretul lor psihologic, **profilul** lor clasial, naţional, rasial), tipologia mecanismelor de relaţionare, studiul mecanismelor de determinare şi orientare a conduitelor, regulile lor de desfăşurare ;
, b) cadrul instituţional, viaţa de stat şi de partid politic, arborescenta instituţională ce nu întotdeauna poate fi tipo-logizată întrucît „fantezia" societăţilor în a-şi crea „forme" care să le exprime specificul este deosebită.
Fr. Châtelet, în „Istoria concepţiilor politice ale secolului XX", consideră că sinteza celor două perspective o dă problema statului. Aceasta deoarece dintotdeauna, de la Nietz-che la mişcarea de la Gdansk, de la M. Weber la D. Easton, toate problemele legate de natura, resorturile, drepturile şi ' îndatoririle unei colectivităţi istoriceşte date, s-au lovit de problematica statului, pe care Jean Bodin îl numea stat în putere suverană. In funcţie de el s-au născut toate concepţiile privind rolul agenţilor social-politici (de la liberalism la behaviorism şi freudism sau existenţialism), dar tot el este concept-cheie cînd vorbim de instituţionalism cu toate ramurile lui,. de folosirea ştiinţei în conducerea societăţii, de reformism, de rolul partidelor politice, de totalitarism. Pornind de la acest mod de a analiza natura politicii s-a formulat şi o primă determinare a regimurilor politice ca modalităţi concrete de realizare a vieţii de stat, a puterii lui (13).
192
Dar, asupra acestei determinări presează o serie de fapte care fac dovada complexităţii atît a fenomenului politic, cit şi a celui social în ansamblu. Numai o viziune schematizanta poate ignora bogăţia de determinaţii ale societăţii civile, dar şi a cadrului vieţii politice, generatoarea unor structuri şi forme nu numai etatice, nu numai politice, ci şi extraetatice, extrapolitice. Resurecţia liberalismului de sorginte clasică, uneori realizată, paradoxal, în albia convenţional numită a conservatorismului — aşa cum o probează doctrina reaga-nistă — sau a noii ordini interne a capitalismului, proliferarea grupelor de presiune, situate pe o paletă largă de platforme, motivaţii şi programe, a amplelor mutaţii socio-poli-tice din ţările Europei răsăritene, care au pus în lumină limitele statului (fie el savant, fie dictatorial, fie deschis societăţii sale etc), relevarea rolului determinant al maselor populare în susţinerea şi apărarea unei iniţiative istorice şi punerea în lumină a limitelor funciare ale unui sistem social elitist la acest sfîrşit de secol XX impun regîndirea categoriei de regim polititc. Ea se cere a fi lărgită tfn conţinuturile ei, încît să cuprindă liniamentele de bază, matricea stilistică a unei comunităţi umane, toate tradiţiile şi conexiunile ei în universalitate, cu structurile sociale în bogăţia componentelor lor. Intr-o amplă cercetare a problemei democraţiei, G. Sartori o determină prin sensul estimologic : democraţia înseamnă puterea poporului. Dar, din chiar această primă precizare a sensului izvorăsc dificultăţi legate de determinarea a ceea ce este puterea, pe de o

parte, şi a ceea ce înseamnă „poporul" în diferite contexte concret-istorice, pe de altă parte. Dacă ţinem seama de caracterul social al puterii, vom privi cu înţelegere distincţiile ce se fac între democraţia „socială", cea economică, cea culturala şi cea politică. Dacă, în •schimb, vom avea în vedere mulţimea determinărilor conferite „poporului" în istorie, vom înţelege de ce ea a apărut ca expresie formală a oricărui regim politic (11). Exceptînd pe Ludovic al XlV-lea, care se identifica pe sine cu statul şi puterea, orice organizare şi conducere generală a societăţii s-a prezentat ca fiind democratică, chiar dacă în realitate era o dictatură. Ţinînd seama de această posibilă ruptură între conţinutul şi forma unei democraţii, s-a pus problema unor criterii ale democraţiei pe baza cărora să se poată judeca gradul dezvoltării democratice a unui regim politic.

Un prim criteriu a fost cel formulat de G. Almond şi B. Powell în 1966 şi se referă la autonomia subsistemelor unei societăţi. Pe baza lui se propune o analiză a diferenţierii genurilor de activitate dintr-o societate, stabilind limitele între care se manifestă acţiunea politicului. Dacă aceasta se constituie în limitele specificului său şi nu-şi depăşeşte autonomia intervenind disfuncţional în celelalte activităţi se constituie prima premisă a unei vieţi politice democratice.

Se naşte astfel o scală a regimurilor politice exemplificată cu situaţia unor state în diverse etape istorice, astfel : (vezi schema din pag. 195).

Fără a intra în detaliile analitice ale acestei scheme, vom reţine doar ideea că o viaţă politică democratică este într-adevăr cea care stabileşte specificul acţiunii politice, limitele între care el se manifestă-într-o societate.

Al doilea criteriu precizează modul în care se organizează politicul pentru a-şi exercita funcţiile în societate. Con-siderînd că organizarea şi conducerea generală a societăţii apar în orice moment istoric şi în orice colectivitate, S. M. Lipset determină regimul politic democratic prin reglementarea instituţională a alegerii şi schimbării celor ce răspund de guvernarea societăţii. Într-adevăr, viaţa politică democratică presupune o permanentă competiţie a indivizilor, grupurilor sociaîe, a programelor lor politice, care se cere obiectivată într-un sistem instituţional ce recunoaşte opţiunile colectivităţii şi le asigură autoritatea necesară traducerii în practică. In plus, este nevoie de un cadru reglementativ (legislativ) care să stabilească riguros limitele jocului politic, raporturile guvernămîntului cu opoziţia, recunoaşterea legitimităţii şi autorităţii clasei politice conducătoare.

Al treilea criteriu este propus de Ph. Cutright, în filiaţie cu doctrinele liberalismului clasic, deoarece pune în discuţie cerinţa ca puterea politică să poată fi pusă sub control : unul, prin separaţia puterii (în legislativă, executivă şi judecătorească) ; altul, printr-un mecanism electoral care — la rîn-dul lui — să permită : cunoaşterea deplină de către alegători a propunerilor politice şi a celor ce urmează să le înfăptuiască şi, pe această bază, opţiunea exprimată liber (15).

Al patrulea criteriu de viaţă politică democratică vizează posibilitatea agenţilor politici de a participa la viaţa politică în toate momentele ei. Astfel, pentru Deane Neubauer, „performanţa democratică" a unui sistem politic poate fi măsurată prin : procentajul populaţiei adulte care poate fi aleasă în funcţii de conducere (valorificînd astfel ideea caracterului

Sisteme politice mai democratice

Sisteme politice mai autoritare

înaltă autonomie democratică	Autonomie democratică limitată	Slabă autonomie democratică	Premobilizare democratică	Autoritate modernizată	Premobilizare autoritară	Totalitarism conservator	Totalitarism radical

(Marea Britanie)	A patra republică franceză	Mexic	Nigeria, înainte de 1966	Franţa Spania	Ghana	Germania nazistă	U.R.S.S.

Gabriel Almond. Bingham Powell, *Comparative Politics : A Devclopmental Approach,* Little, Brown and Co., Ed., Boston, 1966, p. 308.

universal al votului, ca moment central al selecţiei personalului politic) ; egalitatea de reprezentare (exprimînd posibilitatea fiecărui cetăţean de a accede la orice funcţie politică) ; multitudinea surselor de informare (pentru a se evita unilateralitatea ideologică şi uniformizarea opiniilor) ; gradul de participare a opoziţiei la viaţa politică.

La rîndul său, R. Dahl a propus criteriul competiţiei pentru putere, al luptei pentru cîştigarea sprijinului şi votului popular. De aceea, într-o încercare de a determina democraţia, R. Dahl arată că trebuie ţinut seama de faptul că orice politică aduce în prim-plan o elită care reprezintă o parte a membrilor unei colectivităţi. Competiţia grupurilor este exprimată de competiţia elitelor. O societate democratică se va caracteriza printr-un mare număr de grupuri şi o corespunzătoare luptă între elitele ce le reprezintă interesele (în cadrele sau în faţa puterii). Poliarhia (multiplele centre de putere servite de multiplele elite aflate în competiţie, asigurând rulajul indivizilor ce le compun) este pentru Dahl autentică democraţie (16).

Toate aceste criterii reprezintă efortul de tratare a democraţiei din perspectiva teoriei şi practicii politice a zilelor noastre, dar idealul democratic este probabil la fel de vechi ca şi însăşi viaţa politică : dacă aceasta înseamnă organizarea şi conducerea generală a unei societăţi, este lesne de imaginat faptul că la acest act pot participa toţi membrii societăţii sau numai o parte a lor, mai mare sau mai mică. R. Michells susţinea chiar imposibilitatea tehnică a societăţilor moderne de a realiza o democraţie prin participarea directă a tuturor membrilor societăţii la organizarea şi conducerea, la guvernarea societăţii. întotdeauna guvernarea a fost opera unei părţi a membrilor societăţii, care s-a instituit în forţe politice conducătoare prin propria lor voinţă (prezentîndu-se ca expresii ale voinţei divine, ca ilustrare a unui principiu de ordine imanent etc.) sau ca manifestare a voinţei celor mulţi ori chiar a tuturor membrilor maturi şi sănătoşi mintal ai societăţii.

Problema reală a democraţiei se naşte în clipa în care marea masă a membrilor unei societăţi hotărăşte (poate hotărî cu adevărat) asupra scenariilor evoluţiei sale şi a celor ce sînt investiţi cu rolul de a conduce înfăptuirea acestor scenarii

Noi considerăm că această problemă are şi soluţii autentice din clipa în care fiecare individ matur şi sănătos min-

tal are un statut social pe baza căruia să-şi poată manifesta în mod liber opţiunile pentru personalul politic şi pentru scenariul pe care-1 crede cel mai potrivit comunităţii sale şi sieşi. Aşadar, despre democraţie putem discuta, în sens-modern, în momentul în care se pune în lucru o concepţie despre drepturile şi libertăţile individului, devenit în viaţa politică, cetăţean a cărui conduită este reglementată de un set de prescripţii juridice care îi prevăd obligaţiile şi, în acelaşi timp, limitele manifestărilor sale, ce nu aduc atingere drepturilor şi libertăţilor celorlalţi. Ţinînd seama de nevoia unei corespondenţe între statutul cetăţeanului şi cerinţa funcţionării statului, în timp s-a născut o concepţie despre *statul de drept.*

La o primă vedere, orice stat trăieşte în relaţie directă cu un anumit sistem de legi ; dar, cum arată numeroşi autori, existenţa unei legalităţi ce asigură funcţionarea unui stat nu înseamnă şi legitimitatea puterii de stat. Se cere aşadar stabilirea cosubstanţialităţii dintre calitatea raporturilor de putere dintr-o societate şi expresia lor instituţional-statală şi juridică în dublu sens : pe de o parte, statul să nu elaboreze orice legislaţie, ci una care reflectă cerinţele de dezvoltare ale propriei societăţi, iar ,pe de altă parte, legislaţia să răspundă unor cerinţe de normativitate ce izvorăsc din valorile general-umane. în viziunea autorilor doctrinei statului

de drept, acesta este un stat în care dreptului îi revine un rol primordial în reglarea activităţilor sociale (deci şi politice) iar puterea de stat este limitată prin faptul că are ca sarcină protecţia libertăţii. Astfel se leagă componentele formale (legitimitatea şi legalitatea) cu cele materiale (realizarea dreptăţii şi determinarea limitelor puterii politice) într-o-ordine constituţională.
Elementele concepţiei despre statul de drept s-au născut la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ca o reacţie iluministă la statul absolutist şi poliţienesc. Sub influenţa liberalismului, s-a formulat teza după care statul şi organele sale de administraţie nu sînt deasupra legilor ci, legate de ele. Respectul individului, al unor drepturi şi libertăţi ale sale (între care un loc central este deţinut _de dreptul la proprietate) ce se cere garantate, aduce cu el şi cerinţa ca personalul politic administrativ să fie ales prin votul cetăţenilor (17).
In acelaşi fel s-a dezvoltat, în Anglia, un alt principiu al statului de drept, care cere ca aleşii poporului să fie investiţi cu puterea legislativă ; astfel, parlamentarismul en-
197
glez a generat preocuparea teoretică pentru principiul separaţiei puterilor în stat, al cărui promotor de seamă a fost Montesquieu. In numele acestui principiu, puterea de stat trebuie frînată şi controlată prin stabilirea funcţiilor ei de bază : de legiferare, de administrare şi de promovare a legalităţii, cărora să le corespundă organisme de putere separate, care să se inhibe şi să se controleze reciproc. Stah arată însă că formularea şi instituţionalizarea acestui principiu poate rămîne formală ; de aceea pentru el statul de drept înseamnă modul realizării lui practice. Lui i se alătură Torthoff, care cere ca statul de drept să pună în lucru un sistem de proceduri juridice pentru garantarea libertăţii prevăzută de lege. în acest fel puterea îşi asigură legalitatea, iar legea este pusă pe acelaşi plan cu puterea. Puterea legii şi a dreptului se supun unui principiu moral — binele public şi al cetăţeanului.
Deşi aceste dezbateri teoretice au avut loc mai ales în Germania, dictatura hitleristă a dovedit relativa lor inutilitate, datorită formalismului. Eşecul statului de drept liberal a generat preocupări postbelice ample pentru edificarea statului de drept material. în noua viziune, valorile moral-politice sînt centrate pe principiul libertăţii, .< în realizarea căruia tronează legalitatea. în fruntea legilor unei ţări este situată constituţia. Toate celelalte legi izvorăsc din ea sau din principiile ei, astfel că nici măcar puterea legislativă nu o poate încălca. în plus, constituţia stabileşte raporturile dintre genurile de putere, natura competenţelor fiecărui organism de putere, încît nici una să nu o domine pe cealaltă dar fiecare să le poată controla pe celelalte.
Unii teoreticieni au subliniat cerinţa ca între principiile ce stau la baza statului de drept să se situeze raţionalitatea legilor, întrucît un element specific spiritului european ar fi dat de efortul unei permanente intervenţii a raţiunii în conduitele umane. Deşi nu de puţine ori „raţiunile de stat" s-au dovedit simple manifestări ale subiectivităţii agenţilor politici, ale conjiincturalului, este evident faptul că în viaţa politică o înaltă responsabilitate a forţelor politice trebuie să îndemne raţiunea la a descoperi soluţiile cele mai bune ale dezvoltării comunităţii date în ansamblul ei.
în afara legăturii dintre acţiunea politică şi cerinţele reaie ale dezvoltării unei societăţi orice politică îşi pierde notele majore, plasarea pe o anumită axă progresivă a istoriei. Aşa s-a născut problema raportului dintre poziţia politică susţinută de majoritatea membrilor unei societăţi şi cele
198
care se opun, care au o altă perspectivă asupra organizării şi conducerii generale a societăţii.
In statul de drept fiecare cetăţean trebuie să se simtă protejat de lege indiferent de opţiunile lui politice ; evident, noi avem în vedere acele manifestări ale opoziţiei care se realizează în numele interesului colectiv, al raţionalităţii şi onestităţii în slujirea unor interese, aspiraţii, dorinţe cu caracter general.
De aici, o distincţie care se impune între opoziţia insti-tuţionalizată şi cea neinstituţionalizată.

Cea dintîi este, desigur, cea care trebuie să contribuie la funcţionarea unui sistem politic democratic, deci este limpede faptul că ea trebuie să-şi caute rădăcinile în opoziţia neinstituţionalizată căreia trebuie să-i **structureze** şi să-i raţionalizeze opţiunile. Opoziţia politică nu înseamnă simplă invectivă, atacul la persoană sau jocul versatil cu puterea, ci, aşa cum arată în perioada interbelică Madariaga, un efort permanent de a oferi ţării alternativele autentice ale mersului politic. De aceea cadrul de manifestare al unei opoziţii serioase nu poate fi, într-un stat de drept, decît parlamentul şi presa.
Istoria cunoaşte, desigur, şi formele nepaşnice, violente şi revoluţionare de afirmare a opoziţiei politice, dar într-un stat de drept, aşa cum arată şi J. Habermas, este posibilă pe deplin o permanentă restructurare critică a vieţii social-politice, un amplu proces de reformare realizată pe baza desprinderii soluţiei raţionale la problemele unei societăţi.
O asemenea apropiere a vieţii de stat de cea a societăţii civile a generat concepţia despre *statul 'social.* In această viziune se cere elaborarea unor modele social-politice pe baza cărora statul să intervină în realizarea unei existenţe demne, a siguranţei vieţii fiecărui cetăţean, ferindu-1 de antagonisme revoluţionare. în statul social obligaţiile cetăţenilor se împletesc cu libertatea lor şi cu asigurarea unei concurenţe loiale. O ordine socială dreaptă trebuie să echilibreze intervenţia statului cu libertatea de acţiune a agenţilor social-economici, dar şi cu protecţia faţă de şomaj, faţă de exploatare. Puterea legislativă este chemată să ţină seama de nevoile reale şi generale ale membrilor societăţii, garantîndu-le drepturile şi libertăţile umane şi cetăţeneşti, participarea la viaţa statului. Concepţia despre statul de drept social, născută în condiţiile societăţii industriale, este preocupată de a asigura condiţii social-economice şi politice unui cetăţean cu exigenţe sporite faţă de actul conducerii generale a societăţii (18).
199
De altfel, în numele acestui nou statut al cetăţeanului, la început de secol XX, s-a născut şi doctrina *pluralismului politic.* Exegeţii curentului au pus în evidenţă faptul că termenul de pluralism primeşte conotaţii particulare felurite celor de dinaintea acestui secol (religios, cultural, filosofic etc.) ; în schimb, în sensul de pluralism politic, el se constituie abia în deceniul al doilea al veacului nostru, pentru a desemna o gîndire şi o mişcare politică bine determinată.
Aceasta exploatează o serie de transformări ale societăţii contemporane, care au generat o diversificare a vieţii sociale, o pluralizare a grupurilor sociale şi un nou statut al individului ce îşi multiplică legăturile cu grupuri sociale tot mai numeroase. In consecinţă, se elaborează o concepţie care conturează o viaţă politică, un sistem politic şi structuri corespunzătoare de tip pluralist.
O teză de bază a acestei doctrine o dă afirmarea caracterului obiectiv, deci necesar, al unei mari diversităţi de opinii politice, de ideologii şi programe, ce poate genera conflicte de atitudini şi comportamente. H. Kremendahl consideră că orice sistem politic pluralist trebuie să aibă în vedere, în primul rînd, caracterul legitim al diversităţii.
In al doilea rînd, acest autor consideră că indiferent de opinia şi atitudinea politică adoptată de un cetăţean sau un grup social cu toţii trebuie să ţină seama de rolul binelui public ca ideal reglator, ca valoare ce orientează întregul regim politic.
In al treilea rînd, Kremendahl susţine că o societate pluralistă, pentru a realiza primele două caracteristici, trebuie să se structureze astfel, încît să soluţioneze cîmpul tensional ce se naşte între consensul pe care-1 implică binele comun şi conflictul ce-1 generează diversitatea. In sfîrşit, ţinînd cont de experienţa politică practică a societăţilor moderne, ce implică participarea organizată a agenţilor politici, doctrina pluralistă cere un sistem de partide între care să se desfăşoare concurenţa, competiţia pentru a cîştiga opţiunile societăţii (19). .
Analizînd aceste teze ale doctrinei pluraliste constatăm că, de fapt, ele sînt regăsibile în doctrine politice care au ca puncte de întîlnire pluralismul dar ele au şi propria lor identitate. Fr. Châtelet constată că pluralismul este o notă a concepţiilor liberalismului modern, a gîndirii

creştine, a so-cial-democraţiei şi elitismului. 1(20).
într-adevăr, V. Giscard d'Estaign descoperă necesitatea pluralismului la nivelul structurilor de putere ale societăţii.

dar şi ale statului, la nivelul economic, dar şi al organizării' maselor, la nivelul mijloacelor de comunicare de masă, dar şi la cel al ideologiilor (21).
Analizînd dintr-o perspectivă politologică mai largă doctrinele pluralismului politic, G. Burdeau scrie că dincolo de: aceste meticuloase dar particulare încercări de „gospodărire" a amănuntelor, important rămîne principiul de bază potrivit căruia lupta politică este nu numai explicită, ci şi institu-ţionalizată. Acceptînd ideea că fundamentele puterii se află în colectivitate — cu toată componenţa ei pestriţă —, pluralismul pune „la mezat" puterea, susţinînd că nici o echipă conducătoare nu este instalată în fruntea organismelor de putere în mod definitiv, nici un program politic nu este considerat drept unicul posibil, nici o politică nu este decît în chip provizoriu oficială ; această deschidere („disponibilitate") a puterii este inspirată dintr-o filosofie pluralistă care susţine că opoziţia este o forţă la fel de legitimă. Nu este vorba doar de a accepta toate tendinţele şi interesele, de a le îngădui să se exprime, ci de a crea condiţii ca ele să aibă speranţa că vor accede la guvernare şi vor folosi prerogativele ei potrivit vederilor proprii (22).
La baza unei vieţi politice democratice ar sta, aşadar, pluralismul electoral şi procesele de reprezentare, care ar respinge dintru început orice încercare de a prezenta puterea ca o încarnare totală a voinţei unui grup sau a altei forţe imanente ori transcendente. Pluralismul ar genera astfel o „logică democratică" pe baza căreia societatea, alegînd mereu prin vot oameni, idei, programe, ar opera — după expresia lui Claude Lefort — cu o „eficacitate simbolică" : conflictele de clasă, fragmentarea experienţelor asupra lumii, eteroge-neitatea culturilor şi moravurilor, coexistenţa unor norme şi valori ireductibile, ar face ca, într-adevăr, şi în cadrul unei societăţi democratice unii să îi domine pe alţii cu adevărat. Eficacitatea simbolică îşi are însă sursa în convingerea că democraţia nu poate şi nu vrea să fie totalitară, ci respectă o logică democratică pe care Lefort o priveşte ca expresie a unui raport între „eul" conducătorului şi poporul care se lasă condus de acesta pentru că îi serveşte cel mai bine in-teresele (23).
Întreaga discuţie asupra pluralismului politic pe care îl susţine liberalismul modern angajează (după Fr, Châtelet) trei cupluri categoriale : *autoritate-libertate, ordine-progres, secu-ritate-dezvoltare.*

Prima pereche categorială pune în lumină necesitatea de a adapta la condiţiile lumii contemporane libertatea naturală a omului (determinînd juridic drepturile şi îndatoririle fie-căruia), îmbinată cu egalitatea de şanse la startul competiţiei sociale şi politice, faţă de care puterea guvernamentală care aplică legile (executivul) trebuie investită cu autoritate pentru a administra statul şi societatea. Statul-girant este asfel continuarea proiectului de stat pe care l-au preconizat Xocke şi Hegel.
A doua pereche categorială exprimă o teză de sorginte comteană, dar care a devenit extrem de complexă în cono-taţii în secolul nostru ; aceasta datorită faptului că ideea de progres este supraîncărcată de sensuri în condiţiile societăţii industriale. Nici o forţă politică nu-şi va spune „reacţionară", căci toate sînt interesate în progresul producţiei, consumului, nivelului de viaţă, moralei şi culturii. Dacă nu se specifică despre ce şi pentru cine este un progres, progresismul este un truism în secolul nostru.
Cît despre ideea de ordine, Châtelet arată că sensurile ei nu sînt cu mult mai precise ca în cazul progresului : dacă acesta are loc el implică o schimbare, mai lentă sau mai rapidă, mai profundă ori de suprafaţă. A păstra o stare de fapt ■este un act posibil fie printr-o conservare, care deseori uzează de o violenţă constantă, fie prin „rectificări tehnice". „Dacă Progresul este suprasemnifiant, Ordinea este sub-semnifiantă — scrie justificat autorul francez —, încît

liberalismul trebuie să opereze cu acest cuplu categorial pentru a susţine că există forţe ale schimbării fără a fi surse de răsturnări" (24).
A treia pereche categorială îşi are, de asemenea, sursa -în gîndirea lui Locke şi a lui Hegel. Amîndoi au avut în vedere securitatea cetăţeanului, fie pentru a salva datele lui naturale (persoana), fie proprietatea. Iar în societatea industrială securitatea persoanei şi apoi a statelor a impus crearea unor sisteme de asigurare socială, de soluţionare a conflictelor dintre state. Pluralismul politic a trebuit să avanseze ideea că libertatea-securitatea-dezvoltarea sînt posibile printr-o competiţie liberă a forţelor social-politice care să impieteze asupra dezvoltării generale a societăţii.
Trăsături ale unei gîndiri pluraliste a promovat şi promovează şi social-democraţia contemporană. în ciuda caracterului neunitar al social-democraţiei ca mişcare politică, în plan teoretic ea susţine unele teze care în contextul acestei discuţii se impun a fi relevate. Astfel, reţinem în primul rînd

ideea că în zilele noastre social-democraţia susţine caracterul plurisectorial al societăţii, exprimat prin varietatea formelor de proprietate, a structurilor sociale diversificate, prin multitudinea opiniilor şi ideologiilor ce conduc acţiunile oamenilor. Ca urmare, soluţionarea problemelor societăţii trebuie realizată prin asigurarea păcii civile, prin respectul drepturilor fundamentale ale individului, prin politici.pragmatice şi chiar empirice.
încă în 1959, în programul de la Bad Godesberg, social-democraţia germană arăta că militează pentru un socialism democratic ca regim politic bazat pe respectul minorităţilor, pe competiţia liberă şi loială cu toate forţele politice, întemeiat pe separaţia puterilor şi pe accesul la putere, pe baza votului tuturor cetăţenilor. Afirmînd că există un conflict de clasă între burghezie şi proletariat, social-democraţia declară că vorbeşte nu numai în numele clasei muncitoare pentru care se angajează în lupta paşnică pentru putere în condiţiile pluralismului politic, ci al întregului popor german (25).
Doctrinele pluralismului politic au în vedere faptul că societăţile civile din Europa occidentală şi Statele Unite au cunoscut ultimele. |decenii procese redevante ide diversificare structurală şi mobilitate socială puternică. Individul este „prins" într-o vastă reţea de raporturi sociale la care trebuie să participe. Aceste structuri pluraliste l-au determinat pe im cercetător al fenomenului să susţină că dacă în alte tipuri de societate, cînd apare o problemă de interes colectiv, se apelează fie la stat, fie la Dumnezeu (adică la autorităţi •exterioare acestei societăţi), în S.U.A. (considerat cazul cu valoare, de exemplu) se creează imediat un grup de interes, o asociaţie, un grup de acţiune, care se structurează orga-nizaţional şi caută să soluţioneze acea problemă (26).
Ţinînd seama de aceste realităţi, Helga Pross consideră că pluralismul se opune în primul rînd societăţilor totalita-riste, care promovează monismul social (monolitismul — am adăuga noi, ţinînd seama de experienţa românească, dar şi de cea totalitaristă în general, care au promovat lozinca unei legături indestructibile între „un popor — un partid — un conducător"). De aceea o societate pluralistă îşi constituie asemenea structuri democratice — în toate sferele vieţii so-ciale —, încît aici este firesc şi un pluralism politic, echivalent cu democraţia (27).

Esenţa unei asemenea vieţi politice este dată de legitimitatea diversităţii, de considerarea diferenţierilor interindi-viduale şi intergrupale de interese şi opinii ca fiind fireşti. în asemenea împrejurări, conflictele se soluţionează pe cale* raţională, prin negocieri şi compromisuri, printr-un permanent dialog extins la scara întregii comunităţi. Este evident faptul că preceptele pluralismului sînt inoperante într-o societate în care conflictele de clasă sînt ipostaziate în singurul motor al dezvoltării, acolo unde se promovează deliberat lupta de clasă şi violenţa politică.
Deşi nu vizează direct problema pluralismului, credem că sînt relevante în acest context două moduri de structurare a cauzelor violenţei în societate, pe care le propune Ted R. Gurr (cauze

psihologice şi societale), ce dovedesc faptul că o societate pluralistă nu se poate edifica în orice împrejurări.
Ted Gurr consideră că violenţa politică afectează profund o viaţă politică democratică şi este semnul unor disfuncţio-nalităţi ale regimului politic, izvorîte din desconsiderarea de către acesta a problemelor reale pe care le are colectivitatea. Pentru el violenţa izbucneşte în clipa în care nu se corelează două tipuri de balanţare a raporturilor politice : pe de o parte, între regimul instituţional (cu suporturile lui) şi instituţiile care i se opun (cu suporturile lui) ; pe de altă parte, între controlul coercitiv al regimului şi controlul coercitiv al dizidentei, al opoziţiei. In primul tip de balanţare, regimul politic trebuie să-şi precizeze : scopurile populaţiei promovate de organizaţiile lui, complexitatea coeziunii organizaţiilor lui, numărul şi scopul valorilor pe care le promovează, precum şi numărul, scopul şi canalele protestului în organizaţiile regimului ; în cel de-al doilea, controlul său trebuie să urmărească : scopurile populaţiei sub supravegherea regimului, întinderea şi resursele forţelor regimului, severitatea sancţiunilor lui, loialitatea forţelor regimului faţă de elite, consistenţa sancţiunilor lui. Al doilea element al balansării se referă la : scopul populaţiei în organizaţiile dizidente, complexitatea şi coeziunea lor, stocul de valori ale dizidentei, numărul şi scopul motivelor unei acţiuni împotriva regimului ; în cel de-al doilea tip de balanţare se includ : concentrarea geografică a dizidenţilor, scopurile populaţiei avute de aceştia în vedere, resursele lor (inclusiv militare), precum şi loialitatea forţelor regimului faţă de conducătorii dizidenţi. Din jocul acestor elemente se naşte sentimentul

privării, al pierderilor (deprivations), care generează, potenţial, violenţa colectivă.
Dacă regimul politic nu este capabil să facă faţă multiplelor surse de nemulţumire, nu găseşte canalele manifestării lor, violenţa poate duce la revoluţie, care să schimbe întreg regimul politic. Este adevărat că schema lui Gurr de interpretare a violenţei accentuează momentul subiectiv al comportamentului politic. Dar el face dovada faptului că „intrările" într-un sistem politic au, într-o societate modernă, un mare grad de complexitate la care poate face faţă numai un regim politic caracterizat de supleţea cadrelor lui structurale, de deschiderea lor spre problemele reale ale cetăţenilor, dar şi de activismul pe care guvernarea trebuie să-1 manifeste în promovarea legalităţii.
Pluralismul se poate dezvolta numai acolo unde sînt depăşite surse profunde (economice, etnice, culturale, politice) de antagonisme şi se poate angaja dialogul forţelor sociale printr-un respect desăvîrşit al poziţiilor celuilalt. Pluralismul pune aşadar la baza vieţii democratice un principiu de legitimitate a puterii aflate în structurile societăţii civile, cînd lupta pentru putere se dă pe coordonate noi. în acest cadru, apare importantă relevarea modului în care este concepută puterea însăşi de către doctrinarii pluralismului întrucît, potrivit experienţei politice vest-europene, a celei totalitariste, relaţia societate civilă — stat, capătă dimensiuni noi. H. Laski, care a lansat ideea pluralismului, arăta cu decenii în urmă că o putere centrală, suverană, instituţionalizată într-un stat centralizat ce îşi asumă competenţe universale şi cere — pe baza autorităţii sale — o loialitate deplină a cetăţenilor este incompatibilă cu pluralismul.
în consecinţă, trebuie să se ţină seama de faptul că fiecare grup social este purtătorul unei anumite surse de putere. La scara unei societăţi, ele intră în competiţie. Deci puterea va fi expresia echilibrului dintre diversele grupuri sociale şi genuri de putere, care se realizează pe baza negocierilor (bargaining). Deciziile îşi vor avea legitimitatea dacă vor obţine aprobarea majorităţii grupurilor din societate. In plus, pentru a contura mai limpede semnificaţia puterii, doctrinele pluralismului politic cer ca numai problemele globale ale societăţii să fie încredinţate puterii centrale. Toate celelalte preocupări ce izvorăsc din interesele unei comunităţi locale se cer încredinţate puterii ei. Descentralizarea puterii

presupune însă şi o structură locală de putere în cadrul căreia să se selecteze elitele locale.

Un exeget al doctrinelor pluralismului, G. Stranyicki, arată că în acest punct apar două direcţii teoretice semnificative pe care se înscriu diverşii autori ai pluralismului :
— cea dintîi susţine că din raporturile sociale se nasc cele de putere care, la rîndul lor, generează o anumită normativitate a vieţii politice. R. Dahl ar ilustra acest gen de opţiune atunci cînd, în lucrarea sa, „Who Governs ?", arată că nevoia soluţionării conflictelor generează o anumită putere ce trebuie să o respecte pe cealaltă, astfel că nici una nu-şi poate aroga toate competenţele ;
— cea de a doua direcţie consideră că relaţiile sociale impun o anumită normativitate (etico-juridică) pe baza căreia se va desfăşura mecanismul de cucerire şi exercitare a puterii. In acest caz, se constituie la scara societăţii un ideal social potrivit semnificaţiei binelui public, pentru realizarea căruia diverse grupuri şi elite vor avansa felurite soluţii, .programe, scenarii. Puterea trebuie să fie deschisă acestei confruntări, astfel ca soluţia ce întruneşte majoritatea opţiunilor să devină sursă a realizării guvernării (28).
Doctrinele pluralismului politic pun în evidenţă dificultăţile pe care le ridică în zilele noastre realizarea unui regim politic democratic şi chiar teoretizarea criteriilor minime de determinare. Dar, dacă ţinem seama de întreaga istorie a conceptului de democraţie, de numeroasele încercări de a materializa preceptele democraţiei ca regim politic şi mai ales dacă avem în vedere ceea ce nu este un regim politic democratic, putem pune în evidenţă, în dependenţă de propria noastră înţelegere a ceea ce este regimul politic în general, un set de principii generale ale unei democraţii, avînd conştiinţa necesităţii unei opţiuni, mai mult sau mai puţin subiective, faţă de numeroasele determinări cu care a fost încărcată democraţia în timp.
S. Hook o consideră expresia unei filosofii sociale ataşată de idealul unui om liber ; E. Griffith o consideră mecanism al afirmării consensului social ; C. Gossnell raportează democraţia la gradul de cultură a unui popor iar H. Janne la nivelul de civilizaţie ; J. Dewey o considera un mod de viaţă socială. Intre sensurile inventariate de L. Lorincz nu lipsesc cele care angajează democraţia în a apologiza un sistem sau în a blama un altul, în stabilirea unei distanţe axiologice între teoria şi practica politică ori în a marca deosebiri ideo-

logice ; fantezia tipologiilor democraţiei generează criterii geografice (occidentală, mediteraneană, nordică), cronologice (clasică, modernă, eventual atemporală — aşa cum cere teoria democraţiei pure), sociale (a muncii, a consumatorilor şi producătorilor), culturale sau strict politologice pentru a stabili formele de stat (pluralistă, reprezentativă, autoritară, deschisă) etc. (29).
în acest sens este explicabilă tentativa unui important număr de teoreticieni de a descoperi şi de a cere punerea în lucru a unui set considerat minim de trăsături ale democraţiei, [pentru a avea un tip-ideal pur la care să se raporteze fie alte doctrine, fie experienţele democratice practice.
1. La nivelul agenţilor politici, o condiţie primă a democraţiei o constituie determinarea şi autodeterminarea identităţii lor. Ni se pare esenţială această caracteristică întrucît, fie că este vorba de un individ, fie că este vorba de grupuri umane, colectivităţi şi societăţi, stabilirea a ceea ce sînt ei, a ceea ce gîndesc şi întreprind este premisa vieţii politice reale. Pentru realizarea proceselor de identificare este necesar ca agenţii politici să fie liberi în sensul de a avea posibilitatea gîndirii şi acţiunii conforme propriei lor naturi şi poziţii social-istorice. Dacă ţinem seama de aceşti doi parametri vom înţelege de ce au apărut în timp atîtea tentative de a defini libertatea. G. Sartori arată că se scrie şi se vorbeşte despre libertate morală, juridică, politică, psihologică, intelectuală, economică, revenind filosofiei sarcina de a stabili ce este libertatea în sine (30).
Libertatea în sens politic a fost considerată din mai multe perspective : ca absenţă a constringerilor, deci ca un atribut a ceea ce este permis agentului politic, ca posibilitate a aces-

tuia de a se manifesta, fără a îngrădi libertatea celuilalt (sensul Kantian este dominant în această perspectivă) ; ca reunire a condiţiilor externe de manifestare a agenţilor (necesitate, legitate obiectivă, condiţionare) cu cele interne (capacitate raţională de identificare, voinţă, stăpînire a subiectivităţii), astfel ca între agenţii politici şi mediul social şi natural să se stabilească raporturi armonice (umane şi umani-zante) ; concepţia lui Hegel este din acest unghi ilustrativă r libertatea -= necesitatea înţeleasă.
Libertatea politică se concretizează, în consecinţă, într-o serie de libertăţi, respectiv drepturi, care, în condiţii determinate în timp şi spaţiu, se instituţionalizează.
207
Libertatea de gîndire şi acţiune presupune, într-o democraţie, ca fiecare agent să fie determinat egal cu ceilalţi, printr-o cantitate de drepturi, astfel ca nici un agent politic să nu le îngrădească libertatea, să nu le impună libertatea înţeleasă doar de el, în mod particular. Egalitatea socială nu exclude diferenţierile naturale dintre oameni, după cum nu exclude ierarhiile de funcţii sociale.
In Grecia antică se vorbea de isonomia, egalitatea cetăţenilor în faţa legii, pentru a evidenţia faptul că statutul so-cial-politic al fiecăruia este egal cu al celuilalt, deci că în faţa legilor statului cetăţenii lui sînt egali. Prin extensie, putem considera că-egalitatea politică trebuie să exprime posibilitatea fiecărui agent de a participa alături de toţi ceilalţi, fără discriminări sociale, la viaţa politică (excepţiile sînt legate de cazurile în care societatea exclude pe baza legilor ei anumiţi indivizi de la viaţa politică, precum şi cazurile patologice ; nu întîmplător unele state democratice au în legislaţie prevederi care cer buletine de sănătate, mai ales pentru cetăţenii cu funcţii publice).
A participa liber şi egal la viaţa politică alături de ceilalţi agenţi politici implică recunoaşterea pluralismului structurării sociale, a unei baze non-discriminatorii pentru ca fiecare agent să aibă şansa de a participa la organizarea şi conducerea generală a societăţii. Aceasta nu înseamnă egalitarism, ci doar ceea ce grecii antici numeau isotimia, egalitatea de respect, care nu exclude deosebirile de clasă, avere etc. în acest sens, egalitatea şi libertatea se presupun şi se completează reciproc, chiar dacă echilibrul lor, cum scrie şi G. Sartori, este totdeauna precar (31). Atributele libertăţii şi egalităţii sociale a agenţilor politici generează necesitatea ca fiecare dintre *e* să participe la viaţa politică, fie direct, fie prin reprezentanţi. întrucît o participare directă este în zilele noastre greu de realizat s-au pus în lucru mecanismele reprezentării prin care numai o parte a membrilor unei societăţi realizează actul concret al organizării şi conducerii generale a societăţii. De regulă, reprezentarea se instituţio-nalizează în organismele politice, în stat în principal, astfel că democraţia trebuie să pună în lucru modalităţi de realizare practică a principiului reprezentativitâţii reale a opţiunilor cetăţenilor.
2. La nivelul instituţiilor politice reprezentativitatea a suscitat numeroase dezbateri. De fapt, nu există regim politic care să nu se fi declarat expresia puterii poporului, chiar
203
cînd istoria a înregistrat dictaturile, formele tiraniei sau ale totalitarismului. în fapt, este vorba de cerinţa ca sistemul politic instituţional să pună în valoare acel precept formulat de către Montesquieu : „Poporul se pricepe de minune să aleagă pe cei cărora trebuie să le încredinţeze o parte oarecare din puterea sa" (32). De aceea, scrie el în continuare, legea care stabileşte felul de a da votul este o lege fundamentală a democraţiei, poporul însuşi fiind cel care face legile.
Aici este vorba de a preciza care sînt opţiunile fundamentale ale unui popor sau ale unei naţiuni şi care trebuie să stea la baza întregului edificiu politic. O revoluţie, un referendum popular pot stabili rapid asemenea opţiuni dar într-un regim democratic principala cale a cunoaşterii opţiunilor populare o constituie alegerile : cu observaţia că ele trebuie să vizeze, în primul rînd, programele politice şi, în al doilea rînd, personalităţile capabile să le slujească. Aşa s-a elaborat principiul reprezentării parlamentare, care traduce în practică încredinţarea funcţiei de elaborare a legilor de către popor unor instanţe supreme în stat : parlamentului

sau/şi şefului statului.
Investirea unor organisme ale puterii cu o serie de atribute menite a exprima suveranitatea poporului a generat *principiul separaţiei puterilor în stat.* în numele lui, se introduc o serie de pîrghii în exercitarea puterii, se caută limitarea la maximum a înstrăinării ei faţă de baza socială care o instituie. Locke şi Montesquieu au formulat cerinţa ca puterea să nu fie unică, ci divizată în legislativă, administrativă şi judecătorească, pentru a se putea controla reciproc, pentru a-şi stabili limitele între care pot acţiona fiecare, astfel ca, împreună, să exprime voinţa poporului.
Jefferson arăta că prin separaţia puterilor trebuie eliminată tirania unui despotism electiv, în care cei aleşi să conducă fără a da socoteală nimănui. Ca urmare, separaţia puterilor trebuie permanent însoţită de realizarea principiului eligibilităţii personalului politic, alegerile sancţionând permanent felul în care oamenii aleşi înfăptuiesc idei şi programe pentru îndeplinire cărora au fost desemnaţi.
. în lumina experienţelor politice ale acestui secol ne apare ca deosebit de importantă stabilirea raportului dintre alegători şi aleşi prin prisma ideilor şi programelor — singurele care dau consistenţă conduitelor politice. înafara acestei exigenţe de raţionalizare a conduitelor politice, de întemeiere

a lor pe doctrine, ideologii, programe şi scenarii politice ele riscă să devină simplu joc combinatoriu, politicianism de joasă speţă.
Materializarea principiului separaţiei puterilor nu înseamnă slăbirea puterii de stat, a suveranităţii lui, ci impune o permanentă raportare a puterii, a politicii în general la problematica societăţii civile. Controlîndu-se reciproc şi fiind puse sub controlul opiniei publice, puterile ajung să slujească mai bine intereselor generale ale întregii colectivităţi (33). La acestea se adaugă şi acţiunea unei opoziţii puternice, precum şi sancţiunea cea mai semnificativă a actelor celor qe slujesc puterea — alegerile. Desfăşurate cu respectul libertăţii şi egalităţii sociale a agenţilor politici, alegerile pot pune în lumină aprecierea sau deprecierea unei guvernări, probînd nu numai fidelitatea structurilor de putere faţă de problemele reale ale societăţii, ci şi interesul acesteia pentru felul în care este condusă. Din acest unghi, apolitismul constatat în numeroase ţări cu tradiţie democratică se exprimă şi prin faptul că societatea civilă îşi satisface sieşi trebuinţele şi lasă politicii o marjă de joc relativ re-strînsă pentru a-i hotărî soarta dar şi prin aceea că oamenii se simt bine conduşi şi deci au o relativă încredere în propriul sistem politic ; după cum nu este de ignorat nici posibilitatea unui refuz al oricărei politici, caz în care factori culturali, psihologici, economici pot interveni explicativ.
3. O viaţă politică democratică impune ca în relaţiile reciproce dintre agenţii politici, dintre ei şi sistemul instituţional, dintre instituţii să se respecte principiul legalităţii, al prezenţei reale a unui cadru reglementativ al întregii vieţi politice. Este adevărat că unii autori invocă existenţa cutumei şi a unor instituţii al căror rol este fixat prin tradiţie. Nu puţini autori susţin că un autentic regim politic nu poate fiinţa fără prezenţa unui monarh ca simbol şi garant al unităţii unui stat şi a continuităţii şi suveranităţii lui.
Dar o viaţă politică într-adevăr modernă nu poate iposta-" zia rolul unuia dintre membrii societăţii, indiferent de criteriile instituirii lui într-o funcţie, deoarece funcţia, avînd relevanţă socială, impune criterii sociale şi nu unipersonale pentru a fi ocupată. In plus, suveranitatea poporului, exprimată în supremaţia puterii de stat, reclamă o permanentă sancţiune populară căreia monarhia îi scapă. Aceasta nu înseamnă că negăm posibilităţile şi disponibilităţile formei monarhice de stat ca o componentă a unui regim politic demo-

cratic. Dar, în acest caz (exemplele Angliei şi Japoniei sînt cele mai semnificative), rolul monarhiei este relativ simbolic şi exprimă mai degrabă o tradiţie cu aer exotic decît o componentă a unei vieţi politice reale. In acest caz, funcţiile prin care se exprimă caracterul

suveran al puterii sînt preluate şi exercitate de către parlament şi guvern. Activizarea monarhiei pe arena politică ar însemna din start începutul îngustării democraţiei, aşa cum de altfel, a ilustrat-o şi tentativa lui Carol al II-lea în România, din anii 1938—1940.
Legalitatea nu poate fi decît expresia voinţei colectivităţii în ansamblu şi nu a unei anumite persoane sau grup social. Ignorarea acestui adevăr a adus cu sine practici politice arbitrare, subiective, a însemnat un dirijism care a mascat dictatura şi totalitarismul sau le-au susţinut direct. Aşa a fost posibilă apariţia lozincii dictaturii proletariatului şi a conducerii unei ţări întregi pe bază de decrete. Legalitatea trebuie să meargă mînă în mînă cu legitimitatea, deci trebuie să ţinem seama de necesităţile reale reglementative ale unei societăţi. Prin aceasta nu negăm şi cerinţa inversă, şi anume, ca reglementarea să aibă o funcţie orientativă nor-mativ-axiologică şi să impună societăţii anumite orientări care să vizeze păstrarea identităţii şi continuităţii istorice. Legiuirile lui Solon rămîn exemplare sub acest unghi. Ele au presupus receptarea în plan politic a unor cerinţe istorice cărora conducătorii trebuiau să le dea forma reglementativă ; altfel societatea risca un colaps economico-social, prilejul unor restructurări violente.
Capacitatea forţelor politice de a-şi conştientiza identitatea, formarea spiritualităţii oamenilor în sensul respectării egalităţii, libertăţii şi dreptăţii, efortul de a discerne dintre diversele programe şi ideologii pe cele care răspund necesităţilor proprii dar şi celor colective, respectul legalităţii şi valorilor fundamentale ale unei democraţii reale fac parte din ceea ce numim cultura politică şi, în consecinţă, le vom acorda spaţiu la acel capitol.
b. *Regimuri politice nedemocratice*
Democraţia constituie forma de regim politic care îngăduie participarea poporului la organizarea şi conducerea generală a societăţii numai dacă principiile pe care se întemeiază îşi găsesc expresia într-o viaţă politică cu adevărat participativă pentru membrii societăţii. Altfel spus, demo-

craţia este un regim politic real dacă se stabileşte o deplină corelaţie între cadrele sale teoretice, instituţionale şi regle-mentative, pe de o parte, şi participarea membrilor societăţii la viaţa politică în conformitate cu interesele, voinţa şi aspiraţiile lor pe de altă parte. în acest sens, putem vorbi despre o democraţie pură numai la nivelul preceptelor fundamentale, al cadrelor ei formale, căci „umplerea" lor cu conţinuturi politice practice este dependentă de o multitudine de factori social-isotrici, economici, cultural etc. Democraţia nu se poate realiza decît într-un anumit mediu care conferă concreteţe unor principii, le traduce în viaţă.
Cel mai frecvent caz de limitare şi chiar anulare a democraţiei este cel care rupe „forma" de „fondul" democraţiei, care afirmă doar, în plan teoretic, preceptele democraţiei dar în fapt nu le materializează. Modalităţi acute de limitare a democraţiei pe această cale rezultă cel !mai adesea din crearea, mai mult sau mai puţin artificială, a unui sistem politic care nu se umple de conţinuturile unei vieţi politice democratice. In acest caz, asistăm la o falsă reprezen-tativitate a organismelor statele de putere, la invazia spiritului birocratic, la mistificarea alegerilor şi deci la pervertirea mecanismului de reprezentare.
Deseori în istorie s-au imaginat pîrghii de limitare a participării poporului la putere prin practicarea censului de avere, ca o condiţie a participării la alegeri, sau bariere izvorâte din nivelul de şcolaritate, din deosebirile naţionale sau sociale. Sînt, de asemenea, cunoscute formele de manipulare a opiniei cetăţeanului, situaţie amplificată de multe ori îngrijorător în zilele noastre de prezenţa mijloacelor de informare în masă, de promovarea a ceea ce se numeşte „closed **politica",** adică politici adoptate „în spatele uşilor închise", cu hotărîri la care mulţimea nu are acces pentru a le cunoaşte sensurile şi semnificaţiile.
Exegeţii democraţiei au evidenţiat tendinţele elitiste, tehnocratice -de adoptare a unor hotărîri cu semnificaţii majore pentru destinul colectivităţilor. Experţi şi consilieri (advisers) tot mai numeroşi furnizează conducătorilor politici aleşi soluţii pe care aceştia le promovează în

numele alegătorilor. Nu mai este un secret rolul oligarhiilor politico-militare şi financiare asupra cărora şi-a centrat analizele încă în deceniul al Vl-lea sociologul american C. W. Mills. In acest sens se înscriu şi tendinţele executivului de a obţine o poziţie privilegiată faţă de legislativ şi judecătoresc,

argumentate de nevoia unei coerenţe şi rapidităţi a adoptării şi aplicării hotăririlor în condiţiile unor societăţi tot mai complexe şi mai dinamice. Alteori există tendinţe contrare, de confundare a celor trei genuri de putere, astfel evitîndu-se controlul lor reciproc. In unele ţări cu tradiţie democratică se impun deseori lideri politici puternici care concentrează în mîinile lor o parte a mecanismelor de putere, îngrădind astfel caracterul ei reprezentativ. Unele regimuri cu state prezidenţiale au ajuns în situaţia de a-şi vedea restrînse caracteristicile democraţiei sub pretextul caracterului carismatic al conducătorului. Or, nimic nu poate fi folosit ca argument în sprijinul limitării vreunuia dintre principiile care stau la baza democraţiei, la temelia unui regim politic bazat pe corectitudinea informării publicului şi pe posibilitatea lui reală de a-şi exprima opţiunile. Rămîne semnificativ pentru mecanismul democratic cazul Wattergate, cînd preşedintele R. Nixon, depăşindu-şi atribuţiile şi acceptînd ascultarea secretă a adversarilor politici, a încălcat un drept elementar al opoziţiei fiind obligat să cedeze puterea ca urmare a scandalului de presă ; aceasta în condiţiile în care preşedintele S.U.A. este investit cu mari puteri ca şef de stat şi de guvern, în acelaşi timp.

Giovani Sartori propune cinci clase de concepte care exprimă politici ce se opun clar democraţiei : 1) tirania, despotismul, absolutismul ; 2) dictatura ; 3) autoritarismul şi totalitarismul ; 4) continuumul coerciţie-consens ; 5) autocraţia. Nu discutăm aici această structurare şi nici măsura în care aceste politici epuizează regimurile politice opuse democraţiei. Dar constatăm că pot fi puse în discuţie şi alte modalităţi de încălcare a democraţiei, cum sînt anarhismul, regimurile intolerante faţă de opoziţie, militarismul, regimurile de solidaritate indusă sau cele bazate pe birocraţie sau intoleranţă (religioasă, etnică, rasială), pe unipartidism, pe cultul personalităţii (sau, în alţi termeni, personalizarea puterii), formule de guvernare care mistifică valorile democraţiei prin manipulare şi înstrăinare. In toate aceste cazuri nu este angajat ansamblul componentelor unui regim politic, ci numai unele laturi sau principii dar din acest motiv suferă ansamblul vieţii politice. Aceasta ne îndeamnă să considerăm că un regim politic democratic se construieşte atunci cînd sînt întrunite ansamblul determinantelor pe care le-am evocat, după cum încălcarea uneia dintre ele ştirbeşte democraţia,

în grade diferite, care pot ajunge pînă la anularea ei în întregime, cînd îi sînt încălcate toate preceptele.

Nu este în intenţia noastră să analizăm pe larg toate modalităţile de încălcare a democraţiei dar mai semnificative 'ie par a fi autoritarismul şi totalitarismul, care se constituie în note ale unor numeroase regimuri politice fără a fi ele Insele aşa ceva.

Am reţinut autoritarismul pentru faptul că angajează un principiu fundamental al democraţiei, cel al libertăţii, pe care îl încalcă. într-o democraţie libertatea fiecărui agent politic se exprimă în posibilitatea alegerii organelor de putere, cărora le recunoaşte autoritatea. Autoritatea izvorăşte aşadar din legitimitatea puterii şi, aşa cum scrie J. Maritain, „autoritatea este dreptul de a dirija, de a comanda şi de a fi ascultat, iar puterea este forţa de care dispune un agent politic şi care obligă un alt agent politic la supunere şi ascultare" ; „ca putere, autoritatea descinde pînă la ordinea fizică, pe cînd ca autoritate puterea este ridicată la ordinea morală şi juridică (34).

Aşadar, libertatea este generatoarea unei puteri democratice care, odată recunoscută, îşi manifestă autoritatea. La rîn-dul ei, autoritatea recunoaşte libertatea agenţilor politici. Dacă puterea nu o face, exercitarea ei generează autoritarismul, cel mai adesea înţeles ca atribut al

exercitării rolului organismelor de putere. în acest caz, instituţiile politice se îndepărtează de societatea civilă, care nu-şi mai regăseşte, în structurile ei organizaţionale, promovate interesele şi valorile.
în acest cadru de semnificaţie s-au analizat şi conducătorii care nu au respectat principiile democraţiei, încălcind libertăţile cetăţeneşti, devenind „personalităţi autoritare", confundate cu funcţia şi instituţia de care s-au legat, ignorînd relaţia cu viaţa socială reală. Uzura principiilor democratice, considera G. Ferrero, face ca „puterea să vină exclusiv de sus în jos", iar legitimitatea să nu mai funcţioneze „de jos în sus" (35). Ipostaza ideală pe care o promovează un regim democratic este aceea în care libertatea politică este generatoarea unui sistem politic investit cu autoritate, pe care să se sprijine acţiunea unor conducători, ei înşişi dobîndind autoritate în faţa publicului.
Discuţii mai ample a generat în schimb totalitarismul, aceasta explicîndu-se prin faptul că dacă autoritarismul, chiar cînd îmbracă forma unor dictaturi, lasă loc în anumite segmente ale vieţii sociale unor elemente de viaţă democratică,

tofalitarismul nu lasă nealterat sau neînăbuşit nidiunul dintre principiile care stau la baza democraţiei. Dar, paradoxal, totalitarismul se naşte în prelungirea unor laturi ale gî»dirii liberale, în special a celebrei egalităţi sociale pe care o absolutizează, aşa cum se întîmplă şi cu rolul statului investit cu puteri depline ipentru a instaura şi a apăra această egalitate. Numai avînd în vedere aceste aprecieri vom înţelege faptul că totalitarismul este caracteristica unor regimuri politice născute exclusiv în secolul nostru, în legătură cu realităţile specifice lui, în care se îngemănează aluvionar elemente ale celor mai felurite doctrine antidemocratice. G. Sar-tori apreciază justificat faptul că „totalitarismul" este un cu-vînt modern, inventat pentru a exprima un fenomen fără precedent în istorie şi deci care trebuie definit prin experienţele ce îl caracterizează şi prin aproximări ale unor epoci istorice trecute.
în acelaşi sens, Fr. Châtelet scrie că sînt două istorii ce se derulează şi care nu se suprapun : una a fenomenului totalitar, cealaltă a calificării lui (36), iar Marcel Gauchet scrie că apariţia statului totalitar este pentru acest secol la fel de relevantă ca şi revoluţia industrială în secolul trecut (37).
După H. Spiro, termenul de totalitarism a fost lansat de către ziarul „Times" în noiembrie 1929 pentru a desemna deopotrivă regimurile fasciste şi comuniste (38). După alţi autori el a fost introdus de către Ernst Jiinger, în anul 1930, printr-o serie de scrieri, între care „Mobilizarea totală", unde este prezentat un „Stat total", termen răspîndit aproximativ în acelaşi an de către Carlo Schmidt. Indiferent însă de data exactă a apariţiei şi de autorul care 1-a utilizat pentru prima oară, este limpede: faptul că termenul „totalitarism" a apărut în legătură : a) cu evoluţia specifică a societăţii europene în primele decenii ale secolului nostru, datorită prezenţei fenomenului de masificare, birocratizare, atomizare a societăţii, precum şi unei reale crize a valorilor, marcată pregnant de Nietzsche, Spengler, Ortega şi alţii, toate generînd teama că statul se rupe de societate, că tinde să o domine sau, dimpotrivă, că statul trebuie să devină „total", adică să conducă totalitatea, ansamblului societăţii ; b) cu evoluţia raportului dintre societate şi politică, din momentul în care, începînd cu revoluţia bolşevică din 1917 din Rusia, devine limpede că politica tinde să devină dominatoarea societăţii, să promoveze confuzia sau anularea valorilor specifice diferitelor domenii ale vieţii sociale.

Coreborate, cele două condiţii ale apariţiei gîndirii totalitare explică faptul că despre acest regim politic se discută *atn* pentru a-1 critica, cît şi pentru a-1 blama. J. P. Faye a dovedit câ instaurarea practicilor totalitare este precedată de proliferarea limbajelor totalitare care le fac acceptabile (39). Astfel, statul sovietic se prezintă drept continuatorul celor mai bune tradiţii revoluţionare de luptă socială, iar statul german fascist apare drept rezultat al unei „democraţii

superioare" prin aceea că mobilizează întregul popor la viaţa politică, pentru a depăşi limitele democraţiei timpului.
Primul autor al doctrinei totalitarismului este Carlo Schmidt. El îşi construieşte tezele pornind de la o critică a liberalismului, pe care el îl acuză de a fi promovat o ruptură între societate şi stat cerînd ca intervenţiile lui în viaţa socială să fie minimale, în virtutea unui neutralism faţă de forţele politice. Dar în practică el nu poate fi neutru căci dă societăţii legi pe care are pretenţia de a le impune tuturor cetăţenilor. Statul se ascunde în spatele unor tentative umaniste, pacifiste, egalitariste, materialiste, cînd ar trebui să-şi exprime deschis opţiunile, să devină un stat total prin cuprinderea în sfera sa de dominaţie a tuturor cetăţenilor, a întregii naţiuni, cu toate preocupările lor concrete (40). Statul trebuie să se suprapună vieţii societăţii, să se con-, funde cu poporul, aşa cum cerea ideologia nazistă şi cum' postula marxismul pentru viitorul comunist al societăţii. Totalitatea, universalul trebuie să cuprindă şi să orienteze individualul concret, expresia unei entităţi transcendente. Poporul nu este o comunitate pluralistă, ci un tot organic, astfel că statul nu poate fi emanaţia lui, nu-şi poate avea şansa autorităţii într-o putere delegată, reprezentativă. In optica promotorilor totalitarismului, „un guvern care nu conduce decît în virtutea unei puteri care i-a fost delegată de către popor nu este un guvern autoritar. Autoritatea nu poate fi conferită decît de transcendenţă", ceea ce — arată Châtelet — ar obliga la construirea unei noi teorii a legitimităţii. Dar nu este vorba de aşa ceva. Caracterul transcendent al statului exprimă doar ideea că statul este ceea ce este, adică un dat care nu se mai justifică raţional. Ca urmare, el îşi poate exercita rolul fără a recurge la nici un principiu de legitimitate.
Scos din raporturile de legitimare, statul este dispensat şi de raporturile cu o ordine juridică. Dreptul privat devine doar expresia datoriilor faţă de stat pe care le are cetăţea-

nul : drepturile individuale, libertatea însăşi sînt cele concesionate de către stat, încît individul este supus deplin poporului său, naţiunii sale, fără a mai avea o viaţă privată. Prin instituirea legăturilor totale dintre stat şi popor agenţii politici trebuie încadraţi într-o ordine politică stabilită de către stat. Totul (drept, filosofie, artă, morală) devine politic şi politizabil ; inclusiv economia şi ştiinţa sînt incluse în formule politice şi ideologice.
Respingerea legitimităţii puterii de stat printr-un principiu raţional conduce totalitarismul la afirmarea voinţei ca bază a acţiunii statului. Dar, cum voinţa este un mobil subiectiv, el este legat de acţiunea unui conducător al statului care poate realiza voinţa în starea sa pură. Principiul conducătorului, „fiihrer prinzip", cere ca voinţa sa să devină autoritatea supremă în stat şi, de aici, şi în societate. în practicile totalitare unitatea poporului în jurul conducătorului său devine sursa eliminării oricărei diversităţi, adică opoziţii şi minorităţi (politice, ideologice, naţionale şi rasiale). Orice procese de identificare parţială sau individuală devin surse de „sabotaj", de ameninţare a unităţii proclamate, care trebuie absorbite sau excluse.
în realizarea statului totalitar se foloseşte chiar principiul liberal al dreptului de constituire într-un partid : la început cei ce cred în idealul totalitar luptă pentru cucerirea puterii de stat, pentru ca apoi să-şi extindă sfera de cuprindere asupra unei părţi tot. mai mari din masa membrilor societăţii. Sînt eliminate, ca urmare, partidele politice, urmă-rindu-se realizarea sistemului unipartidic. Principiul de mai sus devine L. un popor — un partid — un conducător.
Atunci cînd s-a lansat conceptul de stat-total unii gîn-tori au sesizat pericolul pe care-1 reprezintă pentru principiile democraţiei. Dar abia cunoaşterea practicilor totalitare din Germania nazistă şi U.R.S.S. sub conducerea lui Stalin vor face dovada caracteristicilor totalitarismului, a opoziţiei lui radicale şi depline faţă de democraţie. O pleiadă de autori se vor strădui să pună în lumină caracteristicile totalitarismului, modul insidios de a se instaura şi rezistenţa lui în timp ca regim politic ce încalcă sistematic toate preceptele democraţiei.
în 1951, Hannah Arendt, analizează regimul politic nazist şi pe cel stalinist pentru a dovedi

marea lor apropiere printr-o serie de caracteristici, pentru care sînt numite- totalitare.
217
In lucrarea sa „Originile totalitarismului", autoarea arată că acest fenomen apare în anii '30 ai acestui secol, mizînd pe un proces social real, acela de masificare, de ştergere a barierelor de clasă dintre oameni. Prin aceasta „masele" reflectă şi, într-un anume fel, denaturează criteriile şi atitudinile tuturor claselor faţă de problemele publice (41). Ma-sificarea şi atomizarea societăţii sînt, pentru autoare, fenomene specifice secolului nostru, care deschid perspectiva unei manipulări masive, globale. Ea are ca premisă ideea că aceste mase trebuie să-şi găsească locul într-o viitoare societate socialistă şi naţională, în care numai organizarea deplină a con-duitelor poate evita contradicţiile şi disfuncţionalităţile regimurilor politice de pînă acum. Pentru a mobiliza asemenea mase trebuie pus în lucru un sistem uriaş de propagandă, de educaţie, de ideologizare, pe care, de asemenea, numai secolul nostru îl poate înfăptui din punct de vedere tehnic prin mijloacele de informare în masă. Difuzoarele radio aflate în stradă sînt în anii '30, atît în Germania, cît şi în U.R.S.S., primele semne ale unei viitoare îndoctrinări masive şi cu puţine şanse pentru individ de a-i scăpa, întrucît el este „prins" în plasa unui ansamblu •educaţional care vrea să-1 preia din copilărie şi să nu-1 abandoneze niciodată, oriunde s-ar afla.
H. Arendt arată că puterea dobîndeşte o forţă necunoscută şi necruţătoare prin organizarea maselor, pe toate nivelele prezenţei lor şi în toate compartimentele. Nici un segment de viaţă socială şi personală nu scapă ingerinţelor puterii, orientărilor şi indiscreţiilor şefilor ei. In plus, totalitarismul pune în lucru ideea că o instituţie de putere, cu cît lucrează mai secret şi mai discret, cu atît devine mai puternică şi mai de temut. De aceea, în regimurile politice na-zist şi stalinist, poliţia secretă are un rol deosebit în a controla viaţa oamenilor şi în a-i obliga să-şi piardă identitatea. H. Arendt arată că este surprinzătoare identitatea mijloacelor folosite de regimurile totalitare pentru a elimina orice opoziţie şi, cel mai adesea, pentru a o anihila din start : cîm-purile de concentrare, lagărul şi gulagul pe care îl va descrie mai tîrziu Soljeniţîn.
„Cîmpurile de concentrare — scria autoarea — nu sînt destinate numai exterminării oamenilor şi degradării fiinţei umane : ele servesc, de asemenea, oribilei experienţe care constă în a elimina, în condiţii controlate ştiinţific,, spontaneitatea însăşi ca expresie a comportamentului uman şi a
218
transforma personalitatea umană într-un simplu lucru, în ceva ce nici măcar animalele nu au".
De aceea fenomenul con-centraţionar nu are justificare economică pentru totalitarism, ci exclusiv una morală şi politică, urmărind distrugerea persoanei juridice şi morale a individului pentru a-i obţine astfel complicitatea. Dezolarea omului, lipsa oricărei dorinţe de a fi el însuşi pentru a se confunda cu totalitatea (la naziști, rasa superioară ; la comuniști, omul nou) îşi au rădăcinile în viaţa modernă, în „masa solitară" despre care va scrie D. Riesman, produsă de societăţile industriale ; „banalitatea răului" ar fi, pentru H. Arendt, potenţiala sursă a oricărui totalitarism viitor.
După H. Arendt, numeroşi autori au pus în discuţie totalitarismul atît ca practică politică sau regim politic, cât şi ca ideologie. S-a acumulat astfel o bogată literatură, din care mai semnificative sînt cîteva poziţii ce pun în evidenţă trăsăturile totalitarismului atît ca practică politică, cît şi ca ideologie.
H. Spiro arată că este posibilă degajarea cîtorva aprecieri generale asupra totalitarismului. Astfel, ca fenomen apare în secolul XX, distingîndu-se de orice regim precedent de genul dictaturii, tiraniei, despotismului ; deşi nu este identic în U.R.S.S. şi Germania, el are unele trăsături comune celor două ţări în timpul lui Stalin şi Hitler (42).
Aceste trăsături sînt pentru Karl Friedrich următoarele : un partid unic (de masă) ; un şef charismatic (sau, cel puţin, prezentat astfel) ; o ideologie oficială ; controlul partidului asupra

economiei (şi, desigur, asupra întregii societăţi) ; monopolul mijloacelor de luptă (în principal politică) ; un sistem de teroare politică şi poliţienească.
Toate aceste caracteristici se realizează pe fondul unei dezvoltări a tehnologiei, care reduce aria de aplicare a noţiunii de totalitarism la ţările dezvoltate din punct de vedere economic, unde şi apar fenomenele de masificare (43).
Cu aceeaşi premisă operează, un deceniu mai tîrziu, şi R Aron care, în cunoscuta sa lucrare „Democraţie şi totalitarism", arată că cele două noţiuni se opun, sînt ireductibile. Pentru el fenomenul totalitar apare din. clipa în care un regim politic acordă unui singur partid politic monopolul ad ivităţilor politice. Acesta se întreţine şi se conduce după o ideologie căreia îi conferă o autoritate absolută şi o transformă în adevăr suprem al statului, stat ce deţine monopolul absolut al mijloacelor de persiuasiune ca şi al celor de

forţă. De aceea ansamblul mijloacelor de comunicare — radio, televiziune, presă — este dirijat, comandat de către stat şi de către cei care îl reprezintă. De asemenea, statului (condus de către partid) îi sînt supuse marea majoritate a activităţilor economice şi profesionale, devenite părţi ale statului însuşi ; cum statul este inseparabil de ideologia lui, activităţile economice şi sociale sînt colorate de adevărul oficial. Orice greşeală economică sau profesională devine greşeală ideologică, deci politică, ceea ce generează teroarea politizării şi ideologizării. R. Aron nu crede că toate aceste caracteristici ar trebui combinate, considerate laolaltă pentru a avea de-a face cu un regim totalitar. Pentru aceasta întreaga societate trebuie să cunoască transformări care îngăduie instaurarea totalitarismului ; deci ca regim politic totalitar, trebuie să se sprijine pe elemente de viaţă socială distinctă. Astfel, un regim politic monopartidic nu este neapărat totalitar, cum nu este astfel un stat în care economia este dirijată, planificată centralizat. Pentru R. Aron, apariţia totalitarismului pe scena istoriei este un accident generat de aceleaşi probleme pe care.le ridică societatea industrială şi care nu şi-au găsit soluţii adecvate.
Acelaşi caracter accidental este atribuit fenomenului şi de către J. Elleinstein, pentru care stalinismul este deopotrivă inevitabil şi accidental căci Rusia lui Stalin moştenea tradiţiile vieţii politice ţariste, fără nici o caracteristică democratică, avea grave probleme economice şi, prin urmare, şi structuri sociale şi condiţii istorice care impuneau o mobilizare globală a societăţii. Stalinismul ar fi rămas pentru autor un fenomen tragic dar limitat în timp şi spaţiu (44).
Ca urmare, trebuie distins stalinismul de hitlerism ; mai întîi ca origine, deoarece nazismul a apărut ca mişcare a extremei drepte, antidemocratice şi antiumaniste, rasiste şi antinaţionaliste, pe cînd comunismul s-a născut ca o mişcare de stînga, populară şi democratică ; apoi ca forme de manifestare, căci nazismul a avut o agresivitate violentă, pe cînd comunismul a afişat idealuri generoase, mascîndu-şi conţinutul represiv şi nedemocratic ; totalitarismul comunist era pseudo-democratic împingînd formalismul instituţional şi reglemen-tativ la limitele imaginaţiei, pe cînd cel nazist era vădit demagogic.
La aceste determinări ale conceptului ar trebui adăugate observaţia lui G. Almond, pentru felul în care el exprimă

amalgamarea[1]- într-un regim politic a tuturor caracteristicilor vieţii politice „nedemocratice" care s-au manifestat vreodată şi care în secolul nostru au avut un teren de manifestare ce nu s-a mai întîlnit. El scrie că totalitarismul este o tiranie care dispune de o birocraţie raţională, de monopolul tehnologiei moderne a mijloacelor de comunicare şi de monopolul tehnologiei moderne a violenţei (45).
în acest sens, totalitarismul exprimă un regim politic distinct, în care puterea politică, ruptă de societatea asupra căreia se exercită, atinge o intensitate şi un cîmp de manifestare, de invadare a socialului pe care — cum bine notează Sartori —■ nici măcar nu le-au vizat nici Marx nici

Nietzsche ; acesta deoarece Leviathan-ul lui Hobbes este doar un mic monstru pe lîngă cel al lui Orwell, iar tiraniile trecutului par inocente şi inofensive faţă de dictaturile totalitare.
El îşi creează o clasă politică (elită, nomenclatură) căreia îi acordă anumite privilegii, masa membrilor societăţii fiind aşezată sub acelaşi numitor. Se naşte astfel fie „o nouă clasă" în socialism, cum demonstrează N. Djilas şi A. Vos-lenski, fie o elită care practică represiunea generalizată, care înăbuşă libertatea de gîndire prin manipulare şi desfăşoară aşa-numitele „politici închise", caracterizate de hotărîri şi directive indiscutabile. Un triumfalism al acestor politici împiedică sistematic relevarea contradicţiilor şi a greşelilor, în spatele acestuia viaţa politică ascunzîndu-se după clieşe, după stereotipuri.
La toate se adaugă promovarea falsei unanimităţi, a voinţei de acţiune comună, care ar naşte tot atît de falsa impresie că poporul a hotărît, a votat ca un monolit. Inclusiv problema naţională este „soluţionată" „prin manipulare", prin prezentarea naţiunii ca expresie a unei identităţi sociale ireductibile. Astfel, în Germania nazistă s-a promovat naţional-socialismul ca doctrină a unicităţii şi superorităţii germanilor, iar în lagărul socialist concepţia despre socialismul naţional, care ar concretiza universalismul caracteristicilor noii orînduiri sociale, superioară din punct de vedere istoric oricărei alte societăţi.
Un critic al totalitarismumi, care este K. Korsch, a pus în evidenţă faptul că cel puţin ideea comunistă a deschis porţile acestui regim politic în clipa în care Marx şi Engels au răsturnat raportul firesc dintre societate şi stat şi — închi-zînd ochii la mişcarea xeală a vieţii sociale — au postulat rolul dinamizator pentru istorie pe care-1 poate juca statul.

Stalinismul nu este un fenomen accidental, ci unul născut din chiar nucleul concepţiei marxiste ce se opune mişcării revoluţionare a societăţii (46). In acelaşi sens critic, încă *în* 1939 Otto Ruhle scria că Rusia stalinistă este un stat totalitar care nu s-a născut dintr-un accident, ci dintr-o răsturnare a raporturilor dintre existenţa şi conştiinţa unei societăţi, ce a făcut ca rolul spiritualităţii şi culturii să fie ignorat pentru a se postula un fals viitor care ignoră mersul real al vieţii sociale. Bolşevismul a generat cel dinţii caracteristicile totalitarismului : autoritarismul, centralismul excesiv, conducerea de către un şef autoritar, naţionalismul, pe care le-a preluat fascismul (47).
Nu putem încheia aceste paginii consacrate totalitarismului fără a reda pe scurt ideile lui Fr. Châtelet privind ansamblul cercetărilor asupra totalitarismului. El arată că nici autorii de inspiraţie liberală, nici apostolii ortodoxiei marxiste care l-au pus în evidenţă pentru a arăta ce nu trebuie să fie marxismul în politică, n-au reuşit să deosebească fascismul, hitlertsmul şi stalinismul. „Faptul totalitar este acolo, în oroarea lui, care constituie o permanentă ameninţare. Ar trebui legat, cum face H. Arendt, de masificarea societăţilor industriale modejne, al căror efect monstruos ar fi ? Ar fi o operaţie politică menită să deturneze proletariatul de la vocaţia lui revoluţionară ? Ar fi expresia dereglării generalizate a culturii burgheze şi a sistemului de productivitate, a exacerbării voinţei de dominaţie, care se extinde de la lucruri la oameni, distrugînd, chiar în numele raţiunii,' principiile de la care pleacă, aşa cum cred unii reprezentanţi ăi Şcolii de la Frankfurt ? Indiferent de unghiul abordării, to-talitarismul apare în singularitatea lui în secolul XX nu ca o expresie a Răului din om, nici ca un accident nefericit ori al jocului empiric de voinţe singulare care se leagă laolaltă pe baza unor judecăţi greşite (48). Este vorba de un lucru mult mai grav pentru oameni, căci totalitarismul pune problema sensului istoriei şi a valorilor care trebuie să o ghideze.

CAP. V
SPIRITUALITATEA POLITICĂ

S-a putut remarca deja în analiza comportamentului politic faptul că agenţii politici, fie în acţiunea nemijlocită, fie în cea instituţionalizată, trăiesc o anumită spiritualitate politică cu

componente reflexive — groseologice, afective, volitive, şi axiologice — în grade extrem de diverse de elaborare conceptuală. Faimosul test AOB urmărea să pună în evidenţă tocmai motivele spirituale ale acţiunilor umane ca factori motivaţionali şi orientativi ai atitudinilor şi comportamentelor. Dar, viaţa spirituală care se naşte în legătură cu cea politică este, fireşte, mult mai bogată, încît în legătură cu studiul ei se dezvoltă ramuri distincte ale psihologiei politice, sociologiei politice, filosofiei politice, axiologiei şi cul-turologiei politice.
Din perspectiva politologiei viaţa spirituală care se constituie în legătură cu politica trebuie analizată în bogăţia de conţinuturi ce o determină şi în legătură cu ansamblul vieţii spirituale a societăţii. Componentele spiritualităţii politice se află în întrepătrunderi complexe cu celelalte laturi ale vieţii spirituale chiar dacă are un specific propriu, o mişcare autonomă şi, totodată, un impact specific cu praxisul politic. Este suficient să relevăm în acest context faptul că ideile şi psihicul politic pot sta la baza unor profunde transformări ale societăţilor, ca stări sufleteşti acumulate în timp, transformate în valori politice şi generalizate la scara grupurilor sociale, că pot fi definitorii pentru acestea, pot contribui într-o mare măsură la însăşi determinarea profilului lor cultural.
Prin urmare, distincţiile dintre spiritualitatea politică şi cultura politică au o doză de relativitate ; spiritualitatea politică este temelia atitudinilor, comportamentelor politice, a acţiunilor prilejuite de organizarea şi conducerea generală a societăţii. Acestea, odată materializate, se structurează în com-

ponente ale culturii politice, cultură care, la rîndul ei, stă la baza constituirii spiritualităţii politice, o ajută să-şi cristalizeze opţiunile şi valorile. Este relevant în acest sens punctul de vedere al lui Tudor Vianu, care considera că „ideologiile, tradiţiile spirituale, finalităţile morale nu sînt, în instituţiile politice, simple reflexe, produse secundare şi suprastructuri ale unor procese materiale, ci stofa însăşi din care aceste instituţii sînt constituite". Şi mai departe, gînditorul român, după ce respinge prezentarea politicii ca un scop în sine, ca dorinţă de putere şi nimic mai mult, scrie : „într-un regim spiritual de cuprindere adevărată a valorilor politicul nu poate fi legat de altă semnificaţie decît aceea că, prin valorile [1] şi bunurile pe care le subsumează şi denumeşte, sînt cîştigate condiţiile necesare perseverării în existenţă a subiectului va-lorificator, individ sau societate" (1). Din bogăţia de conţinuturi ale spiritualităţii politice ne vom opri doar asupra unei componente, pe care o considerăm de importanţă deosebită pentru practica politică, dar şi pentru însăşi determinarea sensului pe care îl poate vehicula o anumită viaţă spirituala într-o societate. Este vorba de *ideologie.*
In lucrarea sa „Ideologiile politice", Pierre Ansart arată că interesul pentru această componentă a spiritualităţii politice se explică prin aceea că ea se prezintă de obicei în limbaje clare, are pretenţia de a expune principiile unei ordini politice legitime, de a prezenta scopuri ale acţiunilor colective, de a incita la realizarea lor. Ideologiile explică raţiunile de a fi ale unei anumite ordini sociale şi stabilesc codurile interpretative ale acţiunilor politice faţă de care acestea se înscriu în conformitate sau sînt deviante. Ele reprezintă discursuri ale acţiunii contra altor discursuri, de obicei condamnate sau etichetate ca iraţionale. De aceea, din perspectiva sociologică ideologiile ridică marea problemă a relaţiilor cu practica politică, de aceea în mişcarea actuală de idei spaţii largi, importante, sînt acordate ideologiei, explicării locului şi rolului pe care ea îl deţine sau îl urmăreşte în diferite domenii ale vieţii spirituale, precum şi funcţiilor pe care şi le asumă — atunci cînd este riguros elaborată — în raport cu viaţa so-cial-politică practică- Această atenţie de care se bucură studiul ideologiei se explică prin faptul că ea este într-adevăr prezentă, în cele mai felurite forme (concepte, valori, idei, teze, lozinci) în viaţa societăţilor contemporane, cu consecinţe practice semnificative pentru viaţa oamenilor. în consecinţă, ideologia poate fi abordată, de pe cele mai felurite poziţii,

atît teoretico-propagandistice, fiind un obiect de cercetare pentru toate disciplinele, politologice, indiferent de propria lor „bază ideologică".

De asemenea, ideologia este prezentă la toate nivelurile vieţii spirituale ale unei societăţi exprimînd, mai mult sau mai puţin elaborat, interesele, voinţa, aspiraţiile unui anumit grup social ori ale unei anumite comunităţi umane (popor, naţiune). în acest sens, de exemplu, Pierre Ansart susţine că ideologia nu este numai o viziune asupra lumii, ci o schemă interpretativă colectivă, un mod de a trăi spiritual, specific unor oameni concreţi, grupaţi social, încît ea nu trebuie căutată numai la nivelul conştiinţei sistematic elaborate, ci şi în onticul social, acolo unde se întrepătrunde momentul obiectiv cu cel subiectiv al vieţii reale (2).
Ţinînd seama de această omniprezenţă a ideologiei, considerăm necesară, în acest context, evocarea curentului beha-viorist pentru faptul că a considerat ideologia nu numai un element constitutiv al conştiinţei, ci şi un factor motivaţio-nal al acţiunii umane în general, depăşind concepţia după care ideologia este doar expresie a unor interese de grup, de clasă socială. Aşa cum scrie D. Apter, procesele .'vieţii social-politice cuprind ideologie fie ca o expresie populară a unei anumite filosofii politice particulare, rod al unei tradiţii, fie ca un ansamblu mai mult sau mai puţin coerent de puncte de vedere, idei sau dogme la care subscrie un grup. Ideologia ar descrie, în acest sens, în termeni particulari, valori semnificative ale unui grup. Abia într-o terminologie mai elaborată ideologia s-ar constitui şi într-o doctrină de principii, cu o structură internă coerentă care prescrie „ceea ce trebuie* şi „ceea ce nu trebuie" (3). ,
Pe de altă parte, pentru acest curent ideologia se determină prin considerarea unui set de idei în raport cu un grup social, etnic, religios, încît ea poate fi privită ca expresie a felului în care un individ se raportează la grupul său sau acesta ■— la rîndul lui — la ansamblul social. Behaviorismul propune — pe acest plan al discuţiei — o înţelegere a ideologiei ca legătură între individ şi societate, ca mediu al sesizării propriei poziţii în societate, al determinării sensului vieţii, fie împărtăşind cu alţii vederi comune, fie respingîndu-le. Ideologia este calea prin care individul se leagă de societate şi de tot ansamblul de elemente care îi compun mediul da viaţă. Este o conştiinţă de sine, o identificare a ego-ului „faţă de", care poate fi activă ori pasivă, acoeptînd sau respingînd,

radicală sau conservatoare, distribuindu-se în funcţie de interese, ' de poziţia grupală-Totodată, identificarea poate fi realizată cu o anumită istorie, cu un anumit drum al dezvoltării naţionale, cu un anumit fel de a înţelege scopurile morale, libertatea, opera ştiinţifică ori artistică, sistemul politic şi, desigur, ierarhiile din interiorul lor. Evident că atunci cînd convingerile personale sînt dezamăgite de cele sociale, de valorile pe care le afirmă, pot apărea manifestări de criză, dezechilibre, impunînd fie încadrarea individului în conformitate, fie schimbarea ordinii sociale. Behaviorismul leagă, sub semnul pragmatismului, ideologia de conduită curentă a membrilor societăţii, urmărind posibilităţile sistemului social de a obţine de la aceştia comportamentele dorite (4). Prezenţa ideologiei în viaţa socială, atît de pregnant relevată de către curentul comportamentalist, face dovada faptului că ideologia nu este o problemă de studiu exclusiv specializat, aşa cum iniţial a fost ea pusă la D. de ■ Tracy, orientat spre geneza ideilor, ci a devenit un obiect de investigaţie multidisciplinara. Astfel, aşa cum subliniază Georgeta Florea, în mişcarea actuală de idei conceptul de ideologie este privit sub trei aspecte : genetic, atunci cînd ideologia este considerată o materie, o expresie a structurii culturii unei epoci' sau a unui grup social; structural, atunci cînd ideologia este considerată â fi un sistem categorial judicativ, axiologic, normativ, cu referire directă la viaţa socială ; funcţional, cînd ideologia este angajată în elaborarea unei idei, valori, simboluri care servesc menţinerii sau înlăturării unor condiţii de viaţă (5).
Aceste aspecte nu sînt totdeauna diferenţiate în cadrul aceleiaşi analize consacrate ideologiei. De pildă, P. Ansart determină ideologia ca : expresie a principiilor unei ordini sociale, ca ansamblu de norme care asigură o viaţă socială conformă unor aspiraţii, drept un cod de interpretare a acţiunilor umane, ori o explicaţie a ansamblurilor sociale, instrument de

mobilizare a oamenilor în vederea realizării unor idealuri, incitînd sau condamnînd, fixînd reguli pentru a distinge normalul de anormal, corectul de deviant; ideologi* este un discurs al-acţiunii contra altor discursuri, este formulată de actori sociali contra altor actori, de un grup social, în funcţie de poziţia lui, de aspiraţiile^ şi obiectivele proprii în concurenţă cu ale altui grup.
De altfel, epitetele folosite pentru a aproxima conţinutul ideologiei pot fi şi ele greu înseriate, dar dincolo de numărul lor este relevantă polarizarea calitativă, fapt pe care îl

subliniază orice analist al ideologiei, Astfel, ideologia se leagă, pe de o parte, de clarviziune, procese de intelectualizare, umanism, sistemicitate teoretică, obiectivitate ştiinţifică, pre-viziune, predicţie, critică, iar pe de altă parte, de mistificare, neelaborare, subiectivism imprevizibil, prejudecată, utopie, apologie, relaţie cu mitul. Abundenţa acestor corelate ale categoriei de ideologie explică în bună măsură faptul că analiza ideologiei este ea însăşi ideologizată, încît este probabil să fie mai corect pusă problema ideologiei nu ca substantiv, ci ca verb pentru că un conţinut atît de variat ce îi este conferit nu.poate fi decît rezultatul unei activităţi prin care viaţa spirituală se structurează în dependenţă de o anumită viaţă sociala, în funcţie de anumite interese de a construi o viaţă spirituală adecvată sau nu cerinţelor de progres istoric.
Este astfel mai potrivit să plasăm ideologia în relaţie cu diferite genuri ale spiritualităţii umane şi isă-i urmărim locul şi rolul în funcţie de disciplinele care o abordează. în acest sens este demnă de reţinut poziţia lui Fernand Dumont, care arată că abordarea ideologiei — întîmpinînd numeroase impedimente datorate, pe de o parte, omniprezenţei ei în viaţa spirituală şi, pe de altă parte, faptului că are o serie largă de determinaţii cu care este investită în conţinut — trebuie realizată din multiple unghiuri : dinspre filosofie, sociologie, gnoseologie, axiologie, pentru că este manifestată atît ca mentalitate, iluzie, imbold la nivel de psihic social, cît şi ca un cadru conceptual, categorial în formele de conştiinţă sistematizată care îşi face simţită prezenţa în artă, politică, morală, filozofie, tinzînd să ofere acestora o anumită orientare de conţinut, capabilă să modeleze gândirea, sensibilitatea şi acţiunea umană. ■
Ideologia devine astfel substanţa unei culturi politice, veritabila purtătoare a unei anumite scheme de valori, a unei anumite viziuni, asupra lumii pe baza căreia se constituie o serie de strategii acţionale, cel mai adesea vizînd globalitatea socială- „Ideologiile, scrie Dumont, sînt formele culturale cele mai explicite ; parţialităţile lor se justifică şi se hrănesc din cunoştinţe şi simboluri. Ele sînt îmbrăţişate de grupuri, ele dau naştere la mişcări sociale. Ele posedă mijloace de difuzare, procedee complexe de demonstrare, semnificaţii pregătite pentru faptele şi evenimentele care vor veni" (6) ; observaţia ar putea fi ilustrată atît de poziţia unui R. Aron, pentru care ideologia este un sistem de interpretare a lumii care implică o ordine anumită de valori, a unui Schaff, pentru care

ea este un sistem de opinii bazat pe valori şi determinînd atitudini sau a unui L. Althusser, pentru care ideologia reprezintă un sistem, cu o rigoare interioară, de reprezentări (imagini, mituri, idei, concepte) avînd o existenţă şi un rol istoric într-o societate dată. Mai concret, credem că ideologia poate fi privită ca un element constructiv al întregii vieţi spirituale a unei comunităţi deoarece prin ea se realizează o categorie de concretizări ale acesteia, condiţionate de structurile sociale. Elena Popovici consideră că ideologia este un ansamblu de idei ataşat organic la o epocă, la o societate sau la un grup social. Autoarea crede că ideologia reprezintă o construcţie raţională, materializată în concepte şi categorii, subliniindu-i aspectul cognitiv, posibilităţile ei de a fi o cunoaştere ce se structurează adecvat sau inadecvat, de a fi o conştiinţă elaborată după rigori ştiinţifice sau de a fi o falsă conştiinţă, Autoarea are în vedere, cu deosebire, faptul că ideologia se constituie în funcţie de o anumită structurare socială, în special clasială, a unei societăţi, respectiv a umanităţii în comunităţi naţionale. Ideologia ar

exprima deci un reflex spiritual al poziţiei grupale, al apartenenţei la o clasă socială sau comunitate. Deosebirea faţă de ştiinţă ar proveni din faptul că ideologia îşi ignoră sursa socială, parţială şi ambiţionează să se refere la ansamblul social, pe cînd ştiinţa are temeiul universalităţii în obiectivitatea realităţii. In construirea ideologiei obiectul este el însuşi subiect şi invers, de unde impresia de permanent conflict între poziţiile diferite exprimate de ideologii (7).
Dar, dacă ideologia se reduce la nucleul conceptualizat al vieţii spirituale rămîn neexplicate poziţiile grupale în sferele necategorializate şi în viaţa spirituală nesistematic elaborată. Or, ipoteza noastră este aceea că orice exprimare a unei poziţii grupale este ideologică atît în plan categorial, no-ţional cît şi la nivel afectiv, volitiv sau atitudinal- In acest sens ar putea fi interpretate cercetările structuralismului în sfera culturii, care au probat existenţa unor veritabile matrici spirituale de viaţă socială reală a unor comunităţi date (P. Francastel, L. Goldmann) (8). S-ar nuanţa, în sfera ideilor estetice şi a istoriei artelor, înţelegerea apariţiei şi stingerii unor curente artistice în funcţie de evoluţia raporturilor sociale şi a gustului publicului. Ar deveni mai limpezi dependenţele unei anumite moralităţi de conţinutul vieţii sociale rea'e. Autonomia valorilor ar prevala asupra păgubitoarei supralicitări a eteronomiei lor reale.

înseşi teoriile dezideologizării ar putea fi astfel explicate prin raportare la starea societăţii industrializate, cînd interesul ei este acela de a se prezenta ca purtătoare a unui set de caracteristici ale vieţii sociale care ar ţine de natura umană şi nu de anumite contexte social-istorice determinate.
In acest sens sînt relevante opiniile unui cercetător francez, Jean Baechler, pentru care acţiunile umane sînt determinate de impulsuri specifice, încadrate de anumite scheme culturale de valori. Se constituie 'astfel nuclee de viaţă spirituală în mitologie, religie, etică, ce îşi primesc conţinuturi ideologice în dependenţă de raportul faţă de o anumită dorinţă de a orienta gîndirea şi acţiunea umană. Această orientare este cel mai limpede conceptualizată în viaţa politică. De aceea ori de cîte ori un nucleu de orientări de natură politică pătrunde în conţinutul unei spiritualităţi aceasta se ideo-logizează. In acest sens am considerat şi noi că viaţa spirituală are ideologie în conţinut, desemnată ca substantiv, dar se şi ideologizează în sensul că se structurează într-un anumit fel pentru a vehicula „partis-pris"-uri, interese, valori, opţiuni de grup (9).
Dacă un conţinut ideologic, structurat în diversele forme de spiritualitate, se cere în mod necesar descoperit, decodificat, şi pus în lumină, înseamnă că ideologia are şi un mod specific de exprimare pe care noi îl. considerăm a fi spiritui-litatea politică şi mai ales cea sistematic elaborată- Dar de aici unele interpretări reducţionaliste ale ideologiei au considerat că viaţa spirituală este ideologizată numai în măsura în care vehiculează idei politice, ceea ce a avut consecinţe negative (datorate proleteulticumului) pentru dezvoltarea formelor specifice, iautonome ale vieţii spirituale. Este cazul aşa-zisului realism socialist în artă, care a fost chemată să se constituie exclusiv într-o reflectare a realităţilor societăţii socialiste pe de poziţiile exclusive de clasă. Şi în înţelegerea nucleului politic al ideologiei se impun cîteva precizări.
Politica este un gen de acţiune şi gîndire legate de organizarea şi conducerea generală a societăţii, dependentă de constelaţia de forţe sociale din sînul unei anumite societăţi sau al unei anumite epoci. Configuraţia forţelor sociale este deosebit de complexă, cu raporturi de ordin social-economic, moral, juridic, cu întrepătrunderi de interese multiple. Reflexia asupra politicii poate fi realizată, la rîndul ei, din perspective multiple, constituindu-se într-o antologie politică, o axiologie politică, o filosofie politică şi chiar o ideologie în care po-

ziţiile de grup sînt afirmate în chip expres. Cele afirmate nu exclud interferenţele dintre aceste

discipline, la rîndul lor ideologizate, vehiculînd deci orientările unui grup social dat sau ale unei forme de comunitate umană (popor, naţiune). Este deci posibilă şi în spiritualitatea politică degajarea unui conţinut care reflectă structurile politice în mod ştiinţific, adecvat aşa oum acest fapt este posibil şi în celelalte domenii ale vieţii spirituale. Rezultă că şi în conştiinţa politică, aşa cum se întîmplă şi în celelalte forme ale conştiinţei unei societăţi, este posibilă o multitudine de viziuni asupra organizării şi conducerii societăţii, politicul avînd specificitatea lui. Ar rezulta de aici teza unei relativizări a vieţii spirituale în ansamblu la impactul cu ideologia ? Ideologizarea fiind actul situării vieţii spirituale pe poziţii grupale nu exclude posibilitatea ca ieşirea ei spre obiectivitatea ce elimină relativismul să aibă o acoperire în structurile sociale reale : în momentul în care actul ideolo-gizării se sprijină pe forţe sociale progresiste, nucleul ideologic are o acoperire socială maximă şi arta, filosofia, politica, morala sînt potenţate cu expresivitate, yropriul univers axiologic primeşte densitate. Creaţiile spirituale infuzate ideologic pe acest drum se constituie, în evoluţia istorică, în momente ale îmbogăţirii omului însuşi. în acest caz — cum scrie A. Schaff — obiectivitatea cunoaşterii nu înseamnă eliminarea proprietăţilor persoanei umane, imparţialitatea nu este renunţarea la propriul punct de vedere, valoarea judecăţilor şi normelor nu vrea să fie eliminarea oricăror diferenţe individuale şi colective,' Altfel omul ar fi o simplă ficţiune şi nu o fiinţă concret-istorică, socială (10). în acelaşi sens F. Du-mond constată că ideologiile sînt sisteme de idei înscrise în structurile sociale, altfel spus constituindu-se în componente ale vieţii unei societăţi, atît în ordinea sa materială cît şi în cea spirituală. Pentru a-şi susţine aprecierea, cercetătorul francez reţine din multitudinea de determinaţii ale ideologiei trei definiţii care îi par suficient de expresive pentru.a o plasa în structurile vieţii spirituale. Cea dintîi viziune reţinută de autor este ilustrată de R. Aron, pentru care ideologia reprezintă „un sistem de interpretare a lumii sociale care implică o ordine de valori şi sugerează reforme ce trebuiesc înfăptuite, o răsturnare în care se crede şi în realizarea căreia se speră". Ideologia se constituie în acest fel ca rezultat al unui proces de raportare spirituală a omului la lumea sa, de cunoaştere şi de valorizare în numele cărora se formulează proiecte transformatoare. Accentul viziunii lui R. Aron este pus pe teza după

care ideologia are un rol mobilizator pentru acţiunea umană, aidoma miturilor, înflorind mai ales acolo unde societatea are probleme globale nerezolvate. O parte însemnată a vieţii sale R. Aron a crezut că viabilitatea ideologiei scade pînă la dis-pariţe în societăţile în care se realizează un echilibru al structurilor lor, o bunăstare generalizată de felul celei imaginate în societatea industrială, de consum (11).

A doua viziune asupra ideologiei reţinută de către Du-mont este elaborată de către A. Schaff. Pentru el ideologia este „un sistem de opinii care, întemeindu-se pe un sistem de valori admise, determină atitudinile şi comportamentele oamenilor faţă de obiective dorite, ţinînd de dezvoltarea societăţii, a grupului social sau a individului" (12). în acest mod ideologiei îi este deschis un cîmp larg de manifestare, prin cuprinderea zonei opiniilor unui agent social, care înglobează nu numai formele elaborate de spiritualitate, ci şi ceea ce noi numim conştiinţă nesistematică. Ideea nu este lipsită de semnificaţie pentru o definiţie marxistă a ideologiei întrucît, în general, aici se consideră că ideologia ar opera exclusiv la nivelul conştiinţei sociale elaborată sistematic, fiind produsul activităţii specializate- Or, A. Schaff propune o cuprindere mai largă a ideologiei, dîndu-i astfel posibilitatea, reală de altfel, de a se insinua în ansamblul vieţii spirituale a oamenilor şi — ceea ce este mai relevant — în legătură cu sensul vieţii lor, cu dezvoltarea pe calea progresului.

A treia viziune aparţine lui L. Althusser, pentru care ideologia este „un sistem, avînd logica şi rigoarea proprie, de reprezentări (imagini, idei, concepte) avînd o existenţă şi un rol istoric în mersul unei societăţi date". Autorul conferă astfel ideologiei o anumită autonomie în ansamblul vieţii sociale, fiind întemeiată pe o logică internă ce trebuie raportată la un anumit

cîmp social. Pornind de aici, F. Dumont consideră ideologiile a fi „cele mai explicite forme culturale care se întemeiază pe cunoştinţe şi simboluri, îmbrăţişate de anumite grupuri sociale şi dînd naştere unor mişcări sociale, posedînd mijloace proprii de difuzare, procedee complexe de demonstrare, semnificaţii anume pregătite pentru fapte şi evenimente care se produc" (13).
Deşi autorul francez priveşte ideologia ca obiect de studiu -ştiinţific el nu-i fixează riguros limitele ontologice, care apar mult mai limpezi în cercetările româneşti. Astfel, Laura Pană reliefează locul *fenomenului* ideologic în ansamblul determinărilor sociale ale acţiunii, în structurarea sistemului motiva-

ţional al indivizilor şi grupurilor sociale" (14). In consens.cu autoarea, subliniem şi noi faptul că printr-o generalizare a statutului şi rolului ideologiei în viaţa socială, ca domeniu distinct al vieţii sociale dar şi ca o componentă a diferitelor sale laturi, ideologia se constituie „ca proces cognitiv, de conştientizare şi de valorizare", dar şi ca un domeniu acţionai şi instituţional cu rol în organizarea vieţii sociale. Pe drept cu-vînt autoarea arată că ideologia este : a) mod de conştientizare a existenţei sociale, constituindu-se într-o particularizare a conştiinţei sociale în raport cu specializările acesteia, date de formele conştiinţei sociale ; b) ca modalitate de cu-noaştere a vieţii sociale, exprimată în idei, teorii, concepţii, valori şi norme specifice ; c) ca modalitate de acţiune socială, cu obiective, mijloace şi criterii de eficienţă specifice, precum şi d) ca subsistem al sistemului social global, obiectivată în relaţii, instituţii şi activităţi sociale specifice.
Totodată, ideologia este considerată un factor de coordonare globală a vieţii sociale, teoretic, valoric şi praxiologic, ceea ce duce la ideea posibilităţii de pătrundere a ideologicului în diferitele subsisteme ale ansamblului social, mai ales. sub unghiul problematicii conducerii. Activitatea ideologică este un domeniu fundamental al construcţiei sociale, ca reflexie în planul teoretic, dar-cu finalitate în plan material, practic. Este, totodată, o premisă şi o componentă a acţiunii sociale, cu o specificare pe care o dă raportarea la clase sociale şi forme de comunitate umană.
Autoarea pledează pentru ideea că ideologia reprezintă „nu numai un gen specific de cunoaştere, un sistem de idei cu caracter de clasă, deci un domeniu al conştiinţei sociale", ci este şi un substrat motivaţional şi axiologic, respectiv tehnologic al conştiinţei de clasă şi comunitare, care înrîureşte întregul comportament al oamenilor, realizînd orientarea teoretică a acţiunii practice, şi conferind eficienţă conştiinţei sociale înseşi. Deşi nu are o existenţă în sine, ideologia condiţionează elaborarea vieţii spirituale a agenţilor sociali, care , se motivează astfel pre- şi postacţional.
Prezentarea acestei viziuni asupra ideologiei „in extenso" impune o serie de precizări şi, fireşte, delimitări critice. Para-frazînd afirmaţia după care într-un curent filosofic sînt atî-tea variante cîţi autori îl susţin, am putea şi noi considera că sînt atîtea înţelesuri ale ideologiei cîţi autori îi consacră eforturile de determinare. Intr-o listă întocmită de sociologul A. K. White, cu zeci de autori, ideologia este asimilată teoriei

politice cu un rang înalt de generalizare, apropiată de filoso-fia politică, în faţa ei deschizîndu-se două posibilităţi de raportare la realitate ;
a) pentru a o mistifica, pentru a se confunda cu panfleta-rismul politic şi jocul puterii, degenerând într-o propagandă ieftină ; .
b) pentru a o reflecta relativ adecvat, în grade diferite-de generalitate, caz în care ideologul apare ca teoretician politic, partizan al intereselor unui grup particular, partid sau. clasă, apărător sau critic al distribuţiei existente a puterii. politice şi sociale într-o societate dată (15).
Prin raportare la realitate, ideologia poate dobîndi notele unei generalizări de mare profunzime ori ale unei concepţii particulare dspre acţiunea grupurilor sociale, ale unei construcţii corecte, ştiinţifice sau mistificate.

Din multitudinea de definiţii ale ideologiei avem posibilitatea de a evidenţia elementele definitorii în numele cărora îşi revendică omniprezenţa în viaţa spirituală a epocii noastre, în organizarea şi conducerea societăţii.
Paradigma poate fi exprimată, pe baza unui consens al dezbaterilor din ţara noastră, în următoarele poziţii :
1) Ideologia este un ansamblu de idei, elaborate sistematic, exprimînd poziţile unui grup social (clasă, pătură socială, formă de comunitate umană) în legătură cu propria sa natură, cu poziţia faţă de alte grupuri sociale. Este act spiritual de identificare gnoseologică şi axiologică.
2) Aceste idei se referă la condiţia umană, considerată sul> specia transformărilor sociale care angajează un anumit sens. al dezvoltării istorice. Nici o ideologie nu poate abdica de la înaltele valori ale umanismului, ale raţionalismului, ale libertăţii şi demnităţii umane-
3) Modalitatea elaborării conţinuturilor ideologice este-determinată de acceptarea sau respingerea unui model euris-tio de către o forţă socială dată, în numele căreia se exprimă faţă. de valoarea de adevăr. In acest caz adevărul politic trebuie raportat cu necesitate la idealul pluralist de viaţă politică, la organizarea şi conducerea democratică a societăţii.
Cu o asemenea determinare, conţinuturile ideologiei îsi află implicaţiile în ansamblul condiţiei umane, concret-is-torice, determinate social, excepţie făcînd elementele care pot fi cercetate „sub speciae aeternitatis", în care impregnul ideologic este exclus. M. Palmer şi W. Thomson arătau că în ideologie se stabilesc opţiunile fundamentale ale modelelor glo-

bale de dezvoltare a diferitelor societăţi, însemnând deci că ideologia este în chip esenţial materializată în conştiinţa politică şi juridică, cele mai fidele exponente ale intereselor şi idealurilor grupurilor sociale. Dar, cum opţiunile fundamentale de ordin istorico-practio şi teoretic depăşesc întemeierea politico-juridică, ideologia se implică în însăşi viziunea filosofică despre lume a grupului social dat (16). Aşa se naşte o altă temă de discuţie în politologia contemporană, oferită de problematica culturii politice, componentă a culturii în general, dar şi obiectivare a spiritualităţii politice. Culturii i-au fost consacrate atît de numeroase lucrări, încît astăzi se conturează chiar „discipline" de studiu care şi-au făcut din ea un obiect de investigaţie (filosofia culturii, sociologia culturii) sau care s-au centrat pe unele laturi ale ei (cum este, de pildă, axiologia — teoria valorilor). Este larg răspîndită şi ideea că printr-o sinteză a tuturor preocupărilor de acest gen se poate constitui, culturologia — ştiinţa culturii. Dacă unghiurile de abordare a culturii sînt atît de diversificate (şi în acest sens ar trebui să adăugăm faptul că o literatură extrem de bogată este acumulată în legătură cu fenomenul cultural în istorie, vorbindu-se despre culturile comunităţilor primitive, moderne şi contemporane sau despre specificul diferitelor culturi naţionale), este uşor de înţeles şi faptul că în însăşi precizarea noţiunii de cultură există sute ,de epinii (17).
Derivat din verbul „a cultiva", a îngriji, termenul de cultură desemnează acele rezultate ale activităţii umane care exprimă transformarea, metamorfozarea fragmentelor de natură care îi pot îmbogăţi viaţa omului. Cultura apare astfel nu numai ca univers creat de om şi diferit sau chiar opus naturii, ci şi ca un cadru al afirmării omului, ca domeniu al împlinirii lui ca om. Insemnînd deci un domeniu al afirmării omului ca om, cultura apare ca dependentă de cadrul social şi istoric în care acesta trăieşte. Dar întrucît omul însuşi este o parte a naturii, şi cultura trebuie să însemne nu numai rezultatele stăpînirii naturii lui exterioare, ci şi ale propriei sale naturi. A defini cultura înseamnă a-1 defini pe om, a-i preciza notele sale diferenţiate în acest colţ de univers accesibil cunoaşterii noastre, iar omul este om prin aceea că, fiinţă socială fiind, se angajează în transformarea practică a lumii înconjurătoare. El fixează, obiectivează rezultatele acţiunii sale creatoare în bunuri materiale, în idei, teorii, concepţii, el îşi stabileşte obiective şi idealuri,

.-se manifestă — în funcţie de anumite interese, scopuri, intenţii şi voinţă — în anumite cadre sociale (18).
Rezultatele activităţilor umane teoretice, practice şi social-politice, care exprimă obiectivarea

capacităţilor creatoare ale •omului, poartă numele de *valori.* Diversitatea lor este deosebită şi nu întîmplător au constituit un subiect de amplă şi profundă meditaţie pentru gîndirea social-politică şi filosofică.
Unii autori au considerat, în spirit idealist subiectiv (Mei-nong, Ehrenfels), că valoarea este exclusiv expresia unei aprecieri subiective pe care omul o acordă lucrurilor. Valoarea «ste astfel confundată cu actul valorizării care, odată subiec-tivizat, devine şi relativ. Se ignoră astfel două elemente definitorii ale valorii; în primul rînd, nu se are în vedere faptul că valorizarea, în substanţa ei, depinde, pe de-o parte, de obiectul ei, iar pe de altă parte, de subiectul valorizării, ceea ce înseamnă că este ignorată prezenţa vieţii sociale şi a istoriei în stabilirea raportului dintre obiect şi subiect; în al doilea rînd, acestea conferă valorii o anumită anduranţă, o stabilitate în timp şi o posibilitate de răspîndire într-o societate. Aprecierile sînt rezultatul unui complex proces de socializare la care înseşi valorile îşi aduc aportul (19).
Alţi autori, mai ales din cadrul şcolii neokantiene de la Baden, au susţinut că valorile se determină prin ele însele, •că ele nu depind de subiect ori de obiect, nu sînt condiţionate nici social, nici istoric deoarece transcend toate aceste condiţio-nante ; omul poate fi doar pregătit pentru a recepta valorile. Aceasta a făcut ca în replică să se constituie opinia că valorile ar fi expresia raportului dintre obiect şi subiect prin care se exprimă preţuirea pe care acesta din urmă o acordă obiectului (20).
Această determinare reţine în mod deosebit atenţia, cu condiţia precizării unui fapt : stabilirea raportului axiologic ■obiect — subiect trebuie să aibă în vedere ; a) că obiectul însuşi este un rezultat al activităţii creatoare a omului şi b) că subiectul însuşi este un rezultat al proceselor complexe de socializare, de însuşire anterioară a unui ansamblu de reguli, norme care să-i ghideze actul aprecierii ; apoi c) că_ aprecierea înseamnă în mod necesar un act de comparare a creaţiilor aceluiaşi gen, de ierarhizare a lor, la care contribuie întreaga societate, într-un anumit moment istoric. Cu alte cuvin-le, în dependenţă de un anumit context social-istoric se stabileşte un anumit ansamblu de valori şi de criterii prin care ele se determină. El se constituie, din valorile trecutului care

au semnificaţie pentru societatea dată, din valorile altor societăţi, precum şi din cele pe care le creează ea însăşi- In primul caz avem de-a face cu moştenirea valorilor trecutului, în al doilea caz, cu schimbul de valori, iar în al treilea caz cu creaţia proprie de valori realizată într-o etapă determinată de către o anumită societate (popor, naţiune), aflate într-o-evoluţie istorică.
Pe aceste premise putem afirma că ansamblul valorilor materiale şi spirituale create de o colectivitate umană în dezvoltarea ei istorică alcătuieşte cultura. Ea poate fi privită deci sub aspectul valorilor materiale create de o societate în efortul ei de a stăpîni natura, cît şi sub acela al valorilor spirituale, al obiectivării afectivităţii, voinţei şi cunoştinţelor acumulate în timp. Dar, apare limpede că, în ciuda acestei structurări, cultura este un univers unitar, în care se întrepătrund valorile materiale cu cele spirituale. De altfel, pentru a se obiectiva, pentru a putea fi vehiculate, manifestările creatoare spirituale au şi ele nevoie de un suport material, oricît ar fi el de redus : orice viaţă spirituală este posibilă numai în legătură cu omul, realitate materială el însuşi, ca fiinţă biologică, psihologică şi socială.
Aceste determinări pun în lumină relaţia strînsă dintre cultură şi viaţa spirituală, întrucît orice act de creaţie umană, inclusiv sfera producţiei materiale, este de neconceput fără aportul facultăţilor spirituale ale omului (nu întâmplător numeroşi teoreticieni ai culturii au considerat, ţinînd seama de aceste precizări, că, de fapt, cultura este spirituală, adică expresia unei creaţii umane conştient gîndite şi simţite). Dar, ţinînd seama de ponderea elementelor ce intră în determinarea valorilor este răspîndită ideea unei structurări a culturii în materială şi spirituală, cu care vom opera în aceste pagini.
Determinarea culturii spirituale trebuie, în consecinţă, să aibă în vedere şi faptul că spiritualitatea unei colectivităţi este la rîndul ei structurată — după obiectul (conţinutul) la

care se referă, după modalitatea de raportare pe care o foloseşte, după rezultatele specifice pe care le obţine, în funcţie de valorile pe care este centrată, după profunzimea elaborărilor care exprimă gradul pătrunderii în esenţa obiectului, după amploarea socială (gradul cuprinderii şi participării membrilor societăţii la viaţa spirituală), întrucît aceasta fiinţează prin viaţa spirituală a indivizilor concreţi.
Numeroasele opinii care-i precizează conţinutul au în vedere bogăţia ei de forme de manifestare (idei, teorii, concepţii, stări efective şi volitive, aspiraţii, idealuri, norme, ati-

tudini), posibilitatea de a se înfăţişa ca elaborată, închegată, structurată articulat sau nesistematică, aparţinînd exclusiv indivizilor sau diferitelor grupuri sociale (clase, păturisociale, popoare, naţiuni, umanităţii în ansamblul ei). De aceea şi raportul spiritualitate — valori — cultură este deosebit de bogat. De reţinut în acest cadru faptul că o cultură spirituală este marcată puternic de specificul naţional al comunităţii ce o creează, pe fondul căreia se pot manifesta, în funcţie de raporturile concrete dintre agenţii sociali, şi o serie de particularităţi, chiar conflicte între poziţii contradictorii. Cultura naţională a unui popor este însă unitară ea. însăşi, cum susţine A. D. Xenopol, ,,menţine şi dezvoltă pe un popor la conştiinţa de sine, la viaţa spirituală". Faptul acesta este exprimat de dimensiunea ideologică a culturii întrucît, în ciuda paletei largi a determinărilor ideologiei, ea se constituie într-o oglindire de pe poziţii grupale şi naţionale a problematicii vieţii sociale, într-o expresie a voinţei, intereselor, idealurilor de viaţă ale unei colectivităţi, ale unor organizaţii ,sau reprezentanţi ai acestora, angajîndu-se într-un larg cîmp de manifestare, de la savanta argumentare a puterii unei clase, la stilul de viaţă al unei comunităţi, de la mentalităţile individuale şi colective la minuţioasele prospective, de la psihicul social la abstracţia filosofică şi teza expresă.
Ideologia se constituie astfel într-o componentă structurală a culturii în măsura în care aceasta este rezultatul manifestării capacităţilor creatoare ale unor oameni concreţi, reali, grupaţi social şi dînd expresie unor interese, voinţe, aspiraţii proprii. Cultura însăşi este astăzi considerată un instrument al înfăptuirii puterii unei clase sociale, ea intră tot mai masiv în preocupările practicii politice. Depozitarea unei scheme axiologice, asupra căreia îşi ■ pune pecetea şi ideologia, cultura a intrat, mai ales după anii '60, în cîmpul de cercetare al filosofiei politice, recunoscîndu-se astfel faptul câ viaţa unei societăţi se defineşte şi prin matricea sa culturală nu numai prin structurile social-politice ori infrastructurile producătoare. Cultura însăşi îşi asumă, în consecinţă, o serie de funcţii sociale, în numele unei anumite ideologii care o ■structurează latent sau manifest, pentru care doreşte să legitimeze un anumit gen de putere social-economică şi politică, să ofere o anumită structură de motivaţii asupra modului de a fi al unei societăţi, să ofere interpretări simbolice ale condiţiei umane.

Chiar şi atunci cînd cultura se vrea în întregime neutr». faţă de ideologie ea refuză de fapt un set de valori în favoarea altora, schimbă o viziune asupra lumii ou alta. Este astăzi suficient de limpede că teza dezideologizării, lansată cu. trei decenii în urmă, era expresia unei nevoi de ideologie, de una nouă, care să argumenteze stadiul societăţii industriale postbelice, dezvoltate, în condiţiile revolutei ştiinţifico-tehni-ce. De aceea, în lumina acestor opţiuni, care nu sînt numai categoriale ci şi de conţinut, putem spune că nu avem de
, fapt de a face cu o relaţie între ideologie şi cultură, ci cu o întrepătrundere a lor, cultura punînd. în lucru o anumită ideologie, aceasta la rîndul ei substanţializînd valorile unei culturi. Aserţiunea se validează în cazul tuturor domeniilor creaţiilor culturale, al filosofiei, al artei, al moralei, al dreptului*, al religiei, în măsura în care şi aceasta din urmă este componentă a diferitelor culturi. Fără îndoială, cele mai puternice-'conţinuturi ideologice sînt vehiculate în sfera politicii, adică-acolo unde interesele se convertesc nemijlocit în plan spiritual în tactici şi strategii politice, în programe privind destinul comunităţilor umane, al oamenilor ca atare.
Raporturile cultură-ideologie-spiritualitate-valoare pot f£
• redate schematic ţinînd seama de precizările de pînă aici.

Sistematizată.
Spirituală f. s. a. r. p j. m.
adevăr frumos, dreptate , egalitate, libertate
CULTURA-^-----—VALORI
UMANISM-»- erecţi» «•►- ACŢIUNE — NORMA
•NesUtematizatâ ■
****
opinii stări afective stări volitive stări atrtudinala
MATERIALA
PRACTICA
**SOCIETATEA **
PRACTICA
Natura
t s
a r. P.
J m
filosofi» ţ tiinţă ertâ
rtligit
politici
juridico
«orolă*
238
Deşi aspiraţia majoră a culturii este ieşirea în universalitate, ea nu poate realiza acest lucru în afara unui cadru social şi naţional determinat.
Cultura autentică, profund legată de valorile umanismului, de exprimarea năzuinţelor de mai bine ale oamenilor, ale popoarelor şi naţiunilor este întemeiată nu numai pe valori, ci şi pe o anumită ideologie, căreia îi dă credibilitate şi forţă-de atracţie.
Din aceste determinări ale conceptelor rezultă că rolul culturii în viaţa socială este determinat pentru însăşi definirea treptei istorice pe care ea se află, cultura constituindu-se într-un factor hotărîtor de progres- Dacă se are în vedere complexitatea fenomenului cultural, faptul că în cultură omul îşi manifestă determinaţiile sale de om, rolul culturii apare evident (21). în cultură se obiectivează capacităţile creatoare ale omului, se constituie tabla de valori a unei societăţi, a unei clase, a indivizilor şi se determină fundamentele acţiunii şi gîn-dirii lor. Tot aici se depozitează universul de cunoaştere al oamenilor, în ea se exprimă capacitatea de sesizare a frumosului,, devin operante criteriile de determinare a binelui, de manifestare a libertăţii, dreptăţii şi echităţii. Cultura exprimă măsura în care omul stăpîneşte o profesie (ca prezenţă a lui în cadrul diviziunii sociale a muncii) şi contribuie la dezvoltarea generală a societăţii, dar şi gradul integrării sociale prin asimilarea normelor ce conduc acţiunea umană. Pe plan mai^arg,. cultura oferă omului şi societăţii criteriile judicative ale actelor lor în cele mai variate împrejurări (în economie, înviata social-politică). De aceea se vorbeşte despre cultura de: specialitate, de cultura generală pe care, în condiţiile unei societăţi tot mai complexe, trebuie să şi-o formeze fiecare. Cultura îşi asumă, aşadar, nu numai un rol (gnoseologic şi normativ, ci şi unul educativ-formativ deoarece prin cultură* omul, societăţile dobîndesc conştiinţa de sine şi se integrează într-un anumit univers valoric.
Faţă de aceste elemente, cultura politică prezintă o serie de particularităţi care au fost puse în evidenţă mai ales în ultimele două-trei decenii de către literatura de specialitate. Aşa se explică faptul că asupra culturii politice cercetările prezintă o anumită tendinţă de empiric, de concreteţă, lipsind lucrările de sinteză. Exegezele asupra temei sînt de acord că
239.'
prima investigare semnificativă a culturii politice a fost realizată de S. Verba şi G. Almond între 1958 şi 1963 şi a privit „cultura civică" din cinci ţări : S.U.A-, Marea Britanic, R.F.G., Italia şi Mexic, pe un eşantion de cea 1000 de subiecţi din fiecare ţară. Tema centrală a fost aceea a determinării fundamentelor culturale ale democraţiei, care ar trebui să se construiască pe două idei centrale : egalitatea socială a oamenilor şi posibilităţile de exprimare a voinţei populare. Cei doi autori constată că apariţia regimurilor politice totalitare şi prăbuşirea sistemelor coloniale au dovedit fragilitatea celor doi piloni ai democraţiei, care nu au beneficiat de generalizarea la scară socială a ceea ce ei numesc „regulile operaţionale ale sistemului democratic", componente ale culturii politice : relaţii bine precizate între guvernanţi şi guvernaţi, atitudinii politice, norme de comportament, mecanisme de luare a

deciziilor, legate de un sistem de credinţe şi de un cod de relaţii interpersonale, bine precizate care evoluează foarte încet în itimp şi devin criteriile distingerii virtuţii civice.
Trebuie pusă în lumină acea idee de sorginte greacă a obligaţiei cetăţeneşti ca bază a unui comportament democratic al fiecărui individ, care prin activismul său politic poate da conţinut unor instituţii, împiedicîndu-le să intre sub conducerea unor obligarhii. Urmîndu-1 pe Parsons, pentru care spiritualitatea are trei dimensiuni : afectivă, cognitivă şi eva-lutivă, cei doi autori le urmăresc în patru obiective : sistem politic global (istorie, organizare constituţională, naţiune) ; „intrări" în sistem (structuri şi roluri politice, procese de decizie), „ieşiri" din sistemul politic (hotărîri legislative, administrative şi judecătoreşti) ; percepţia de sine ca actor politic (cunoaşterea drepturilor şi datoriilor, conştiinţa influenţei posibile, norme care îi fixează judecata politică).
Ţinînd seama de aceste obiective, S. Verba şi G- Almond, propui» trei tipuri de cultură politică ; comunitară,, de supunere şi de participare. Fiecare dintre ele corespunde unei anumite structuri politice : cea dintîi se leagă de o structură tradiţională descentralizată, a doua de o structură autoritară şi centralizată, iar a treia de una democratică. Dacă între tipul de
.240
cultură politică şi tipul de structură politică există o congruenţă, regimul politic are stabilitate.
Dar, cele trei tipuri de cultură politică nu sînt pure. Orice cultură politică reprezintă un amestec al celor trei tipuri, în doze felurite, de la o ţară la alta, de la un moment istoric la altul. Regimul politic ideal ar trebui să ia de la fiecare tip elemente care să echilibreze celelalte două tipuri. Aşa s-ar naşte o cultură civică echilibrată, regăsibilă la nivelul fiecărui indi-vid ale cărui orientări politice sînt rezultatul unui amestec de spirit comunitar cu elemente ale spiritului de supunere şi ale celui de participare.
Pentru investigarea culturii civice, Verba şi Almond utilizează un mare număr de întrebări pe care le grupează *in* felul următor.
Prima clasă de itemi se referă la universul cognitiv al cetăţenilor şi aici sînt structurate trei grupe de chestiuni. Una se referă la impactul dintre măsurile guvernamentale şi viaţa fiecărui cetăţean, alta la nivelul de formare al subiecţilor în ce priveşte viaţa politică, iar a treia la interesul pentru politică.
A doua clasă de întrebări se referă la gradul de angajare partizană, iar a treia urmăreşte ceea ce autorii au numit competenţa politică subiectivă, adică percepţia subiectului asupra posibilităţilor lui de acţiune politică- Pentru a pune în corelaţie cultura civică cu regimul politic, Almond şi Verba au cercetat măsura în care subiecţii sînt mîndri de ţara lor, precum şi aprecierea pe care o dau eficienţei acţiunilor politice. '
în sfîrşit, ancheta a studiat şi atitudinile subiecţilor faţă de două valori generale care ar trebui să se regăsească In viaţa politică : generozitatea şi, stima.
în urma sintetizării datelor obţinute, autorii au ajuns la constatarea că există diferenţe semnificative de la o ţară la alta în privinţa profilului culturii civice. Astfel, în Italia cultura civică prezintă caracteristicile alienării, ale izolării individului în viaţa politică, ale supunerii şi neparticipării, care s-ar explica prin istoria sistemului politic italian. în S.U.A. se detaşează elementele unei culturi civice de participare.
Dincolo de aceste constatări, lucrarea deschide calea unei cercetări complexe a culturii politice, a spiritualităţii care o animă, urmărind şi influenţele pe care însăşi practica politică le are asupra formării liniamentelor ei, alături de alţi factori ai vieţii sociale : religia, nivelul de instrucţie, diferenţele de sex, regiune etc. (22).

Apariţia lucrării lui Almond şi Verbâ a stîrnit, cum era şi firesc, o serie de reacţii; unele pentru a continua investigaţiile asupra altor laturi ale culturii politice, altele pentru a-i sublinia anumite limite, orientînd studiul spre domenii diferite şi cu o altă metodologie.

O direcţie de investigaţie este ilustrată de J. P. Faye (23). Premisa lucrării sale este ideea că între limbaje şi fapte, între imaginea pe care şi-o fac actorii politici şi realitatea politică există o legătură. Limbajele au o „energie" pe care le-o-conferă practica edificată în numele lor. Astfel, totalitarismul a uzat de limbaje simpliste, rudimentare, care i-au îngăduit dominaţia şi represiunea de masă.
Limbajele se cer aşadar raportate la atitudinile şi comportamentele pe care le generează şi care pot oferi adevăratele criterii de tipologizare a culturilor politice. Astfel, Faye arată că ideologii fascismului şi nazismului au pornit de la Hegel pentru a lansa conceptul de stat total, iar Marx a fost doar elementul de legătură între Hegel şi statul dictaturii proletariatului al lui Lenin şi Stalin. Numai cercetările empirice ar putea pune în lumină existenţa unor caracteristici generale ale culturii politice a unei colectivităţi.
Astfel s-a născut ideea unei bănci de date privind comportamentele politice (în principal, cele legate de momentul electoral), care are sediul la Bergen, în Norvegia, şi cuprinde ţările Pieţei Comune. A. Beruard, care şi el a studiat comportamentul politic, consideră că o cultură politică se poate pune în evidenţă cel mai limpede prin felul în care se raportează o colectivitate la structurile de putere şi de autoritate. Dar din această determinare nu rezultă, credem noi, o apreciere a calităţii reale a sistemului politic. Acest lucru poate fi realizat doar printr-o analiză axiologică şi politologică de tip comparativ, prin care să se degaje trăsăturile sistemului politic dat în raport cu anumite exigenţe raţionale, democratice şi umaniste (24).
Critica cercetărilor lui Verba şi Almond a fost, de asemenea, deschizătoarea unor noi perspective asupra culturii politice. J. P. Cot şi J. P. Mounier au arătat în mod justificat că cei doi autori au presupus doar că elementele cercetate sînt comparabile de la ţară la ţară, dar faptul acesta ar trebui demonstrat. Specificul naţional al culturii unei populaţii nu este, evident, reductibil la cîţiya parametri, chiar dacă aceştia sînt foarte importanţi, care să fie cercetaţi doar cu instrumentul sociologic. Lor ar trebui să li se adauge perspectiva filosofică,.

politologică, morală, istorică etc. In acelaşi sens se cere să reliefăm faptul că aceeaşi variabilă într-un alt context naţional poate avea semnificaţii cu totul schimbate. Cot şi Mounier notează : „Fiecare fapt social are proprietăţi care se datorează totalităţii sociale în care îşi are locul. Dacă se izolează, el îşi pierde orice semnificaţie socială". (25). Obiecţiile de principiu vizează însă două aspecte de ordin general la care nu putem decît să ne raliem, Este vorba de faptul că elementele unei culturi civice sînt ridicate la rangul de determinante ale culturii naţionale, ceea ce, evident, înseamnă o extrapolare fără un temei epistemologic.
în al doilea rînd, ancheta a avut ca premisă ascunsă ideea unei anumite omogenităţi culturale a naţiunii, ignorîn-du-se diferenţierile multiple în sub-culturi şi contra-culturi ce caracterizează feluritele grupuri sociale dintr-o societate. Acestea vor fi studiate, de asemenea, în anii '60 ai acestui secol, generînd, cum vom vedea, o bogată literatură.
Cultura politică, în calitatea sa de specie a culturii unei colectivităţi, este analizabilă numai dacă ţinem seama de complexitatea fenomenelor şi proceselor care o compun, de relaţiile bogate în care se află cultura „în acţiune", „cultura trăită", cu viaţa socială în ansamblul ei.
în plus, dacă ţinem seama de varietatea modurilor de a defini politica vom avea un tablou mai bogat al dificultăţilor cu care este confruntat cercetătorul culturii politice. Dar, indiferent de aceste deosebiri de opinii se poate evidenţia existenţa a două direcţii mari de studii : una centrată pe laturi concrete ale culturii politice (atitudini, comportamente, afecte, voinţă), adică pe elemente măsurabile care îşi au ca reper fapte politice concrete (alegeri, referendumuri, funcţionarea componentelor sistemului politic instituţional etc.) ; în acest caz, aportul sociologiei şi politologiei comparate este deosebit ; cealaltă vizează aspectele generale ale culturii politice, laturile ei ideologice, la elaborarea cărora se utilizează un material teoretic, conceptualizat- între aceste două laturi ale culturii politice nu există o ruptură deoarece orice forţă politică uzează deopotrivă în acţiunea ei de vehicularea unei construcţii teoretice politice

{ideologice) şi urmăreşte obţinerea unor stări spirituale conforme ţelurilor şi valorilor proprii. Pentru aceasta sînt utilizate mijloacele de informare în masă, sistemul de învăţămînt, grupurile de presiune, al căror rol nu este doar specific, ci şi politic. Din acest punct al constatărilor noastre se deschid două perspective : una care susţine că orice cultură politică naţională este structurată în de-

pendenţă de grupurile sociale care o realizează, alta care în-sistă pe ideea că o cultură politică este rezultanta tuturor manifestărilor de spiritualitate politică, astfel că imaginea ei este dată numai dacă pluralitatea acestor manifestări este surprinsă.

în prima orientare se pot evoca opiniile lui. L. Althusser care, continuând linia de gîndire marxistă, consideră politica o activitate de cucerire a puterii de stat. Statul are, la rîndul lui, alături de aparatul represiv (guvern, administraţie, armată, poliţie, tribunale, închisori) şi un aparat ideologic, cu numeroase componente (biserici, sistem şcolar, sistem de partide, mijloace de informare şi de cultură) menite toate laolaltă să funcţioneze nu' după principiul violenţei, ca în cazul aparatului represiv, ci după cel ideologic, adică promovînd o ideologie dominantă, a forţei politice dominante (26). Această poziţie trebuie privită cu numeroase rezerve. Ele îşi au sursa în aceeaşi nevoie de a privi nuanţat palierele de elaborare şi componentele deosebit de diverse ale culturii politice, în cadrul cărora are loc, este adevărat, competiţia ideologică, rezultat al vehiculării unor partis-pris-uri, al unor viziuni teoretice parţiale dar cu vocaţia universalităţii. Sînt însă în cultura politică o serie de componente valorice care izvorăsc din preceptele democraţiei, din idealurile ei majore, care nu pot fi supuse hărţuielilor ideologice, luptei pentru impunerea uneia dintre ele. Cînd s-a întîmplat aceasta, s-a ajuns la aberanta formulă leninistă a celor două culturi, în principiu antagonice, care ar măcina orice viaţă cultural-spirituală. Există o cultură naţională unitară care defineşte o comunitate şi la constituirea ei trebuie să-şi aducă aportul fiecare creator, chiar dacă în zone particulare ale culturii şi spiritualităţii apar contradicţii. Altfel cultura nu ar fi expresia umanismului, a toleranţei şi dialogului- în acest cadru teoretic se cer privite analizele asupra *subculturii şi contraculturii.*

Ideea acestor distincţii nu este prea nouă : încă din antichitate sînt comunităţi şi grupuri care contestă anumite norme (religioase mai ales, politice, morale etc), pentru a propune în schimb, altele, izvorîte din noi sisteme valorice. Dar o abordare ştiinţifică este declanşată prin apariţia în 1968 a cărţii lui Theodore Roszak, "The Making of A Counter Cul-ture", în care se caută descifrarea noilor tentative,de evoluţie a culturii în S.U.A. Ele ar fi marcate de apariţia unei generaţii noi, tinere, care respinge discursurile ideologice, retorica tradiţională, politica tutorială şi de modă veche, dar şi societatea industrială tehnocratică în care se ating adevărate

culmi ale integrării organizaţionale a membrilor societăţii. Angajînd structurile culturale, metapolitice ale societăţii, contestaţia devine şi ea culturală, generînd o contra-cultură. Obiectivul ei este de a inventa şi de a experimenta moduri noi de viaţă care să tulbure cultura oficială prin „puritate, generozitate, şi fericire ; un număr tot mai mare de compatrioţi trebuie să nu se mai conformeze exigenţelor declarate ale tehnocraţiei ; să refuze satisfacţia cîtorva ore după muncă pentru înflorirea posibilităţilor personalităţii proprii ; să devină surzi şi orbi la seducţiile unei cariere, ale proprietăţii, ale maniei consumului, ale puterii politice, ale progresului tehnologic, ca ei să poată în sfîrşit să găsească un surîs trist pentru comedia acestor pretinse valori..." (27).

în aceeaşi vreme, W- Braden, criticînd caracterul unifcr-mizant al culturii pe care îl dezvoltă revoluţia ştiinţifică şi tehnologică, pledează pentru diversitatea şi armonia subcul-turilor particulare create de feluritele grupuri minoritare : etnice, rasiale, profesionale, religioase. Ele vor îmbogăţi cultura americană prin diversitatea lor căci nevoia umană fundamentală nu este aceea a omogenităţii ci a armoniei (28).

Aceloraşi genuri de analiză se ataşează A. Hacker, Charles Reich, Lewis Mumford, Paul

Goodman în S.U.A., H. Lefebre în Franţa, iar W. Weber, P. Gerlich, A. Klose în Germania şi Austria vor investiga diferitele forme de contracultură mai relevante. (29).
Există un bilanţ al diverselor curente contraculturale sprijinite pe grupurile de tineret şi pe cele religioase, pe cele legate de protecţia mediului natural sau pe problematica etnică, R.G-Schwartzemberg crede că astfel de mişcări contraculturale îşi au rădăcinile în secolul al XVIII-lea şi mai ales în ultimul sfert al veacului al XlX-lea, în condiţiile în care, la nivelul Europei Occidentale, se generalizează ca temeiuri ale culturii, ideile de progres economic şi tehnic ca materializări ale spiritului raţionalist. Astfel, socialismul utopic va propune o re-structurare a relaţiilor sociale pe baza principiului armoniei dintre pasiuni şi simţuri, dintre individ şi colectivitate, dintre diversele domenii ale activităţii sociale. Sfîrşitul secolului al XlX-lea va cunoaşte reacţia neo-rousseauistă şi neo-four-rieristă care cultivă simţurile, sentimentele, întoarcerea la natură, abandonarea alienării provocată de urbanism, nostalgia vieţii comunitare. în paralel însă, trebuie să arătăm că marxismul cîştigă teren prin ideile lui ferme de promovare a industrialismului, a colectivismului şi a muncii.

Realizînd o paralelă între succesiunea generaţiilor din familia Buddenbrook, prezentată în romanul lui T. Mann (prima generaţie se luptă pentru bani, a doua pentru prestigiu şi a treia pentru artă), sociologul francez arată că în condiţiile societăţii industriale, în care se realizează o abundenţă de bunuri de consum, tineretul intră în conflict cu vechea generaţie. Jerry Rubin, conducător al mişcării Yippies, scrie că : „Tinerii trăiesc într-un univers al supermarketurilor, al teleculorii, al războiului de guerilă, al comunicaţiei de masă, al psihede-lismului, al muzicii rock, cînd oamenii merg pe Lună. Pentru noi nimic nu este imposibil. Noi putem face totul. Aceasta ruptură între generaţii este mai puternică decît a fost vreuna de-a lungul istoriei. Generaţia de dinainte de 1950 nu are nimic să înveţe pe cea de după 1950" (30).
Mişcările de tineret apar ca promotoare ale imaginaţiei, impulsivităţii şi generozităţii, respingînd orice ideologie. Ideologiile tradiţionale şi-au pierdut orice credibilitate, încît contra-cultura respinge orice discurs. Pornind dinspre literatură, noua contra-cultură promovează refuzul integrării în societatea industrială şi în sistemul ei de valori (Allen Ginsberg, Bob Kauffmann, Jack Kerouac). Cel din urmă ilustrează tendinţa rupturii cu societatea, cu idealurile ei de muncă, eficienţă şi reuşită, pentru a promova detaşarea, prietenia, imaginaţia şi chiar bucuria vagabondajului. Toate aceste idei vor fi puse în practică în anii '60 de către mişcarea beat.
Acesteia i se asociază cea a minorităţilor, care îşi caută tot mai insistent identitatea culturală. Negrii din S.U.A., mai apoi indienii, se organizează tot mai ferm pentru a-şi impune aspi-raţiile. Şi trebuie să recunoaştem că în zilele noastre acest proces cunoaşte o intensitate deosebită nu numai în ţările în care a debutat, ci şi în Europa, Asia şi Africa. Tot din anii '70 datează revitalizarea mişcării feministe care, prin principala sa teoreticiana Kate Millet, va declara : „Sexul este o categorie politică pentru că generează relaţii de exploatare a femeii de - către bărbat", urmată apoi de mişcările sexuale, ale devian-ţilor etc.
Temele majore ale contra-culturilor sînt: refuzul societăţii de consum ; comunismul primitiv, colectivismul hedonist; creştinismul, însoţit de pasiunea pentru a fi ; misticismul ; dorinţa de a călători ; libertatea sexuală ; neo-rousseauismul ; ecolo-?;ismul ; nostalgia universului infantil. Pentru a-şi difuza ideile, contra-cultura promovează muzica pop, jazzul liber, literatura şi pictura, teatrul şi cinematograful. Scwartzemberg se întreabă, pe bună dreptate, în

ce măsură aceste mişcări contra-culturale pot duce la schimbări politice. In ecuaţie trebuie introdusă aşadar şi organizarea politică a mişcărilor contra-culturale, întrucît există şi se manifestă. Dar ele un pot schimba o ordine bine structurată, cum este cea a democraţiei occidentale. De aceea ni se pare că rolul eontra-culturilor trebuie privit prin prisma unui efort al iumii de azi de a se aşeza pe temelii noi, mai democratice, în care personalitatea umană să fie recunoscută în bogăţia determinaţilor sale. Respectînd preceptele fundamentale ale de-

mocraţiei, contra-culturii îşi pot găsi loc în societăţile contemporane, rolul politicului fiind acela de a veghea la echilibrul global al unei societăţi.
Semnificativă este din acest unghi prezenţa contra-culturii tineretului în ţările est-europene în anii '80, modul în care .s--a răspîndit aici muzica rock. Prin acest canal s-au exprimat angoasele şi preocupările tineretului, dorinţa lui de a depăşi canoanele regimului politic şi de a se exprima pe sine. Alături de alte mişcări contestatare şi cea promovată pe această cale de către tineri a minat cultura oficială, a sădit îndoiala şi apoi refuzul valorilor comunismului, ceea ce a dus în final la prăbuşirea acestuia (31).
Analiza contra-culturii pune în evidenţă un fapt : acela că în orice societate există o spiritualitate politică generalizată **faţă** de care se constituie nuclee sub-culturale şi contra-culturale. însăşi determinarea acestora are în vedere o relativă opoziţie faţă de o cultură generalizată la scara unei societăţi, cultură care, în general, este susţinută de sistemul politic instituţional. Lucrul acesta a fost reliefat cu claritate de către Glenda Patrick atunci cînd a definit cultura politică drept „un model specific al standardelor autoritare care precizează sfera comportamentului acceptabil pentru participanţii oricărui sistem politic. Ea constă în întreaga serie de convingeri şi idei despre structura autorităţii, normele (reguli şi legi), valorile (scopuri şi obiective) şi simbolurile cuprinse în constituţia formală sau care sălăşluiesc într-un grup de obiceiuri şi deprinderi neformale a căror încălcare reaminteşte sancţiunea autoritară" (32),
Este o definiţie care pune în evidenţă faptul că o cultură politică se constituie „faţă de..." un regim politic şi, în consecinţă, o judecată asupra ei, asupra componentelor ei dominante minoritare nu poate fi elaborată decît din perspectivă meta-culturală, filosofică, sociologică sau politologică. „Un bun cetăţean" devine astfel un concept oare îşi dovedeşte conţinutu-

rile numai după ce se emit judecăţile de valoare asupra regimului politic care îl promovează. Pînă atunci cultura politică îşi are caracteristicile strîns legate de regimul politic în care se afirmă fie pentru a-1 contesta, fie pentru a-i asigura funcţionalitatea ; importante sînt şi în acest caz valorile democratice care trebuie să fie dezbătute şi promovate în întreaga spiritualitate a unei colectivităţi.
Am evocat poziţiile comportamentalismului şi analizei limbajelor ca două căi de investigare a culturii politice cu care a debutat analiza acestui fenomen. Cu timpul, însăşi cultura politică a primit zeci de definiţii, ca expresie a unor noi modalităţi de a o aborda euristic (33). Sociologi şi politologi au acreditat ideea că aşa cum a fost pusă problema culturii politice de către cercetătorii americani (G. Almond, S. Verba, L. Pye) soluţiile n-au putut fi decît eforturi de a evidenţia căile prin care cultura politică poate servi echilibrului social, funcţionării democraţiei americane şi deci justificării unor aprecieri preexistente despre un aşa-zis „caracter naţional", concept vag, imprecis şi inoperant.
Charles Foster propunea, în consecinţă, determinarea culturii politice ca suma valorilor percepute în comun şi simţite profund, a credinţelor corespunzătoare ce penetrează activităţile politice şi guvernamentale dintr-o societate dată. Cultura politică ar cuprinde caracteristicile unui întreg sistem social, derivate din credinţele şi valorile individuale (34).
Poziţia aceasta este demnă de reţinut pentru că pune în evidenţă marea problemă a abordării culturii politice ca fe-romen născut la o deosebit de complexă intersecţie : între obiectiv şi subiectiv, între individual şi colectiv, între viaţa socială reală şi sistemul politic instituţional, între psihic şi ideologic.
Este evident astăzi faptul că o cultură politică, în calitatea ei de univers politic spiritual care se obiectivează în credinţe, atitudini, valori, ideologii, comportamente, instituţii, are ca suport oamenii — ca fiinţe sociale reale —, care se manifestă într-un regim politic determinat, încît relaţia cultură politică— regim politic este indiscutabilă. O probează un şir întreg de cercetări care arată că regimul politic, prin şcoală, massmedia,. intelectualitate, încearcă să dea un

anumit profil culturii poli-tʳce iar aceasta, chiar dacă o face cu o anumită lentoare, re-acţionează la evoluţia regimului politic. Un domeniu al manifestării acestei culturi politice îl constituie cele generate de momentul electoral, ceea ce explică faptul că numeroşi cerce-

tători ai culturii politice studiază evoluţia opţiunilor electoratului în timp faţă de partidele politice, faţă de ideologiile şi programele lor. Am reţinut în acest cadru dezbaterile pe care le-a organizat în 1987 Grupul de cercetări asupra culturii politice în ţările de limbă germană la Universitatea de Ştiinţe Umane din Strasbourg.
Obiectivul mărturisit a fost acela de a analiza evoluţiile intervenite în cultura politică a ţărilor de limbă germană, lâsînd la o parte studiul de tip clasic al ideilor şi instituţiilor pentru a urmări schimbările care se produc în conştiinţa indivizilor, în calitatea lor de actori politici şi sociali, orientările lor cognitive (reprezentări, imagini, credinţe), afective (aspiraţii, temeri, aşteptări) şi evaluative (valori, norme, opinii), adică „structura profundă", „infrastructura" vieţii politice, unde categoriile specifice (consens, legitimitate, identitate, schimbare) se forjează prin aportul intelectualilor, al bisericilor, a] partidelor şi grupurilor de presiune, al minorităţilor în raport cu marile probleme ale vieţii politice.
Dezbaterile au pus în evidenţă „ruptura culturală" care sa produs în Germania în anii '70 faţă de cultura politică *a* anilor '60. O serie de factori, cum au fost : criza economică, sfîrşitul destinderii, ameninţările mediului, criza marxismului şi a mitologiilor pe care le-a construit au dus la apariţia unui scepticism generalizat faţă de ideologii, la o deziluzie în fota categoriei de progres, la pierderea încrederii în politică. Aşa-numita cultură social-democrată şi proiectul global de societate pe care ea 1-a vehiculat (împăcarea dintre stat şi piaţă, mitul societăţii industriale permanent raţionalizabilă, compromisul, ca soluţie a tensiunilor), sînt minate de apariţia unei culturi de protest, pe de o parte preocupată de problemele existenţiale, ale vieţii, de valorile „dulci" (ecologie, pacifism) şl feministe (adevăr, spontaneitate, sensibilitate, comunicare pe de altă parte), de descentralizarea social-politică şi de cultura neoconservatoare care critică Statul-providenţă pentru rosturile mari ale întreţinerii lui, pentru birocraţia pe care se susţine şi pentru ideea că participarea totală a cetăţenilor la viaţa lui îl face de fapt ineficient; acest neoconservatorism critică criza spirituală şi morală cerînd întoarcerea la valorile tradiţionale, la individualism şi identificare locală, la competiţia pentru lansarea adevăratelor elite.
Apar intelectualii sceptici, noile mişcări sociale care divizează partidele, teatrul de conştiinţă şi literatura noii intelectualităţi, cultivarea stilului retro în arhitectură, vestimentaţie

-ele. (35). Figura reprezentativă a acestei tendinţe neoconser-vatoare este considerată a fi filosoful Herman Lubbe. Părăsind rîndurile partidului social-democrat el a devenit unul dintre intelectualii promotori ai neoconservatorismului. Pentru el societatea germană cunoaşte simptomele unei crize a raţionalităţii globale şi a dezorientării individului care nu mai are f.ertitudini de viaţă nici în ce priveşte prezentul şi viitorul nici in ce priveşte propria lui situaţie într-o societate tot mai complexă.
Specialiştii (elita tehnocratică) investiţi în anii '60 de .Schelsky cu rolul de a oferi soluţii la problemele societăţii nu mai sînt înconjuraţi de încrederea opiniei publice. Apare, ca urmare, o criză a mijloacelor de pilotare a societăţii în condiţiile în care valorile societăţii industriale (bunăstare, securitate, pace socială) rămîn ţeluri spre care oamenii tind. Soluţiile lui Lubbe vizează : promovarea tradiţiilor, ca putere stabilizatoare, ca susţinătoare ale normelor culturale cu validitate evidentă, în măsură să absoarbă noutăţile pe care le aduc fără încetare societatea industrială şi reformele care, respingînd utopiile, trebuie să optimizeze implantarea în viitor a noului.
Trebuie dezvoltată o „cultură politică cotidiană" prin care cetăţeanul să fie beneficiarul unui „spaţiu al libertăţii" de iniţiativă, angajat în afirmarea propriilor competenţe. Dacă se nasc pe

această cale inegalităţi şi forme noi de stratificare socială, dacă se selectează noi elite democraţia este dinamizată, societatea poate pune în lucru motoare noi ale dezvoltării (36). Cultura politică apare, în lumina acestor cercetări, drept o componentă de bază a vieţii politice în legătură cu care se cer privite toate componentele regimului politic dintr-o ţară. Extinderea preocupărilor din acest domeniu face dovada cerinţei ca ştiinţele politice să fie deschise spre toate laturile vieţii politice, utilizînd pentru investigare o metodologie adecvată, bogată şi diversificată. Ceea ce este cu adevărat semnificativ îl reprezintă faptul că explozia cercetărilor asupra culturii politice dovedeşte conştientizarea de către politologie a cerinţei de a nu uita nici un moment subiecţii politicii, oamenii şi preocupările lor, care nu pot fi incluşi în scheme, scenarii şi teorii interpretative sau terapeutice, cărora politica trebuie să le ofere soluţii la problemele lor reale. . .

CAP. VI DEZVOLTAREA POLITICĂ

Problematica dezvoltării politice s-a născut relativ tîrziu in planul gîndirii teoretice deşi elemente ale dinamismului so-cietal de ansamblu cu implicaţii asupra politicii s-au conturat **încă** la A. Comte şi H. Spencer.

In 1980, cercetătorul francez B. Badie, în lucrarea sa „Dezvoltarea politică", realiza un prim bilanţ al rezultatelor cumulate în literatura consacrată temei, subliniind un fapt bine •cunoscut : nu există vreun stat care să nu-şi pună — în termeni mai mult sau mai puţin acuţi — problema dezvoltării, **fie** că este vorba de ţări cu tradiţie în lansarea unor formule •de viaţă social-politică înnoitoare, fie că este vorba de ţările lumii a treia care îşi caută un făgaş al dezvoltării (1). Daniel .Seiler arăta că problema dezvoltării ar trebui considerată tema finală a unei discipline politologice noi, studiul comparat al politicii, pe cînd Cot şi Mounier o revendică pentru sociologia politică. Problematica dezvoltării se complică dacă ţinem seama de specificul ei în domeniul politic, căci, dacă pentru domeniul economic sensul dezvoltării este dat limpede de implementarea Industrialismului (dacă este posibil la parametrii revoluţiei ştiinţifico-tehnice) în structurile productive şi de dezvoltarea unor relaţii de producţie care să stimuleze forţele de producţie, pentru domeniul politic opţiunile izvorîte din efortul de modernizare sînt puternic marcate ideologic ; se leagă strîns de «determinarea criteriilor de progres politic, de raportul dintre structurile politice şi cele sociale, de criteriile axiologice care Ic întemeiază, de caracterizarea generală a forţelor sociale in-ieresate în progresul istoric (2).

In consecinţă, dezvoltarea politică, privită ca o specie a schimbării politice, nu oferă, la prima vedere, temelii euristice ale proceselor reale în care sînt angajate ţările lumii, nu oferă premisele manifestării unei strategii acţionale pe bazele sale.

Cu toate aceste observaţii ce vizează labilitatea conceptului, el este prezent într-o literatură foarte bogată, care se structurează pe toate palierele întemeierii unui demers de cunoaştere ; de Ia nivelul empiric (reprezentat de lucrări asupra unor detalii ale revoluţiei politice, mai ales în ţările lumii a treia) la cel al unor teorii de rang mediu (ilustrat de construirea unor modele regionale, zonale de viaţă politică) şi desigur şi la nivelul unor viziuni globale, ce privesc ansambluri mari de state sau chiar omenirea în totalitate (3).

Consacrînd spaţii largi problematicii „dezvoltării" în lucrarea sa „Introducere în analizele politice", D. Apter arată că termenii în care se caută soluţiile sînt „încărcaţi" ideologic, au sensuri multiple care se constituie de la un autor la altul, de la o ţară la alta sau de la o zonă la alta a globului, încărcătură care semnifică un element de critică, de judecată ne-iavorabilă ; în raport cu stadiul dezvoltat constituindu-se cel nedezvoltat sau în curs de dezvoltare. De fapt, arată autorul, orice ţară se dezvoltă, pe o anumită cale, ceea ce face ca termenul să se determine prin raportarea ei la un stadiu superior, respectiv la căile de a-1 atinge. In general, punctul de pornire în analiza problematicii dezvoltării îl constituie nivelul economic al unui

stat, de care sînt legate o serie de atribute ale vieţii politice şi culturale (4). Cel mai adesea însă relaţia dintre economic, politic şi cultural se stabileşte în mod mecanic deşi calitatea vieţii politice dintr-o ţară sau nivelul ei de cultură nu depind decît în ultimă instanţă de nivelul economic şi în mod hotărîtor de calitatea raporturilor dintre oameni.
Acest fapt îl avem în vedere atunci cînd considerăm că între nivelul dezvoltării forţelor de producţie ale unei societăţi şi calitatea relaţiilor economice, politice şi sociale nu există o relaţie de dependenţă nemijlocită, ceea ce face ca în lumea contemporană să existe atît ţări puternic dezvoltate din punct de vedere economic dar avînd regimuri politice în care se conservă formele politice caracteristice unei vieţi politice revolute cît şi ţări cu dezvoltare economică mai redusă, în curs de dezvoltare, dar cu un permanent efort de modernizare politică (5).
Totodată trebuie să avem în vedere şi marile deosebiri între diferitele grupuri de state care se structurează potrivit situaţiei pe care au moştenit-o de la epoci istorice anterioare (colonii, semicolonii, sau state exploatate prin practicile imperialiste) sau pe care o perpetuează pe baza unor caracteristici

geografice, geopolitice şi culturale. Este evidentă deosebirea între Turcia, Portugalia sau sudul Italiei şi ţările în curs de dezvoltare din Asia, Africa, America Latină, dintre ţările Europei Occidentale şi cele ale fostelor ţări socialiste ale Europei Centrale şi Estice. Angajînd destinul unor comunităţi umane njari, presupunînd anumite opţiuni de ordin global, social-po-litic şi cultural, nu numai economic, problematica dezvoltării dobîndeşte un pronunţat caracter ideologic, determină un studiu aprofundat al forţelor sociale şi politice pe care le angajează şi în mod firesc o apreciere valorică a sensului transformărilor pe care le are în vedere. In acest context nu este lipsită de sens precizarea distanţei dintre opţiuni şi progrese, dintre doctrinele care o afirmă şi materializarea lor în practică, în procese social-politice reale, întrucît nu puţine sînt situaţiile în care în spatele unor formulări teoretice generoase şi ambiţioase proliferează practicile elitismului, ale tiraniei unor lideri, ale deturnării resurselor materiale şi financiare, străine aspiraţiilor popoarelor respective (6).
Iată de ce în literatura consacrată temei se consideră că orice discuţie asupra dezvoltării trebuie să aibă ca premisă analiza societăţii date, relevarea caracteristicilor de studiu „tradiţional" de la care se realizează tranziţia la modernitate, interesînd aici şi căile acestei treceri (A. Aron, G. Almond şi A' Coleman au în vedere în primul rînd statele care au apar-ţinut sistemului colonial şi au cîştigat independenţa politică). Ţinînd însă seama de faptul că orice stat tinde să-şi perfecţioneze şi modernizeze viaţa politică putem susţine că nu este recomandabilă şi nici realizabilă transferarea unui model de "viaţă politică dintr-o ţară în altă ţară. Argumentul acestei judecăţi poate fi structurat pe două paliere : mai întîi avem în vedere faptul că viaţa politică dintr-o ţară se constituie în raport cu specificul vieţii sociale reale, cu valorile ei fundamentale, cu tradiţiile şi felul de a fi al membrilor comunităţii umane proprii ; aceasta înseamnă că între societatea civilă şi stat (respectiv ansamblul vieţii politice) se stabilesc raporturi ftrînse care generează doar *posibilitatea* asimilării unor forme de viaţă politică, eventual cele care răspund mai bine unor aspiraţii specifice, proprii ; apoi, este de reţinut faptul că în fiecare ţară există elemente de viaţă politică ce pot constitui surse ale unor criterii de modernizare, indiferent de calitatea de ansamblu a vieţii politice. în acest sens, Ph. Cutright arată că valoarea supremă a oricărei vieţi politice moderne trebuie

să o constituie democraţia care poate fi caracterizată şi chiar apreciată prin o serie de indicatori măsurabili dar raportaţi la corelatele lor sociale.
Regimul politic modern este pentru-autor numai democraţia. Celelalte regimuri politice trebuind să se modernizeze prin asimilarea treptată a elementelor ce caracterizează acest re-gim (7). în raport cu democraţia modernă toate celelalte regimuri sînt apreciate ca

nedemocratice şi deci şi premoderne, avînd o serie de particularităţi care trebuie evidenţiate tocmai pentru a putea stabili direcţiile acţiunii de modernizare.
In acest sens reţine predominanţa în aceste ţări a unor structuri economico-sociale tradiţionale şi în general dezarticulate, neintegrate unui sistem global naţional. M.. Palmer şi W. Thompson propun cinci clase de caracteristici ale modelului tradiţional de societate, determinate calitativ, deşi, din păcate, în spatele scării apreciative nu sînt puse în discuţie şi unele mărimi cantitative, care ar fi consolidat unele dintre aprecieri rămase, din acest motiv, la un nivel intuitiv, numai credibil. Cu toate că maniera formulării lor este eseistică, le prezentăm cu titlu informativ (8).

TRASATURI ALE CONŢINUTULUI TRADIŢIONAL-MODERN .

Caracteristici	N\i vele	
1. Mediul fizic/demografic	Societăţi tradiţionale	Societăţi moderne
Urbanizarea	scăzută	înaltă
Rata de instrucţie	scăzută	înaltă
Rata îmbolnăvirilor	înaltă	scăzută
Consum de calorii	scăzut	înalt
Rata naşterilor	înaltă	scăzută
Rata mortalităţii timpurii	înaltă	scăzută
Vulnerabilitatea la catastrofe	înaltă	scăzută
2. Structura socială	| i-r „;,	
Stratificarea socială	înaltă	scăzută
Mobilitatea socială	scăzută	înaltă
Influenţa familiei şi a altor forme de unitate de sînge	înaltă	scăzută
3. Sistemul economic		
Extinderea industrializării	scăzuta	înaltă
Venitul per capita	scăzut	**înalt**

Extinderea infrastructurii eco_ nomice (drumuri, căi, sistem monetar)
scăzută
5. Sistemul politic
Extinderea diferenţierii instituţiilor .politice faţă de alte unităţi sociale
Numărul şi complexitatea funcţiilor îndeplinite de sistemul politic
Gradul de integrare în structurile guvernamentale
Prevalenta procedurilor raţionale şi seculare de luare a ho-tărîrilor politice
Volumul, rangul şi eficienţa deciziilor politice/administrative
Extinderea tehnicilor juridice şi reglatoare bazate pe predominanţa unui sistem de legi secular şi impersonal
Extinderea alocării funcţiilor politice pe baza îndeplinirii
in mai bune condiţii a îndatoririlor
Extinderea interesului şi participării individuale la politică Gradul de identificare populară cu istoria, teritoriul şi identitatea naţională a statului
scăzută
scăzută
scăzută *j* scăzut
scăzut
înaltă

4. Atitudini (patemuri de comportament		
Nivelul de aşteptări şi aspiraţie	scăzut	înalt
Empatia	scăzută	înaltă
Receptivitatea la inovaţie	scăzută	înaltă
Simţul responsabilităţii civice	scăzut	înalt
Înclinaţia spre superstiţie	înaltă	scăzută

înclinaţia spre gîndire raţional-ştiinţifică	scăzută	înaltă
înclinaţia spre fatalism şi pasivitate	înaltă	scăzută
înclinaţia spre desconsiderarea perspectivei temporale	înaltă	scăzută.
Tendinţa de a acorda status, respect şi autoritate pe bază de ■		
a) merit	scăzută	înaltă
b) vîrstă sau naştere	înaltă	scăzută

înaltă
scăzut înalt
scăzut înalt

scăzută înaltă

scăzut înalt
înaltă
înaltă înalt
înalt
255
In aceste împrejurări, se menţin în viaţa economico-so-cială rămăşiţele colonialismului şi feudalismului, ale vechii diviziuni imperialiste a muncii, între metropole şi colonii, dar apar şi unele sectoare moderne, ceea ce aduce cu sine o structură socială complexă, în care acţionează o burghezie şi un proletariat în curs de constituire, ţărănime, latifundiari, intelectualitate, armată, culte, păturI sociale intermediare, deci o structură socială eterogenă.
Tot ca un semn al tradiţiei ce caracterizează statele în curs de dezvoltare se impune cercetat locul şi rolul naţiunii. Ea s-a constituit în linii generale în America Latină, unde procesul cuceririi independenţei s-a declanşat cu secole în urmă dar în Asia şi Africa prezintă numeroase particularităţi izvorîte din lipsa unei pieţe naţionale unitare, din persistenţa taior mari deosebiri etnice, lingvistice, culturale, religioase, dintre diferitele regiuni. In consecinţă, conducerea politică a acestor state trebuie să-şi fixeze ca obiective prioritare, nu implementarea unor căi bătătorite ale procesului istoric ci adoptarea unor strategii de acţiune care să mobilizeze întreaga comunitate la curerirea independenţei economice, la consolidarea celei politice, a unităţii vieţii naţional-statale. (9).
In al doilea rînd, ţările în curs de dezvoltare au caracteristică o mare diversitate de regimuri politice, reflex al 'mixturii structurilor social-economice, care, însă, evidenţiază rolul statului în soluţionarea gravelor probleme ale subdezvoltării, al p'artidelor politice, al fronturilor politice care grupează păturI sociale eterogene dar care pot acţiona într-o direcţie unitară pentru a soluţiona gravele probleme economice, foametea şi malnutriţia, analfabetismul şi înapoierea culturală, lipsa credinţelor, a cadrelor de specialitate, etc... împletirea sirînsă a diferitelor laturi ale vieţii sociale face ca problematica lichidării subdezvoltării economice să fie legată şi de o dezvoltare politică şi culturală reală, încît, pe drept cuvînt, căutările practice de soluţii se întîlnesc cu cele teoretice de t:unoaştere a propriilor probleme, de înţelegere a sensului evoluţiei lor. Într-adevăr, în procesul luptei de eliberare naţională s-au format şi afirmat reale personalităţi politice de la Simon Bolivar la *K.* Nkrumah, Jommo Kennyata, J. Nierere, K. Kaunda, L. Sedar-Senghor, J. Nehru, cărora li se adaugă o lungă listă de cercetători care au dezvoltat, în gîndirea poli-' ilcă actuală, curentul consacrat problematicii dezvoltării : C. Al-mond, J. Coleman, Lucian Pye, S. Verba, M. Weiner, J. La Palombara, D. Rustow, R.-Gerard Schwartzenberg şi alţii.
256
Elemente semnificative pentru caracterizarea stadiului societăţilor din lumea a treia a adus

lucrarea „Revoluţia desculţilor" a lui Bertrand Schneider, ca un nou raport către Clubul de la Roma, care a investigat 19 ţări din America Latină, Africa şi Asia, eşantionate dintr-un număr de 125 de state a ie lumii după mai multe criterii, între care relevante pen-tm noi sînt :
— zonarea geografică a lumii a treia ;
— organizarea socio-politică ;
— datele climatice, geologice, economice, culturale, religioase etc. ;
în toate statele lumii a treia acţionează, după părerea autorului, şase clase de factori care duc la sărăcire sau, în cel mai bun caz, la o stagnare a dezvoltării economico-sociale :
— o instabilitate politică, instalată pentru un timp îndelungat ; • '
— o datorie externă care ameninţă serios perspectivele da viitor ;
— un pămînt deturnat, maltratat;
— mişcări ale populaţiei şi o creştere demografică destabilizatoare ;
— abandonarea tradiţiilor, obiceiurilor şi riturilor-;
— acţiunea profitorilor şi „piraţilor".
Aceşti factori se regăsesc în toate ţările analizate, ceea ce diferă fiind doar dozajul, proporţia în care influenţează **viaţa** statului respectiv.
Este demn de reţinut elementul instabilităţii politice din aceste ţări explicat în mod justificat atît prin moştenirile trecutului legate în special de colonialism cît şi prin fragilitatea vieţii social-economice proprii, a frontierelor care s-uu' stabilit în mod artificial. în plus, ţările lumii a treia nu beneficiază de pe urma relaţiilor internaţionale, mai ales cu cele dezvoltate, de o atenţie şi de un tratament firesc, izvorît din **interdependenţe,** îneît viaţa politică este deseori neconformă cu tradiţiile culturale, cu structurile sociale tradiţionale. Din acest unghi Africa oferă elemente deosebit de semnificative deoarece în timpul ultimului sfert de veac peste 70 de şefi de guvern din 29 de ţări au fost „răsturnaţi" prin asasinate, expulzări sau lovituri de stat. Autorul arată că dintre cele 41 de **state** principale ale Africii negre în 6 activează partide de opoziţie, în 17 state există un singur partid, iar în 18 state fiînt regimuri militare. Numai din iunie 1983 pînă în decembrie 1°84 s-au înregistrat 8 lovituri de. stat, 14 răscoale sau **mani-**

iestaţii, 21 de execuţii sau asasinate politice, 30 de atentate, războaie şi lupte de gherilă.
Deosebit de semnificativă este analiza stadiului constituirii comunităţii naţionale, mai ales la nivelul unui mare număr de state din Africa, în care procesul este împiedicat de conflictele tribale, intercomunitare : în Burundi, Nigeria, Zim-babwe, Kenya, Ghana, dar el este prezent, cu alte dimensiuni de natură etnică, în Orient şi în America Centrală. (10).
Conflictele etnice par a se constitui şi ele drept un semn al vieţii politice tradiţionale.
Pornind de la aceste constatări se pune în mod firesc problema unor priorităţi care să asigure statelor din lumea a treia realizarea unor trepte de progres, de dezvoltare şi modernizare.
Trebuie să subliniem faptul că dacă pentru modernizarea economico-socială există un set de criterii privind nivelul şi structura forţelor de producţie, organizarea şi conducerea, valoarea şi structura produsului social, pentru viaţa politică sensurile modernizării politice se pun în alţi termeni şi în consecinţă şi doctrinele constituite în legătură cu acest fapt se situează pe poziţii extrem de felurite. Ovidiu Trăsnea a pus în, mod justificat în evidenţă atît distincţiile necesare dintre categoriile schimbare, dezvoltare, modernizare politică, cît şi cele dintre acestea şi cele similare din viaţa economică. Autorul pune astfel în relief necesitatea specificării conţinutului acestor noţiuni, operaţie care se realizează de pe anumite poziţii ideologice. într-adevăr, dacă în gîndirea economică strategia modernizării are numai în ultimă instanţă semnificaţie ideologică, în gîndirea politică sensul termenilor este dependent do conţinutul forţelor social-politice, al claselor şi păturilor unei societăţi, al popoarelor şi naţiunilor. Situaţia cea mai dramatică sub unghi euristic o are conceptul de *schimbare* întrucît sfera lui de cuprindere se referă la o gamă foarte largă de criterii, la palierele cele mai diverse ale conducerii politice a

societăţii, în acest sens nu se poate compara schimbarea unui lider politic cu schimbarea strategiei politice a unui partid sau cu schimbarea regimului politic dintr-o ţară. Termenul impune relevarea unor criterii din perspectiva cărora este utilizat dar şi a unor precepte axiologice în legătură cu care schimbarea dobîndeşte un sens progresist ori retrograd eventual al treptelor pe care le vizează în aceste direcţii (11).

Labilitatea conceptului de schimbare politică — arată Ov. Trăsnea — alături de insuficienta lui expresivitate ştiinţifică, de cunoaştere, au fost resimţite la nivelul edificiului

politologic care a introdus şi utilizat pe scară largă termenul de *dezvoltare.* Prezenţa lui s-a resimţit în urma procesului de decolonizare şi de afirmare a tinerelor state independente care sînt caracterizate drept societăţi tradiţionale, în comparaţie cu statele dezvoltate. Iniţiatorul acestor studii comparate asupra politicilor din lumea a treia faţă de cele ale Occidentului este considerat în S.U.A. Roy Macridis (1955), dar primele criterii ale gradului de dezvoltare politică, ce pot fi considerate expresie a unei concepţii coerente despre această temă, aparţin lui Lucian Pye. Ele sînt :

a) diferenţierea structurală a politicului în cadrul unei societăţi ;
b) „capacitatea" sistemului politic ;
c) tendinţa spre promovarea egalităţii.

Pentru a le descrie, autorul are în vedere cîteva premise* ■ Astfel, el consideră că structura politică are un caracter universal, în sensul că chiar şi în cele mai simple sisteme politice se manifestă o anumită structură politică. Ele pot fi deci comparate după gradul şi forma specializărilor structurale. A doua premisă este aceea că şi funcţiile politice sînt universale, în măsura în care sînt indispensabile vieţii sociale înseşi. Jn al treilea rînd, Pye consideră că pentru fiecare funcţie politică există, în general, o instituţie corespunzătoare, fapt care în regimurile politice occidentale a generat principiul separaţiei puterilor. Dar, în zilele noastre, structurile politice dobîndesc o multifuncţionalitate. Ea nu anulează diferenţierea structurală, cu atît mai pregnantă cu cît societatea este mai dezvoltată. De aici concluzia lui Pye potrivit căreia într-un sistem politic o anumită structură îndeplineşte o anumită funcţie. într-o ţară cu sistem politic nedezvoltat, tradiţional sau chiar primitiv această diferenţiere lipseşte şi, în consecinţă, funcţiile politice nu sînt îndeplinite de structuri diferenţiate şi specializate ; multe se confundă între ele şi sînt exercitate de către aceleaşi organe.

Diferenţa între o ţară dezvoltată şi una nedezvoltată dirr unghi politic nu este de natură, ci de grad. Ea rezidă în gradul de diferenţiere a funcţiilor şi de specializare a structurilor, într-un sistem politic nedezvoltat, structuri puţin numeroase exercită funcţii puţin diferenţiate: un mic număr de indivizi sau de grupuri sociale îndeplinesc toate funcţiile de bază ale sistemului. în schimb, într-un sistem politic dezvoltat se practică un soi de diviziune a muncii ; structurile cresc în număr şi se diferenţiază dar fiecare dintre ele nu ac-

Aionează izolat, ci se integrează într-un ansamblu coordonat. Autonomia subsistemelor nu afectează echilibrul societăţii în ansamblu, dar previne riscul ca vreunul dintre ele să preva-leze asupra celorlalte. în fond, este vorba de actualitatea principiului separaţiei puterilor, considerat a fi unul dintre pilonii edificiului democratic nu numai modern, ci şi pe deplin actual în prezent. Problema este doar aceea de a pune în lucru un sistem politic în care diferenţierea structurilor politice să fie .strîns legată de structurile societăţii civile, să aibă cu aceasta o legătură de conţinut.

în ce priveşte „capacităţile sistemului", Pye invocă trei tipuri :

a) capacitatea de inovare, prin care autorul determină posibilitatea sistemului de a răspunde la schimbările din societate, la situaţiile neprevăzute, cu marc relevanţă în lumea a treia, care se află atrasă într-un schimb internaţional de valori materiale şi spirituale, care îi influenţează întreaga viaţă;

b) capacitatea de mobilizare, prin care autorul determină •capacitatea sistemului politic de a atrage şi utiliza resursele de care dispune, materiale şi umane, în beneficiul colectiv. - **Această** mobilizare presupune : convertirea aspiraţiilor confuze ale maselor în programe şi în politici, difuzarea proiectului 'Colectiv, extragerea resurselor (economice, sociale, umane) ne-cesare, coordonarea comportamentelor şi activităţilor, dozajul constrîngerilor, elaborarea

unor măsuri de păstrarea ordinii publice ;
c) capacitatea de supravieţuire, prin difuzarea atitudinilor favorabile menţinerii sale, prin structuri specializate sau ru, de' socializare politică (şcoală, universităţi, biserică, armata, partide politice).
Sistemele politice în curs de dezvoltare întîmpină dificultăţi pentru a se menţine sau pentru a realiza schimbări ordonate.
în sfîrşit, L. Pye consideră că a treia dimensiune a dezvoltării politice este dată de tendinţa afirmării egalităţii sociale dintre cetăţeni. Ea se exprimă în participarea maselor la activităţile politice, care dobîndesc treptat o conştiinţă participativă, o cultură politică de participant. Are loc o trezire]K>litică a subiecţilor care devin cetăţeni „implicaţi" în acţiunile politice. Aceasta se poate realiza fie într-o manieră democratică, lărgind cadrele de aplicare a principiului liberal al **eligibilităţii,** fie în una autoritară, de mobilizare. în acelaşi sens, trebuie să acţioneze criteriul caracterului universal al
.260
legilor, care devin reglementări generale, impersonale, aplicabile tuturor, fără deosebiri şi privilegii. Totodată, recrutarea pentru posturile publice trebuie să aibă în vedere meritul, competenţa, aptitudinile, formaţia şi nu criteriul ereditar,. sau raporturile dintr-o anumită clasă sau castă politică. (12).
Toate aceste trăsături ale dezvoltării politice pot avea ritmuri şi amplori diferite de realizare ; nu presupun neapărat o progresie simultană. R.G.-Schwartzenberg arată că experienţa istorică dovedeşte prezenţa unor tensiuni între ele. **Astfel,** tendinţa spre egalitate poate diminua „capacităţile" sistemului. Totodată", în ţările lumii a treia, cu sisteme în curs de dezvoltare, din nevoia asigurării dezvoltării economice şi a integrării naţionale se limitează exprimarea intereselor pentru a concentra autoritatea în mîna unui partid unic sau a unui lider charismatic. De aici, consideră autorul francez, deşi-sei poate obţine o imagine coerentă asupra dezvoltării politice, ea nu are un grad prea ridicat de măsurabilitate, intervenind importante variabile calitative care nu pot fi cuantificate (unitate naţională, simţ al inovaţiei).
Pe drept .cuvînt, autorul arată că astfel de tentative teoretice de apreciere a dezvoltării politice a unei societăţi sînt ÎJI substanţa lor impregnate de ataşamentul autorilor lor faţă de democraţia occidentală, deci faţă de un singur „model" de dezvoltare, cel caracteristic unor ţări din Europa de Vest. Dezvoltarea apărînd deci ca o evoluţie a societăţii tradiţionale spre societatea capitalistă, cel mai frecvent model va fi S.U.A. (13).
în acelaşi sens şi Ovidiu Trăsnea arată că o tendinţă prezentă în analiza dezvoltării şi modernizării politice (care este un gen de dezvoltare raportată la nivelele cele mai actuale ale stării sistemelor politice) este aceea de a considera că ea se află într-o dependenţă directă de dezvoltarea şi modernizarea economică. Pornind de la o asemenea premisă se susţine ideea că numai ţările dezvoltate din punct de vedere economic sînt în măsură să dezvolte un sistem politic modern, democratic, pluralist, multipartidist. De aceea, în regimurile politice moderne se dezvoltă un consens social, se atenuează conflictele, antagonismele de clasă, este prezentă o opoziţie care are acces la guvernare. Portretul unei societăţi moderne, dezvoltate politic preia aşadar liniile caracteristice ale democraţiei occidentale.
261
Acestui efort cu pronunţat caracter ideologic îi este subordonată tipologia sistemelor politice din lumea a treia de către E. Shils şi G. Almond. Ea ar cuprinde :
— sistemele trdiţionale care ar caracteriza comunităţile tribale şi imperiile feudale, cum a fost cel otoman ; ele ar fi caracterizate de lipsa specializării şi diferenţierii structurale ;
— sistemele autoritare în curs de modernizare, în care autoritatea este concentrată şi accentul în viaţa politică este pus pe integrare şi mobilizare ;
— democraţiile tutelare în care există un partid puternic, dominant, care îşi îmbină activităţile cu manifestarea libertăţii agenţilor politici integraţi în viaţa socială ;

— democraţiile imobiliste, care caracterizează societăţile constituite în naţiuni şi state unitare, cu o viaţă politică integrată, avansată, dar imobile ;
— sistemele autoritare conservatoare care vizează conservarea autoritară a ordinii sociale existente ;
— sistemele totalitare care se conduc după o viziune unică şi care tind să absoarbă şi să controleze toate activităţile sociale ;
— democraţiile stabile, de felul celor existente în S.U.A., Anglia, Elveţia. (14).
Această tipologie sintetizează o viziune asupra dezvoltării şi modernizării politice care ridică la o valoare supremă democraţia şi consideră că toată lumea trebuie să-şi pună aceleaşi probleme ca cele ale ţărilor occidentale dezvoltate, legate de formarea naţiunilor, de constituirea autorităţii guvernamentale, de promovare a pluralităţii intereselor din societate şi de creştere a nivelului de viaţă. Concluzia lui Schwartzenberg, atunci <;ind operează cu aceste criterii, este aceea că, în general, formele de regim politic democratic de tip occidental nu au putut fi implantate în ţările lumii a treia decît cu rare excepţii. Nu se poate dezvolta regimul parlamentar de viaţă politică, cel prezidenţial îmbracă forma dominaţiei unipersonale, chiar dacă este vorba de conducători care au devenit „legendari" ca L. S. Senghor, F. Houphouet-Boigny, A. Seku-Toure, iar sistemul de partide a devenit dominaţia unui partid unic sau a unui front politic singular.
Mai există apoi o tendinţă de personalizare a puterii, remarcată de un mare număr de cercetători (Schwartzenberg, G. Lavroff, G. Balandier) care constă în concentrarea puterii în mîna unei oligarhii sau chiar a unei singure persoane. Aceasta conduce autoritar fie prin intermediul unui partid,

fie al forţelor armate, fie direct. Uneori sînt „conducători istorici" pentru că au condus lupta pentru independenţă şi au încarnat voinţa naţională, statul şi/sau partidul. Un asemenea conducător a transformat o ţară mică în imperiu, iar pe sine s-a proclamat împărat, exercitînd o putere discreţionară. Personalizarea puterii şi exercitarea puterii pensonale sînt, de obicei, fapte politice asociate în lumea a treia ; K. Nkrumah se mai numea Osagyefo (Mesia) sau Katamanko (Infailibilul).
Riscurile unei asemenea atitudini sînt foarte mari, căci ea instaurează un paternalism care înstrăinează masele de viaţa politică, pentru ele gîndind exclusiv conducătorul, ceea ce le împiedică în timp să depăşească rămăşiţele colonialismului, starea de subdezvoltare economico-socială şi culturală. Puterea politică se sărăceşte, devine ineficace. Ieşirea din criză este deseori încercată prin formula dictaturii, civile sau militare.
Acestor societăţi, zise tradiţionale, aparţinînd lumii a treia, li se oferă felurite soluţii de către diferiţi autori sau de către forţele social-politice proprii, care le conduc. Orientarea generală propusă este aceea a modernizării, a introducerii acelor schimbări care să asigure tranziţia de la tipul tradiţional la cel considerat modern. Astfel, S. Huntington arată că modernizarea este procesul de dezvoltare de la tradiţional printr-un tip tranziţional, la modern, care ar presupune următoarele caracteristici :
1. raţionalizarea autorităţii politice (înlocuirea unui mare număr de autorităţi — cum este cea tradiţională, religioasă, familială, etnică — cu o autoritate politică naţională, seculară ;
2. diferenţierea noilor funcţii politice şi dezvoltarea unor structuri specializate pentru a le îndeplini (sferele competenţelor particulare) : legală, militară, administrativă, ştiinţifică ce se separă de viaţa politică, devin autonome, specializate dar subordonate puterii în stat apărute pentru a-i exprima orientările generale în domeniul lor specific ;
3. o participare în creştere la politică a grupurilor sociale ale întregii societăţi.
De fapt, cum relevă şi Ov. Trăsnea, teoria modernizării dezvoltă un optimism evoluţionist care are pretenţia să ofere o schiţă o dezvoltării istorice, progresistă, credibilă, opusă marxismului ca ideologie, dar cu investiţii semnificative pentru universul spiritual al

oamenilor.
Făcînd o legătură între stadiul real al dezvoltării proprii si căile de modernizare, M. Palmer şi W. Thompson au structurat principalele piedici ale procesului : *1)* lipsa capitalului de
;" ' 263
investiţie ; 2) lipsa pieţii interne şi externe ; 3) lipsa resurselor naturale ; 4) inaccesibilitatea resurselor naturale ; 5) super-dependenţa de unul sau două produse de export ; 6) sector agrar arhaic şi neproductiv ; 7) suprapopulaţie şi rata .natalităţii excesive ; 8) lipsă severă de muncitori calificaţi şi tehnicieni ; 9) echipament şi tehnologie depăşite ; 10) infrastructura comunicaţiilor şi transporturilor inadecvată ■ 11) sistem educaţional inadecvat; 12) infrastructură de sănătate şi sanitara inadecvate ; 13) sistem legal inadecvat capabil să promoveze contracte şi servicii de legătură ; 14) infrastructură bancară şi monetară pentru a susţine comerţul intern şi extern ; 15) fluctuaţie înaltă la fluctuaţiile negative ale preţurilor internaţionale ; 16) înaltă vulnerabilitate la problema „brain-drain" — dificultatea reîntoarcerii personalului calificat; 17) înaltă vulnerabilitate la spirala inflaţionistă şi la catastrofele de genul secetei ; 18) înclinaţia pentru dezvoltarea industriei uşoare ; 19) continuarea influenţei pattern-urilor tradiţionale de comportament : a) lipsa critică a antreprenorilor şi inovatorilor, L) orientări familiale restrictive spre firme private, c) anti-patia masei faţă de institutele economice desemnate să mobi-iizeze capitalul particular, d) înclinarea maselor spre a risipi slabul surplus de resurse în ospeţe şi nu în îmbunătăţirea ţării, e) fragmentarea creseîndă a ţării şi bogăţiilor datorită practicilor de moşteniri, f) înclinaţia masei pentru a căuta satisfacerea imediată a trebuinţelor, g) aversiunea maselor spre risc şi iniţiativă ; 20) marea înclinaţie spre instabilitate executivă şi inabilitatea în instituţionalizarea formelor execu-cutive ; 21). marea vulnerabilitate la impactul cu factorii *de* personalitate idiosincratică în comportamentul politic ; 22) inabilitatea în a face faţă eterogenităţii socioculturale şi atitu-dinale ; 23) tendinţe pronunţate spre experimentări susţinute prin certuri civile ; 24) vulnerabilitate înaltă la cererile şi protestele studenţilor şi muncitorilor ; 25) tendinţe pronunţate spre plecarea în scopuri militare şi de securitate a unei mari părţi a avuţiei si extinderea funcţiilor birocratice şi serviciilor şi bunăstării sociale ; 26) vulnerabilitate înaltă la penetraţia externă militară, economică, politică.
Dincolo de aceste obstacole în calea dezvoltării politice a ţărilor lumii a treia rămîne marea problemă a punerii în lucru a unui regim politic care să exprime şi pentru ele, ca şi pentru orice alte state, formule de asigurare a unei organizări şi conduceri care să răspundă unor valori general-umane, materializate la sfîrşit de secol XX. Pentru că este evident astăzi
264
un lucru pentru orice cercetător al problematicii dezvoltării : ea îi priveşte şi îi angajează pe toţi locuitorii planetei aflaţi în relaţii mondiale din ce în ce mai strînse, în faţa cărora politica trebuie să-şi adapteze tablele de valori. Cele general-uraane trebuie să-şi croiască drumul prin regimuri politice care să însemne grade tot mai înalte ale împlinirii omenescului, în care aspiraţiile şi idealurile democratice să-şi găsească o tot mai aprofundată şi amplificată împlinire. Perspectivele modernizării sînt date, în acest sens :
1) de sporirea gradului de raţionalizare a conduitelor politice ;
2) de creşterea aportului fiecărui cetăţean — în numele libertăţii şi egalităţii sociale — la punerea şi soluţionarea problemelor organizării şi conducerii generale a societăţii prin îmbogăţirea culturii lui politice ;
3) de creşterea supleţei cadrului politic instituţional în raporturile lui cu societatea civilă (state, partide, grupe de presiune) asigurînd o distribuţie echitabilă a resurselor de care dispune o societate ;
4) manifestarea unei dialectici a hegelianului raport între spirit naţional şi spirit universal, între particularitate şi generalitate, între exigenţele unei perpetuări a identităţii individuale şi grupale (etnice, profesionale, rezidenţiale etc.) şi cele ale schimbului mondial de valori ;
5) capacitatea de a asigura condiţiile de pace pentru propria comunitate şi pentru cea internaţională.
Referindu-se la problema dezvoltării politice, R. Aron arată că o premisă a oricărei discuţii care o abordează este aceea a specificului soluţiilor avute în vedere care recunosc autonomia relativă a

politicului. în acest caz, el se poate manifesta cu responsabilitate faţă de propria societate.
Asumîndu-şi organizarea şi conducerea generală a societăţii, politicul asigură :
1) exprimarea liberă a individului prin intermediul concurenţei paşnice a mai multor partide ;
2) caracterul constituţional al alegerii guvernanţilor (clasei politice) şi al exercitării autorităţii. Acesta este un regim constituţional-pluralist, cel mai în măsură, după Aron, să se adapteze dinamicii societăţii civile.
Din unghiul problematicii dezvoltării politice, opiniile lui Aron prezintă un deosebit interes nu atît prin caracterizarea acestui regim politic ideal, cît mai ales prin relevarea celor

două clase de elemente ce-i împiedică realizarea : a) dificultăţile legate de înrădăcinarea lui; b) riscurile de a se descompune.
în prima clasă Aron invocă : nerespectarea regulilor constituţionale, de obicei prin intervenţia unor autorităţi exterioare politicii (biserici, armată), prin persistenţa unei culturi politice slabe şi prin manifestarea unor poziţii partizane opoziţioniste în formele revendicative extremiste (fie de dreapta, fie de stînga), manipularea practicilor constituţionale de către o oligarhie — pericol prezent mai ales în lumea a treia — competiţia violentă a grupurilor care alcătuiesc minoritatea conducătoare ; posibilitatea limitării revendicărilor populare în primele faze ale regimului constituţional şi, în fine, lipsa cadrelor administrative.
In a doua clasă Aron invocă, în primul rînd, coruperea principiului ce trebuie să stea la temelia regimurilor constitu-ţional-pluraliste, cel al virtuţii, manifestată în : respectul legilor, existenţa opiniilor proprii şi simţul compromisului.
Aceste virtuţi se cer permanent echilibrate, altfel se ajunge la situaţia în care echilibrul politic, raportul firesc dintre guvernanţi şi guvernaţi este atacat dinspre dreapta, care susţine că pluralismul distruge unitatea naţională, ori dinspre stînga, pentru că societatea ar fi măcinată de oligarhii care distrug unitatea socială.
Excesele poziţiilor partizane sînt, pentru R. Aron, un semn *a* coruperii bazei ideatice a unei democraţii autentice. între uzura prin demagogie şi consolidarea prin obişnuinţă a unui regim politic Aron consideră că evoluţia vieţii politice trebuie să găsească .modalităţile asigurării protecţiei sociale, ale orientării economiei de către puterea publică prin gestiunea de către stat a unei părţi a industriei.
Trecerea în revistă a principalelor teme de reflexie asupra cărora s-a focalizat literatura consacrată dezvoltării politice ne obligă să constatăm faptul că în acest domeniu s-a evoluat de la abordarea proceselor de dezvoltare şi modernizare politică în ţările zise ale lumii a treia la <o considerare a dezvoltării şi modernizării politice drept o preocupare a tuturor ţărilor lumii, trecîndu-se de la o „diacronie retrospectivă" (de la un studiu a ceea ce a fost dezvoltarea lumii de azi) pentru a-i degaja tendinţele fundamentale de evoluţie viitoare. Devine tot mai evident, pentru cercetătorii dezvoltării politice că acest fenomen nu poate fi privit dintr-o perspectivă unilaterală (ca transpuneri de modele politice de la un grup de state spre alt grup de state) şi nici dintr-o viziune care investeşte un

„centru" al modernizării cu rolul de laborator istoric în care se obţin soluţii-reţetă pentru restul „periferic" al statelor lumii. Mai degrabă acordăm credit lui Robert Nisbet care susţine că în gîndirea occidentală despre cultură şi civilizaţie operează cu rol fertil una dintre cele mai vechi metafore, cea a creşterii (grows) sau dezvoltării, ca schimbare de un anumit tip a unor societăţi, caracterizată de unele trăsături : dezvoltarea vizează în primul rînd aspectele endogene, fiind expresia schimbării intrinseci a entităţii sociale ; are un caracter di-recţionat, explicat prin finalităţile pe care şi le pune societatea respectivă dar şi prin legile care îi guvernează dinamica ; este cumulativă, pentru că fiecare nou stadiu pe care îl atinge se sprijină pe cîştigurile pozitive ale celor anterioare, ceea ce înseamnă că este şi stadială; de asemenea, dezvoltarea politică este un proces de schimburi ireversibile, căci creează realităţi noi ce depăşesc calitativ vechiul (16).

întreaga lucrare a lui Robert Nisbet doreşte să ilustreze ideea că în gîndirea europeană, de la grecii Antichităţii pînă astăzi, dezvoltarea a fost privită ca o caracteristică definitorie a procesualităţii istorice asupra căreia trebuie să-şi îndrepte reflexia astăzi toţi agenţii politici responsabili, din orice ţară. Stadiul democratic al vieţii politice pe care o realizează numeroase ţări europene şi nord-americane, în mod deosebit, nu trebuie privit nici ca un prag superior, ce nu ar mai putea fi depăşit, nici ca o realitate suficientă sieşi, un model care ar trebui impus tuturor ţărilor lumii. Stein Rokkan sublinia în acest sens că fiecare ţară trebuie să-şi caute drumul propriu spre democraţie şi odată găsit să meargă consecvent pe el, dezvoltînd practici politice care să asigure o permanentă adîncire a democratismului real al vieţii social-politice. El credea că, inclusiv ţările Africii, vor putea descoperi alte căi ale creării unor politici democratice decît cele europene (17).

De altfel, europenii înşişi sînt preocupaţi de ideea perfecţionării democraţiei, de modernizarea practicilor politice prin care să se asigure realizarea naturii însăşi a (politicii, aceea de a fi instrumentul afirmării şi manifestării identităţii unei comunităţi umane prin organizarea şi conducerea ei globală.

Nu este aici locul inventarierii şi prezentării acestor preocupări, dar considerăm relevantă evocarea seriei de studii care au ca titlu „Restructuring Britain", pentru că probează un efort de a studia schimbările din Marea Britanie după 1950 pînă în zilele noastre, pentru a pune problema sensului modernizării întregii societăţi dar şi a vieţii politice. Autorii ajung

ia concluzia că, deşi valorile fundamentale ale democraţiei se realizează în viaţa politică britanică există numeroase semne ale unei crize care impune realizarea unei tranziţii politice prin care aceasta să se modernizeze în continuare. Principalele direcţii ale acestui proces se referă la rolul statului în raport cu economia şi ansamblul societăţii civile, la promovarea autonomiei locale, 3a soluţionarea conflictelor etnice si religioase, la mai buna structurare a clasei politice (18).

Toate poziţiile pe care le-am evocat fac dovada faptului că ştiinţele politice se aşază tot mai mult pe baze noi, impuse de realitate, incluzînd în preocupările lor nu numai problemele staticii politice, ale studiului structurilor şi funcţiilor componentelor vieţii politice, ci şi pe cele ale dinamismului politic, ale perspectivelor **pe care şi le propune politica.** Tema dezvoltării politice nu poate ocoli o idee de bază a culturii europene, aceea care susţine că toate manifestările umane trebuie să se aşeze sub semnul unor valori, al unor idealuri umaniste oi raţionaliste,^ a căror împlinire este un proces continuu, mereu perfectibil şi, -deci, capabil de a solicita noi soluţii practice. Poate cea mai importantă lecţie a acestor ani, inclusiv în privinţa României, ce poate fi dedusă din evoluţia vieţii politice este aceea că valorile politice propuse popoarelor sau formulate de către ele însele trebuie să fie rodul, pe de o parte, propriei experienţe istorice, pe de altă parte, al experienţei generale a omenirii. Trăim într-o lume a paradoxurilor şi poate cel mai relevant sub unghi politic este cel al împletirii a două tendinţe aparent, apuse dar în fapt complementare : una a afirmării identităţii comunităţilor umane, cealaltă a creşterii interdependenţelor, a schimburilor multiplane dintre ele. Şi una şi cealaltă trebuie să ţină seama de liniamentele unui proces de dezvoltare, de modernizare, asumată atît la nivelul comunitar, cît şi global, ţinînd seama de imperativele epocii pe care o trăim.

Pe fopdul multiplelor crize ale lumii de astăzi, recursul la problematica dezvoltării şi modernizării politice este semnul unui anume optimism al politologului care crede în valorile perene ale umanităţii şi în capacitatea lor de a-şi croi drum în condiţiile noi ale lumii de azi şi de mîine.

BIBLIOGRAFIE ŞI NOTM

INTRODUCERE

1 C. J. Friedrich, *Die politisckc WUscnschnft,* K. Albert. Verlag, Miinchen, **1961,** p. **3.**

2 M. Duverger, *Methodes de ta* ***science*** *politique,* P.U.F., Paris, 1959, p. 33.

3 Asupra întregii discuţii car? a urmat intervenţiei lui Halmholz a **se** vedea : Mircea Flonta, *Controverse actuale* eu *privire la metoda ştiinţelor social-istorice,* în voi. : Epistemologia ştiinţelor sociale. Editura politică, Bucureşti. 1981. p. 11—43.

■1 Concepţiile lui W. Dilthey, G. Simnel, M. Weber sînt expuse în lucrarea profesorului **clujan** G. Em. Marica, *Problema culturii moderne în sociologia germană contemporană,* Editura Cartea Românească, Cluj, 1935.
5 H. G. Gadamer, *Wahrhcit und Mclhode, Gfundziige einer Phi-losophisclien Hcrraeneutik, Mohr. (Siebeck)* ***Werlag,*** Tubingen. 1972. asupra dialecticii raportului obiectiv-subiectiv, E. **Hufriagel** arată că II. G. Gadamer proiectează următorul raport „înţelegerea se realizează ca explicitare, iar explicitarea este din capul locului aplicare"' în : *Introducere în hermeneutică,* Editura Univers, Bucureşti, 1981, p, 114.
6 Nicoîae Mărgineanu, *Natura ştiinţei,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959.
7 Apud : Marcel Prelot, ***Histoire*** *des idees* ***politiques,*** Paris, 1959, p. 1.
8 C. G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation: Tha Free Press,* **New** York, 1965.
Este deir.n de semnalat in acest context punctul de vedere al lui C. Sudeţeanu, exprimat încă în 1943, potrivit căruia în viaţa socială feluritele ei aspecte ce o caracterizează se află într-o strînsă legătură, astfel că a le explica înseamnă a angaja toate perspectivele ştiinţifice încereînd să obţinem tabloul complexităţii vieţii sociale, al **corelaţiilor** reciproce din care rezultă, pe de o parte, specificul fiecărei ştiinţe, pe de altă parte, relaţiile cu toate celelalte ştiinţe orientat? spre aceeaşi realitate. C. Sudeţeanu, *Corelaţia aspectelor* ***vieţii*** *sociale,* Tipografia „Cartea românească din Cluj", Sibiu, 1943.
9 *Enciclopedia filosofică,* Insliuto per la Collaborazione culturale. Venezia—Roma, 1957.
10 Se reliefează. în acest sens, în unele dicţionare, faptul că politica se leagă de apariţia şi afirmarea statului ca **instituţie,** prin care

o societate îşi organizează şi conduce diversele sectoare pentru a realiza „binele general" sau promovarea intereselor comune. Astfel, O. Jellifcek, teoretician al statului şi dreptului din perspectiva instituţio-nalistă, consideră politica drept ştiinţa aplicată şi practică despre-stat (O. Jellinek, *AUgemeine Staatslehre,* 3 Auflage, 1914, p. 3). Alţi autori, situîndu-se în filiaţie de idei cu Platon şi Aristotel, determină politica prin ansamblul preocupărilor legate de organizarea ?i conducerea comunităţii şi a statului, insistînd asupra necesităţii ca aceste activităţi să se sprijine pe o ştiinţă politică în care să se studieze bine aspectele definitorii ale societăţii date, sarcinile, ţelurile şi mijloacele prin care statul poate servi comunităţii *(Philosophisches Worterbuch, A.* Kroner Verlag, Stuttgart, 1960).
In acelaşi sens, Jean Dabin arată că politica este ansamblul activităţilor legate de stat, desfăşurate însă pe baza unui studiu al mecanismelor conducerii societăţii şi al aplicării rezultatelor obţinute în practică (J. Dabin, *L'Etat ou la politique,* Ed. Dalloz, Paris, 1957, p. 16). ^
Nu puţini autori consideră ca politica este o artă a conducerii societăţilor, realizată de către cei ce sînt în fruntea statelor. Con-tinuîndu-1 pe Machavelli, aceşti autori accentuează faptul că politica exprimă raţiunea de a fi a statului, leagă spiritul unui popor de felul în care îşi manifestă arta politică liderii pe care îi are în frunte *(Politik und Gesellschaft,* Duden-Verlag, Bibliographisches Institut, Mannheim, 1985).
11 A. Lalande, *Vocabulaire lechnique et critique de la philosp-phie,* Libr. F. Alean, Paris, 1928, p. 593.
12 *A DiciionaTxj of Social Sciences,* Edt. J. Gould, W. Kolb, The Free Press New-York, 1965.
33 *Dictionary of American Politics,* Edited by E. C. Smith ancî A. J. Zurcher, Barnes & Noble, Inc., New York, 1966.
14 Complexitatea demersului definiţional al politicii a fost relevată de către N. Kallos în lucrarea sa *„Conştiinţa politică",* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, ' 1968. Autorul arată, cu îndreptăţire, că fenomenul politic a fost abordat din cele mai felurite unghiuri atît sub aspectul specificităţii lui, cît şi sub acela al raportulurilor cu alte fenomene sociale sau cu societatea în ansamblu. Totodată, autorul pune în lumină dificultatea de a decela ceea ce este politica în domeniul acţiunilor socio-umane, al relaţiilor, instituţiilor şi ideilor din-tr-o societate.
15 Asupra unui istoric al efortului de determinare a politicii în istoria gîndirii socio-umane ne reţine atenţia O. Trăsnea, în lucrarea sa *„Ştiinţa politică. Studiu istoric-episiemologic",* Editura politică, Bucureşti, 1970. Pentru un istoric al ideilor politice, sînt de reţinut : Marcel Prelot, *Histoire des idees polilique,* PUF, Paris, 1959 ; Paul Janet, ***Histoire*** *de la sience politique dans ses raports avec la morale, F,* Alean, Paris (f.a.) şi Jean Touchard et collab., *Histoire des idees po-litiques, PUF,* Paris, 1978.
16 Jean-Pierre Cot, Jean-Pierre Mounier, *Pour une sociologie* po-*litique,* Editions Seuil, Pour, 1974, p. 14.
17 *A.* Bonnard, *Civilizaţia greacă,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

18 B. de Jouvenel, *De la polUique pure,* Ed. Calman-Levy, Paris,
19 J. Yves Calves, *Introduction ă la vie politique,* Ed. Aubier-Montaigne, Paris, 1967.
20 *Puterea politică şi sistemul social,* Editura Politică, Bucureşti, 1985.
?

CAPITOLUL I
1 T. Herseni, *Sociologe,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, p. 515.
2 Opoziţia individualism-colectivism (integralism, sociologism) este pe larg prezentată şi în lucrarea lui T. Herseni, p. 97—141 dar şi- in E. Speranţia, *Introducere în sociologie,* Cluj, 1939. -
3 M. Duverger, *Sociologie politique,* P.U.F., Paris, 1968.
4 Despre liberalism şi individualitate a se vedea : J. Touchard, *Histoire des idâes poUtiques,* tome II, P.U.F., Paris, 1959.
5 Despre conservatorism a se vedea ampla dezbatere publicată în : *Revue d'Allemagne,* Tome XVI. nr. 3, juillet-

septembre, 1984.
6 Despre psihanaliză şi politică a se vedea : R. G. Schwartzemberg, *Sociologie politique,* Edition Montchrestien, Paris, 1971.
7 Th. Adorno, *The Authoritarian Personnality,* 1950.
8 Heymans, Wiersma. după Duverger, idem, p. 194—185.' .9 *Idem.*
10 *Ibidem,* p. 185—186.
11 ibidem, p. 186—188.
12 *The American Political Dictionary,* second ed, Western, Ml-chigan Univ., 1967.
13 G. Burdeau, *Trăite de Science politique,* tome V, Libraire generale de droit et de jurisprucience, Ahzias, Paris, 1953, p. 263.
14 L. Zăpîrţan, *Contribuţii la critica teoriilor clitare,* Editura Dacia, Cluj, 1979.'
15 T. B. Bottomore, *Elites and Society,* Basic Books, 1954.
16 Paolo Zannoni, *Conceptul de elită,* în : *Spaţiu, timp, politică,* caiet documentar, A.S.S.P., Bucureşti, nr. 7, 1977.
17 A. R. Mucchielli, *Lexique des science sociales,* Entreprise moderne d'Editions, Paris, 1969.
. 18 Asupra rolului istoric al maselor a se> vedea : G. le Bon, *Psihologia mulţimilor,* 1990. ■ 19 Aristotel, *Politica,* Editura Cultura Naţiqnală, Bucureşti, 1924.
20 P. de Laubier, *Introducticn ă la sociologie politique,* Ed. **Masson,** Paris, 1983, p. 102.
21 G. Gurvitch, *Etudes sur Ies classes sociales,* Ed. Gonthier, Paris, 1966.
22 P. Sorokin, *Comment la civilisation se transforme,* Ed. Riviere, Paris, 1964.
23 M. Weber, *Economie et socie'Le,* tome I, Ed. Pion, Paris.
24 W. G. Sumner, *Essays* ap ud : Perry Miller, *American Tought,,* New York, 1967.
25 L. Warner, *Yankee City,* Yale Univ. Press. New Haven, 1966. L. Warner, P. S. Lunt, *The Social Life of a Modern Community,* Yale Univ. Press, 1941.

26 M. Tumim, *Social stratijication,* Prentice-Hall New Jersev 11)67.
27 K. Marx, F. Engels, *Opere,* voi. 25, Editura Politică, Bucureşti, 1973.
28 G. Gurvitch. *Idem.*
29 J. Schumpeter, *Capitalism?, Socialisme ct Democratic,* Payot. Paris, 1951.
30 M. Duverger, *Sociologie* ***politique.***
31 *Class, status and power,* Editors R. Bendix, S. M. Lipset, sec. ed.. The Free Press, New York, 1965.
32 R. Dahrendorf, *Classcs ct conflicts de* ***classes*** *dans la societe* ***indnstrielle,*** Mouton & Co., Paris, La Haye, 1972.
33 L» Woltmann, *Anthropologie politique,* Paris, 1913.
34 M. Duverger, *Idem.*
35 Despre popor în sens sociologic şi etnologic a se vedea : *Introducere in etnologic,* Editura Academiei, Bucureşti, 1980 ; D. Petcu. *Conceptul de etnic,* Editura Ştiinţifică, **Bucureşti,** 1980.
36 Hegel, -*Prelegeri de filosojie a istorici,* Editura Academiei, Bucureşti. 1968, p. 74.
37 I,. Blaga. *Opere,* voi. 9, Editura Minerva, Bucureşti, 1984.
38 Asupra naţiunii, şi în literatura românească de specialitate s-a acumulat o bogată literatură : lucrările semnate de Elena Florea şi C. Ylad, precum şi volumele colective de studii privind naţiunea şi minorităţile naţionale.
39 Châtelet, E. Pisier-Kouclmer, *Lcs conceplions politiqv.es d'i KX-e sieclc,* P.U.F., Paris, 1981, p. 508.
40 S. Bărnuţiu, în : *Antologia gînţlirii româneşti,* Editura Politică, Bucureşti, 1967.
41 N. Titulescu, *Documente diplomatice,* Editura Politică, Bucureşti. 1987.

CAPITOLUL II

1 T. Parsons. *Politics and Social Structura,* The Free Press. New York, 1969, p. 34.
2 D. L. Seiler, La *politique comparee,* Ed. A. Colin, Paris, p. 149. 3 S. **Bernard,** *Les Attitudcs politiques en democraţie,* Esquisse d'une typologie, Institut de sociologie, Bruxelles, 19G8.
4 Fr. Châtelet, E. Pisier-Kouclmer, *Lcs conceptions politiques du XX-e siecle,* P.U.F., Paris (1981), p. 66—81.

Intre elementele care au contribuit la conturarea ideii necesităţii unui nou spirit ştiinţific, în filiaţie cu pozitivismul lui A. Comte dar depăşindu-1 prin deplasările de accent spre complexitatea actului epistemic, cei doi autori pun în discuţie înseşi descoperirile ştiinţifice ale perioadei, care in matematică, fizică, biologie, chimie îi determină pe savanţi să conştientizeze faptul că practicile lor nu mai corespund unei nevoi explicative, unei completitudini de determinare a realului natural şi uman. Astfel, naşterea geometriilor neeuclidiene, care rup **legătura** între Raţiune si Unitate, impune ideea că aceeaşi raţiune poate produce o **multitudine** de obiecte ; sînt deci mai multe spaţii, mai multe tipuri de numere la care poate face apel un fizician. Pe acest fond de întrebări se naşte teoria relativităţii, elaborată de Ein-

steîn. El pune in chestiune vechile ipoteze explicative ale lumii privind caracterul ei unitar, determinismul cauzal care o guvernează, legătura raţiunii cu realul, foarte puternică dacă sînt respectate citeva reguli logice elementare pentru a conchide asupra unei pluralităţi ■de lumi. „Ştiinţa — arată justificat cei doi autori francezi — nu mai poate fi considerată de aici înainte ca un catalog naţional al diverselor rezultate obţinute mulţumită unei observaţii atente şi unei experimentări minuţioase'"... schema pozitivistă ; de la observaţie la ipoteză şi de aici la verificarea experimentală se complică prin aceea că teoria care rezultă, deşi vizează „reproducerea abstractă a structurii obiectului considerat", nu mai poate fi separată de contextul teoretic in sînul căreia a fost ea însăşi construită.

în măsura în care şi politica urmăreşte să-şi întemeieze preceptele pe baze ştiinţifice, trebuie să se raporteze la exigenţele raţionalităţii şi ale unui progres dedus din aplicarea ştiinţelor' şi deci o criză epistemică traversează şi ea.

5 A se vedea pentru filiaţia termenului behaviorism : *Mică enciclopedie de politologic,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 48—49.

6 In această ordine de idei este demnă de semnalat relativa opoziţie dintre tendinţa politologică europeană preocupată de teoretizări înalte, de un spirit generalist şi abstract, ilustrată de un Hegel ori de Şcoala jus-naturalistă şi cea prezentă în cercetările americane, acolo unde un spirit pragmatic animă quasitotalitata disciplinelor socio-umane. încă în 1905 Bentley cerea orientarea politologiei de Ia studiul instituţiilor guvernămîntului la procesul guvernamental, la modul în care în onticul politic pot fi desluşite anumite regularităţi pentru ca apoi, pe aceste temeiuri, să se ridice un edificiu ştiinţific. Acesta este primul reflex al pragmatismului în **politologie** care va fi o tentă dominantă în S.U.A. şi astăzi, cu puţine construcţii teoretice de reală contrapondere. Un istoric al acestor tendinţe este prezentat în lucrarea lui R. Gegard Schwartzenberg, *Sociologic poli-tique,* P.U.F., Paris, 1967.

7 David Apter, *Introduction to Political Analysis,'* Winthrop Pu-blishers Cambridge. Mass., (1977), *p,* 139—143.

a In *„The Encyclopedia of Philosophy",* P. Edwards edts., Mac-millan & The Free Press, New York, (1967), voi. 1, p. 268—273, se arată că cercetarea comportEvmentului este ghidată de teoria filosofică a lui Hobbes, după care stările mentale se cer privite ca expresie a materiei în mişcare. De aceea lucrarea caracterizează behavioris-mul ca oe un materialism vechi şi reducţibnist.

9 D. Easton, ***The*** *Political System,* Ed. Knopf, New York, 1953, p. 115—124.

In acelaşi sens poate fi invocat, poate chiar mai expresiv decit Easton, un alt exemplu, prezentat de D. Apter după B. Barry, care arată că pentru a explica evenimentele politice ca distribuţie a puterii între cei ce o au şi cei ce nu o au înseamnă a pune caii înaintea căruţei, căci adevărata ştiinţă va investiga cine are şi cine nu are puterea politică. Puterea este comportament (după D. Apter, op. *cil.,* p. 219).

10 D. Apter, op. *cit,,* p. 221.

11 In lucrarea sa *„Ştiinţa politică. Studiu istoric-epistemologic",* Editura Politică, Bucureşti, 1970, Ovidiu Trăsnea apreciază faptul că

Şcoala de la Chicago, cu o serie de reprezentanţi de primă mărime în ştiinţele politice, prin cercetarea comportamentului politic a conferit studiului polticii consistenţă, i-a trasat preocupări care, prin natura lor esenţială pentru faptul politic, îşi păstrează actualitatea şi în prezent. H. Lasswell, Ch. Gossnell, O. Key, L. White, G. Alm'ond, David Truman 5i alţii sînt într-adevăr nume de rezonanţă în gîndi-rea politică actuală. Dintre toţi aceşti autori, O. Trăsnea consideră ca veritabil şef de şcoală pe Ch. Merriam pentru că ideile sale au fost împărtăşite de ceilalţi colegi ai Şcolii din Chicago şi de o bună parte a psihologilor americani şi pentru că a iniţiat investigarea în spirit ştiinţific a polticii ajutîndu-se de statistică şi psihologie, vrînd să întemeieze o „policy science" — ştiinţă politică aplicată, care să ajute procesul guvernării, al realizării puterii, încît să se evite sau să se reducă la minimum pericolul de război, imperfecta, reglare socială a indivizilor şi grupurilor, revoluţiile şi toate fenomenele care impietează asupra bunului trai al oamenilor. Ştiinţa politică este astfel chemată să contribuie la realizarea unui echilibru ăl sistemului social şi politic democratic.

în sensul acestor precepte, cu vădită tentă metodologică, s-a pronunţat şi "W. B. Munro, care urmărea să descopere legile fundamentale ale comportamentului politic după modelul fizical, eliberîn-du-se de „nesinceităţi intelectuale" de genul „drepturi naturale", „egalitate", „consimţămînt al guvernării" etc. Aceste legi au un caracter obiectiv şi exprimă forţele invizibile care pun în mişcare pe cetăţean sau grupurile sociale. In opinia Şcolii din Chicago ele sînt legate de putere şi de voinţa de a o deţine şi controla, explicată prin mecanisme psihice şi economice. Din păcate. Şcoala nu s-a preocupat şi de un studiu al valorilor politice, latură pe care o vor compensa behavioriştii din epoca postbelică. Pentru detalii se pot urmări ideile dense ale lucrării lui O. Trăsnea de la p. 181—186 ; 191—205.

12 V. O. Key, *Politics, Parties and Pressure Groups,* T. Y. Crowell, New York, 1948, p. 1.

13 B. Berelson, G. Steiner, *Human Behavior,* An Inventory of Sieentific Findings, Harcourt, Brace & World Inc., New York (1964) Este una din cele mai ample şi temeinice, analize consacrată curentului behaviorist privit în amploarea manifestărilor sale. Este suficient în acest sens să arătăm că autorii îşi întind eforturile de sinteză de la studiul metodologiei folosită de behaviorişti la inventarierea tuturor problemelor pe care le ridică comportamentul uman : bazele biologice, componentele psihologice (cu accent amplu pe procesele de învăţare şi gîndire), motivaţiile şi rolul familiei, relaţiile bogate pe care le generează comportamentul uman (individul înţeles ca personalitate) în grupurile mici, în organizaţii, în instituţii. Lucrarea acordă în chip semnificativ, un Spaţiu amplu stratificării sociale, cadrului etnic, mijloacelor de comunicare de masă, convingerilor şi culturii, pentru a încheia cu efortul de portretizare a omului prin prisma comportamentului său. In sensul precizării contribuţiei unor cercetători de prestigiu din domeniul psihologiei sociale la studiul comportamentului, mai ales a lui Skinner, vezi : James Schellemberg, Oxford Univ. Press, New York, 1978.

14 Ernest Hilgard a publicat în 1956 o lucrare consacrată teoriilor învăţării, în care arată că pedeapsa periodică este mai eficientă decît cea regulată în obţinerea unui comportament dorit.

cc

■ Stingere (pedeapsa zilnica)

| | Fărâ pedeapsă

LLLU Cu pedeapsă periodica

T^\ Cu pedeapsă regulată
Stingere {după astepfore)
Se observă faptul că gradul **cel** mai ridicat de atingere a răspunsului aşteptat este datorat pedepselor regulate ; dar este semnificativ şi faptul că infuzarea unei conduite fără pedepse, prin alte mijloace — cum sînt cele de persuadare — este deosebit de fructuoasă, ceea ce pledează pentru ideea unei educaţii care să lase „un joc" al manifestării libertăţii individului. Apud Berelson & Steiner, *op. cit.,* p. 152.
15 A se vedea în acest sens : B. F. Skiner, *Revoluţia ştiinţifică a învăţămîntului,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971 şi *About Behaviorism,* Vintage Books Ed., New York, 1974.
16 A se vedea D. Apter, *op. cit.,* p. 232—237.
17 R. Lane a dovedit că între ideologie — program de partid — şi statut social există o strînsă legătură, în sensul că partidele trebuie să-şi elaboreze programele de guvernare cunoscînd problemele grupurilor sociale cărora li se adresează. Expresii ideologice generale se pot umple astfel de conţinuturi particulare variate, uneori contrare. Acest punct de vedere aparţine, de altfel, şi marxismului; care arată că lozinci ideologice cu caracter universalist, general, se pot umple de o practică politică diversă, cu poziţii contradictorii. Ro-bert Lane, *Political Ideology,* The Free Press of Glencoe, New York,. 1962, p. 432—433.
18 Philip E. Converse, *The Nature of Bieîief Systems in Mass Publics,* în voi. *Ideology and Discontent,* Ed. D. Apter, The Free Press of Glencoe, New York, 1964, p. 207.
19 Berelson a propus pentru analiza sa patru grupe de vîrstă, precum şi trei nivele ale stratificării sociale care, deşi imprecise, sînt frecvent utilizate în sociologia americană.
A rezultat că generaţia vîrstnică a votat în alegeri pentru partidul republican ; dar este semnificativ faptul că nivelurile socioecono-mice de jos (mai ales, tineretul său) şi mijlociu se orientează spre alte poziţii, deoarece la toate benzile de vîrstă, deci indiferent de generaţie, pentru partidul republican, conservator prin tradiţie, au votat subiecţii recrutaţi din stratul socioeconomic al bogaţilor.
20- A. Campbell, G. Gurin, W. Miller, *The Voter Decides,* Har-per & Row, New York, 1954, p. 99.
21 Arnold M. Rose, Ed., *Human Behavior and Social Processes,* Houghton Mifflin, Boston, 1962, p. 3—19,
22 D. Apter, *op. cit,* p. 242.
23 B. Berelson, G. Steiner, *op. cit.,* p. 643—656.

24 D. Easton, *An Approach to Political Systems,* in World Politics, voi. 9, 1937, p. 383—400.
23 D. Apter, *op. cit.,* p. 281.
26 R. Hess, J. Torney, *The Devclopment of Political Attitudes,* Aldine, Chicago, 1967.
27 G. Leslie, R. Larson, B. Gorman, ***[htroductory*** *Sociology,* Oxford, Univ Press, 1976, p. 117—136.
28 M. Barthelemy. La *socialisation politique,* în : *Revue Jranţaise de science politique,* nr. 4, 1988.
29 Ovidiu Trănea, Curente şi tendinţe în politologia contemporană, .Editura Politică, Bucureşti, 1972, p. 94—95.
Autorul invocă o opinie pe care o credem semnificativă — aceea a lui D. Easton, legat şi el în bună măsură de behaviorism — care prezenta curentul ca pe o ideologie a conservatorismului empiric. El se referea la acumulările curentului pînă în 1969, dar după acea dată a început „ieşirea" post-behavioristă spre cercetarea unor aspecte majore ale vieţii sociale, spre elaborarea unui anumit model ele societate.
30 E. J. Meehan, *Contemporany Political Thougut, A. Criticai Study,* Homewood, III., The Dorsey Press, 1967, p. 200.
31 După O. Trăsnea, *op. cit.,* p. 98—99.
32 Roger-Gerard Schwartzenberg, *Sociologie politique,* Editions JiVIontchrestien, Paris 1971, p. 10.
33 Dwight Waldo, *Political Science in* ***the*** *V.S.A.,* UNESCO, 1956.
34 K. Boulding, *The Image,* Ann. Arbor Univ., 1956.
35 H. Lasswell, A. Kaplan, *Power and Society,* A. Framevvork for Political Inquiry, 1952.
36 S. Hoffmann, R.F.S.P., 1957 Xapud R. G. Schwartzenberg, op. *cit.,* p. 16).
37 Septimiu Chelcea, *Chestionarul în Investigaţia sociologică,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică. Bucureşti, 1975.
38 Astfel, R. Likert a putut elabora o scară de atitudini ca instrument de cercetare foarte raspîndit în psihologie.
39 H. Lasswell, *Psychologie et science politique aux Etats-Unis,* în La *science politique contemporaine,* UNESCO, 1950, p. 552.
40 Ch. Merriam, *La science politique aux Etats-Unis,* în La *science politique contemporaine,* UNESCO, 1950, p. 256.
41 C. W. Mills, *Imaginaţia sociologică,* Editura Politică, Bucureşti, 1986.
42 Această prezentare este realizată pe baza lucrării colective *La recherche en ethologie. Les comportements animaux et humains,* Edi-tion du Seuil, La Recherches, 1979, p. 5—7.
43 I. Eibl-Eibesfeldt, *Ethologie; biologie du comportement,* Paris, Editions scientifiques, 1972, (apuci : La recherche en ethologie, p. 6).
44 R. A. Hinde, J. C. Stevenson, *Les motivations animales et humaines,* în voi. *La recherche en ethologie,* p. 118—140.
45 B. Richard, *Les mammijeres constructeurs, (idem* p. 156—174).
46 R. Sommer, *L'espace personel, idem,* p. 271—288.
47 P. O. Hopkins, *La sociobiologie,* îri voi. *La recherche en ethologie,* p. 288.
48 Gallino Luciano, *A chi serve la sociobiologie,* Mondoperaio, Roma, 3. 1980, apud *Sociologia contemporană. Cercetare bibliografică,* Bucureşti, 1980, p. 98—102.

49 Marshali Sahlins, *Critique de la sociobiologic. Aspects anthro-pologiques,* Gallimard, Paris, 1980.
50 Pentru filiaţiile sociobiologiei cu neoconservatorismul a se vedea : *Curs de doctrine politice contemporane,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985.

51 C. Maximilian, Drumurile speranţei, Editura Albatros, Bucureşti, 1989.
52 Ion Moraru, *Determinismul motivaţiei* în : *Determinarea şi motivarea acţiunii sociale,* Editura Academiei, R.S.R.. Bucureşti, 1981, p. 29.
53 Petrii Iluţ, *Atitudinea şi relaţia ei cu comportamentul,* în : *Studia Universitatis Babeş-Bolyai,* ser. Sociologia, Cluj, 1973.
54 C. C. Rodee, T. J. Anderson,, C. Q. Christol, *Introduction ta Political Science,* Mc Gravv Hill Book Co, New York, 1967.
55 T. Herseni, *Prolegomene la teoria sociologică,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 34—37.
56 Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaţt,* Kiepenhauer Verlag, K61n — Berlin, 1964.
57 Julien Freund, *L'essence du politique,* Ed. Sirey, Paris, 1965.
58 G. Balandier, *Anthropologie politique,* P.U.F., Paris 1967.
59 S. Bernard, *Control politic şi viitorologie,* Comunicare la congresul al X-lea Internaţional al A.I.S.P., Edinburg, 1976, în : *Spaţiu, timp, politică,* Academia S.S.P. Bucureşti, 1977.
60 B. Bierstedt, *Power and Progresa,* McGraw Hill, New Yorkv 1975, p. 234.
61 V. Măgureanu, *Puterea politică şi sistemul social,* în : Puterea *politică şi sistemul social,* Editura Politică, Bucureşti, 1985, p. 17.
62 P. Horton, Ch. Hunt, *Sociology,* McGraw Hill Book Compariy, New York, 1964, p. 293.
63 G. Balandier, *Anthropologie politique,* P.U.F., Paris, 1969,. p. 43.
64 Asupra conceptului de putere la „noii filosofi" din Franţa a se vedea : I. Florea, De la „noua filosofic' la „noua dreaptă", Editura politică, Bucureştii, 1983.
65 Max Weber, *Wirtschaft und Gesselschaft. Grundriss der Verste-henden Soziologie,* Verlag Mohr, Tiibingen, 1972.
66 R. Dahl, *Qui Gouverne ?, A.* Colin, Paris, 1971, p. 201.
67 A. Etzioni, *The active Society,* Collier-McMillan, London, The . Free Press, 19(58.
68 Hans-Dieter Schneider, *Sozialpsychologie der Machtbcziehungen,* F. Enke Verlag, Stuttgart, 1978.
69 E. Lehman, *Toioard a macrosociology* of *power,* Am. **Sociologicul** Review, Nr. 34, 1969, p. 435—465.
70 H. D. Schneider, *op. cit.,* p. 7.
7J. Ph. Parini, *Les institutions politiqucs,* A. Colin. Paris, 1984, p. 9.
72 O. Trăsnea, *Legitimitatea politică şi principiul obligaţiei politice^* ir. : *Filosojie politică,* Editura Politică, Bucureşti, 1986, p. 298.
73 R. S. Peters, *Authority,* în : *Political philosophy,* edited by A. Quinton, Oxford Univ. Press, London, 1968, p. 83—84.
74 M. Duverger, *Institutions politiques et droit conslitutionnelr* -P.U.F. Paris, 1960, chap. premier, p. 17—37.
75 Virgil Măgureanu, *Putere şi autoritate,* în : voi. *cit. supra,* p. 96—119.
27?
76 G. J. Friedrich, *Tradition and Authority,* Pali Mall Press, Lon-don, 1972, p. 62.
■
77 J. P. Cot, J. P. Mounier, *Pour une sociologie politique,* Ed. Seuil, Paris, 1974, Tome I, p. 235—249.
78 M. Weber, *Grundriss ier Sozialokonomik,* J. G. B. Mohr Ver-lag Tubingen, p. 650—652.
79 H. D. Schneider, *op. cit.* p. 15—25.
80 T, Parsons. *Politics and Social* Structiire, l'he Free Press, New York, 1969.
81 F. Châtelet, E. P. Kouchner, *op. cit,* p. 962—980.
82 A se vedea în acest sens : *Politik und Gesselschaft,* Bibi. Institut Mannheim, Dudenverlag, 1985, p. 402 ; A. Klose, *Kleines Lexikon der politik,* Herold Verlag, Wien, 1983, p. 133 ; A. et R. Muchielli, *Le-xique des sciences sociales,* E.M.E., E.S.F., Paris, 1969, p. 120 ; Virgi] Măgureanu, *Tehnocraţie şi putere,* în voi. *Tehnocraţie şi conducere socială,* Editura Academiei, Bucureşti, 1983.
83 J. Ellul, *L'illusion politique,* Ed. R. Laffont, Paris, 1965.
84 Jean Meynaud, *La technocratie. Mythe ou realite,* Ed. Payot, Paris, 19G4, p. 28.
85 L. Lorincz, *Democraţia burgheză. Orientări contemporane,* Editura Academiei, Bucureşti, 1970, p. 247.
86 J. Ellul, *L'illusion politique,* Ed. R. Laffont, Paris, 1965, p. 273. 37 L. Armând, M. Drancourt, *Plaidoyer pour l'avenir,* Ed. Calman
Levy, Paris, 1961, p. 156.
88 J. J. Meynaud, *op. cil.*
89 P. Lucasse, *Politique et technique,* Ed, P.U.F., Paris, 1958, partea a doua.

CAPITOLUL III

1 M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel,* P.U.F., Paris, 1960. In primele pagini ale lucrării, politologul francez analizează unele semnificaţii ale termenului de instituţie care s-au vehiculat în timp în literatura de specialitate. Astfel, dicţionarul *Littre* consideră a fi o instituţie „tot ceea ce este inventat şi stabilit de către oameni, în opoziţie cu ceea ce vine de la natură" ; de exemplu, dacă actul sexual este un fenomen natural, căsătoria în schimb este o instituţie. Pentru Durkheim instituţiile sînt ideile, credinţele, practicile, obiceiurile sociale pe care individul le găseşte prestabilite în faţa lui ; ceea ce stă în faţa indivizilor şi li se impune într-o măsură mai mare sau mai mică devine o instituţie, un dat natural al universului social.

Acestea sînt determinări foarte largi ale termenului, deoarece o instituţie presupune ca ideile, credinţele, obiceiurile să formeze un ansamblu coordonat şi organizat (proprietate, guvernare, familie, căsătorie etc).

M. Hauriou scria în acest sens că o idee de întreprindere sau de operă (în sensul de acţiune constructivă) care se realizează şi durează din punct de vedere juridic într-un mediu social poate fi considerată o instituţie. In acelaşi sens, W. G. Sumner considera instituţia drept un concept (idee. naţiune, doctrină, interes) şi o structură care o materializează. Pentru alţi autori, instituţia este forma stabilă în care se desfăşoară activităţile de grup, pe baza unor condiţii de procedură. In alte accepţiuni, cum este cea a lui Parsons, instituţia socială în general este obiectivarea unor raporturi de importanţă strategică pentru

o societate în numele unor valori-tip. Pentru G. Mead instituţia este un sistem de atitudini organizate care tind să organizeze comportamentul indivizilor. Cum este şi firesc, juriştii adaugă la determinarea instituţiilor ca sistem de raporturi obiectivate şi cerinţa ca ele să fie reglementate (în primul rînd juridic).
Unii sociologi insistă asupra caracterului social al instituţiei (în sensul de bază socială pe care ea se sprijină) şi asupra cerinţei ca ea să îndeplinească o anumită funcţie relevantă pentru societatea dată.
Pentru o mai largă privire asupra termenului a se vedea : *Mica Enciclopedie de politologic,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.
2 Ph. Parini, *Les institutions politiques,* Editeur A. Colin, Paris, 1984, p. 12—Io.
3 Daniel-L. Seiler, *La politique companie,* Ed. A. Colin, Paris, p. 62—63.
4 M. Weber, *Economie et societe,* tonie I, Ed. Pion, Paris, p. 71.
5 D. IJ. Seiler, *idem,* p. 64.
6 Practica a confirmat existenţa unor state conduse de clanuri familiale sau tribale.
7 Gh. Moca, *Suveranitatea de stat. Teorii burgheze. Studii critice,* Editura Politică, Bucureşti, 1973, p. 11—12.
8 M. Duverger. *institutions politiques et droit constitutionnel,* P.U.F., Paris, 1960, (ed. V), p. 65.
9 Gr. **Geamănu,** *Principiile fundamentale ale dreptului internaţional contemporan,* Editura Didactică şi Pedapogică, Bucureşti, 1967 p. **65—67.**
10 Gh. Moca, *Suveranitatea de stat şi dreptul internaţional contemporan,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p, 17—18.
11 Mircea Lepădătescu, *Sistemul organelor stalului,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 74—104.
12 G. Schwarlzemberger, *Interantional Laio,* McMillan Conip., Lon-don. 1957. ed. III, voi. I, p. 115—116.
13 Elena Florea, *Independenţa şi suveranitatea. Concepte politice contemperane,* Editura Politică, Bucureşti, 1977, p. 28—29.
14 Citat după : *Apărarea patriei, a independenţei şi suveranităţii naţionale,* Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 21.
15 O. Trăsnea : *Ştiinţa politică. Studiu istoric epistemologic,* Editura Politică. Bucureşti, 1970, p. 45.
16 M. Niciu, *Drept internaţional public,* voi. I—II, Cluj, litografia Universităţii Cluj, 1973.
17 H, Grotius, *Despre dreptul războiului şi al păcii,* Editura Ştiinţifică. Bucureşti, 1968, p. 162.
18 ***Idem,*** p. 185.
19 Al. C. Aurelian. *Principii ale relaţiilor dintre state,* Editura Politică, Bucureşti, 1966, p. 37.
20 G.-H. Moca, citat pct. 4, p. 27—29.
21 M. Duverger, **Inşt,** voi. I, p. 93.
22 M. Duverger, *Sociologie politique.* p. 101.
23 M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel,* p. 143.
21 J. L. Parodi, *Lcs parlements aujourd'hiii : mites et realites,* în : *Les parlements aujourd'hui, Cahiers jrancais,* ian-febr. 1976.
25 Pierre Avril. *Les Francai, et leur Parlament,* Ed. Casterman, Paris, 1972.
26 *Les parlements aujourd'hiii,* idem.

27 J. L. Parodi, *Idem.*
28 Ph. Parini, *Idem.*
29 P. Bachrach, M. Baratz, Powerand Poverty, Oxford Univ. Press, 1970.
30 A.-Valery Poitry, *Les commisions extra perlamentuires com.rn.e-element du processus legislatif,* în : *Schiveizerische Zeitschrift fur So-ziologie,* voi. 12, 1986.
31 Parini. p. 220, procedura legislativă; p. 221, controlul -politic al guvernului de către parlament.
32 MonicaCharlot, *La vie politique dans l'Angleterre d'aujourd'h.ui,* Ed. A. Colin, Paris, 1968.
33 M. Duverger, *Les partis politiques,* Ed. A. Colin, ed. VII, Paris, 1969, p. 2—41.
34 R.-G. Schwartzenberg. *Sociologie poîitique,* p. 332.
35 *A Dictionary of social sciences,* Ed, by I. Gould & Kolb, The Free Press, 1965.
36 *The Works* of E. Burke, Oxford Univ. Press, I.ondon. voi. II, 1930, p. 82.
37 J. La Palombara. M. Weiner, *Politicul Parties and Politicul Deve-lopment,* Princeton Univ. Press, New Jersey. 1972, p. 37.
38 A se vedea : I. Lupaş, *Istoria unirii românilor,* Fundaţia culturală regală. „Principele Carol", Bucureşti, la., p. 254—259.
39 J. La Palombara, M. Weiner, *op. cit.,* p. 14—21.
40 *Idem,* p. 3.
41 *Politik und Gesselschaft,* Bearbeitet von H. Prehl, D. C-Umbach, H. Bolat 2 Aufl. Bibliographisches Institut Mannkheim, Dudenveriag, Wien, 1985.
42 După V. Branişte, *Oameni,* fapte, *întimplări,* Editura Dacia. Cluj-Napoca. 1980. p. 283.
43 *Politik und Gesselschaft,* p. 41.
44 Petre Andrei. *Sociologie generală,* Editura Academiei, Bucureşti, 1970.
45 Leon Eptein, *Political Parties în Western Democratic*,* London, 1967.
46 S. Neurnan, *Toward a Comparative Study of Political Parties,* în : *Modern Political Parties,* Univ. of Chicago Press, 1965, p. 395.
47 D. Guşti, *Partidul politic,* în voi. : *Doctrinele partidelor politice,* I.S.H., Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1920.
48 Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti. 1984, partea a IV-a.
49 Pentru o privire mai amplă asupra bazelor ideologice ale' conservatorismului a se vedea: *Doctrine politice*

contemporane, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985.
50 Ion Bulei. *Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator,* Editura Politică, Bucureşti, 1987, p. 8.
51 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România,* voi. I, Editura Baer, Bucureşti. 1910, p. 11.
52 V. Madfjearu, *Doctrina ţărănească.* în : *Doctrinele partidelor por litice,* I.S.R.. Editura Cultura Naţională. Bucureşti, 1926, p. 66.
53 D. Apter. *The Politics of Modernisalion,* Univ. of Chicago Press, ed, 5, 1969, p. 181—182.
54 Annie Krigel, *Les communistes franţais. Essai d'ethnographie pdiiique,* 2-e ed., 1970.
55 D. Guşti, *Partidul politic,* p. 8.
280
56 D.-L. Seiler, *op. cit.,* p. 3. '
57 A. Siegfrid, Tableau politique de la France..., în : P. Birnbaum, vFr. Chazel, Sociologie politique, tome 2, Libr. A. Colin, Paris, 1971.
58 P. Lazarsfeld, în voi. P. Birnbaum, Fr. Chazel, p. 42—54.
59 J. P. Cot, J. P. Mounier, *op. cit.*
t>0 R. Michels, *Les partis politiques,* Ed. Flammarion, Paris, 1914,. p. 8.
61 Fr. Borella, *Les partis politiques en Europe,* Ed. du Seuil, Paris, 1984.
62 M. Duverger, ***Les** partis politiques,* Ed. A. Colin, Paris, 1967..
63 S. Endensveld, *Political Parties. A behavioral Analysis,* Mc Nally, Chicago, 1964.
64 L. Eptein, *Political Partics,* in : *Western Democraties,* London, 1967, p. 19.
65 K. J. **î'riedrich,** *La democraţie constitutionnelle,* P.U.F., Paris.. **IS58.**
66 D. Guşti, *Partidul politic,* p. 13.
07 P. P. Negulescu, *Partidele politice,* Editura Cultura Naţională^ Bucureşti, 1926.
68 V. Madgearu, *Doctrina ţărănească,* în : *Doctrinele partidelor politice.*
69 *Human Nature in Politics,* Wiley and Sons, New York, î;>63, p. 205—212.
70 M. Weber, *Le savant et le politique,* Pion, **Paris,** 1959, p. **141.**
71 R. Aron, *Democraţie et toialitarisme,* NRF, Paris, 1965, p. 117.
72 D. L. Seiler, *La politique comparee,* Ed. A. Colin, Paris, p. 90.
73 Citat după : P. Koenig, Du *statut des partis politiques en France et en Allemagne, în: Revue d'Allemagne.* Tome XIX, Nr. 2, 1987, p. 161.
74 K.• Loevenstein. *Political Power and the Govemmental Process,* Chigaco, 1957, p. 75.
75 P. de Laubier, *Introduction ă la sociologie politique,* Ed. Mas-son, Paris, 1983, p. 109—117.
76 J. La Palombara, M. Weiner, *Political Partîes and political Development,* Princeton Univ. Press, N. J., 1960.
77 A. Holcomb, *Political Parties,* în : *Encyclopedic of the social sciences,* Edt. E. Seligman, MacMillan Co., voi. XI.
M. Ostrogorski, *La democraţie et l'organisation des parties poli* **tUfu.es,** Calmanu Levy, Paris, 1901.
73 Clinton Rossiter, *Dimocrates et* ***ripublicăhis,*** Ed. Seghers, Paris, 1965.
79 Leon Dion, *Les groupes et le pouvoir politiques aux h'tats-Unis,* Paris — Quebec, 1065, p. 26.
80 Stein Rokkan, *Citizens, Elections, Fariies,* Univ. Forlaget, Oslo, 1970.
CAPITOLUL IV
1 In sensul acesta pledează şi alţi autori între care I. Deleanu, M. Fă tu, etc.
2 M. Duverger, *Institutions politiques,* G. Bouthoul, *Sociologie de la politique,* P.U.F., Paris, 1965, p. 88—93 ; P. B. Bottomore, op. cit.,
' G. Burdeau, Trăite...
281
3 Ion Deleanu, *Democraţia şi dinamica puterii,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 134—160.
4 Pentru concepţia marxistă despre regimul politic a se vedea : Jean Touchard, Historie..., p. 601—665.
5 Gh. Boboş, *Teoria generală* ***a*** *statului ţi dreptului,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1983, p. 25.
6 M. Fătu, *Contribuţii la studierea regimului politic din România,* Editura Politică, Bucureşt, 1984, p. il3.
Editura Politică, Bucureşti, 1984, p. 13.
7 Ion Deleanu, *Teoria şi practica regimului parlamentar burghez,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 17.
8 J. Michel Dupuit, *Des structures pour la France,* Futuribles, S.E.D.E.I.S., Paris, 1969.
9 Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Demo-cracy,* Beacon Press, Boston, 1967, p. 413—414.
10 Jean Lacroix, *Crise de la democraţie, crise de la civilisation,* Chronique sociale de France, Lyon, 1966.
11 M. Duverger, *Sociologie politique,* tr. ed., P.U.F., Paris, 1960, p. 160.
12 Fr. Chatelet, E. Pisier-Kouchner, *Lcs concccptions politiques du* XX-e *decle,* P.U.F., Paris, 1981.
13 *Mica enciclopedie de politologie,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977.
14 Giovanni Sartori, *Teorie de la democraţie,* A. Colin, libr., Paris, p. 15. Autorul arata că inclusiv în limba greacă termenul „demos" nu este lipsit de ambiguităţi : la Atena, în sec. V î.e.n., desemna comunitatea cetăţenilor liberi ai cetăţii, dar mai însemna plenumul colectivităţii, mulţimea, majoritatea; în limba italiană, „popolo", ca şi în germană „Volk", transmit ideea de entitate unică, pe cînd englezul „people" indică o pluralitate. Aşadar, poporul desemnează fie un tot organic, care se exprimă printr-o voinţă generală indivizibilă, fie o policraţie, o multiplicitate formată din indivizi.
15 Ph. Cutright, *National Political* ***Development****; Mesurement and* ***Analysis,*** în : *Empirical Democratic Theory,* Ed. Markham, Chicago, 1969, p. 196--197.
16 Robert Dahl, Oui *gouverne,* Ed. A. Colin, Paris, 1971.
17 *Handlexikon zur Politik Wiessenschaft,* Hrsg. Axei Gorlitz, Ro-wohlt, Verlag, Hamburg, 1972.
18 *Staat und Politik,* Hrsg. E. Fraenkel, K.-D. Bracher, Fischer Verlag, 1874.
19 H. Kremendahl, *Das Unbehagen an der pluralistischen Gessel-schaft,* în voi. *:H. Oberreuter,* Pluralismus, Kohlhamer, Stuttgart, 1969.

20 F. Chatelet... *op. cit,* p. 149—195.
21 V. Giscard d'Estaing, *Democraţie franţaiso,* Ed. Fayard, Paris, 1976.
22 G. Burdeau, *Democraţie. Encyclopaedia Universalis.*
23 CI. Lefort, *Le nom d'Un...* în : Machiavel Ed. N.R.F., Paris, 1972, p. 259—160.
24 F. Chatelet, *op. cit.,* p. 164.
25 Francois Borella. *Les partis politiques en Europe,* Ed. du Seuil, Paris, 1984.
Autorul arata că la Bad Godesberg s-a adoptat un program de bază (Grundsatz program) în care se afirmă clar că acceptă mecanismele economice fundamentale ale capitalismului dar doreşte să le
282
facă să funcţioneze în serviciul justiţiei sociale, al libertăţilor individuale şi al democraţiei, folosind pentru aceasta Statul, care nu este un arbitru neutru şi autonom, deasupra intereselor contradictorii <p. 81—82).
Pentru ansamblul doctrinei Social-democrate a se vedea : Alain Bergouniou, Bernard Manin, *La Social-dernocratie ou le compromis.* P.U.F., Paris, 1979, p. 199.
26 R. P. Wolff, *Beyond Tolerance,* în : A Critique of Pure Tole-rance, London, 1969.
27 Helga Pross, apud. G. Sztranyicki, *Cu privire la pluralismul politic* (lucrare în manuscris).
28 G. Sztranyicki, idem.
29 L. Lorincz, *Democraţia burgheză. Orientări contemporane,* p. 220,
30 G. Sartori, idem., chap. 13, La liberte et la loi.
31 Idem, p. 72.
32 Ch. L. Montesquieu, *Despre spiritul legilor,* voi. 1, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964, p. 20.
33 Gheorghe Gheorghe, *Separaţia puterilor în stat,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976.
34 J. **Măritata,** *Le pouvoir,* tome 11, P.U.F., Paris, p. 26—27.
35 A se vedea : G. Sartori, *op. cit.,* p. 114—**116.**
36 Fr. Chalelet, *op. cit.,* p. 820.
37 Marcel Gauchet, *L'experience totalitaire et la pensec de la po-litique,* Esprit, juillet-aout, 1976, p. 3.
38 H. Spiro, *Totalitarianism,* International Encyclopaedia of the Social Sciences, voi. 16, 1968.
39 J. P. Faye, *Langages totalitaires,* Editîon Hermann. Paris, 1972.
40 C. Schmidt, *Politik muss menschlich sein,* Scherz Verlag, Bem, 1980.
41 H. Arendt, *Le systemc totalitaire,* Ed. Seuil, Paris, 197& p. 66
42 Spiro, idem.
43 Karl J. Friedrich, *Totalitarianism,* Harward Univ. Press, Cam-bridge Mass., 1954.
« 44 Jean Elleinstein, *Histoire du phenomene stalinien,* Ed. Grasset, Paris, 1977.
45 G. Almond, *Comparative political Systems,* în voi. : S. Elder-sweld. M. Janovyitz eds. *Political Behaviour,* The Free Press of Glencoe, 1956, p. 39.
46 K. Korsch. în : *La contre-revolution bureaucratique,* U.G.E.. Paris, 1973.
47 Otto Ruhle, în : *Idem.*
48 F. Châtelet, *Idem.* p. 824,
CAPITOLUL V ;
1 Tudor Vianu, *Studii de filosofia culturii,* Editura Emlnescu, Bucureşti, 1982, p. 89.
2 Pierre Ansart, Le.? *ide'ologics politiques,* P.U.F., Paris Collection S.U.P., 1974, p. 9—10.
3 David Apter, *Introduction to Political Analysis,* Winthrop Publi-shers, Cambridge, Mass/1977, p. 232—237.
283
4 Asupra locului ideologiei în cadrul curentului comportamentalist a se vedea...
5 Georgeta Florea. *Ideologie şi cunoaştere,* Editura Politică, Bucureşti, 1979, p. *90.*
6 Fernand Dumont, *Les ideologiei,* P. U. F., Paris, 1974, p. 5—9.
7 Elena Popovici, *Societate, ideologie, cunoaştere,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.
8 P. Francastel, Realitatea figurativă, Editura Meridiane, Bucureşti, 1972. L. Goldmann, Sciences hummaines et psiholosphie, Gonthier, Paris, 1966.
9 Jean Baechler, Qu'est-ce que l'ideologie ?, Gallimard, n.r.f., Paris, 1976, chap. V.
10 A. Schaff, *Histoire et verite,* Edition Anthropos, Paris, ■ 1971..
11 R. Aron, *Etudes politiques,* Gallimard, Paris, 1972.
12 A. Schaff, *idem.*
13 Fernand Dumont, *Les ideologies,* P.U.F., Paris, 1974.
14 Laura Pană, *Ideologie şi acţiune socială,* Editura Academiei,-Bucureşti, 1986.
15 A. K. White, *The Nature and Staius of the Study of Politics,. în* : Philosophy, nr. 25, 1950.
16 M. Palmer, W. Thomson, *The Comparative analysis o} Poli-ties,* Peacock publ-, Itasca, Illinois, 1978.
17 A se vedea : *Dicţionar de filosof ie,* Editura Politică, Bucureşti, 1978 (unde termenii de cultură şi cultură de masă sînt determinaţi în corelaţie cu cel de civilizaţie) ; *The Fontana Dictionary of Modern Tought,* Fontana Collins, London, 1983.
■ 18 A. Mihu, *Marxismul şi esenţa umană,* Editura Dacia, Cluj, 1978.
19 Al. Tănase, *Introducere în filosofia culturii,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
20 D. Ghişe, *Valorile şi locul lor în definirea condiţiei umane. Note de curs,* Â.S.S.P., Bucureşti, 1985.
21 A. Bondrea, *Sociologia culturii,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.
22 G. Alrnond, S. Verba, *The Civic Culture,* Princeton Univ. Press, 1963.
•
23 J. P. Faye, *Langages totalitaires,* Ed. Hermann, Paris, 1972.
24 A. Bernard, *La politique au Canada et au Quebec,* P. U. Q., Montreal, 1976.

25 J. P. Cot., J. P. Monnier, *op. cit.,* tom. II, p. 53.
26 *La Pensie,* Nr. 151, juin, 1970, p. 3—38.
27 T. Rozsak, *op. cit,* p. 285.
28 W. Braden, *The Age of Aquarius,* Chicago, 1970.
29 A se vedea: A. Kloose, *Kleines Lexikon der Politik,* Herolcî Rd., Wien, MUnchen, 1983.
30 R. G. Schwartzemberg, *Sociologie politique,* p. 285.
31 *Une contre-culture de masse a* ***l'Bst****: Le Rock,* în : *Problemes poliliques et sociaux,* Nr. 526, dec, 1985.
32 Apud : Charies Foster, *Educaţia cetăţenească^ în S.U.A. şi R.F.G.,* în voi. : *Confruntări de idei în gîndirea politică contemporană,* A.S.S.P., caiet documentar, Nr. 7, 1977, p. 205.
33 A se vedea în acest sens : Denis Kavanagh, *Political Culture,* MacMillan, London, 1972; Walter Rosenbaum, *Political Culture,* Praeger,

New York, 1975; Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures,* Ba-3ik Books, New York, 1973.
34 Charles Foster, *Notes on Political Culture. Political Socialization and Political Education,* în : *Cu privire la cultura politică,* Buletin informaţional, I.S.P.S.P.N., Bucureşti, Nr. 2, 1980.
35 Denis Goeldel, *Avânt propos,* în : *Revue d'Allemagne*ı Tome XX nr. 1—2, 1988.
36 Jean Favrat. *Le neo-conservatorisme face aux symptorn.es de crise dans la civilisation contemporaine : l'apport du philosophe Her-mann Liibbe,* în : *Revue d'Allemagne,* cit. supra.

CAPITOLUL VI

1 B. Badie, Le Developpement politique, Ed. Economica, deux. idition, Paris, 1980.
2 Keith Griffin, Strategies de developpement, C.D.O.O.D.E., Ed. Economica, Paris. 1989.
3 Sînt semnificative în acest sens rapoartele către Clubul da la Roma, lucrările de prospectivă şi futurologie, de genul celor elaborate de J. Galtung, precum şi sintezele realizate de diverse instituţii cum sînt fundaţia Bariloche, institutul Worldwatch sau institutele de studii strategice care funcţionează pe lîngă numeroase guverne.
4 D. Apter, Introduction to Political Analysis, Winthrop Publi-shers, Inc., Cambridge, Mass., 1977. .
Trebuie menţionat în acest context F. H. Cardoso care, analizînd dezvoltarea politică în America Latină, subliniază rolul imperialis-melor în procesele economico-sociale şi politice din ţările în curs de dezvoltare. Argumentele pe care le invocă autorul sînt consistente dar nu trebuie ignorate condiţiile interne din fiecare ţară, rolul ho-tărîtor al particularismelor, în special de ordin cultural, ce definesc societăţile civile, care au o influenţă definitorie pentru sistemele politice puse în lucru. A se vedea : F. H. Cardoso, Politique et developpement des societes dependants, Ed. Anthropos, Paris, 1971.
5 R. G. Schwartzenberg, Sociologie politique, Ed. Montchrestien, Paris, 1971.
6 O. Trăsnea, Probleme de sociologie politică, Ed. politică, Bucureşti, 1975.
In literatura consacrată dezvoltării politice se recunoaşte de către . majoritatea autorilor faptul că la scară globală, din experienţele tuturor ţărilor lumii, se constituie un set de criterii care ar deîîni o viaţă politică dezvoltată, la structurarea cărora îşi aduc mai ales aportul statele Europei Occidentale şi Americii de Nord. D-l Seiler ^susţine în acest sens că între aceste criterii trebuie aşezate în principal : edificarea stato-naţională de tip occidental, promovarea principiilor democratice, umaniste şi naţionaliste, ale pluralismului şi toleranţei, realizarea unui stat de drept. A se vedea : D-l Seiler, La politique com-paree. Ed. A. Colin, Paris.
7 Philipps Cutright, National political Deveiopment, It Measure-ment and Social Correlates, In voi. Politics and Social Life, edtos : N, Polsby, R. Dentler, P. Smith, Houghton Mifflin Company, Boston.
8 M. Palmer, W. Thompson, The Comparative Analysis of Politics, Peacock Publ., Itasca, 1978.
9 Keith Griffin, op. cit., p. 35—39.

10 Bernard Schneider, Revoluţia desculţilor, Editura politică, Bucureşti, 1968.
11 Ov. Trăsnea, idem, p. 179—193.
12 L.. Pye, Aspects of Political Development, Little Brovvn, Ed. Boston, 1967.
13 R. G. Schwartzemberg, idem, p. 213—240.
14 G. Almond, G. Powell, Comparative Politics, A Developrhental Approach, Little, Brown and Co., Boston. 1966, p. 217.
15 S. Huntigton, Political Order in Changing Societies, New Haven, Yale, 1968.
16 Robert A. Nisbet, Social Change and History, Aspects of the Western Theory of Development, Oxford Univ. Press, 1970.
17 S. Rokkan, Cities, States und Nations : a Dimensional Model for the Study of Contrasts in Development, în : S. N. Eisenstadt, S. Rokkan, eds. Building States and Nations, Sage Publ., Beverly Hills, 1973.
18 Allan Cochrane and James Anderson eds., Restructuring Bri-tain. Politics in Transition, Sage Publications, London, 1989.

RESUMfi

L'ouvrage est consacre â la presentation d'une perspective theo-rique, des preoccupations d'aujourd'hui de definir le politique, de lui decrire Ies principales composantes pour edifier ainsi une politologie generale (la science du politique). Les difficultes ne manquent pas, quoique depuis l'Antiquitee jusqu'â nos jours, beaucoups des philo-

sophes, juristes, theologiens se soient consacres â l'etude des phenome-nes politiques (agents, faits, relations, institutions et idees politiques). Elles sont dues â la complexite des racines et des formes de mani-festation du politique; impliquees dans l'ensemble de la vie d'une societe, ce qu'empeche d'etablir son specifique, son autonomie. Pour de telles raisons nous sommes d'accord avec 0. J. Friedrich que la science politique est la plus ancienne et en meme temps la plus jeune des sciences de 1'homme.
Appartenant aux demarches nommees par Dilthey sciences de l'esprit (geistenswissenschaften), la science politique se determine : — par son objet d'etude qui est l'organisation et la conduite d'une societe, c'est a dire comme une communaute d'un ensemble d'hommes qui vivent sur un territoire et qui doivent s'orienter vers une fin, vers un but ;
— par ses resultats qui expriment la mesure dans laquelle la recherche scientifique a reussi â surprendre les grandes composantes de la vie politique, les regles et les significations de leur prlsence dans la vie des societes ;
— par sa demarche epistemologique, c'est â dire par les moyens propres de recherche mais aussi par d'autres methodes developees dans Ies sciences hummaines, adaptees â ses efforts.
C'est pour ces raisons que l'ouvrage debute par une tentative de preciser la place du politique dans une societe, sa specificite, telle CQmme a ete precisee dans l'histoire de la pensee social-politique. Gar nous pensons, avec Mclver, qu'ici les criteres de la determination de l'objet et du langage se precisent par un „interet selectif" de eelui qu» s'attache â l'etude du politique.
On constituie ainsî quelques problemes essentiels qui appartien-nent â la politique: Ies agents politiques (pour etablir qui est engage dans Ies activites de diriger une societe); leurs relations, nees du besoin d'orienter l'ensemble de la societe vers des buts et des va-leurs; leur capacite (pouvoir) d'imposer â l'ensemble de la societe ses fins ; l'institution de leure participation et de leurs relations etablies dans la vie politique (sous la forme d'un Etat —, des partis politiques) ;

la vie spirituelle qu'arame Ies acteurs politiques, la culture politique et finalement, la direction de l'evolution de la vie politique, son deve-loppement vers la modernisation.
Le premier chapitre presente Ies agents politiques, Ies individus-comme individus — et comifle participants aux divers groupes sociaux, en soulignant — avec le sociologue roumain T. Herseni — qu'il n'y a pas d'individus humains que dans une societe et que la societe n'existe pas que par Ies individus mais cela ne signifie pas que Ies individus se reduissent â la societe ou que la collectivite soit reductible aux individus qui la composent.
Pour comprendre la place et le role des *individus* dans la vie politique l'ouvrage insiste sur la vision synthetique de M. Duverger qui presente trois directions de pensee ; le liberalisme, le conservatisme et l'ecole psychanalytique.
Ce qui est important de dire dans ce contexte, c'est que la pensee liberale npus a enseigne le respect des droits de l'homme et des regles, de sa conduite dans un systeme democratique ; que le conservatisme a mis en lumiere l'impossibilite de nier la specificite des traits indi-viduels, la differenciation necessaire de la presence de chacun dans la via politique; que l'ecole psychanalytique a demontre le r61e des carac-teres des individus, de leur personnalite, de leurs pulsions pour l'evolution du politique.
Une certaine place a ete consacree a l'analyse du role des *elites,* mais on n'a pas insiste car Ies theories elitaires ont fait Fobject d'un onvrage de Tauteur păru ii y a quelques annees.
Puis sont presentees Ies *classes sociales ;* on sait que Ies classes ont ete l'objet d'etude pour beaucoup des courrants de pensee specia-lement de la philosophie et de la sociologie (P. de Laubier, G. Gur-■vitch, K. Marx, J. Schumpeter, M. Duverger) en conexion ayec Ies theories de la stratification qui veulent enrichir la perspective sur la differentiation des agents politiques, dans Ies societes contempo-raines. Les recherches nous montrent que face au XIXe siecîe, Ies inegalite.s sociales n'ont pas disparus mais les elements d'une vie politique democratique limitent le pouvoir des *eliies,* et des classes et strates sociaux riches.
D'autres agents politiques qui doivent nous retenir l'attention sont les races, les peuples et les nations, qui marquent fortement les rela-tions, les institutions et les idees politiques de tous les temps. Le plaidoyer de l'auteur pour reconnaître le role des peuples et des nations ne l'empeche pas de refuter le racisme, la chauvinisme et le nationa-lisme avec toutes leurs variantes.
Le deuxieme chapitre se consacre â l'etude des actions et des re-tement politique qu'ont beneficite jusqu'ici d'une tres riche litterature. T. Pârsons, D. L. Sei'er, S. Bernard, le behaviorisme avec la fameuse ecole de Chicago, D. Easton ont mis â jour l'importance du comporte-ment politique et des problemes qu'il pose : l'apprentissage, la sociali-■sation politique, î'opinion politique, le role des motivations (beliefs sys-tems, status, richesse, ideologies, culture politique) ; en m£me temp l'ou-vrage consacre quelques observations â l'ethologie et â la sociobiologie pour constater que les attitudes et les comportements se developpeht dans la societe. en liaison avec ses problemes, dans une correlation

enţre l'objectif et le subjectif, l'individuel et le collectif, ehtre Ies actions et Ies normes, Ies possibilites et Ies âspirations, entr« Ies faits et Ies valeurs. Les attitudes, Ies opinions, Ies actions Ies comportements ont des liaisons d'une grande finesse, presentent des concordances et des non-concordances comme base des relations

entre les hommes, qui don-nent â la vie politique sa couleur specifique.
Deuxiemement, l'ouvrage discute les relations politiques qui s'eta-blissent entre les agents politiques, entre eux et les institutions politiques et entre celles-ci. De tous les relations politiques nous avons retenu le pouvoir politique et sa qualite d'expression bien determinee de relations et les normes, les possibilites et les âspirations, entre les faits et politique d'obtenir d'un autre agent politique la conduite desiree, ou, selon Hunt et Horton, l'habilite- de controler les actions des autres.
Nous avons presente l'opinion de Ph. Parini qui considere que le pouvoir determine la distinction dans une societe entre les gouvernes et les gouvernants en rapport direct avec les institutions qui mate-rialisent les relations d'une societe.
Ainsi s'ouvre les problemes de la legitimii et de l'autorite d'un pouvoir politique qui peut s'exercer dans une maniere dâmocratique ou, au contraire, non-democratique. Nous sommes d'accord avec F. Châtelet et E. "P. Kouchner que le pouvoir doit âtre regarde d'une perspective politologique pour comprendre son liaison avec la societe qui agît en tant que societe. D'ici on pent refuter les tendances te-chnocratique car la societe reste toujours un ansamble d'hommes concrets qui veulent se conduire selon les fins, les -buts, les options qui les animent. Entrer dans le jeu du pouvoir impose aux agents politiques la responsabilite pour leur pensee et leurs actions.
. *Le troisieme chapitre* et consacre aux institutions politiques qui fixent des raports sociaux, les materialisent pour assurer une struc-'turation des conduites humaines, leur persistance. En ce sens l'fitat est la principale institution de pouvoir dont dispose une societe qui a le monopole de la force pour imposer sa volonte a tout ses membres. II a des fonctions definis, prend des formes historiques (l'ouvrage les analyse) mais pour cela ii a besoin d'etre souverain et independartt c'est â dire qu'il peut organiser, â l'interieur, la vie economique et sociale en respectant les droits de l'homme et â l'exterieur les regles des relations internationales.
Nous avons insista sur le fonctionnement d'un Etat democratique qui dispose d'un pouvoir representatif, et s'organise comme fitat de "d,roit. Dans un tel fitat s'impose le râie du parlement, du gouver-nement de la loi, du mecanisme electorale comme seul moyen d'elire le personnel politique. L'ouvrage consacre quelques pages aux systemes electorals â l'organisation et aux fonction des parlements dans les pays avec une riche tradition democratique.
Une place importante dans le chapitre est consacree a l'analysa des partis politiques, â leur apparition dans l'histoire moderne, euro-peene et roumaîne, â leur essence, comme expression de la legitimite de la diversite des opinions des citoyens, de leur besoin d'integration et de participation â la vie politique. Les partis ont des rapports corn-, plexes avec la societe, qui les obligent â s'organiser, â mobiliser une base sociale, â elaborer une ideologie, â exercer des fonctions speci-fiques. Avec L. Rossiter nous considerons que la role du parti politique est necessaire pour organiser la competition pour le pouvoire, â pro-poser une perspective de l'organisation et du dirigement de la societe,

â lier l'individu avec son groupe, â preparer le personnel politique pour la vie de l'Etat.
Si, dans une societe, existent toujours des clivages fondamentaux (la typologie de Stein Rokkan est bien connue) qui determinent la di-versite des opinions, des attitudes et des cpmportements, la compe-tition des partis, orientee vers la solution des problemes de l'ensemble de la nation (D. Guşti) reste une caracteristique essentielle de la vie democratique.
Cest pour ces raisons que dans Ies Sciences politiques, la vie des partis est toujours etudiee soit pendant Ies elections (A. Siegfried, J. P. Cot, J. P. Mounier, P. Lazarsfeld), soit apres, en exercent le pouvoir ou etant dans l'opposition (Fr. Borella, M. Duverger, P. Koenig, A. Kriegel). Notre plaidoyer s'oriente vers un systeme politique pluraliste du point de vue du nombre et de l'activite des partis.
Le quatrieme chapitre est consacre a l'analyse du regime politique, concept-cle pour nous car nous le considerons le cadre concret de la vie politique d'un, pays, la ou sont reunis toutes ses composantes, dans leur interaction et pendant une duree bien precisee, en liaison avec la „societe civile". On depasse ainsi la tentation de reduire le regime la realisation d'un certain degre de liberte pour le citoyen (Bouthoul) politique soit â l'action des organismes de l'fitat (Duverger) soit â ou au systeme politique (Bottomore).
Pour nous le regime politique exprime la capacite d'une societe de donner naissance â des certaines modalites de se conduire, de s'or-ganiser ou d'accepter de telles formes, imposees de l'exterieur. Pour le caracteriser ii faut donc :
1) connaître et caracteriser Ies agents politiques (individuels et collectifs), Ieurs relations sociales et plus specialement celles de pouvoir.
2) preciser Ies composants du systeme politique institutionnalise-(organismes de l'Etat, systemes de partis) Ieurs attributions, Ies rapports reciproques d'une part, et avec la societe, d'autre part.
3) deceler l'ensemble des relations politiques, en liaison avec l'ensemble des relations sociales pour etablir leur congruence ou leur rupture.
4) analyser Ies regles de conduite dans la vie politique, Ies regle-mentations de l'action de tous Ies composantes du regime et en mame temp, des „imputs" et des „out-puts" de la societe envers le regime : des constitutions, des Programmes, des ideologies, des droits et des obli-gations du citoyen.
Avec une telle determination du concept de regime politique nous pouvons caracteriser la democraţie en se rapportant aux divers points de vue qui ont etabli qiie la democraţie a des degres de developpement en fonction de : l'autonomie des sous-systemes d'une societe (Almond, Powell); l'organisation et Ies fonctions du systeme politique, specialement la competition

des presonnes et des idees dans un systeme electoral, Ies rapports entre Ies pouvoirs (S. M. Lipset); le controle du citoyen sur l'ensemble de la vie politique (Ph. Cutright); sa participation â tous Ies moments de la vie politique (Deane Neubauer parle de la . „peVformance democratique" d'un regime qui peut etre mesuree par fonctions politiques, par l'egalite de representation, par la richesse des le pourcentage d'une population adulte qui peut itre elue dans Ies sources de s'informer, par la degre de la participation de l'opposition â la vie politique).

Une des plus importantes composantes d'un regime politique d£-mocratique est l'Etat de droit, legitime par la volonte du peuple, exprimee dans Ies elections, qui assurent Ies droits du citoyen, fonc-tionnent sur la base du principe de la separation des pouvojrs et proclament la supremaţie de la loi. L'Etat de droit est dans une etroite. liaison avec la manifestation du pluralisme politique (Fr. Châtelet) qui engage trois couples categorieles : autorite-liberte, ordre-progres, securite-developpement. L'importance du principe du pluralisme politique est mis en lumiere par l'analyse de la violence politique (Ted Gurr) c'est â dire par Ies sources des troublementes politiques qui, dans l'absence d'une reglementation democratique des conduites peu-vent mettre en cause la stabilite du regime politique.

La democraţie politique represente donc un ideal que la pratique politique doit l'aproximer en se perfectionnant toujours par un effort de rationaliser la vie politique, d'introduire ici des valeurs qui definis-sent l'humanite.

Par contre, la vie politique est tres riehe dans beaucoup d'ex-periences non-democratiques, des regimes politiques qui ne respectent pas Ies principes Ies plus elementaires (un minimum) de la democraţie.

Le formalisme de la vie politique (on, affirme des principes en theorie mais on Ies ignore en pratique), l'autoritaritarisme. l'elitisme opposee aux masses, le totalitarisme (G. Sartori). Nous avons aceorde un espace plus large â la naissance des idees totalitaires, des lan-gages specifiques (J. P. Faye) et â l'etablissement des traits caracteris-tiques mis en lumiere par des annalystes bien connus : H. Arendt, H. Spiro, J. Elleinstein, mais aussi par notre experience de vie.

Le cinquieme chapitre est consacre â la vie spirituelle nâe en liaison avec la vie politique, qui a des composantes reflexives-gnoseolo-giques, affectives, volitives, axiologiques, et qui peuvent se materialiser dans une culture politique, dans Ies ideologies, Ies programmes, etc... Pour nous l'ideologie reste le noyau de la spiritualitee politique parce-quelle utilise Ies langages chaires (P. Ansart) liees aux problemes glo-bales du developpement d'une societe, impliquant un ordre des valeurs (R. Aron) et donnant des chemins de l'evolution prochaine par des modeles „et scenarios" (M. Palmer, W. Thompson) L'ideologie eşt regardee comme une source des „patterns" (Parsons) de l'entiere spiritualitee, de la culture politique.

En analysant Ies recherches d'Almond et Verba, de Cot et Mou-nier. Ies recherches sur Ies contre et Ies sous-cultures, nous avons rettenu une idee significative : la culture politique devient une com-posante du regime politique et, par tous ses composantes exprime la "specificite de la spiritualii d'un peuple.

Le *dernier chapitre* presente la question d'un sens de la vie politique car chaque Etat, chaque vie politique se propose le developpement (B. Badie). Avec L. Seiler, nous considerons que le developpement politique, au sens d'une modernisation permanente, reste la theme finale d'une politologie. Les analyses du developpement poli-tique sont evidemment liees aux pays du Thiers-Monde pour les offrir les chemins de leur evolution vers un fitat democratique fortement lie aux transformations structurelles (sociauxeconomiques, ideologiques, culturelles).

L. Pye, R. G, Schwartzemberg, E. Schils, G. Almond ont presente les difficultes des processus de modernisation politique, etroitement lie aux valeurs de la democraţie qui sont universelles et qui definissent l'humanite.

INDICE DE NUME FOLOSITE IN TEXT

Adler E. Adorno T. Almond G. Andrei P. Ansart P. Apter D. Arendt H. Armând L. Aristotel . Aron R. Aureliu A. C.

B

Baechler G.
Balandier G.
Barthelemy M.
Bădescu I.
Berelson B.
Bem ard S.
La Bigne de Villeneuve
Bierstedt R.
Blaga L.
Bodet T.
Bolintineanu D.
Le Bon G.
Bonnard A.
Borella F.

Bottomore T. B.
Boulding K.
Bulei I.
Burdeau G.
Calvez J. Y. Châtelet F. Charlot M. Chelcea S.
Converse Ph. Coulange F. Cot. J. P. Cutright Ph.
D
Dahl R. Deleanu I. Deutsch K. Dilthey W. Drancourt M. Dumont F. Duverger M.
Easton D. Eibl-Eibesfeld I. Ellul J. Epstein L. Etzioni A. Eysenck G.
Favrot J. Freud S. Friedrich C. Faye J. P. Freund J. Frisch A.
G
Gadamer G. H. Geamănu G. Gheorghe G. Goodnow F. J. Gossnell Ch. Grazia A.
292
Greenstein F. Grotius H. Gurvitch G. Guşti D.
H
Habennas J. Hegel G. W. Helmholz H. Hempel G. Herseni T. Hess R. Heymans G. Hoffman S. Holcomb A.
Horton P. Hunt Ch. Hyman H.
Iluţ P. Mc.Iver G.
Marx K. Maurras Ch. Măgureanu V. Mărgineanu V. Meehan E. J. Merriara C. Meynaud J. Michels R. Mii S.
Mills C. W. Moca Gh. Moore B. Montesquieu C. . Mosca G. Mounier J. P.
N
Negulescu P. P. Neumann S. Niciu M.
O
Ortega y Gassct
Jouvenel B.
R
Key V. O. Koenig P. Korsch K. Kretschmer Kriegel A.
Lacroix J,. Lalande A. Lane R. Langton K. **Lasswell** H. Laubier P. I.ehman E. Loewenstein R. Lowell L.
Lorincz L. Luciano G. Lupaş I.
M.
Palmer M.
La Palombara J.
Pană L.
Pareto V.
Parini Ph.
Parodi J. L.
Parsoris T.
Peters R. S.
Pisier — Kouchner
Platon
Prelot M.
R
Maritain J. Madgearu V,
Rokkan S. Rose A. Rossiter C. Ruhle O.
Sahlins M. Sartori G. Schneider D. Schmidt G. Schmoller G. Schwartzenberg R". G. Schumpeter J.
293
Seckler — Hudson K. Seiler D.'L. **Siegfried** A. Skinner B. F. **Skaloud** J. Soltan R. Sommer B. Sorauf F. Sorokin
P. Steiner G. Sudeţeanu C. Sumrier W. G.
Thompson W. ' Titulescu N. Torney J.
Touraine A. Trăsnea Ov. Tumin M.
V, W, X, Y, Z
Waldo D. Watsbn J. B. Weber M. Weiner M. Wiersma Vianu T. Wilson E. O. Woltmann L. Zannoni P. Zăpîrţan
L. P. Xenopol A. D.
CUPRINS
Introducere, Politicul în viaţa socială. Dificultatea constituirii unei teorii generale a politicii ; exigenţele spiritului ştiinţific (legate de determinarea obiectului, strategiilor euristice, prelucrării şi semnificării rezultatelor) aplicate ştiinţei politicii ; posibilitatea de a discuta despre o po-litologie generală. legăturile dintre politică (fenomen so-cial-istoric) şi termenii care o desemnează ; politica şi statul ; politica şi puterea ; politica şi viaţa socială ; conţinutul esenţial al politicii (autonomia şi eteronomia sa). 5 Cap. 1. *Agenţii politici.* Individul ; Teoriile despre tipurile umane în politică. Elitele ; masele ; clasele sociale ; Stratificarea socială ; rasele şi teoriile rasiste, popoarele, naţiunile ; minorităţile naţionale ; şovinism, naţionalism, he-

gernonism..... 21
Cap. II. *Acţiunile şi relaţiile politice.* Specificul lor ; a) atitudini şi comportamente ; tipologia lor ; behaviorismul : comportamentul politic ; şcoala din Chicago ; publicul şi opinia publică ; învăţarea şi rolul ideologiilor ; testul A. O. B. ; cultura politică ; socializarea politică ; critica behaviorismului. Etologia ; sociobiologia. Teoria globală a comportamentului b) Relaţiile politice ; c) Puterea politică ; legitimitatea şi autoritatea ei ; tehnocraţia şi puterea politică..... 50
Cap. III. *Instituţiile politice;* Specificul lor; a) Statul; tipologia statelor ; statul de drept; suveranitatea de stat; Alegerile, sisteme electorale, parlamentul; b) Partidele politice ; originea lor, raporturile lor cu regimul politic ; tipologia şi definirea ; funcţiile..... 110
Cap. IV. *Regimul politic;* definirea şi comportamentele ; a) regimul politic democratic tipologii şi criterii de apreciere : Statul de drept, pluralismul politic şi nexul lui categorial ; autoritate-libertate ; securitate-dezvoltare ; Violenţă şi opoziţie faţă de pluralism ; separaţia puterilor ; legalitatea b) regimul politic nedemocratic : formalismul, personalizarea puterii, totalitarismul....." . 181
Cap. V. *Spiritualitatea politică;* ideologia ; cultura şi cultura politică ; subcultura şi contracultura ;....'.....223
Cap. VI. *Dezvoltarea politică.* Schimbare, dezvoltare, modernizare politică ; Teoriile dezvoltării şi criteriile aprecierii ei ; Dezvoltarea politică şi valorile politice..... 251
Bibliografie şi riote.....269
Resume . '..... 287
Indice de nume folosite în text.....282